

Békés Megye Területfejlesztési Konceptiója

2021-2027

HELYZETELEMZÉS, HELYZETÉRTÉKELÉS

MUNKAANYAG

2020.11.06.

Tartalomjegyzék

1. A megye társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetének elemzése	5
1.1. Külső környezet vizsgálata	5
a) A térség fejlődésének, társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetének azonosítása nemzetközi és hazai szinten	5
b) Nagytérségi összefüggések vizsgálata	11
1.2. Belső erőforrások elemzése területi bontásban, térképi megjelenítésekkel	12
a) Természeti és épített környezet vizsgálata	12
aa) Természeti adottságok, természetvédelem	12
ab) A táj jellemzői (tájszerkezet, tájhasználat, tájjelleg, tájkép), tájvédelem	17
ac) Termőföld- és talajvédelem	22
ad) Vízvédelem (felszíni és felszín alatti vízkészletek, vízminőség)	23
ae) Épített környezeti és a kulturális örökségi értékek (építészeti örökség, régészeti örökség, műemléki értékek, nemzeti és történelmi emlékhelyek)	28
af) Világörökségi és világörökségi várományos területek	29
ag) Honvédelem	29
ah) Ásványvagyon	29
ai) Természeti és környezeti kockázatok, különös tekintettel az éghajlatváltozás területi vonatkozásaira	30
b) Tájszerkezet alakulása, a területfelhasználás változásai, tendenciák	31
ba) Településrendszer	32
bb) Mezőgazdaság	38
bc) Erdőgazdálkodás	39
bd) Vízgazdálkodás	40
c) Közlekedési (országos és térségi jelentőségű közúti, kerékpáros-, vasúti, légi és vízi közlekedés) és kommunális infrastruktúra	47
ca) Vonalas rendszerek, létesítmények	47
cb) Egyéni és közösségi közlekedési megközelíthetőségi viszonyok	50
cc) Közlekedési kapcsolati hiányok	51
cd) Vízellátás	52
ce) Szennyvízelvezetés, szennyvíztisztítás, szennyvíz- és szennyvíziszap-elhelyezés	56
cf) Energiaellátás, energetikai hálózatok	60
cg) Hulladéklerakók, hulladékgazdálkodás	69
d) Gazdasági bázis	70
da) Főbb gazdasági ágazatok, azok fejlődési irányai: mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, üdülés, idegenforgalom, vízgazdálkodás, ipar, szolgáltatás stb.	70

db) A gazdaság belső és külső kapcsolatai.....	74
dc) A termelési infrastruktúra állapota.....	75
dd) A telepítési tényezők értékelése	76
de) A területi innovációs potenciál.....	78
df) A térség gazdaságának versenyképességét befolyásoló tényezők	79
e) Társadalmi környezet	84
ea) Kulturális adottságok, értékek.....	84
eb) Területi identitás, civil aktivitás	86
ec) Humán erőforrások: demográfiai szerkezet és prognózis, foglalkoztatási viszonyok, humánkapacitások, jövedelmi viszonyok, kisebbségek helyzete	87
f) A települések intézményfelszereltsége (a lakosság egészségügyi, szociális, oktatási, kulturális, szabadidő-, turisztikai információs, szálláshely-szolgáltató, sport-, kereskedelmi, szolgáltató és igazgatási intézményekkel való ellátottsága, az intézmények kihasználtsága).....	98
g) A települések jellemző lakásviszonyai	106
h) Településhálózati adottságok.....	106
ha) Településhierarchia	106
hb) A településhálózat területen belüli és kívüli kapcsolatai (nemzetközi és nemzeti hálózatok, vonzáskörzetek, agglomerációk)	108
hc) Települések közötti feladatmegosztások, együttműködések, mindezek szervezeti és intézményi rendszerei, figyelemmel az egyes kötelező közszolgáltatások, egyéb települési szolgáltatások biztosításának - többek között az okos város módszertana alkalmazásának - módjára, hozzáférhetőségére, fenntartási lehetőségeire, valamint az e) pont ec) alpontja szerint vizsgált demográfiai viszonyokra	110
i) A táj terhelésének és terhelhetőségének meghatározása	112
2. A térséget érintő tervezési-fejlesztési környezet áttekintése	114
2.1 A térséget érintő ágazati koncepciók, területfejlesztési elképzelések és hatályos területi tervek.....	114
a) Az OFTK térséget érintő vonatkozásai.....	115
b) A térséget érintő kiemelt térség területfejlesztési tervei	115
c) Az Országgyűlés és a Kormány által jóváhagyott és az egyéb ágazati fejlesztési stratégiáknak az adott térségre érvényes vonatkozásai	115
d) A hazai, az adott térséggel szomszédos, azonos térségi szintű térségek és/vagy külföldi közigazgatási egységek területfejlesztési koncepcióinak és programjainak térségre vonatkozó üzenetei	115
e) A területrendezési tervek térséget érintő vonatkozásai	115
f) A térséget érintő környezetvédelmi, természetvédelmi és tájvédelmi szabályozások	115
g) A térség 20 ezer lakos feletti városainak gazdaság- vagy településfejlesztési programjai és településfejlesztési koncepciói	115
h) A térség hatályban lévő ágazati tervei, programjai.....	115
i) Vonatkozó egyéb tervek.....	115
j) A tervezést érintő egyéb jogszabályok	115

2.2. A térség területfejlesztési szereplői elképzeléseinek feltárása, a tervezési folyamat partnerségi tervének elkészítése és végrehajtása	115
a) A partnerségi terv elkészítése.....	115
b) A partnerségi terv végrehajtása	117
c) A partnerségi terv eredményei alapján	119
ca) Az üzleti szektor szereplőinek a térséget érintő fejlesztési elképzeléseinek áttekintése	119
cb) Az önkormányzatok fejlesztési elképzeléseinek áttekintése	119
cc) A térség társadalmi szervezetei fejlesztési elképzeléseinek áttekintése	120
2.3. A területfejlesztés eszköz- és intézményrendszerének elemzése	120
a) A területfejlesztés forrásainak elemzése (nemzetközi, központi költségvetési, önkormányzati források, a gazdasági egységek beruházásai, a különféle szervezetek fejlesztései, a háztartások)	120
b) A területfejlesztés intézményrendszere (szervezet, működés, együttműködés)	120
c) A területfejlesztés hatékonysága (eddig eredmények, forrásaktivitás, a fejlesztési területek kihasználtságának bemutatása, az intézmények hatása, hiányosságok)	120
2.4. Helyzetértékelés	120
a) A térség erősségeinek, gyengeségeinek, lehetőségeinek és a térséget fenyegető veszélyek azonosítása	120
b) A térség lehetséges fejlesztési irányainak bemutatása, és ezek alapján a lehetséges cselekvési területek azonosítása	129

1. A megye társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetének elemzése

1.1. Külső környezet vizsgálata

a) A térség fejlődésének, társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetének azonosítása nemzetközi és hazai szinten

Békés megye az ország déli, délkeleti részén helyezkedik el. Az ország tájféldrajzi beosztása szerint a megye teljes területével egyetlen nagy tájegység, az Alföld része. A megye természetföldrajzi, tájféldrajzi értelemben meglehetősen egységes képet mutat, amit az is jól mutat, hogy a megye viszonylag nagy területét mindössze 9 kistáj érinti részben vagy teljes egészében.

Békés megye közigazgatási területét Északról Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megye, míg Nyugatról Csongrád - Csanád megye határolja, Délről és Keletről Romániával közös az országhatár.

Békés megye klíma adottságaiban DK-i fekvéséből következően a kontinentális jegyek éreztetik hatásukat. Éghajlata az Alföld középső és északi részeihez képest melegebb, szárazabb. A telek középhőmérséklete magasabb és a fagymentes időszak hossza rövidebb, mint az Észak-Alföldön. A megye déli fekvése a magasabb éves középhőmérsékletekben és a napsütéses órák magas számában mutatkozik meg. Emellett a mezőgazdasági termelés szempontjából legjobb minőségű, országos viszonylatban is kiemelkedő értékű termékeny talajok elterjedése jellemzi a megye csaknem egészét. Így elmondható, hogy Békés megye az ország legjobb adottságú mezőgazdasági területei közé tartozik. A megye talajadottságai elsősorban a szántóföldi növénytermesztésnek és a rét-, legelő gazdálkodásnak kedveznek. A megyén belül a legjobb talajadottságú a Körös-Maros köze középső területe. A megye délnyugati részén elterjedtebbek a szikesek, amelyek jobbára legelőként hasznosulnak.

Folyóvízi és areális erózióról a megyében nem beszélhetünk. A mély fekvésű és magas talajvízű területeken viszont a belvíz okoz komoly károkat.

A megye területén előforduló ásványkincsek két nagy csoportját a szénhidrogének és a különböző építőipari nyersanyagok alkotják. A harmadidőszaki képződmények országos jelentőségű szénhidrogén készleteket tárolnak. A megyében a legfontosabb előfordulások: Füzesgyarmat, Szeghalom, Battonya-Végegyháza, Kaszaper-Pusztaföldvár, Csanádapáca, Sarkadkeresztúr, Endrőd-Szarvas, Tótkomlós. Az agyag nagy mennyiségben fordul elő főként a Békési-síkon, erre alapozott a megye téglaipara. A homok- és a kavicsvagyron a folyóvizek által halmozódott fel. Sajátos, országhatáron is túlnyúló jelentőségű természeti erőforrást jelent a megye termál- és gyógyvíz készlete, és az erre alapozott nagyhírű fürdők. Az Alföld DK-i részén 70 °C feletti hőmérsékletű hévizek feltárására van lehetőség. Ezekből a hévızıtaróló kőzetekből kerülnek felszínre Battonya, Békés, Békéscsaba, Dévaványa, Füzesgyarmat, Gyomaendrőd, Gyula, Mezőberény, Mezőkovácsháza, Orosháza (Gyopárosfürdő), Szarvas, Tótkomlós, gyógyvizei is.

A megye vízhálózata, vizes élőhelyei is fontos természeti potenciált képeznek. A megye ÉK-i részén lévő Biharugrai és a Szarvas környékén lévő halastavak a haltenyésztés központjai. A Körösökből lefűzödött holtágak, morotvák kiváló horgászparadicsomok. A megye északi részének vizes élőhelyei kiemelkedő természeti értéket hordoznak.

Mindezek alapján elmondható, hogy bizonyos környezeti erőforrások rendelkezésre állnak, ami igen nagy jelentőséggel bír az Európa Tanács által elfogadott Európa 2020 stratégiában megfogalmazott 5. és 6. tematikus célkitűzés tekintetében, amelyek az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, a kockázat-megelőzés és -kezelés ügyének támogatása valamint a környezetvédelem és az erőforrás-hatékonyság prolongálása.

Békés megye lakónépessége, összhangban az ország egészére jellemző folyamatokkal, az elmúlt bő évtizedben folyamatos csökkenést mutat. A csökkenés üteme 2007-től enyhén gyorsul, ami a kedvezőtlen demográfiai

folyamatok egymást erősítő hatásának következménye. A csökkenő lakónépesség az évtized egészére jellemző és a jelen felé egyértelműen erősödő természetes fogyásra, előregedésre és vándorlási veszteségre vezethető vissza.

Az egyre rosszabb születési arányszámok és a gyorsuló, fiatalabb korosztályokat érdemben magasabb arányban érintő migráció eredményeként a megye öregségi indexe évről-évre, gyorsuló ütemben növekszik.

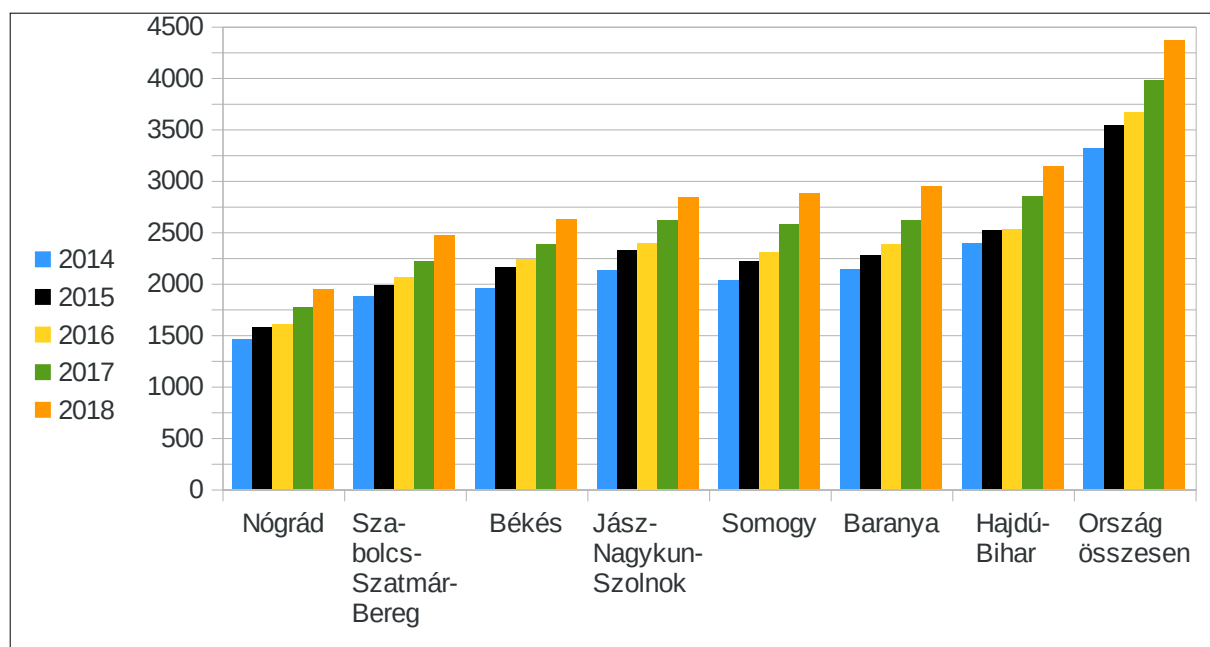
A megye legnépesebb városa a megyeszékhely Békéscsaba 58.996 fővel, ami a megye összlakosságának 17,6 %-a. A megyeszékhely mellett csak 2 város lakossága haladja meg a 20.000 főt, míg további 3 város lélekszáma haladja még meg a 10.000 főt.

Míg a korábbi évtizedekben joggal volt elmondható, hogy Békés megyében a településhálózatot az óriásfalvas-kismezővárosi hálózat dominanciája jellemzi, addig a népességszökkenés következtében az utóbbi két évtizedben a kis- és aprófalvak állományának növekedése, az óriásfalvak (5 ezer feletti lélekszám) eltűnése jellemezte elsődlegesen. A településhálózatban megszorodtak az 500 fő alatti lélekszámú aprófalvak.

Pozitív, hogy amíg az aprófalvak száma az utóbbi években nem emelkedett a megyében, addig a kistalvok száma igen, így összesen 20 db ezer lakos alatti községet találunk a megyében. Jelenleg ezek együttesen a településállomány kicsit több, mint 27%-át adják, ami egy hagyományos „alföldi” megye esetében kifejezetten magas hányadnak számít. Az önkormányzati törvény rendelkezései szerint az önálló polgármesteri hivatal felállításához szükséges minimum 2000 fős lakosságszámot 40 település nem éri el, így a települések felén nincs helyben elérhető alapszintű ügyintézés.

Békés megye gazdasági kibocsátása az országos átlagnál még mindig alacsonyabb, a GDP fajlagos növekedési üteme 2014 és 2018 között Békés megyében kedvezőtlen volt (2. ábra). A megyék rangsorában Békés megye a 17. helyen található a 2018. évi adatok alapján.

1. ábra: Az egy főre jutó GDP alakulása 1000Ft-ban 2014-2018 között a mutató tekintetében legelmaradottabb 7 megye és Magyarország vonatkozásában

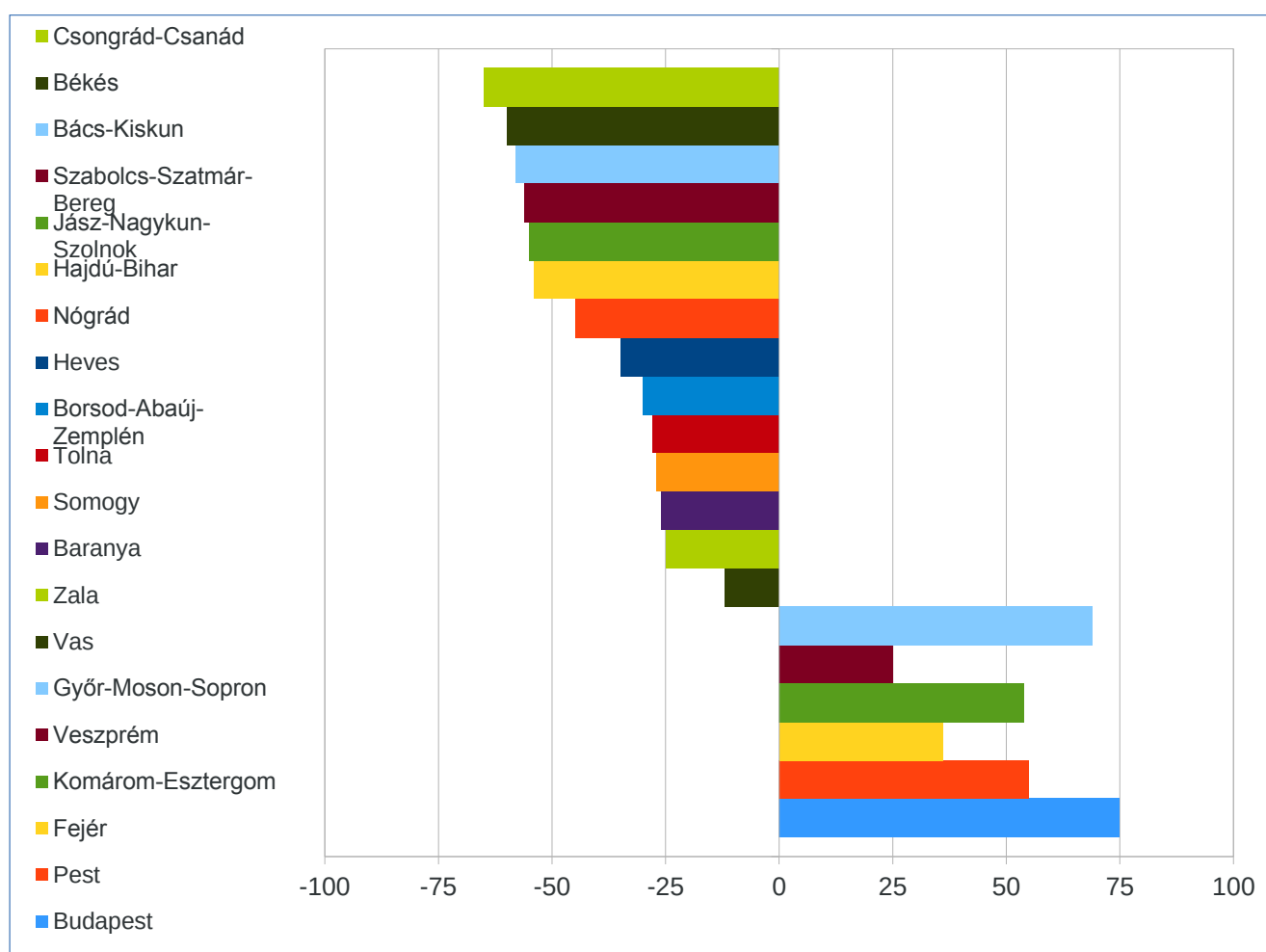

Forrás: KSH

Népességük szerint vizsgálva ezt a 7 megyét Békés megye csak a legelmaradottabb Nógrád megyét és a legkisebb népsűrűséggel bíró Somogy megyét előzi meg, pedig országos viszonylatban a 11. legnépesebb megyének számít. Érdekes, hogy népsűrűség alapján Békés megye (59 fő/km²) utolsó előtti az országos rangsorban.

Az egy főre jutó GDP adatait jól szemlélteti a 2. ábra, amely a 7 legalacsonyabb egy főre jutó GDP előállítását szemlélteti összehasonlítva az országos átlaggal. Az egy főre jutó bruttó hazai termék tekintetében megyénk változatlanul, hátulról a 3. helyen található, a Dél-Alföldi régiónak a sereghajtója, az országos átlagnak mintegy 55,3 %-ával. Különösen szomorú, hogy Békés megye 1997 óta folyamatosan romló tendenciát mutat a GDP/fő áron számítva/, és az egy főre jutó GDP vonatkozásában, és a GDP fogyasztás szintje is a legmagasabb, az országos átlag mintegy kétszerese (3.ábra).

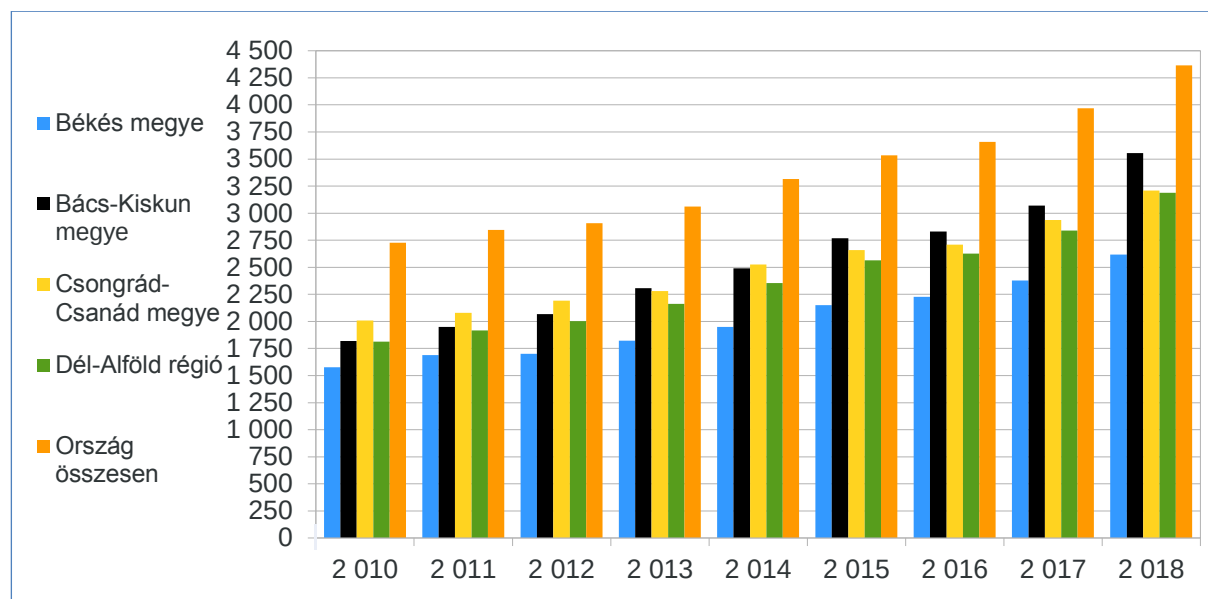
2. ábra: A megyék relatív fejlettsége az egy főre jutó GDP alapján (2018)

Forrás: KSH

A fajlagos GDP alapján Békés megye a Dél-Alföldi régió megyéinek rangsorában a harmadik helyet foglalja el, ami állandósult, jóval elmaradva az országos átlagtól (4. ábra).

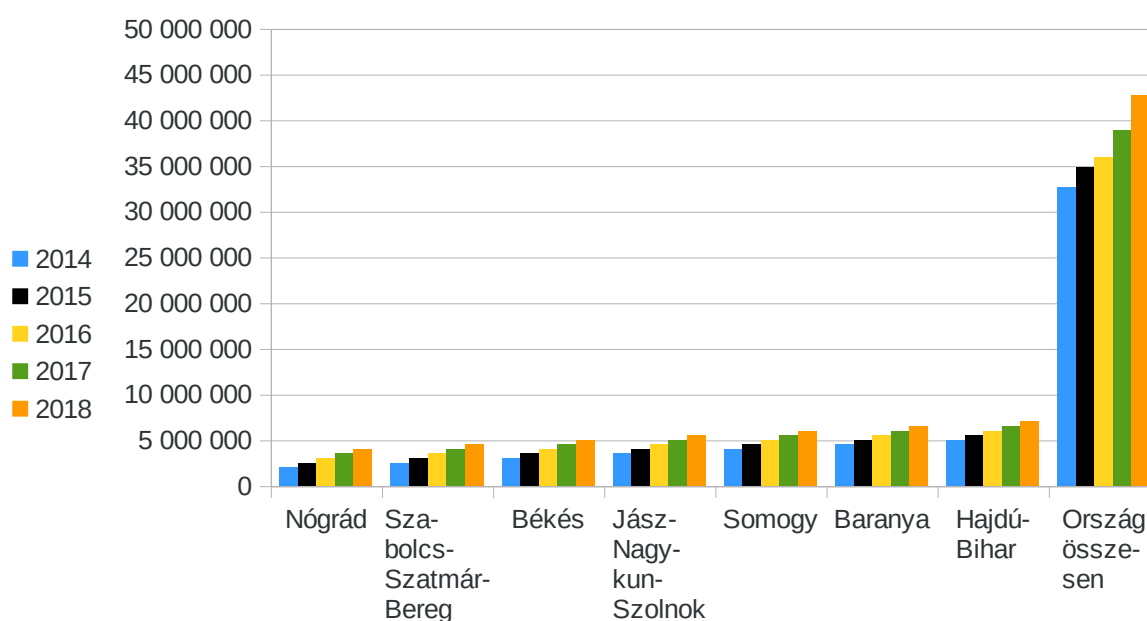
ábra: A Dél-Alföldi régió megyéinek relatív fejlettségének változása az egy főre jutó GDP alapján (1995-2010)

Forrás: KSH

A bruttó hazai termék előállításában Békés megye a megyék sorában hátulról a 4. helyet foglalja el az 538.507 e Ft-os termék előállításával, Nógrád, Tolna és Heves megyéket megelőzve, az országos GDP-nek alig több mint 2 % - át produkálva, összehasonlíthatóan az országos adatokkal, melyet jól szemléltet az 5. ábra.

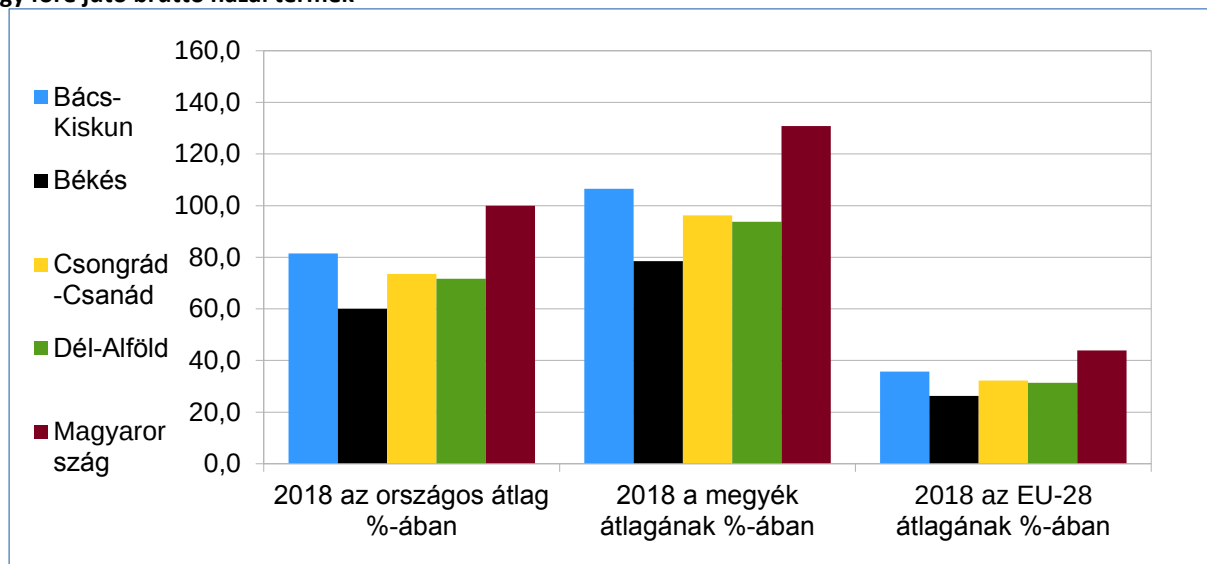
. ábra: Bruttó hazai termék előállítás alakulása 2014-2018 között az ebben a mutatóban legelmaradottabb 7 megye, valamint Magyarország vonatkozásában

Forrás: KSH

Az országos trendekhez történő viszonyításon túl az uniós kitekintésben is látszik a megye rossz pozíciója. Békés megye népességarányos átlagos GDP-je az EU-ban mért érték 35,6 %-a (6. ábra).

ábra: Egy főre jutó bruttó hazai termék

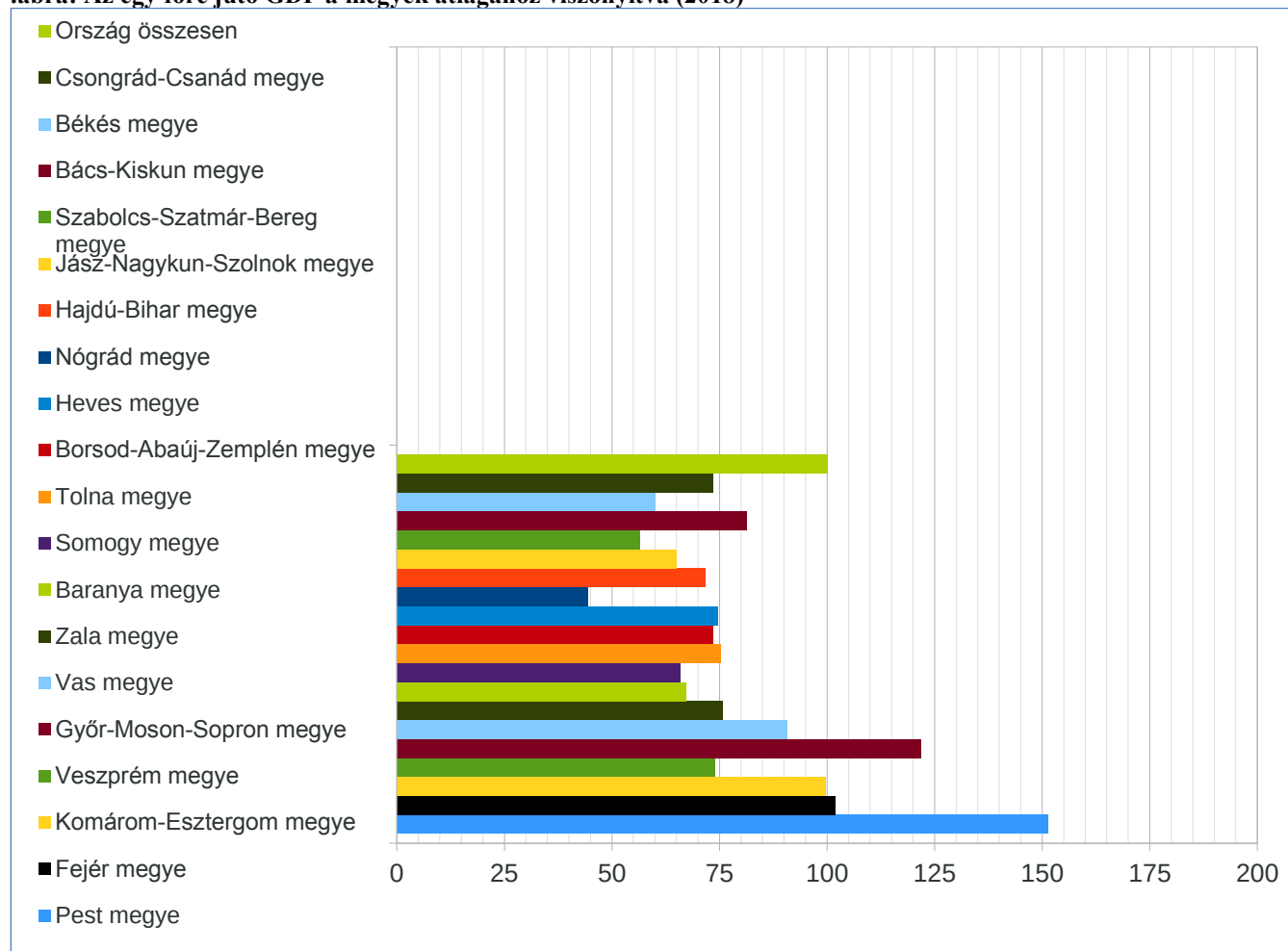

Forrás: KSH

Az egy főre jutó bruttó hazai termék a nemzetközi összehasonlításban használt vásárlóerő-paritáson több mint 16 ezer PPS volt, mintegy 4,6%-kal nagyobb a 2007. évinél, ugyanakkor 35,2 %-kal kisebb az uniós átlagnál. Egyedül a közép-magyarországi régió mutatója volt nagyobb, mint az EU-28 átlaga, a közép- és nyugat-dunántúli régió teljesítménye meghaladta az átlag felét, a többi régióé azonban ennél nagyobb lemaradást mutat. A Dél-Alföldi régió fejlettségi szintje az egy évvel korábbihoz képest kissé javult, teljesítménye 10,9 ezer PPS, ami az uniós átlag valamivel több mint négytizedét érte el.

A fajlagos GDP adatai alapján a megye a hazai besorolás értelmében hátrányos helyzetű (7. ábra).

7. ábra: Az egy főre jutó GDP a megyék átlagához viszonyítva (2018)

Forrás: KSH

Békés megye, már 1997 óta tartozik a fajlagos GDP alapján, a hét legkevésbé fejlett (Hajdú-Bihar, Baranya, Jász-Nagykun-Szolnok, Somogy, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg) megyét alkotó csoportba (a fajlagos GDP értéke nem éri el a megyék átlagának 90 százalékát). Bács-Kiskun és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék fejlődésüknek köszönhetően kikerültek ebből a csoportból, a helyükre Hajdú-Bihar és Baranya megyék csúsztak vissza.

Békés megye nemcsak hátrányos helyzetű, de folyamatosan leszakadó helyzetben van, ennek megfelelően az utóbbi években nem is sikerült a javítani a pozíciót. A Dél-Alföldi régió belül is leszakadóban van Békés a két másik megyéhez képest, hiszen Bács-Kiskun megye az utóbbi 10 évben szinte megduplázta GDP-jét és már a 2018. évi adatok alapján, a 6. helyén áll a megyék között, míg Csongrád - Csanád megye ugyan hátrébb csúszott országos szinten a régióban stabilan második.

Ettől függetlenül a régió még mindig nem rendelkezik jó pozícióval, hiszen az EU-28 GDP adatok alapján továbbra is a legrosszabb 20 térsége közé sorolják (1. táblázat)

Megye	2014	2018	2014	2018	2014	2018
	ezer Ft		országos átlag %-ában		megyék átlagának %-ában	
Hajdú-Bihar	2 388	3 134	72,1	71,8	95,0	93,9
Baranya	2 135	2 939	64,4	67,3	84,9	88,1
Somogy	2 027	2 870	61,2	65,8	80,6	86,0
Jász-Nagykun-Szolnok	2 122	2 838	64,0	65,0	84,4	85,1
Békés	1 950	2 617	58,8	60,0	77,6	78,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 870	2 467	56,4	56,5	74,4	74,0
Nógrád	1 455	1 940	43,9	44,5	57,9	58,2
7 megye együtt	1 992	2 686	60,1	61,6	79,3	80,5

. táblázat: Az egy főre jutó GDP a hét leghátrányosabb helyzetű megyében Forrás: KSH

b) Nagytérégi összefüggések vizsgálata

Békés megye az ország délkeleti részén helyezkedik el, a Dél-Alföldi Régió része. A megyét északról Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megyék, nyugatról Csongrád – Csanád megye határolja, keletről pedig a szomszédos Romániával határos. A megyében kilenc járás található, ezek a következők: Békéscsabai, Békési, Gyulai, Gyomaendrődi, Mezőkovácsházi, Orosházai, Sarkadi, Szarvasi, Szeghalmi járások.

Békés megye területe 5.631 km², amely az ország területének 6,05%-át teszi ki, ez alapján az ország nagyobb kiterjedésű megyéi közé sorolódik. Békés megye lakónépessége a 2019. január 1-én 334.264 fő volt. Ez az ország népességének 3,42%-át, a Dél-Alföldi Régió népességének pedig 27,02%-át teszi ki. A megye népessége az előző megyei területfejlesztési koncepció elfogadásának éve (2014) óta is évről évre csökken. Összesen 20.935 fővel élnek kevesebben 2019 elején a megyében 2014-hez képest.

A kedvezőtlen trend várhatóan a közeljövőben sem változik majd. Az ország régiói közül a Központi régió népessége növekszik tartósan, valamennyi más térségé, közte Dél-Alföld népessége is tartósan csökkenő. E csökkenő népességű régiót alkotó 3 megye közül messze legrosszabb helyzetű Békés megye, ami a népességfogyást illeti.

A megyét országos gyorsforgalmi út, autópálya egészen a közelmúltig nem érintette Kedvező változás, hogy az M44 kivitelezés alatt áll, leghosszabb szakasza már átadásra került. Az országon belüli kapcsolatrendszerét közúton három országos főút (44.sz. főút, 46.sz. főút, 47.sz. főút), a mellékutak és több vasútvonal teremti meg, melyek közül egy nemzetközi, egy pedig hazai fővonal. A megye közötti határátkelővel (Gyula (főúti), Battonya, Méhkerék), valamint vasúti határátkelővel (Kötegyán, Lökösháza) kapcsolódik a szomszédos Romániához. Nemzetközi víziúttal és légikikötővel a megye nem rendelkezik. A Békéscsabai repülőtér fejleszthető nemzetközi kereskedelmi repülőtérre. Személyforgalom terén a román oldalon lévő Temesvár repülőtere tölt be regionális szerepet, amely Békéscsaba lehetőségeit erősen korlátozza.

Természeti, táji vonatkozásban több, a megyehatáron és a román határon is átnyúló kapcsolatokról beszélhetünk. A „Körösök-völgye Natúrpark határon átnyúló együttműködés” a megye és a szomszédos romániai térségek között található, amelynek célja a Körösök-völgyének, mint biogeográfiai egységnek a védelme, megőrzése.

A megye vízhálózatának és vizes élőhelyeinek rendszere Békés megye területénél jóval nagyobb összefüggésben értelmezhető. A Körösök és a Berettyó vízrendszerének valamennyi folyója a határon túlról ered. A folyóvizek szennyezés érzékenysége szempontjából ezt a tényt nem lehet figyelmen kívül hagyni. A megye területére az egyes folyók felső szakaszán, a határon túlról indult árvizek közel azonos időben érkeznek meg és összeadódnak, amely árvízi védekezést tesz szükségessé a megyében. A felszín alatti vízbázisok védelme szintúgy határon átnyúló módon valósul meg. A romániai Bihar megyével kialakított kapcsolatokban emellett a szennyvízkezelés, a gazdaság, az

oktatás-művelődés, a vállalkozói és a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése kiemelt. A Békés Megyei Önkormányzat a határon átnyúló kapcsolatok szorosabbra fűzése és a rendszeres együttműködés biztosítása érdekében vegyes bizottságokat hozott létre a szomszédos romániai megyékkel. Rendszeresen ülésezik, és koordináló szerepet tölt be a Békés-Bihar és a Békés-Arad vegyes bizottság.

A nagytárségi energiaellátó rendszerekben Békés megye fontos szerepet tölt be. Az ország jelentős földgáz mezői helyezkednek el a megyében. Az ezek elosztását biztosító vezetékhálózat a szomszédos megyék közül leginkább Csongrád-Csanád megyével kapcsolódik, de Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megyei kapcsolat is van.

Az intézményhálózat tekintetében oktatásban több, egészségügyben szinte alig van megyehatáron átnyúló kapcsolat. Több országos kihatású felsőoktatási intézménynek működik kara vagy kihelyezett tagozata a megyében, így Békéscsabán, Szarvason, Gyulán.

A magyar településhálózatfejlesztési koncepciót megalapozó vizsgálatok szerint Békés megye a két régióközpont közül erősebb vonzáskapcsolatokkal rendelkezik Szeged, mint Debrecen irányába. A megyeszékhelyek és Budapest közfunkciógazdagságának elemzése szerint Békéscsaba a 19 megyeszékhely között az utolsó helyet foglalja el. A nagyvárosaink közfunkciókkal való ellátottsága jó fokmérője az egyes megyeszékhelyek központisága értékelésének. E tekintetben áll tehát Békéscsaba a rangsor végén. A város kisebb funkciógazdagsága összefügg a két szomszédos régióközpont megyére kifejtett vonzerejével. A megye nagyobb része vonzódik Szegedhez, és csak a megye északi negyede Debrecenhez.

A külföldi működőtőke Dél-Alföldi Régió belüli eloszlása szempontjából a régióban az M5 autópálya egyértelműen pozitív hatása (Kecskemét, Szeged, Kiskunfélegyháza) mellett a második legfontosabb régiós áramlási tengely, a 47. sz. főközlekedési útvonal is kiemelkedő tényező (Orosháza, Békéscsaba).

1.2. Belső erőforrások elemzése területi bontásban, térképi megjelenítésekkel

a) Természeti és épített környezet vizsgálata

aa) Természeti adottságok, természetvédelem

Magyarország földrajzi helyzete alapján átmeneti jellegű térségnek tekinthető a morfológiai jelleg, az éghajlat, a vegetáció és a talajviszonyok tekintetében egyaránt. Az eltérő arculatú tájak találkozása az ország perifériális térségében kevésbé szembetűnő. Békés megye az Alföld nagytáj délkeleti részén fekszik. Az itt kialakult termékeny terület csaknem tökéletesen sík, a Tiszai vízgyűjtőhöz tartozó Körösök és a Maros folyó részvízgyűjtőjén kialakult Maros-Körös köze középtájhoz tartozik. A megyét érintő természetföldrajzi kistájak: a Körösmenti sík, a Körös-szög, a Körös-vidék, a Kis-Sárrét, a Békési sík, a Viharsarok és a Csanádi sík.

Békés megye területének geológiai adottságai kevesebb változatosságot mutatnak. A földtani fejlődés menetét kevésbé összetett, a csupán mérsékelt szerkezeti tagoltság következményeként a megye területe geológiai értelemben többnyire egységes. Meglehetősen egyveretű szerkezeti adottságaiból, egységes fejlődés menetéből adódóan, illetve a megye nagy részén egységes felszínalakító tényezők máig ható munkája eredményeképpen a domborzati viszonyokat az egységesség jellemzi. Orográfiai viszonyainak alakításában a szerkezeti meghatározottság, a litológiai viszonyok, a megye egészét érintő pleisztocén löszfelhalmozódás, a folyóvizek akkumulációs tevékenysége és a szél munkája játszották a fő szerepet. A mai felszín tökéletes síkság gyakorlatilag Békés megye egész területén, a relatív magasságkülönbség jellemzően 1-2m/km² közötti a megye legnagyobb részén. A felszín képében a folyóvizek akkumulációs munkája játszotta a fő szerepet. A tökéletes sík felszínek kisebb változatosságait a folyók által épített parti dűne vonulatok, illetve a fluvialis, fluvio-eolikus formák jelentik. A domborzat formavilágában tipikusak a morotvák, fattyúág maradványok. A megye az Alföld mélyen fekvő sík területe, tengerszintfeletti magassága 80,8m és 107,6m között változik. A megye Körösök menti tájainak átlagmagassága a legkisebb, a Békési-sík, a Dévaványai-sík és a Kis-Sárrét átlagosan 85-95m közötti magasságú. A megye legmélyebben fekvő pontja Szarvas külterületén található, 82,6 méteren. A megye legnagyobb átlagmagasságú vidéke a délkeleti szegletben húzódó Csanádi-hát,

amely tulajdonképpen a Maros hordalékkúpjának a megye területére eső szegélye. A megye legmagasabb pontja Mezőhegyes határában található, 107,6 méteren.

Békés megye klíma adottságaiban DK-i fekvéséből következően a kontinentális jegyek éreztetik hatásukat. Éghajlata az Alföld és középső és északi részeihez képest melegebb és szárazabb. A telek középhőmérséklete magasabb és a fagymentes időszak hossza rövidebb, mint az Észak-Alföldön. A megye déli fekvése a magasabb éves középhőmérsékletekben és a napsütéses órák magas számában mutatkozik meg. A júliusi középhőmérséklet az ország délkeleti térségében a legmagasabb. Az Alföld nagy részét a 21-22°C közötti értékek jellemzik az Alföld nagy részét. Ehhez képest Békés megyén halad át a 22 fokos izoterma, a megye déli és keleti részén a júliusi középhőmérséklet 22 fok feletti. Ez az ország legmelegebb nyarú térsége. A megye északi, északkeleti harmadán, hozzávetőleg a Körösök vonalától É-ra mérsékelt meleg, száraz éghajlat az uralkodó, 10,2-10,4°C közötti éves középhőmérséklettel és 510-560 mm közötti éves csapadékmennyiséggel. A Körös-Maros köze meleg száraz éghajlatú, ez jellemzi a megye déli kétharmadát. A csapadékmennyiség itt 500-580 mm között változik. A megye legszárazabb térsége a Hármaskörös megyei szakasza térségében, a Békési-sík É-i és a Körös menti sík Ny-i részén van, ahol a csapadék mennyiség 500 mm, de van ahol ez alatti. A legmagasabb éves csapadékösszegek 570-580 mm körül jellemzőek, ami a megye D-i, DK-i részén fordul elő.

A megye uralkodóan száraz, meleg éghajlata, a magas ariditási index és a sík felszín eredményezi, hogy a megye nagy része száraz, gyér lefolyású terület, felszíni vízfolyásokkal viszonylag jól ellátott. A vízfolyássűrűség a Körösök vízrendszerében nagyobb, a folyószabályozások nyomán hátramaradt holtágak és csatornák, kisvízfolyások behálózják a felszínt, relatíve sűrű vízhálózatot eredményezve. A kisvízfolyások vízhozamai nem számottevőek, vízszintingadozásukra a belvizes időszakok nagyvizei és a nyári időszakban bekövetkező szélsőséges kisvizek, esetleg kiszáradás jellemző. A megye legnagyobb állóvizei a Kis-Sárrét egykori gazdag vízivilágú területén a Biharugrai és a Begécsi halastavak, a Szarvasi halastavak, az orosházi Gyopáros-tó és a kardoskúti Fehér-tó. A Kakasszéki-tónak csak kisebb része esik a megyébe. Békés megye vízrajzának sajátossága a számtalan holtág és morotva, főként a Körösök vidékén, amelyek gazdag vízi élővilágnak adnak otthont és jelentős horgászterületek is egyben.

A megye területének vizeit szállító vízfolyások három vízgyűjtőhöz tartoznak. Közülük a Tisza és a Maros a megyét nem érinti, a Körösök és a Berettyó a megye legfőbb folyóvizei. A Békési-sík a megye vízfolyásokkal alig érintett területe. Ettől Ny-ra illetve D-re a Tisza illetve a Maros, É-ra és ÉK-re a Körösök vízrendszere a felszíni vizek fő befogadója. A megye fontosabb folyóvizei:

- Körös vízrendszer jelentősebb folyói: Fehér-Körös, Fekete-Körös, Sebes-Körös, Kettős-Körös, Hármaskörös, Berettyó, Hortobágy-Berettyó;
- Körös vízrendszerhez tartozó jelentősebb csatornák: Kutas-főcsatorna; Holt-Sebes-Körös; Hosszúfok-Határér-Kölesér-főcsatorna, Köles-ér, Gyepes-főcsatorna, Gerlai-holtág, Élővíz-csatorna, Kígyósi-főcsatorna, Eleki-főcsatorna;
- Maros vízrendszeréhez tartozó jelentősebb vízfolyások: Királyhegyesi-Száraz-ér, Kutas-éri-csatorna, Cigányka-ér, Élővíz-főcsatorna, Tótkomlós-éri-csatorna, Orosháza-Medgyesbodzási-csatorna, Aranyad-éri-főcsatorna, Sámson-Apátfalvi-Szárazér;
- Tisza vízrendszeréhez tartozó jelentősebb vízfolyások: Kút völgy-Kakasszéki-csatorna, Mágocs-ér, Hajdúér-Görbedi-csatorna.

A megye vízrajzának sajátos vonása a belvíz általi fokozott veszélyeztetettség. A magas talajvízszint, a mély fekvés és a minimális lejtés következtében a gyenge lefolyás hóolvadást követően és csapadékos időszakokban hetekig, hónapokig tartó belvízborítottságot okoz, amely a megye jelentős részén veszélyezteti a mezőgazdasági termelést, de még a lakott területek egy részét is.

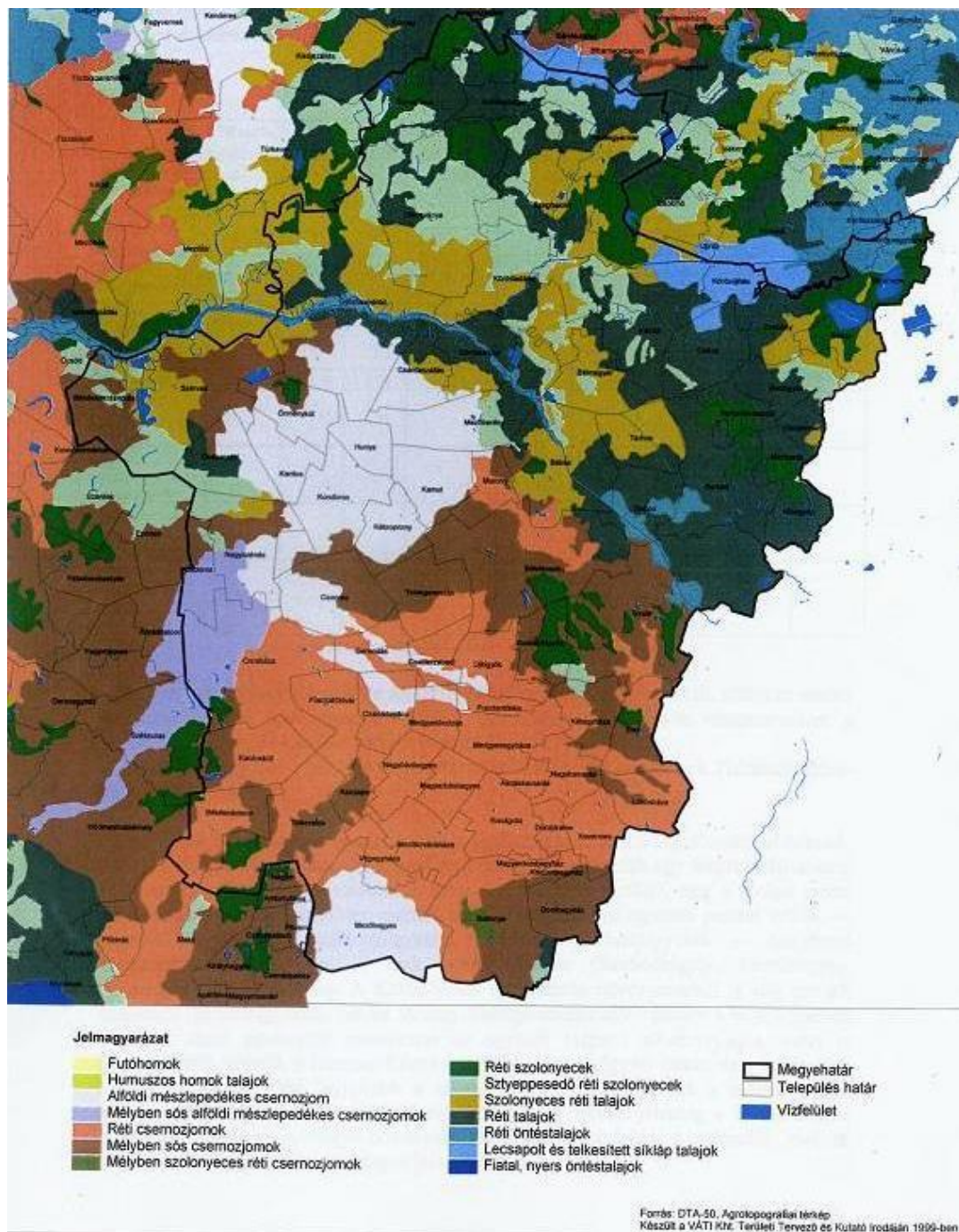
A megye területének talajviszonyaira az Alföld zonális talajtípusainak, a csernozjomok különböző típusainak az egyértelmű dominanciája jellemző. A talajképző tényezők, így az alapkőzet típusa, a síkvidéki jelleg, a domborzati meghatározottságból következően a kiterjedési viszonyok elhanyagolható jelentősége, az éghajlati adottságok, a

vízháztartás jellege, a természetes és részben a termesztett növényzet típusai meglehetősen homogén módon uralják a megye egészét, így a genetikai talajtípusok sokfélesége nem alakulhatott ki.

A megye talajviszonyaiban megfigyelhető differenciák egyrészt a talajképző alapközetként uralkodó lösz összetételének tájankénti különbözősége, másrészt a felszínközeli talajvíz hidromorf hatásának eredményeként alakultak ki. A megye uralkodó talajtípusai az alföldi mészlepedékes csernozjom, a réti csernozjom és a réti szolonyec talajok. Az alföldi mészlepedékes csernozjom talajok a magasabb iszap- és agyagtartalmú löszökön képződtek, mechanikai összetételük agyagos vályog illetve agyag. Az alföldi mészlepedékes csernozjom elsősorban a megye DK-i részén, a Csanádi hát területén, a Maros hordalékkúpon alakult ki, de a megye középső részén, a Békési-síkon is nagy területen képződött. A Körösök vidékét, a megye északi részét a löszös üledéken keletkezett réti szolonyec és réti csernozjom talajok uralják, de mellettük nagy területet foglalnak a réti talajok és a réti öntéstalajok is a gazdag vízhálózatú területen a vízfolyásokhoz kapcsolódóan. A Kis-Sárréten a síkláp talajok is elterjedtek.

Békés megye az ország legjobb talajadottságú mezőgazdasági területei közé tartozik. A megye talajadottságai elsősorban a szántóföldi növénytermesztésnek és a rét-, legelő gazdálkodásnak kedveznek. A mezőgazdasági termelés szempontjából legjobb minőségű, országos viszonylatban is kiemelkedő értékű termékeny talajok elterjedése jellemzi a megye csaknem egészét. A megyén belül a legjobb talajadottságú a Körös-Maros köze középső területe. A megye délnyugati részén elterjedtebbek a szikesek, amelyek jobbára legelőként hasznosulnak.

Talajtípusok területi megoszlása a megyében

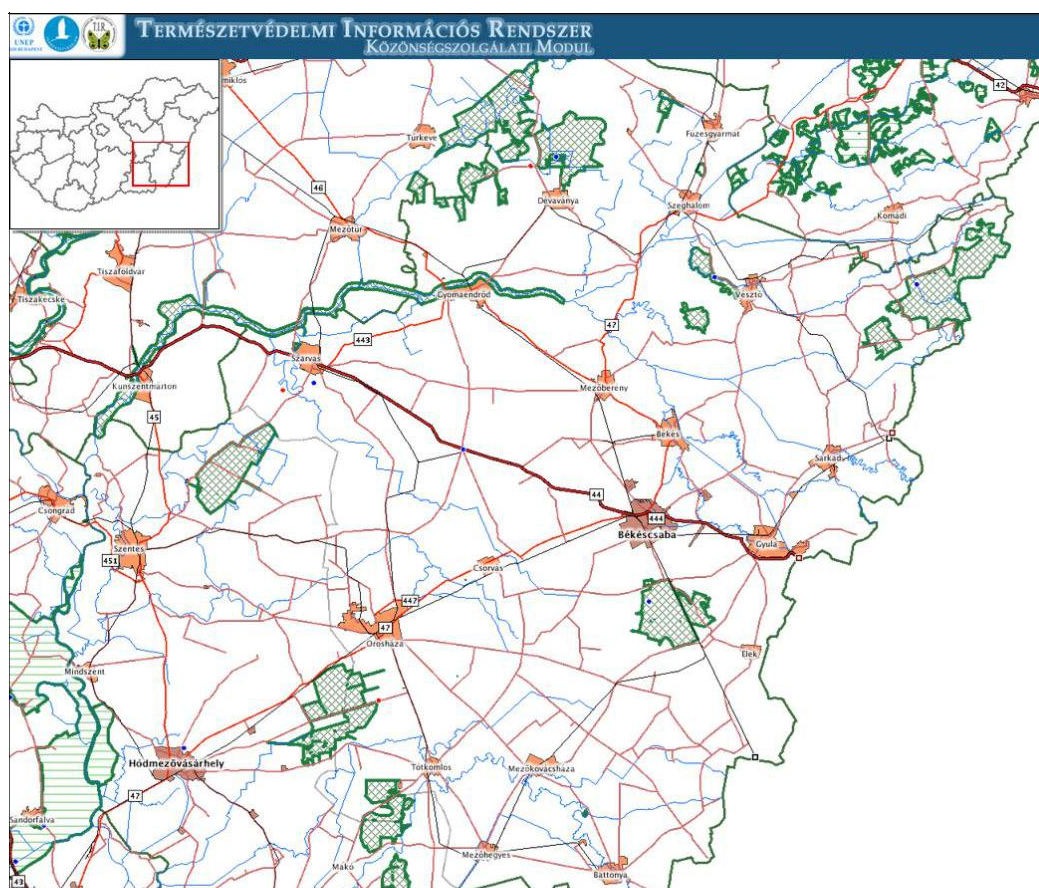
A megye természeti adottságainak változatossága védett természeti értékeinek sokszínűségében is tükröződik. A különböző életközösségek, vízrajzi-, tájképi értékek megóvásának leghatékonyabb eszköze a természetvédelmi területek megóvása. A védettségi kategóriák egyrészt az élővilág táj-, természetvédelem szempontjából legértékesebb területeit jelölik, amelyek a területi érzékenységi kategóriarendszerben a legérzékenyebbek. Ez jelentősen befolyásolja e területek távlati területfelhasználását, hasznosíthatóságát.

Ebben a vízszegény térségben igen jelentős, megbecsülendő természeti kincs a megye felszíni vízhálózata és az ehhez kapcsolódó ökológiai értékei. A vízhálózat, a vizes élőhelyek fontos természeti potenciált képeznek. A megye északi részének vizes élőhelyei kiemelkedő természeti értéket hordoznak.

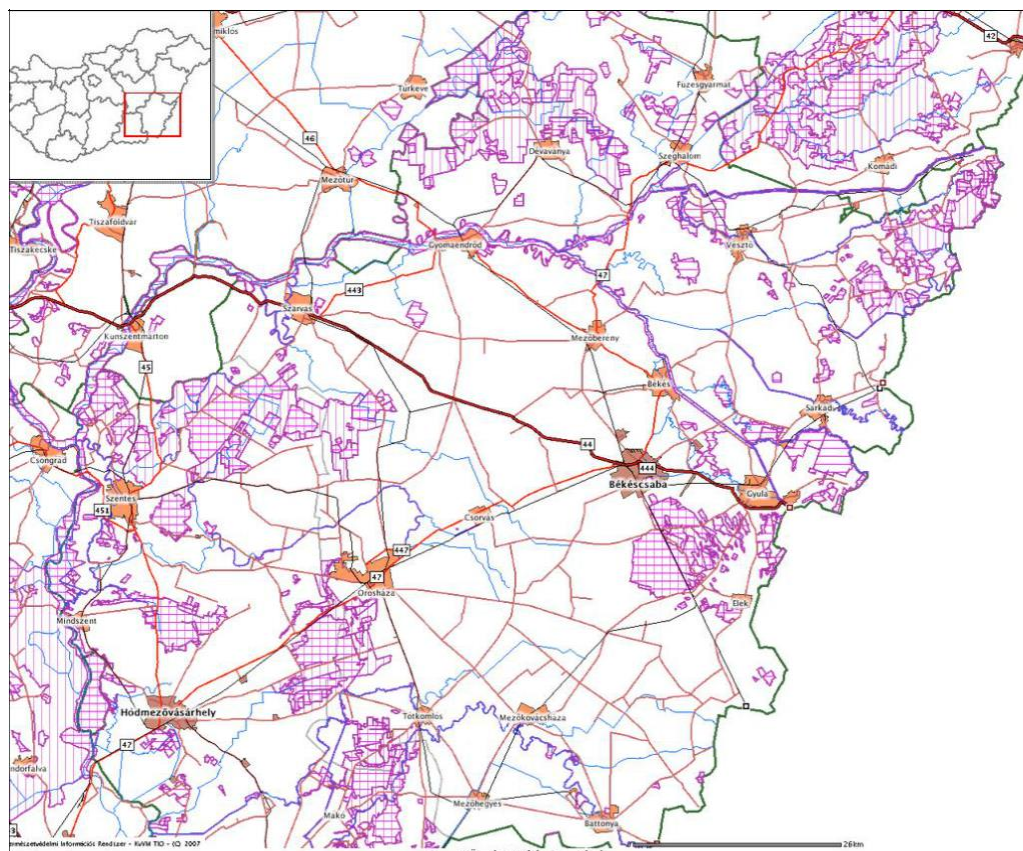
Békés megye területén a természeti értékek döntő többsége már hivatalos oltalom alatt áll.

A megye területét érintő országos védettségű egy Nemzeti park (NP) és négy Természet-védelmi terület (TT). Ezek összesen 47 települést érintenek (a 47 Körös – Maros NP-i település magában foglalja a 3 TT települést – Gyulát, Szarvast és Szeghalmot is.) Ezek együttesen a megye településeinek 62-63 %-át teszik ki. A volt megyei jelentőségű természetvédelmi területek is települési önkormányzati hatáskörbe kerültek át. A 229 helyi jelentőségű védett terület (TT) és érték (TÉ) a megye településeinek többségét érinti. Az érintett települési listák jelentős átfedésben vannak.

A Körös – Maros Nemzeti Park térségének egyedi sajátosságát a folyóvölgyek és a síkság találkozása adja, s az ebből eredő változatosság, kiegészülve természeti és kultúrtörténeti értékekkel egyedülálló értéket képvisel. A Nemzeti Park területén a vízfolyások és a partközeli vizes élőhelyek jelentik a fő értéket. A NP az egyedi táji, ökológiai értékek megóvását, és a megyei lakosság jelentős kirándulóterületeinek számító kiterjedt, összefüggő természetközeli területek védelmét szolgálja. A TIR alábbi kivágata az országos szinten védett természeti területeit (NP, TT) tünteti fel:

Natura2000 (SCI és SPA) területek.

A természetvédelemmel szorosan összefüggő táj- és tájképvédelem témakörére a következő fejezetben térünk ki.

ab) A táj jellemzői (tájszerkezet, tájhasználat, tájjelleg, tájkép), tájvédelem

Tájszerkezet, tájhasználat, a tájjelleg térségi jellemzői

A Békés megyére jellemző tájhasználati módok mennyiségi jellemzői, arányai számszerűsíthetők egyrészt a földhasználat nyilvántartási adatai, másrészt a táji – természeti védettség nyilvántartási adatai alapján. Ehhez rendelkezésre állnak az aktuális ingatlan nyilvántartási adatok közül a *fekvési adatok a TAKARNET adatbázisban*, másrészt a megyei szinten *művelési ágak szerinti megoszlás idősoros BFKH adatai*; továbbá felhasználtuk a Körös – Maros Nemzeti Park Igazgatóság (KMNPI) adatszolgáltatását az országos szinten védett területek, valamint az országos szinten tájvédelmi és ökológiai hálózati övezetekbe sorolt területeket illetően.

Tájékoztató adatok: Békés megye 2010

<i>Fekvés</i>	<i>Földrészletek száma</i>	<i>Összes terület ((ha.m2 / %)</i>	<i>Átlagos földrészlet ter. (m2)</i>
<i>belterület</i>	165652	29898.3486/ 5,3	1804
<i>külterület</i>	155086	526332.4502/ 93,5	33938
<i>zártkert</i>	39209	6739.9459/ 1,2	1718
<i>összesen</i>	359947	562970.7447/100,0	

Tájékoztató adatok: Békés megye 2020

<i>Fekvés</i>	<i>Földrészletek száma</i>	<i>Összes terület ((ha.m2 / %)</i>	<i>Átlagos földrészlet ter. (m2)</i>
<i>belterület</i>	165652	29933.7616/ 5,3	1803
<i>külterület</i>	155086	526301.1100/ 93,5	32098
<i>zártkert</i>	39209	6736.5296/ 1,2	1717
<i>összesen</i>	359947	562971.4012/100,0	

(forrás: TAKARNET http://www.takarnet.hu/pls/tknet/hivatalok_p.hivatal_adat?pid=12440)

A **fekvés szerinti megoszlás** adatai megyei szinten 2010-ben a külterületek abszolút dominanciáját mutatják, az Alföldi nagytáj általános jellemzőinek megfelelően, az alföldi megyék átlagos értékeivel:

- a külterületek 93%-ot meghaladó arányával áll szemben az 5%-ot alig meghaladó belterületi arány, ezt kiegészíti a zártkertek 1,2%-os részesedése,
- a településszerkezetre térségi szinten a lazaság, a kevés számú, nagyhatárú települési struktúra jellemző (a településszám mindössze 75).

Ezek a számadatok önmagukban ugyan semmit sem árulnak el a fekvések megyén belüli területi megoszlásáról, de a megye térképére tekintve látható, hogy megyei átlagtól eltérő arányok általában a megye nagyobb városai, konkrétan a megyeszékhely (Békéscsaba MJV.) és egyes járásszékhelyek (pl. Orosháza, Gyula) igazgatási területén tapasztalhatók.

A 2020.évi adatok a fentiekhez képest nem mutatnak jelentősebb változást a tizedre, sőt, a századokra kerekített %-os adatok is megegyeznek, az abszolút értékekben is alig van elmozdulás, egy minimális belterület növekedés illetve külterületcsökkenés irányába. A zártkerti adat csökkenése még ennél is jelentéktelenebb. A fekvés szerinti megoszlást vizsgálva tehát megállapítható, hogy a megye adatai stabilak, 2010–20. között változás nem regisztrálható, - a tájhasználat módjában ebből a szempontból nem állapítható meg változás, jelenleg is egy alföldi típusú, nagyfalvas - mezővárosos vidéki agrártérség jellemzőit mutatja a megye. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy ezen az alapon jelentősebb tájhasználati - tájszerkezeti változások sem következtek be.

A megye táji szintű területhasználatának elemzéséhez jó alapot adnak a fenti és az alábbi adatok. A fenti TAKARNET és az alábbi BFKH.GOV adatbázis alapján két tájhasználati jellemző vizsgálható:

- egyrészt a megye településeinek összesített területi adatai, fekvés szerinti megoszlásban, - a fentiek szerint;
- másrészt a megye településeinek összesített területi adatai, művelési ág szerinti megoszlásban: lásd alább.

Művelési ágak szerinti megoszlás összehasonlító adatai: Békés megye (2000-)2010-17. [ezer ha]

Év	Szántó	kert	Gyümölcsös	Szőlő	Gyep	Erdő	Nádas	Halastó	Kivett	Összesen	„másn”
2000	391,0	6,1	1,3	0,2	42,9	12,6	1,4	3,2	81,7	540,5	-22,5
2005	391,8	6,1	1,0	0,1	43,4	24,4	1,3	2,8	69,9	540,8	
2010	376,1	5,1	0,9	0,1	29,3	25,3	1,0	2,1	95,0	534,9	28,1
2015	383,0	5,1	1,0	0,1	30,7	26,0	0,9	1,1	93,8	541,8	
2017	396,2	2,9	1,2	0,1	43,0	25,9	0,5	1,6	82,4	553,8	9,2

eltérés	+20,1	-2,2	+0,3	0,0	+13,7	+0,6	-0,5	-0,5	-12,6	+18,9	(-18,9)
2010/17											

- (forrás: BFKH.gov.hu adatszolgáltatás) („máns”: műv.ágba nem sorolt terület)

A fenti adatok összesítő – kiértékelő táblázata (2010-17.)

művelési ág	összes terület 2010 (ezer ha/%)	összes terület 2017 (ezer ha/%)	eltérés 2010/17 (ezer ha/%)
1. erdő (össz)	25,3/ 5,3	25,9/4,7	+0,6/0,2
2. gyepterület (össz)	29,3/ 5,5	43,0/7,8	+13,7/2,3
3. nádas	1,0	0,5	
4. halastó	2,1	1,6	
3+4. össz.	3,1 /0,4	2,1/0,4	-1,0/ 0,0
1-4. össz.	57,7/ 10,8	71,0/12,8	+13,3/2,0
5. gyümölcs	0,9	1,2	
6. szőlő	0,1	0,1	
7. kert	5,1	2,9	
5-7. össz.	6,1/ 0,8	4,2/0,7	-1,9/ 0,1
8. szántó	376,1/ 70,3	396,2/71,6	+20,1/1,3
2-8. össz /MÖT/	414,6/ 77,5	445,0/80,4	+30,4/ 2,9
1-8. össz /TT/	439,9/ 82,2	470,9/85,1	+31,0/ 0,0
9. kivett (össz.)	95,0/ 17,8	82,4/14,9	-12,6/2,9
Nyilvántartott terület összesen	534,9/100,0	553/100,0	+18,9/ 0,0
(„máns”)	28,1	9,1	-18,9/ 0,0

/*,„erdő össz.”:a fásított ter-tel együtt; **/,„gyepterület össz.”:rét+legelő együtt; ***nem egyezik a megye teljes területével, a különbözetet a „máns” értéke jelzi)

A művelési ágak nyilvántartása szerinti területhasználati adatok változásának rövid értékelése:

A megye művelési ágak nyilvántartása szerinti területi adatai a vizsgált időszakban (2010-17.) nem változtak jelentősen, sem abszolút értékeiket, sem főbb arányait illetően. A művelési ágak 2000 és 2010 közötti viszonylag egyirányú alakulásának eredményeképpen jöttek létre 2010-re ezek területének és arányainak stabil jellemzői. 2010–17. között ellenkező irányú változás figyelhető meg ugyanazon művelési ágak tekintetében. Ettől némileg eltér a kivett területek alakulása, de a fő tendencia itt is hasonló egy rövid idejű elcsúszással. (Megjegyzendő, hogy az adatsorok változásai részben a statisztikai nyilvántartási rendszer változásaiból is adódhatnak, ennek elemzése azonban nem tartozik a vizsgálat tárgykörébe.)

Általánosan jellemző tendenciák 2000–2010. között:

- valamennyi művelési ágban csökkenés tapasztalható, az *erdő* és a *kivett* kivételével (a *kivett* terület alakulása annyiban tér el az általános tendenciától, hogy 2000-2005 közt ez is csökkent, de 2005-2010 közt a maximumára nőtt);
- ezen belül a *gyepterületek* (rét + legelő együtt) erős csökkenése kirívó (mintegy 30%);
- az *erdőterületeknél* ellenkező a tendencia, 2000–2005 között volt ugrásszerű növekedés (több mint 45%!); majd itt is a lassú növekvő, inkább stagnáló tendencia jellemző, 2010-ig (majd 2017-ig: l. alább);
- a szántó hektárban jelentős (~15ezer), de %-ban kisebb mértékű (nem egészen 5%) csökkenése a statisztika szerint 2005 és 2010 között következett be
- az *ültetvény és kert* területek mindhárom művelési ága kisebb (átl. 5-10%-os) veszteséget szenvedett el a 10 év alatt;
- talán a legfeltűnőbb a *kivett* területek már említett 5 évenkénti ingadozása: a 2000-2005 közti ~15%-os csökkenést 2005-2010 között ~26% emelkedés követett.

Általánosan jellemző tendenciák 2010–17. között:

- a *termőterület* (TT) lassú és egyenletes növekedése ÉS ezen belül a *MÖT AZONOS ÜTEMŰ* (~+2,9%-os) növekedése;
- valamennyi jelentősebb művelési ágban – *szántó, gyepek és, minimális mértékben az erdő - növekedés* tapasztalható, az *ültetvény és kert* területek kivételével (ezek amúgy is minimális területének további csökkenése -0,1%);
- ezen belül a *gyepterületek* (rét+legelő együtt) 2000-2010. között jellemző erős csökkenése lassú és egyenletes növekvő tendenciába fordult (közel +3%), részesedésük lényegileg visszaállt a 2000. évi 8% körüli szintre;
- az *erdőterületeknél* 2000–2005 között volt ugrásszerű növekedés, majd 2017-ig itt is a lassú és egyenletes alig növekvő tendencia jellemző (0 - 0,1% között), az erdősültség beállt az igen alacsony ~5% körüli értékre;
- a *kivett területek* már említett ingadozó, illetve növekedési tendenciájának megtorpanása a 2010-es csúcs után csökkenő tendenciát mutatott (~-3%), 2017-re lényegileg visszaállt a 2000.évi 82% körüli szintre.

A stabil tendenciák – mint pl. a *szántók, gyepek lassú növekedése, a termőterületi (TT)/kivett területi* valamint az *erdőterületi arány lényegi állandósága, az ültetvény- és kertterületek folyamatos csökkenése*, – a 2017-es adatokban is tükröződnek. A változások nagyságrendjének szerény dinamikáját jelzi, hogy a 2010/17-es adatok összevetésének szélsőértékei szűk sávban, a 0,0-2,9% közötti zónában ingadoznak, mind a pozitív (+): [szántó 1,3] – [gyepek 2,3]; TT és MÖT 2,9), mind a negatív (-): [ült.+kert 0,1] – [kivett 2,9]) tartományban. 0,1% alatti változás mérhető az erdő valamint a nádas+halastó kategóriában.

A művelési ágak szerinti megoszlás vizsgálata alapján tehát arra a következtetésre juthatunk, hogy a táji szintű területhasználatot leginkább jellemző művelési szerkezetben nincsenek jelentős elmozdulások és ennek alapján tájszerkezeti változások sem következtek be. A 2017-es adatok alapján megállapítható, hogy a megye *erdősültsége 5% alatt van, a gyepek együttes aránya nem egészen 8%*. Ezekhez hozzáadva az egyéb természetközeli felszínnek (nádasok, halastavak együtt 0,4%) arányait összesen nem egészen 14%-os érték áll szemben, az intenzívebb agrikultúrák (szántó+ kert+ ültetvények) 72,3%-os és a kivett területek 15% -os részesedésével. (A végeredményt ökológiai szempontból javítja, hogy a „*kivettben*” jelentős vízfelületek is találhatók, de ennek bontására sajnos nem tér ki a statisztika.) Azonban még ennek figyelembevételével is meghaladja a nem természetközeli tájhasználat részesedése a 77%-ot, messze alulmúlva a természetközeli tájhasználatok minimálisan kívánatos 1/3-os részesedését.

A kivett területek országos átlagnál nem magasabb, 15%-ot meghaladó aránya önmagában nem kirívó érték, a magas szántóterületi arány a domináns, amely nemcsak az országos (~46-47%), hanem az Allföldi nagytáj átlagát (~52%) is meghaladja. E művelési ágra a nagy monokultúrák, a nem állandó növényi fedettség és az intenzív agrotechnika jellemző. A megye az ország *legalacsonyabb erdősültségi mutatójával* rendelkezik, emellett *vízfelületeinek* kiterjedése, aránya is elenyésző. Ezek a jellemzők felhívják a figyelmet a tájhasználati arányok fokozott kontrolljára és az optimális arányok kialakításának, vagy legalábbis az ehhez való közelítés igényére. A fenti arányok a megye teljes területére jellemzőek, viszonylag egyenletes eloszlásban, csak a nagyobb kiterjedésű védett területek – elsősorban a NP – térségében regisztrálhatók kedvezőbb tájhasználati arányok.

Az előzetesen elvégzett vizsgálatok figyelembevételével megállapítható, hogy a megye területének nagyobb részére az intenzívebb és monoton típusú tájhasználat a jellemző. A „természetközeli tájhasználati módok” aránya a vizsgált területen kerekítve 14%-ra tehető, amely egyértelműen kedvezőtlen értéknek minősíthető.

Más szempontú területfelhasználási elemzésre ad módot a hatályos TRT területi mérlege:

Békés megye térségi területfelhasználási adatai a 2012-es TRT alapján:

Békés megye Térségi területfelhasználása	ha	%
Városias települési térség	18348,15	3,26
Hagyományosan vidéki települési térség	10842,67	1,93
<i>Települési térség összesen</i>	<i>29190,82</i>	<i>5,19</i>
<i>Építmények által igénybe vett térség</i>	<i>---</i>	<i>---</i>
Vegyes területfelhasználású térség	10373,20	1,84
Erdőgazdálkodási térség	21464,04	3,81
Mezőgazdasági térség	496.360,16	88,17
Vízgazdálkodási térség	5579,84	0,99
<i>Összesen</i>	<i>562.970,740</i>	<i>100,00</i>

Ebben az összes „erdő” 4% alatti (ez sok kis elszórt erdőfolt a térségként való ábrázolási metodikájának hiányosságaiból adódik), a differenciálás nélküli „mezőgazdaság” közel 90%. Ezeket egészíti ki a „vegyes” térség közel 2%-a, ami durván 3/4 rész mezőgazdasági, 1/4 rész erdő- és egyéb terület. A többi kategória együtt nem egészen 6,2%, lényegileg művelés alól kivett terület. (Ebből ~1% a vízgazdálkodási terület.) A 6,2% jóval kevesebb, mint a kivett területi arány közel 15%-a, ami abból adódik, hogy a térségi besorolásban „gyűjtőkategóriaként” használt mezőgazdasági (és vegyes) térség jelentős művelés alól kivett területeket is magában foglal.

A fenti két elemzés tételeken ugyan nem vethető össze (eltérő adattartalmuk miatt), de a fő arányokat tekintve itt is megállapítható, hogy a megyére vonatkozó *tervezett adatok* valamivel kedvezőtlenebbek a meglévő össz-megyei állapot főbb mutatóinál, a „kivett” területi arányt kivéve. A legkirívóbb területi aránytalanságot illetően azonban azonos eredményt mutat a két statisztika, ez a mezőgazdasági és az erdőterületi kategória egymáshoz viszonyított arányában fejeződik ki. A művelési ág szerkezeti adatokban rejtve maradt csekély vízfelületi arányt viszont jól jelzi a térségi területfelhasználási mérleg.

Tájkép- és tájvédelem

Békés megye *sajátságos természeti erőforrásai* közé lehet sorolni *tájképi értékekben gazdag területeit, tájrészleteit*, amelyek a megye viszonylag szűk területére, elsődlegesen a folyók (Körös, Maros) és kisvízfolyások medreihez, a mélyebben fekvő területekhez kapcsolódnak. A megye kiterjedt, összefüggő síkvidéki területei mellőzik a dombsági felszíneket, a mozaikos halomvidéki területeket, a tájképi értékek a vizek és vízpartok látványához, táji - természeti – ökológiai potenciáljához kapcsolódnak. Ezek a megye legkiemelkedőbb természeti potenciálját képezik, amelyek *tájképi szempontból is* kiemelkedő értékek.

A síkvidéki területek más tájképi erősségekkel rendelkeznek, elsősorban nem a magasfokú erdősültség, hanem az alföldi tájra jellemző *felszíni és felszínborítottsági változatosság, a szegélyhatások lokális gazdagsága* miatt.

A táji – természeti környezetben megjelenő antropogén beavatkozási területek, különböző mértékben átalakított tájak, különösen *a települések feltárulása, látványa és illeszkedésének minősége* meghatározó lehet tájképi szinten. Ezekre a területtípusokra kiemelten fontos a megfelelő tájképvédelmi szempontok és előírások megfogalmazása és érvényesítése. Ezek települési szinten való megjelenítésére is lehetőséget ad az utóbbi évek településképi

szabályozása, amely a TAK és a Településképi rendelet (TKR) keretében egyes tájképi, tájképvédelmi kereteket is megszabhat.

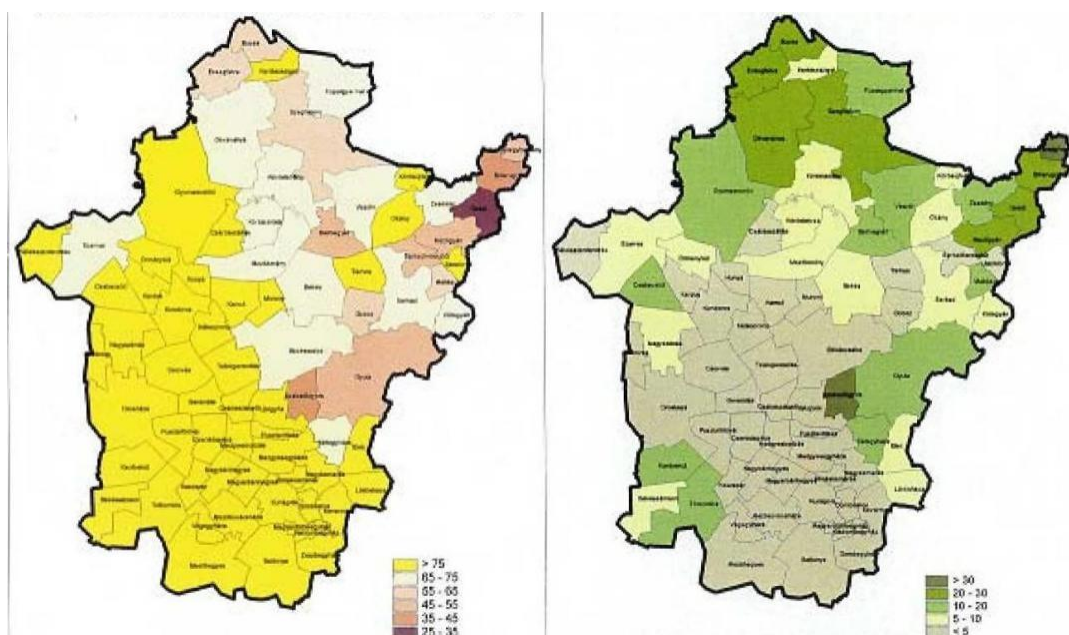
ac) Termőföld- és talajvédelem

Az agroökopotenciál számításon alapuló termőhelyi értékszámok és egyéb tényezők együttes figyelembevételével megállapított fenti térségi övezetek lehatárolása lényegileg összhangban van a földhivatali nyilvántartásban szereplő (Ak-alapú) földminőségi adatokkal. A megye termőföldjei a termőhelyi adottságaik osztályozása alapján kerülnek értékelésre. A megye termőföldjeit három kategóriába sorolva:

- a kiváló, kiemelkedő termőhelyi adottságú termőföldek („kiváló”),
- az országos átlagnál jobb minőségű termőföldek („jó”),
- és az országos átlagnál gyengébb minőségű termőföldek (-).

A megye legértékesebb felszíni természeti erőforrása a kiváló minőségű *termőföld*. A Körös-Maros köze az ország legkiválóbb adottságú mezőgazdasági területeinek egyike. A talajadottságok a szántóföldi kultúrák, főleg a gabonafélék termesztésének kedveznek. Ennek köszönhető, hogy a megyében kimagasló (70% fölötti) a szántók aránya. A talajadottságoknak és a meleg száraz éghajlatnak köszönhetően a gabonafélék, takarmánynövények és egyéb szántóföldi kultúrák termesztése dominál.

A termőhelyi adottságokra visszakövetkeztethetünk a művelési ág szerkezet alapján is. A megyében uralkodó *szántó* és a másodlagos *gyep* művelési ágak csaknem teljes mértékben komplementer ábrapárja jól szemlélteti a legértékesebb és a kevésbé értékes termőföldek területi megoszlását – településhatáros szinten.

Szántók aránya -

Gyepek aránya a települések összes területéből

Forrás: Békés megye területrendezési terve

A fenti ábra is jól mutatja, hogy a megye legjobb termőhelyi adottságú (szántó)területei a megye déli – délnyugati – nyugati, területein helyezkednek el (*élénk sárga szín*), lefedve a megyei terület közel felét. Ezek az összefüggő területek elsősorban az Orosházai és a Mezőkovácsházai járás, másodsorban a Békéscsabai, Gyomaendrődi és a Szarvasi járás területén találhatók.

A megyei mezőgazdasági területek egy részén a talajvízszint csökkenése, továbbá az összefüggő mezőgazdasági hasznosítású területeken a védőfásítások, gyepűk és fasorok hiánya jelent ökológiai problémát. A feltalaj szerkezetéből és hiányos állandó növényi borítottságából, a szélvédősávok hiányából következően a megyében jelentős a deflációveszély. Ezt a megyeterv külön övezetként is rögzítette:

Szélerózióknak kitett területek övezete
Forrás: Békés megye területrendezési terve

ad) Vízvédelem (felszíni és felszín alatti vízkészletek, vízminőség)

Felszíni vizek, vízkészletek

Felszíni vízkészletek alakulása szempontjából a megyében meghatározó jelentősége a Körösöknek van, a Maros szerepe közvetett.

A Körösök vízgyűjtő területe 27.537 km², melynek 53 %-a Románia területén van. A Fekete-Körös vízgyűjtő területének 97 %-a, a Fehér-Körösnek 93 %-a, a Sebes-Körösnek 83 %-a a hegyvidékre esik.

A vízgyűjtő terület országok közötti megoszlása meghatározza a felszíni vízkészletek nagyságát is. A romániai beavatkozások (tározó-építések, vízerő hasznosítás, folyó- és patakszabályozás) alapvetően megváltoztatták a korábbi természetes —az elmúlt században végrehajtott szabályozások idején kialakult— lefolyási viszonyokat. Az árvízszintek természetsszerűleg az árterek beszűkülésével és a vízgyűjtőn történt változások, a burkoltági arányok változásának eredményeként emelkedtek, míg a nyári időszakban lefolyt vizek, vízkészletek csökkenő tendenciát mutatnak.

A folyók hasznosítható vízkészletét a nyári (augusztusi) mértékadó időszakban rendelkezésre álló vízkészletek határozzák meg, melyek a duzzasztóművek által biztosított tározási többletekkel vehetők számításba. A megye szempontjából meghatározó Körösök természetes vízkészletei már hosszabb ideje nem voltak elegendők a jelentkező döntően mezőgazdasági célú vízigények kielégítésére, ezért épültek már korábban a Körösökön duzzasztóművek. Azonban a Körösök saját vízkészlete és a tározott többlet sem volt elegendő a jelentkező vízigények kielégítésére, ezért már az 1930-as években is több tanulmány foglalkozott az Alföld vízgazdálkodási kérdéseivel. Már a II. világháború előtt kialakult a Tiszalöki Vízlépcső megvalósításának igénye. Ez a vízlépcső 1954-ben lépett üzembe, majd megvalósult a Kiskörei Vízlépcső is (1973-ban). Mindkét létesítmény a Körös-völgy vízpótlását is szolgálja. A Tiszalöki Vízlépcsőről maximálisan mintegy 28 m³/s, a Kiskörei Vízlépcsőről pedig 15,7 m³/s vízátadás történt a

Körös-völgybe. Az átvezetett vízkészletből a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság 22,4 m³/s-t jogosult hasznosítani, mely a tiszai vízzel együtt 27,1 m³/s.

Az aszályos évek jelzik, hogy törekedni kell a Körös-völgyben még meglévő víztározási lehetőségek hasznosítására. A Körös-vidék megyén túlról érkező vízellátásában a Nagykunsági-főcsatorna játszik szerepet. A Körös-vidékre átvezetett vízmennyiség kezelése az átvezető útvonalak mentén történő felhasználásán túl a Körösökön létesített duzzasztó művekkel történik (Körösladány, Békésszentandrás).

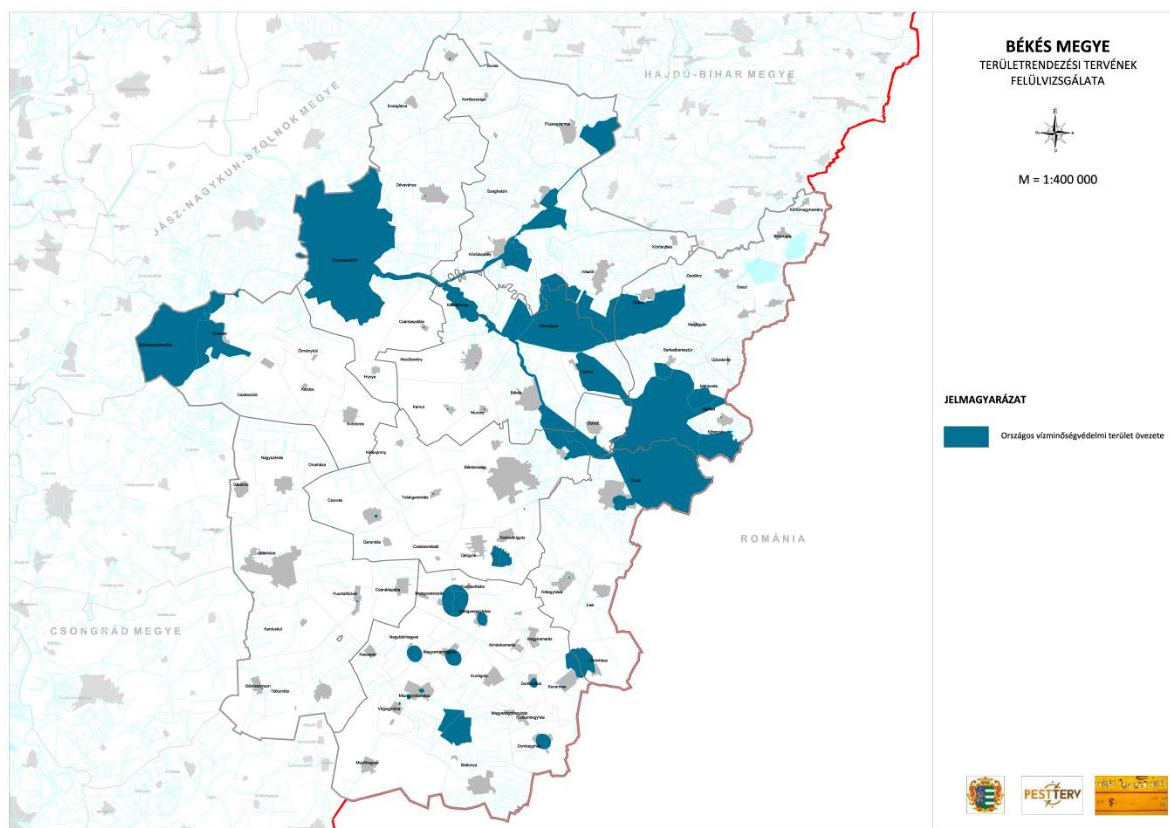
A Körösök szabályozása során az árvízi biztonság érdekében a szabályozott meder a településeket elkerülte. A településeken belül fennmaradt holtmedrek a terepadottságok miatt a csapadék és belvízelvezetés funkcióját voltak hivatottak kiszolgálni. A mederszabályozások következtében víz nélkül maradt települések és területek vízigényének biztosítására a régi mederszakaszok felhasználásával csatornák, illetve a folyókról történő vízkivételt biztosító művek épültek.

A létrejött holtágak és a belvizes vagy kettőshasznosítású csatornaként funkcionáló holtmedrek a településekhez való közelségük miatt szennyvízbefogadókká váltak. Ezzel ezeknek a holtágaknak és csatornáknak a vízminősége rendkívül elromlott. A felszíni vízbázisnak tekinthető folyók vízminősége viszont kedvező.

A megye a Tisza részvízgyűjtőjén belül a Körösök és a Maros vízgyűjtőjén osztozik, a vízgyűjtő határa a Lőkősháza, Nagykamarás, Csanádapáca és Orosháza települések vonalán húzódik. A megye természetes vízhálózatára jellemző, hogy a megyében haladó folyók jelentősebb hányada, a Hármaskörös, a Kettőskörös, a Sebes-Körös, a Berettyó, a Fekete-Körös, a Fehér-Körös és a Hortobágy-Berettyó a megye északi és északkeleti részén halad. A megye déli része a Maros-vízgyűjtőjéhez tartozik ahol az időszakos vízfolyású Száraz-ér is halad, mely két szakaszból áll a Királyhegyesi Száraz-érből és a Sámson-Apátfalvi Száraz-érből.

A megyében természetes tavak nincsenek, speciális adottsága viszont a területnek a mintegy 90 holtág, mely a Körösök és a Hortobágy-Berettyó mentén a folyók természetes alakváltozásai és a folyószabályozások következtében jöttek létre. Állapotuk azonban jelentős rehabilitációs feladatokat vet fel. A megye további felszíni vízfelületeit a mesterséges mederben létesített folyó- és állóvizek, az öntözőcsatornák, belvízcsatornák, halastavak és bányatavak alkotják.

Felszín alatti vizek, vízkészletek

Országos vízminőségvédelmi terület övezete
Forrás: Békés megye Területrendezési terve

Hidegvízkészletek

A térség felszín alatti vízkészlete teljes egészében a laza, törmelékes, rétegzett képződményekben található, amelyek a medencealjzatot képező, mélybe süllyedt alaphegységekre rakódtak le, igen nagy vastagságban. A vízzáró rétegek közötti porózus vízvezető rétegekben található a rétegvíz, amely kapcsolatba kerülhet a legfelső vízzáró réteg fölött elhelyezkedő talajvízzel. A területen a felszín alatti vizeknek ez a két típusa fordul elő. Azt a rétegzett képződmény együttest, amely a megye ivóvízellátásában használt hidegvíz-készletét tartalmazza különböző, energiájukban is eltérő vízfolyások rakták le a földtörténeti negyedidőszak folyamán. A különböző vízfolyások eltérő anyagú-szemcseméretű hordalékot szállítottak a területre, így az általuk felépített üledécsort is eltérő.

A képződés alapján a megye területének túlnyomó része két nagy vízföldtani tájegység területére esik, közülük egyik a Berettyó-Körös süllyedékterülete, a másik a Maros hordalékkúp térsége. A Berettyó-Körös süllyedékének és a Maros hordalékkúpjának elhatárolása nagyjából a Gyula-Csorvás-Tótkomlós-Pitvaros által meghatározott vonal mentén történhet. Északra a Berettyó-Körös süllyedék, délre a Maros hordalékkúpjának magyarországi része esik. A Berettyó-Körös süllyedéken az üledéksorban kisebb a vízáadó rétegek száma, vastagsága, szemcsenagyságukat pedig inkább az apró és finom szemcseméret jellemzi. A Maros hordalékkúpon sok jó vízvezető képességű réteg található, a porózus rétegeket alkotó szemcsék általában durvaszeműek, az országhatár mentén a felszín közeli részeken kavicsrétegek is előfordulnak.

A felszín alatti hidegvíz kitermelhető készlete a két nagy vízföldtani tájegységen eltérő. A Berettyó-Körös süllyedéken a vízbeszerzési adottságok gyengék. A korlátozott után-pótlódás nem teszi lehetővé koncentrált vízkivételi helyek (nagy vízműtelepek) létesítését és az egy kúttal kivehető napi vízmennyiség alacsony. A Maros

hordalékkúpon a vízbeszerzési, vízutánpótlódási adottságok viszont igen jók, a térség koncentrált víztermelő helyek létesítésére alkalmas és az egy kúttal kitermelhető vízmennyiség is magas.

A vízbeszerzési lehetőségek és a jelentkező vízigények területi eloszlása ellentétes. A nagy vízigények a megye középső és az északi területein, a rossz vízbeszerzési adottságú helyeken, a nagy településekhez kapcsolódóan jelentkeznek. Kielégítésük elsősorban a vízminőségi problémák, másodsorban a gyenge vízbeszerzési adottságok miatt csak a helyi vízkészletek pótlásával oldható meg. A talajvízből való vízkivétel a sérülékenységi miatt ivóvízellátásra nem használható.

A felszín alatti vizek vízminőségi problémáit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Jellemzően egyes vizeknél magas a vas-, mangántartalom, a másoknál az ammónia, a nitrát és nitrit tartalom. A talajvíz minőségére vonatkozóan egyes részekben uralkodóan nátrium-szulfátos, nátrium- és kalcium-hidrogénkarbonátos, helyenként nátrium-magnézium-kloridos. Általában az összes sótartalma magas, 3.000-10.000 mg/l, ezért emberi fogyasztásra még nem szennyezett állapotban sem alkalmas. Ugyanakkor sok helyen magas a nitráttartalom is. A magas nitrát- és nitrittartalom a megyében csak a talajvizekben fordul elő, a rétegvizekben ez ideig nem jelentett problémát.

A rétegvizek minőségét vizsgálva a megye területének nagy részén magas vas-mangán és metántartalomra kell számítani, ami a vízkezelés nagyarányú szükségességét is jelzi. Ez az arány a gázmentesítés megvalósításával tovább nő, mert levegőztetés során az ivóvízben még megengedett mennyiségű vas és mangán egy része is kicsapódik.

A Dél-Alföldi rétegvizek további problémája, hogy a megadott határérték (0,01 mg/l) kétszeresénél több arzént tartalmaz a megye középső és északi részén lévő rétegvíz. Ezzel ez a vízkészlet arzénmentesítési technológia alkalmazásával használható fel közüzemi ivó-vízellátás céljára.

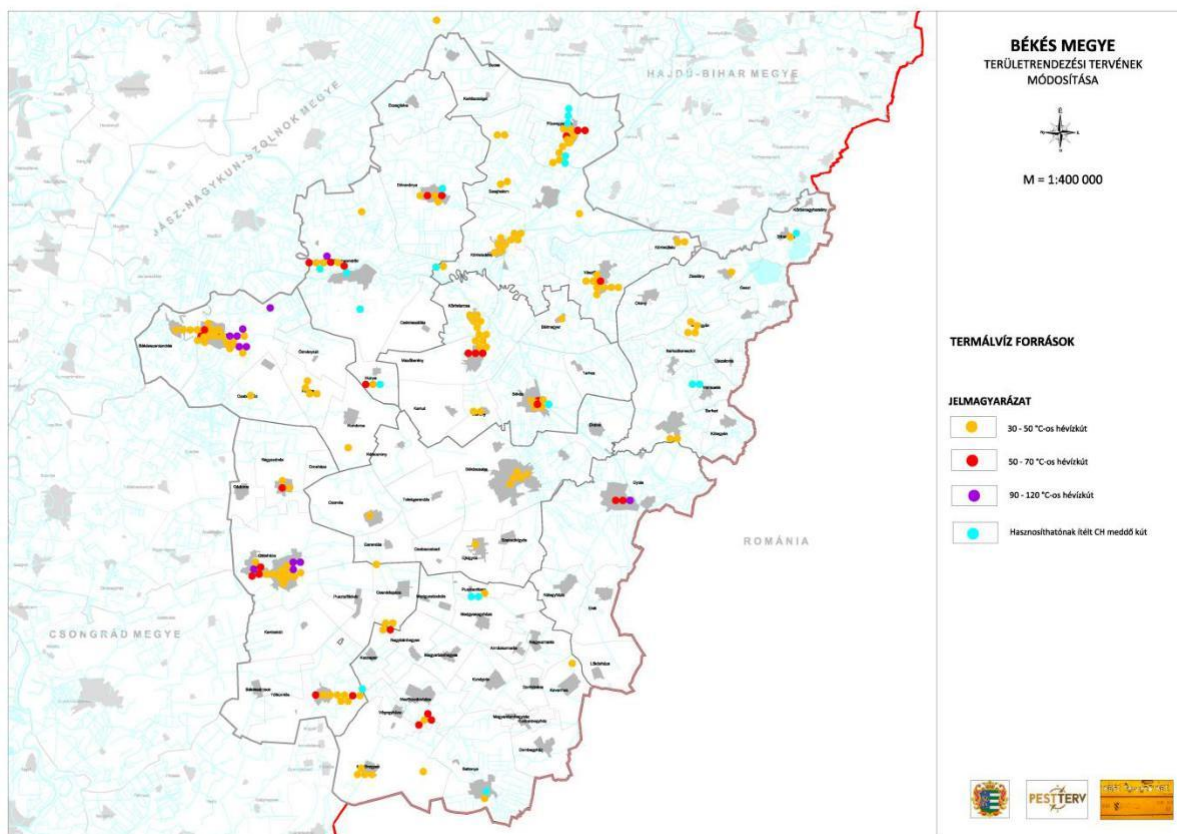
A felszín alatti vízkészletek sérülékenysége alapján Békés megyében a sérülékeny vízbázisú települések száma magas. A vízbázisok védelme védőterület kijelölésével és gondozásával rendezhető. A Körös-Berettyó süllyedéken, Szarvas-Gyomaendrőd térségében, Szeghalom térségében, Sarkad térségében, Békés térségében, Mezőberény térségében, illetve Békéscsaba térség északi részén az ivóvízbeszerzés védelme érdekében fontos a belső védőterületek kialakítása a vízkivételi helyek közvetlen környezetében.

A Maros hordalékkúp területére eső településeken az ivóvízkészlet védelme általánosan is nagyobb figyelmet igényel: a hordalékkúp egészén nem tervezhető veszélyes hulladék átmeneti vagy végleges elhelyezése, a felszín alatti vízkészlet a jelenleginél nagyobb mértékben nem terhelhető öntözővíz-kivétel céljára. A már kiépített nagy vízbázisok egy részénél felszíni hidrogeológiai védőterület meghatározására volt szükség.

A távlati megkutatott lokális vízbázisként nyilvántartott ún. Bánkúti vízbázis előre jelzett védőterülete Nagykamarás és Kétegyháza külterületén érinti a megyét. A lehatárolt részekre a 123/1997. Korm. rendelet szerinti területhasználati korlátozásokat kell érvényesíteni, noha a megyében említett védőterületek hatósági kijelölésre még nem kerültek.

Hévíz-készletek

Békés megye szinte teljes területe potenciálisan alkalmas hévíz feltárássra, ezen belül is döntően a 80 °C-nál magasabb rétegvíz nagybani kitermelésére. Ez a terület, áthúzódva Csongrád-Csanád megyei területekre is, az Alföld legnagyobb kiterjedésű olyan része, ahol a legmagasabb hőfokú hévizek a legnagyobb valószínűséggel fordulnak elő. A hévízfeltárás és termelés alakulására a megyében jellemző volt, hogy a korábbi kezdeti fúrások után főleg a szénhidrogén-kutatások során növekedett a kutak száma, de az ivóvíz beszerzési célú fúrások is sok helyen tártak fel hévizet. Ezen kívül több helyen fúrtak hévíz kutakat balneológiai célokra is.

*Békés megyében található termálvíz források
Forrás: Békés megye területrendezési terve*

A mezőgazdasági célú hévízfeltárás és hasznosítás a 60-as években vett nagy lendületet azzal, hogy jelentős központi támogatásokat lehetett ilyen célokra elnyerni. A támogatások megszűntével azonban az ilyen célú hévízfeltárási tevékenység erősen visszaesett.

A hévízkutak kezdetben nagyrészt szabad kifolyással működtek, az intenzív termelés miatt bekövetkezett nyomáscsökkenések a túlnyomást azonban sok helyen megszüntették és a szabad kifolyásos termelésről a szivattyúzásra kellett áttérni. A hévízkutak szivattyús termeltetése azonban 90 °C felett már nehézséggel jár, mert a bűvárszivattyúk ilyen hőmérsékletet már nehezen viselnek el.

A nyomáscsökkenés megelőzhető, illetve megszüntethető, ha a kitermelt hévizeket hasznosításuk után visszatáplálják. A hévíz visszatáplálás lehetősége nem csak ezért merült fel, hanem a használt hévizek elhelyezésének gondjai miatt is. A nagy sótartalmú és esetenként a nem eléggé lehűlt hévizek felszíni befogadókba történő bevezetése a vízminőségre, illetve az élővilágra gyakorolt káros hatás miatt általában nem engedhető meg. A nagy vízhozamú folyók mentén ez kisebb probléma, kisebb vízfolyások, öntözővíz-csatornák esetében azonban csak nehezen oldható meg.

A hévíz visszatáplálás jelenlegi ismeretek szerint csak az energetikai célú hévízhasznosítás esetében, vagyis a víz hőjének kinyerése után jöhet szóba. Balneológiai célú vízhasználat utáni visszatáplálásnál szigorú közegészségügyi előírások szerint lehetne csak a vizet visszatáplálni, amelynek módja még nincs kimunkálva. Békés megyében mindössze két visszatápláló kút működik.

Békés megyében 170 hévíz kutat tartanak nyilván, ez az ország összes hévízkútjának 15 %-át jelenti. Hozam szempontjából is jelentős Békés megye pozíciója, mert a békési hévíz kutak adják az országos hozam 8 %-át. A hévizek hasznosítása:

- ivóvízellátási célra, a kutak jellemzően a 40 °C alatti hőtartományba tartoznak. Területileg ezek a kutak a hideg ivóvízkészletekben szűkös Körös-vidéken találhatók.
- mezőgazdasági célra, jellemzően Szarvas és Szeghalom térségében koncentrálódnak.
- balneológiai és fürdővíz célú a megye több településén működik termálfürdő, de országos jelentőségű csak a Gyulán működő komplexum, és az Orosháza-Gyopáros fürdő.

- egyéb célú termálvíz használat nem jelentős.

A hévizek felhasználásában Békés megye a megfúrt kutak hozamai alapján is elmarad a lehetőségektől.

Mezőgazdasági vízhasznosítás

Békés megye területén a mezőgazdasági vízhasznosításnak jelentős hagyományai vannak. A megye öntözhető területei zömmel a Körösök mentén, illetve a Körösök vízkészletére alapozva helyezkednek el, de a térség öntözővízzel való ellátása csak a tiszai vízkészletre alapozottan oldható meg. Általánosságban megállapítható, hogy az öntözési lehetőségek, valamint az öntözési igények területi megoszlása nem esik egybe. Különösen nagy gond ez a dél-békési térség felszíni ellátásában (felszín alatti vízkészlet az ivóbázis védelme miatt nem vehető igénybe). A tiszai vizek térségbe juttatása a domborzati viszonyok miatt nehézkes.

A tartósabb aszályos időjárás esetén jelentős öntözés-fejlesztési igények jelentkeznek. A közelmúlt aszályos időszakában nagy számban létesültek a Lineár öntözőtelepek. Az utóbbi évek során jelentős visszaesés tapasztalható, a földtulajdonban beállt változások következtében, korábban korszerű öntözőtelepek felszámolásra kerültek, a kis területen gazdálkodó mezőgazdasági termelők nem használták ki a meglévő lehetőségeket.

A Körös-vidéken 16 egymástól jól elkülöníthető öntözőrendszer található. Az öntözőrendszerek egy része ún. tiszta öntözőrendszer, más része ún. kettősműködésű csatornák segítségével végzi az öntözővíz szolgáltatást. A Maros-vízgyűjtőjéhez tartozó területen az Apátfalva-Mezőhegyesi öntözőrendszer biztosítja a térségének öntözővíz ellátását.

ae) Épített környezeti és a kulturális örökségi értékek (építészeti örökség, régészeti örökség, műemléki értékek, nemzeti és történelmi emlékhelyek)

Régészeti örökség

Békés megye régészeti szempontból az ország legjobban kutatott lelőhelyekben jelenleg „leggazdagabb” területe. Több mint 8200 régészeti lelőhelyet tartanak nyilván. A megye területén egészen pontosan 8218 lelőhely található, további 26 pedig valamely szomszédos megyében nyilvántartott, de a megye területét is érintő lelőhely. A régészeti lelőhelyek a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 11. §-a értelmében általános védelem alatt állnak. Békés megye területén továbbá számos kiemelten és fokozottan védett, országosan, illetve tájegységileg, kultúrtörténetileg kimagasló lelőhelyet tartanak nyilván, ezek:

Kiemelten védett régészeti lelőhelyek:

- Battonya, Szárazér 14., Parázs-tanya őskori tell
- Békés, török kori palánkvár
- Békéscsaba, Gerla középkori monostora
- Békésszentandrás, Gödényhalom, őskori tell
- Gyula, középkori vár
- Körösújfalú, Jákódomb, őskori tell
- Tarhos-Városerdő, őskori tell
- Vésztő, Mágor-halom, őskori tell és középkori monostor

Fokozottan védett régészeti lelőhelyek:

- Dévaványa, Sártó-halom, őskori tell
- Dévaványa, Sártó, Szarka-halom, őskori tell
- Dévaványa, Sártó-sziget, Kova-halom, őskori tell
- Doboz, Sámson vára, Árpád-kori földvár
- Doboz, Faluhely, Árpád-kori település
- Orosháza, Nagytatársánc, földvár
- Sarkad, Peckesvár, földvár

- Szeghalom, Kovács-halom, őskori tell

Ezen lelőhelyek zöme természetvédelmi értékkel is bír, vagy természetvédelmi terület. A környezetvédelmi és természetvédelmi előírások változásával összhangban folyamatban van az ún. „kunhalmok” közül a régészeti korú objektumok nyilvántartásba vétele.

Békés megye építészeti öröksége

Békés megye kulturális öröksége, a települések építészeti képe is jelentős.

A kulturális örökség számbavétele, területei figyelembevétele a tervezés során annál inkább indokolt, mivel Békés megye járásai és települései építeni kívánnak a helyi értékekre, a turizmus a szabadidő-gazdaság fejlesztésére is. Ebből a szempontból is - természeti adottságok, táji értékek mellett - meghatározó jelentőségű a kulturális örökség, az épített környezet. A történeti keretbe ágyazott értékelés a megyei identitás alakítása szempontjából is fontos.

af) Világörökségi és világörökségi várományos területek

Békés megyében világörökségi terület nem található. A megyei területrendezési tervben a világörökségi várományos területek által érintett települések Békés megyében (megjegyzendő, hogy Mezőhegyes kivételével valamennyi település a „Tájház hálózat Magyarországon” várományos terület részét képező tájház okán szerepel a listán):

- Békés
- Békéscsaba
- Füzesgyarmat
- Gyomaendrőd
- Kétegyháza
- Mezőhegyes (a Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok helyszín)
- Szarvas
- Tótkomlós

ag) Honvédelem

Magyarországon a geopolitikai helyzet, a szövetségi rendszer megváltozása következtében a rendszerváltás óta eltelt évtizedek alatt országos szinten csökkent a honvédelem céljára igénybe vett területek kiterjedése, a Magyar Honvédség számos korábban általa használt (kezelt) területtől vált meg.

Békés megye területén a Magyar Honvédség kezelésében lévő területek nem jelentősek, csak a megyeszékhely Békéscsaba területét érintik. A Békéscsabán található honvédelmi rendeltetésű ingatlanon az MH 54. Veszprém Radarezred távolfelderítő radarberendezést üzemeltet. A honvédelmi tárca az ingatlan hosszú távú, korlátozásmentes, honvédelmi célú használatára - a Magyar Honvédség alapfeladatai rendeltetésszerű, szakszerű és jogszerű ellátása, Magyarország védelmi képességeit alapvetően meghatározó vagy a NATO-tagságból eredő, valamint a nemzetközi szerződéseiben vállalt kötelességeinek teljesítése érdekében - továbbra is igényt tart.

A Honvédelmi Minisztérium adatszolgáltatása szerint tehát mindössze egyetlen település, *Békéscsaba* igazgatási területe érintett a *honvédelmi és katonai célú terület övezetével*.

ah) Ásványvagyon

A geológiai fejlődés menet következtében Békés megyében korlátozott az ásványvagyon előfordulások köre és területe, ásványérc és szénvagyon nem halmozódott fel a területen. A geológiai fejlődés menet jellegzetességei, a megye területén előforduló képződmények jellegzetességei és kora a fellelhető ásványkincsek körét is meghatározzák. A megye területén előforduló ásványkincsek két nagy csoportját a *szénhidrogének* és a különböző *építőipari nyersanyagok* alkotják.

A harmadidőszaki képződmények országos jelentőségű szénhidrogén készleteket tárolnak. A megyében a legfontosabb előfordulások: Füzesgyarmat, Szeghalom, Battonya-Végegyháza, Kaszaper-Pusztaföldvár, Csanádapáca, Sarkadkeresztúr, Endrőd-Szarvas, Tótkomlós. Az építőiparban felhasználható alapanyagok széles skálájával rendelkezik a megye. Az agyag nagy mennyiségben fordul elő, erre alapozott a megye téglaiipara. Az agyag előfordulása főként a Békési-síkon számottevő. A homok- és a kavicsvagyron a folyóvizek által halmozódott fel. A homok a Körösök mentén, a kavics a Maros hordalékkúphoz kapcsolódóan található. A megye fémes ásványokkal egyáltalán nem rendelkezik.

Sajátos, országhatáron is túlnyúló jelentőségű természeti erőforrást jelent a megye termál- és gyógyvíz készlete, és az erre alapozott nagyhirű fürdők. Az Alföld DK-i részén 70°C feletti hőmérsékletű hévizek feltárására van lehetőség. Ezekből a hévíztároló kőzetekből kerül felszínre Gyula, Orosháza, Gyomaendrőd, Békés, Békéscsaba, Tótkomlós, Füzesgyarmat gyógy- illetve termálvizei.

A megye legértékesebb felszíni erőforrása a kiváló minőségű termőföld. Ennek összefoglaló leírása a termőföldvédelmi és a mezőgazdasági fejezetben található.

ai) Természeti és környezeti kockázatok, különös tekintettel az éghajlatváltozás területi vonatkozásaira

A települési környezet minőségét alapvetően meghatározza a település természeti elemeinek állapota: a földfelszín, a levegő és a víz tisztasága, a települések szerkezete, higiéniája, biztonsága, a kockázat minimalizálás feltételeinek biztosítottasága. A témakörbe számos objektív és szubjektív elem besorolható.. Ezek közé sorolhatók:

- az árvízvédelem,
- a belvízveszély,
- a vizek szennyezés elleni védelme
- és részben a termőföld védelme is,
- továbbá földtani veszélyforrások által érintett területek.

Békés megye éghajlatában a kontinentális hatások az országos átlagnál nagyobb mértékben jutnak érvényre, főleg a megye déli tájain. Ezek a besugárzási viszonyok, a hőmérsékleti kép, a csapadékviszonyok és a vízháztartás tekintetében egyaránt megmutatkoznak.

Az agrotechnikai szempontból kedvező síkvidéki jellemzőkkel bíró térség inszolációs mutatói a legkiemelkedőbb értékeket mutatják az országban (napfénytartam: ~2000 ó/év). A megyében a csapadék területi eloszlása nem mutat számottevő különbözőséget. A meleg, száraz klímájú megye max. 650-700 mm éves csapadék összeggel rendelkezik, a vegetációs időszakban átlagosan 350–400 mm közötti eső valószínű. A relatív csapadékhiány (~500-600 mm/év közt, ariditási index:~1,2-1,4) hatásai részben kompenzálhatók a megye gazdag felszín alatti vízkészletére és viszonylag sűrű vízrajzi hálózatra bázírozva.

A hőmérsékleti viszonyok megyén belüli alakulására a domborzati adottságok nincsenek jelentős hatással, a terület monoton sík jellege miatt. A legaridabb alföldi típusú vidéken az éves középhőmérséklet 10,5° Celsius fölötti, a levegő páratartalma az országos átlag alatti. A napfénytartam területi megoszlásában sincsenek számottevő különbségek, átlag 1950-2000 óra között, a legdélebbi részeken valamivel 2000 óra fölött jellemző.

A fentiekben összefoglalt, Magyarország Kistáj Kataszterében szereplő, mintegy néhány évtizeddel ezelőtti éves átlagra vonatkozó adatsorok nagyságrendileg napjainkban is igazak, de a kétezres évek meteorológiai megfigyelései és klimatológiai elemzései alapján feltehető, hogy változásaik nagy valószínűséggel kedvezőtlen tendenciákat mutatnak. Ez egyrészt a szélsőértékek gyakoriságának, másrészt a kiszámíthatatlansági - bizonytalansági faktorok növekedésében jelentkezik. A klímaváltozás általános hatásai

- a hőingadozás mértékének növekedése, a hőhullámok, ezen belül is a városi hőhullámok gyakoribbá válása, felerősödő sugárzás, a száraz – meleg kánikulai és hőségnapok számának növekedése;
- a csapadékmennyiség ingadozás mértékének növekedése, villámárvizek/aszálycsúcsok gyakoribbá válása, főleg városi térségekben;
- a csapadékeloszlás a hőmérsékleti és a légnedveségi viszonyok hagyományos, évszakokhoz köthető periodicitásának torzulásai;
- szélsőséges viharjelenségek gyakoribbá válása, atipikus szélviszonyok („tornádójelenség feltűnése);

- a felszíni kiszáradás, talajvízsüllyedés tendenciájának állandósulása;
- az ariditási index szélsőértékeinek távolodása;
- a belvízkár jelenség gyakoriságának növekedése a rendkívüli csapadéktöbbletek időszakában;

Összefoglalva, általában a szélsőségek erősödése (pl. a hőmérsékleti szélsőértékek, éves és évszakos pozitív és negatív „rekordok”, aszályos periódusok, stb.) és gyakorisági értékeik növekedése jellemző. A változások, az egymásnak is ellentmondó szélsőségek területi hatásai, hogy ezek egyre inkább „próbára teszik” a természeti rendszereket, degradálják az ökoszisztemeket, a humán szempontból pedig növelik a katasztrófaveszélyt.

A kiszáradási tendenciák a vízmegtartás – vízpótlás szükségességére hívják fel a figyelmet, az elsősorban a nagyobb települések, városok esetében ez kiegészül a keletkező hőtübblet kezelésének igényével, az átszellőzési, árnyékolási viszonyok javításával. A kompenzáció elsődleges eszköze a zöld infrastruktúra, a zöldfelületi rendszer és az ökoszisztéma szolgáltatások fejlesztése. Békés megyében ez kiegészül a nagy összefüggő monokultúras agrárfelületek, a fátlan szántóterületek kedvezőtlen ökológiai hatásaival, ahol a táji zöldfelületi rendszer kompenzációs célú fejlesztésében elsődlegesen szükséges és alkalmazható a tájfasítás minden formája, miután az agrártársulás erdőtelepítésre, vizes tájrehabilitációra igénybe vehető jelentősebb tartalékokkal nem rendelkezik. Törekedni kell a lehulló csapadék helyben való megtartására, a gyors elvezetés által okozott vízvesztések minimalizálására. Ebben jelentős szerepük van a meglévő szükségeltározóknak (Szeghalom-Körösladány-Köröstarcsa; Gyula-Sarkad) és belvíztározóknak (pl. Békéscsaba-Szabadkígyós; Dévaványa-Ecsegfalva). Ezek mellett törekedni kell az állandó vízfelületek lehetőség szerinti növelésére is.

A klímaváltozás természetes és telepített növénytársulásokra való hatása is kedvezőtlen, a degradáció, a szárazságtűrőbb fajok előtérbe kerülése irányába hat, a mező- és az erdőgazdálkodásban és a települési zöldfelület gazdálkodásban is a szélesebb ökológiai tűrésségű társulások telepítését, fenntartását kényszeríti ki. Településokológiai szempontból is elengedhetetlen az élő – biológiailag aktív – felületek: lombtömegek, víztestek: víz- és zöldfelületek, erdők, parkok védelme és területük növelése.

b) Térszerkezet alakulása, a területfelhasználás változásai, tendenciák

A megye térszerkezetében a 2014-ben elfogadott megyei koncepció hatálya alatt lényegi változás nem következett be. Még a 2012-t megelőzően, Orosháza területén megvalósult a 47. sz. főút várost elkerülő – Gyopárosfürdő, Szentotornya településrészek és a város közötti nyomvonalon vezetett – szakasza, valamint a 44. sz. főút Békéscsabát északra elkerülő szakasza. 2019-ben átadásra került az M44 gyorsforgalmi út Tiszaújváros – Kondoros közötti 62 km hosszúságú szakasza. Számottevő mellékúthálózati fejlesztések nem valósultak meg. Előkészítő fázisban van a Békéscsaba - Lőkősháza közötti vasútvonal szakasz rekonstrukciója. A Békéscsabai vasútállomás modernizálása és átépítése megtörtént. Vasúthálózati fejlesztés a megye egyéb vasútvonalain nem történt. A megye egyes vasúti mellékvonalain ma is szünetel a személyszállítás. Az energiaellátórendszerek hálózati elemei a közelmúltban nem módosultak. Szennyvízelvezető csatornahálózati fejlesztések történtek több településen.

Alábbi két táblázat mutatja a 2012-ben módosított hatályos megyei területrendezési terv, illetve tervmódosítás térségi területfelhasználási kategóriái területének változását hektárban megadva. Az adatok összevetése jól mutatja a megye területfelhasználásában bekövetkezett változásokat.

Békés megye módosított TrT - 2012	
városias települési térség	25066
hagyományosan vidéki települési térség	13746
építmények által igénybe vett térség	304
erdőgazdálkodási térség	41676

mezőgazdasági térség	466426
vegyes területfelhasználású térség	10055
vízgazdálkodási térség	5695
<i>összesen</i>	<i>562969</i>

Békés megye módosított TrT - 2020	
Települési térség	41234
Erdőgazdálkodási térség	38187
Mezőgazdasági térség	475728
Vízgazdálkodási térség	6101
Sajátos területfelhasználású térség	1719
<i>összesen</i>	<i>562969</i>

ba) Településrendszer

Egy megye térstruktúráját annak közlekedési hálózata, településhálózata, központrendszere határozza meg. A településhálózat vizsgálatának fontosságát támasztja alá, hogy alapvető meghatározó szerep van többek között az úthálózat - *szerkezet és hierarchia* - és más műszaki vonalas infrastruktúra kiépítésében, és kapacitásának meghatározásában, ami egyaránt érint fejlesztési és rendezési kérdéseket.

Békés megyében a lakosság mintegy 77%-a (!) él városi településeken. Ez jellemzi az urbanizáltság fokát, ami országos szinten mintegy 70,5%. A 6,5 százalékponttal magasabb érték alátámasztja a megye településhálózatának egyik fő jellemvonását, a kis számú, de nagy közigazgatási területtel rendelkező településekben tömörülő népességet, illetve a városok megyén belüli egyenletes területi elrendeződését.

Békés megye (*a Dél-Alföldhöz, Bács-Kiskun és Csongrád-Csanád megyéhez hasonlóan*) az ország legritkább településhálózatával rendelkezik. A megye 75 településéből Békéscsaba megyei jogú város, további 21 megyei település pedig városi rangú. A Békés megyei települések közül 53 település község, illetve nagyközség. A megye összes városa folyamatosan veszít népességéből. A megyeszékhely Békéscsaba népessége is 60 ezer fő alá csökkent. Békéscsabán kívül 2018-ra már 30 ezer fő feletti város sem volt a megyében.

A megye városi rangú települései közül 2019-ben csak a megyei jogú város, Békéscsaba lakosságszáma haladja meg az 50.000 főt. Békéscsaba lakónépessége: 58.996 fő (5.443 fővel kevesebb, mint 8 évvel korábban). A második és harmadik legnépesebb város Gyula illetve Orosháza lakónépessége pedig: 29.308 fő (2.824 fővel kevesebb, mint 2011-ben), illetve 27.236 fő (2.393 fővel kevesebb mint 2011-ben). A megyében nincs több 20 ezer főt meghaladó népességű város. Békés, Szarvas és Gyomaendrőd népessége 10 és 20 ezer fő közötti. A többi 16 város lakossága nem éri el a 10.000 főt, sőt közülük hét városé az 5.000 főt sem.

	Lakónépesség (2011. január 1-én, fő)	Lakónépesség (2019. január 1-én, fő)
Békéscsaba megyeszékhely, megyei jogú város	64.429	58.996
Battonya	5.726	5.516
Békés	20.182	18.322
Csorvás	5.201	4.652
Dévaványa	7.888	7.363
Elek	4.985	4.513
Füzesgyarmat	5.804	5.527
Gyomaendrőd	14.131	12.784
Gyula	32.132	29.308
Kondoros	5.265	4.741
Körösladány	4.733	4.281
Medgyesegyháza	3.781	3.451
Mezőberény	11.128	9.809
Mezőhegyes	5.299	4.945
Mezőkovácsháza	6.175	5.787
Orosháza	29.629	27.236
Sarkad	10.262	9.540
Szarvas	17.412	15.606
Szeghalom	9.228	8.566
Tótkomlós	5.955	5.615
Újkígyós	5.376	4.897
Vésztő	6.946	6.488

Békés megye városainak népessége

A jelenlegi településhálózat kialakulásának története

A hódoltság előtti időszakban az Alföldön a természeti tényezők nem igazán kedveztek a lakosság letelepedésének, hatalmas árvízjárta területek és legelőként hasznosított homokfelszínek hátráltatták azt. Állandó települések inkább csak az ártérperemeken jöhettek létre. Az Alföldön nem voltak meg a feudális korban a városfejlődést elősegítő tényezők, mint pl. nemesfémányászat, bortermelés, vásárvonal. Ezért a térségben a mezőgazdaság uralt mindent, a városfejlődésnek is ez jelentette az alapját. A 14-15. század során kezdődött meg a mezővárosok kialakulása. A városállomány a 15. században még meglehetősen ritka volt ezen a területen. A dél-alföldi régió területén kizárólag Szeged emelhető ki mint nagyváros, és mellette még Gyula, Békés, valamint Kecskemét és Kalocsa voltak a jelentősebb mezővárosok, ezek népessége viszonylag gyorsan és egyenletesen növekedett.

A török hódoltság nagymértékben befolyásolta a településhálózat fejlődését, az Alföld az 1540-es évektől kezdve két birodalom határzónájává vált. A törökök elől elmenekült a helyi nemesség és a tehetősebb városi polgárok egy része is, a falvak lakói pedig fokozatosan beköltöztek a nagyobb védelmet nyújtó mezővárosokba, a faluhálózat gyakorlatilag elpusztult. A 18. században megindult az elnéptelenedett területek újratelepítése, mely részben spontán, részben szervezett folyamatként ment végbe. A Dél-Alföld területén ekkor jelent meg a szlovák népesség, fő központjaik Tótkomlós, Békéscsaba és Szarvas voltak. A spontán folyamatok eredményeként a román lakosság mindinkább lehúzódt a hegyekből az Alföld peremére, de magyar lakosság is érkezett az ország túlnépesedett területéről. Az Alföldön a török hódoltság során kialakult településhálózat állt helyre. A 18. század végétől a lakosság nagy része a mezővárosokban élt, falvak csak elvétve alakultak ki.

A települések fejlődésében fontos szerepe volt a 18. század közepétől meginduló gabonakonjunktúrának, mely egyre inkább visszaszorította a rideg szarvasmarhatartást. Az intenzívebb határhasználat terjedését segítette a növekvő népesség is, melynek eltartására már nem voltak elegendők a legelőként hasznosított földek. A szántók magántulajdonba kerültek, de a településmagtól egyre távolabbi földterületeket kényszerültek szántóföldi művelés alá vonni, mely a tanyás településrendszer kialakulásához vezetett el.

A tanyák kialakulásának alapvető feltételei közé tartozott a nagy kiterjedésű, intenzív művelés alá vont határ megléte, melyre nem lehet naponta kijárni. A tanyák, kialakulásuk kezdetén, még nem voltak állandó lakóhelyek, az osztott településszerkezet részét képezték, mely állt egy bel- és egy külterületi telekből. A tulajdonos állandó lakóhelye a mezővárosban volt, a tanya a gazdasági központot jelentette. A 19. század végétől viszont a tanyasiak feladták városi házukat, és a tanyák valódi szórványokká váltak. A tanyák a Dél-Alföldön nagyobb részt szórt tanyák, de előfordulnak Békés megyében a tanyautcák is (pl. Tótkomlós, Békés külterületein).

A dualizmus korszakában az Alföld területén meglepően magas volt a városi népesség aránya, mivel a tanyasi népességet is az anyaváros lakosságához számolták. A századfordulón is mezőváros volt az uralkodó településforma, melyeket még ekkor is egyöntetűen agrárjellegű településeknek lehetett minősíteni. Megőrizték falusias jellegű városképüket is, bár a 19. század során általában kialakult egy városias kinézetű belső mag és az ugyan földszintes házak alkotta, de zárt utcakép.

Tanyás településrendszer még jellemzőbbé vált, mivel a folyószabályozási és lecsapolási munkálatok során nagy kiterjedésű földterületek váltak művelhetővé, melyeken tanyák sokasága jött létre. A tanyaképződés utolsó nagy fellendülése az 1945-ös földreformhoz kapcsolható, mikor a kiosztott földek jelentős részén tanyák létesültek, ekkor érte el az alföldi külterületi népességszáma és aránya a maximumot.

A szocialista településhálózat-elképzelésekben a tanyák számára már nem volt hely. Ezért célként fogalmazták meg a tanyák felszámolását, melyet tanyaközpontok, illetve községek létrehozásával akartak megvalósítani. A tanyaközpontokon kívül sok korlátozást léptettek életbe, tiltották tanyák építését, átépítését, villamosítását is, ezzel bekényszerítve az embereket a kijelölt központokba. A külterületi népesség aránya ebben az időszakban jelentősen visszaesett, különösen az 1970-es években gyorsult fel a tanyák megszűnése. Míg a korábbi időszakban Békés megyében a népesség 33%-a élt külterületen, az elvándorlás és az előregedés miatt gyors csökkenésnek indult a külterületi népesség. Napjainkra sűrűbb tanyahálózat csak a Szarvas-Békés-Orosháza-Hódmezővásárhely-Szentes közötti területeken maradt fenn. Békés megyében a külterületi lakosok aránya elmarad az 5%-tól, ezen belül azonban a szarvasi térség minden kilencedik lakója tanyán él.

Békés megye mai településrendszere:

A megye településállományban a nagyobb népességű városoké, óriásfalvaké a főszerep. A nagyfalvak mellett még a kisvárosok szerepe meghatározó. A népesség főként a nagyobb városok körül koncentrálódik, melyek körül már megkezdődött a szuburbanizáció és az agglomerációk kialakulása. 2019. január 1.-én a Békéscsaba-Békés-Gyula településeggyüttes a népesség egyharmadát (31,89%) tömöríti. (Az évtized elején ez az arány még 42% volt).

A megye legjelentősebb és elsődleges városi centruma Békéscsaba. A megyeszékhely gazdaság-irányítási, üzleti és lakossági szolgáltató funkciói, továbbá közlekedési csomóponti szerepe térségileg kiemelkedő. Mivel Békéscsaba felsőfokú szerepköre hiányos, Szeged és Debrecen vonzása is érvényesül a megyében *(az utóbbi elsősorban csak a megye északi részén)*.

A megyeszékhely mellett három, széles körű gazdasági-szolgáltató-ellátási funkciókkal rendelkező csomópont lát el térségi szervező szerepet: Orosháza, Gyula és Szarvas. Közülük a leginkább autonóm centrumnak - *elsősorban gazdasági bázisa és újabban kibővült oktatási szerepköre miatt* - Orosháza tekinthető. Gyula a közép-békési településeggyüttes részeként, egyrészt ellát néhány megyeszékhely-funkciót, másrészt viszont gazdasági irányító és üzleti szolgáltató szerepköre a megyeszékhelynél gyengébbek. Szarvas a megye északnyugati részének fontos szolgáltató, illetve oktatási centruma.

Békés megyében a városeggyüttesek formálódásának legelőrehaladottabb stádiumában lévő példája a közép-békési városeggyüttes, melynek magterületét - *a funkcionális munkamegosztást több vonatkozásban gyakorló* - Békéscsaba, Gyula, Békés, peremvárosait Mezőberény és Sarkad képezik. Csabaszabadi, Doboz, Murony elsősorban a városi funkciók intenzív igénybevétele, Szabadkígyós, Újkígyós *(sőt egyre inkább Telekgerendás is)* már a szuburbanizáció révén is e városokhoz kapcsolódik, egyre inkább összefüggő, a megye legkiterjedtebb urbanizált térségévé alakítva a településeggyüttest.

Más léptékű és területi kihatású a Mezőkovácsháza–Mezőhegyes–Battonya város csoport, mely az egymás leányékolásából adódóan hiányosan kiépült kisvárosi funkciók - *Mezőkovácsháza dominanciájú* - kölcsönös igénybevétele által formálódik.

Szeghalom, Mezőkovácsháza, Tótkomlós és Gyomaendrőd részlegesen tölti be térségközponti szerepét, elsősorban intézményi és kereskedelmi szerepköreik révén, igaz Tótkomlós nem járásszékhely. Békés és Mezőberény a közép-békési térségen belüli funkciómegosztásnak és kedvező közlekedési helyzetének köszönhetően került ebbe a csoportba.

Dél-Békés két kisvárosa, Mezőhegyes és Battonya a gazdasági átalakulás veszteségeinek tekinthetők, súlyuk csökkent, szolgáltatásaik szegényesek, eltekintve Mezőhegyes turisztikai és kulturális jelentőségétől és kiskereskedelmi mikrocentrum-szerepétől. A dél-békési városok - *beleértve Mezőkovácsházát és Tótkomlóst is* - szerény gazdaságirányító szerepe és szegényes szolgáltató szektora, valamint a térség periférikus közlekedési helyzete az itteni települések végleges leszakadását eredményezheti. Hasonló gondot jelent ÉK-Békésben Sarkad gazdaságának meggyengülése és a város szolgáltató funkcióinak hiányosságai.

Elek gazdasági, szolgáltatói és közlekedési mutatói arra utalnak, hogy e centrum egyelőre nem képes dinamizálni a megye keleti peremének leszakadó településeit.

A városi jogállású Csorvás, Medgyesegyháza, Vésztő, Dévaványa és Füzesgyarmat településeken túl Kondoros rendelkezik még a legsokoldalúbb funkcionális szerkezettel, s ezek révén mikroregionális *(a környező falvakra is kiterjedő)* vonzással. E dinamikus csoport része Újkígyós is, amely gazdasági bázisa és kedvező társadalmi folyamatai *(szuburbanizáció)* miatt sorolható ide.

Fentiek figyelembevételével a járásában Gyula és Békés, sokkal kisebb mértékben Mezőberény néhány intézményével közösen gyakorolja a városi ellátó szerepet, míg Elek egyetlen falut sem képes a kapcsolatok többségével vonzani. Gyula a román határ menti falvak sávjában fejt ki egyértelmű központi szerepét, kisebb-nagyobb mértékben leányékolva Sarkad és a dél-békési kisvárosok hatását azok járaásaiban. Előbbiben részlegesen Szeghalom korlátozott ellátó szerepe is érzékelhető, míg utóbbi északi részét Békéscsaba vonzza el, de Orosháza közelsége kihat. Mindkét járásban megfigyelhető a város-falu kapcsolatok megyehatáron való átnyúlása.

Saját járásában legeggyértelműbb Orosháza szerepe, ahol Tótkomlós csak minimális mérvű másodlagos vonzásra képes. A szomszédos megye településeivel fenntartott legsokoldalúbb vonzáskörzeti kapcsolatok is itt alakultak ki köszönhetően a vasúti és a főúti kapcsolatnak is.

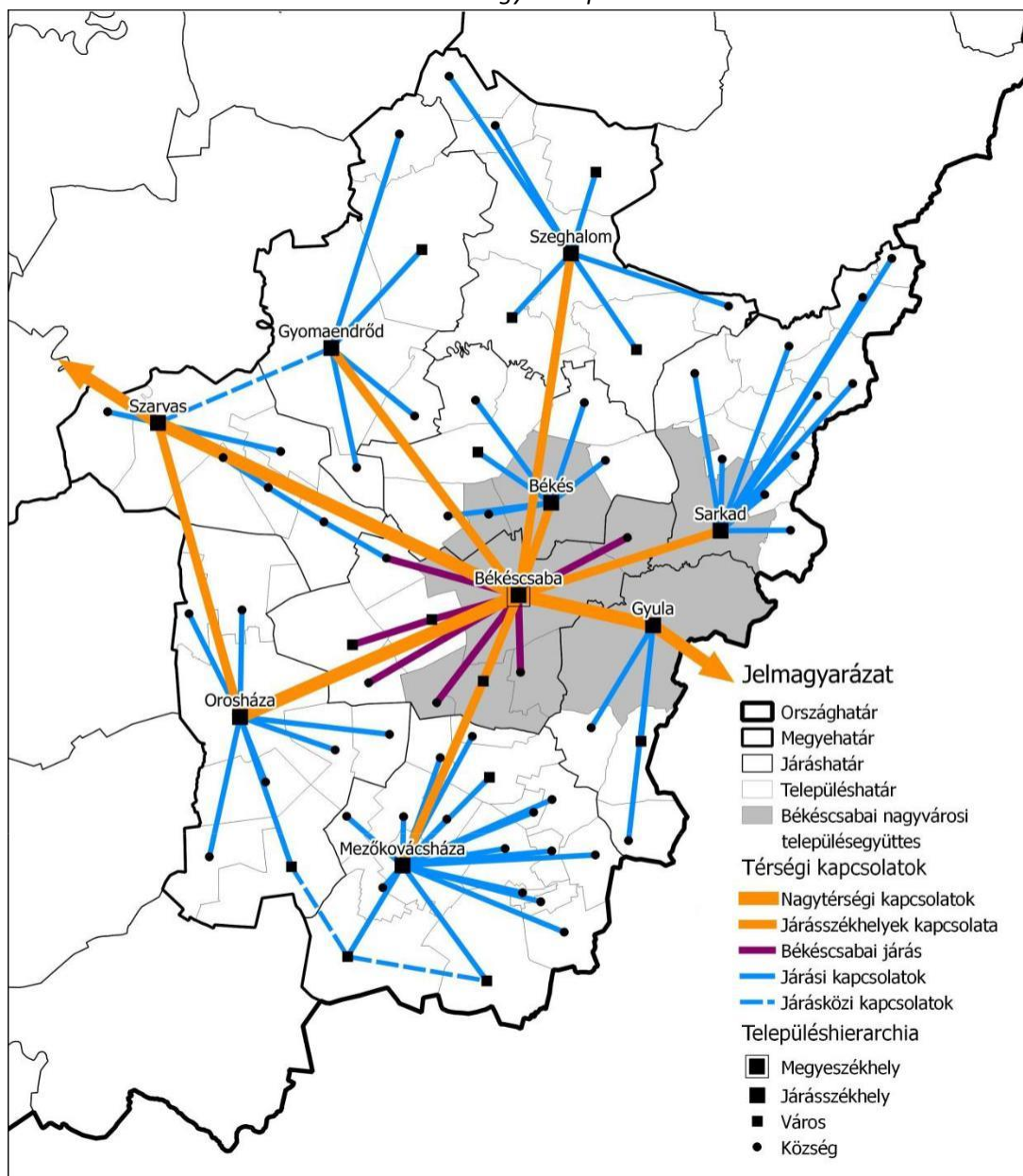
A Szarvasi járáson nem nyúlik túl Szarvas elsődleges vonzása, sőt az egyértelműen csak az egykor belőle kivált tanyaközségekre, illetve Békésszentandrásra terjed ki. Gyomaendrőd vonzása az utóbbi évtized során erősödött Hunya, Dévaványa Ecseghalva esetében, ami a járási határok módosulásában is megmutatkozott.

Szeghalom meglévő funkcióival járása falvainak többségére elsődleges vonzást gyakorol, de valamennyi szomszédos járás legközelebbi városainak *(köztük a megyén kívüli Karcagnak)*, valamint Békéscsabának és Gyulának a hatása is érzékelhető.

A falvak túlnyomó részét magában foglaló, heterogén települések ellátási funkciói hiányosak. A legrosszabb helyzetű falvak különösen nagy számban koncentrálódnak a megye északi-északkeleti *(Bélmegyei, Biharugra, Ecseghalva, Kertészsziget, Körösnagyharsány, Körösújfalu, Tarhos, Újszalonta)* és déli-délkeleti *(Dombiratos, Végegyháza, Pusztatölke, Almáskamarás)* részén, valamint a tanyás térségekben *(Hunya, Kardos, Örménykút)*.

Békés megye településrendszerét az alábbi ábra foglalja össze. *(Az ábrán a kapcsolati rendszeren túlmenően ábrázolásra került Békéscsaba várostérségében az a településeggyüttes, amelynek indokolt az átfogó együtt tervezés)*

Békés megye településhálózata

Forrás: Békés megye területrendezési terve

Békés megye hatályos területfejlesztési (2014-2021) koncepciója megfogalmazásában – összefoglalóan – az alábbiak szerint jellemzi a megye településhálózatát:

„Míg a korábbi évtizedekben joggal volt elmondható, hogy Békés megyében a településhálózatot az óriásfalvas - kismezővárosi hálózat dominanciája jellemzi, addig a népességsökkenés következtében az utóbbi két évtizedben a kis- és aprófalvak állományának növekedése, az óriásfalvak (5 ezer feletti lélekszám) eltűnése jellemezte elsődlegesen. A településhálózatban megszaporodtak az 500 fő alatti lélekszámú aprófalvak (Csabasabadi, Csárdaszállás, Kertészsziget, Kisdombegyház, Magyardombegyház, Örménykút, Pusztatotlaka), sőt törpefalva is akad (Újszalonta). Az aprófalva kategória a közeljövőben akár bővíthet is, hiszen Körösújfalva, Körösnagyharsány vagy Dombiratos népessége is 550 alatti és monoton fogy. A kistelepülések így együttesen a településállomány 10, később 15%-át is elérhetik, ami egy hagyományos „alföldi” megye esetében kifejezetten magas hányadnak számít. Ezer lakos alatt további nyolc községet találunk, ami így együtt a teljes településállomány bő negyede.”

A megyei koncepció felülvizsgálat a fenti adottságok figyelembevételével kell, hogy javaslatot tegyen egyrészt a nagytársági kapcsolatrendszer, másrészt a belső kapcsolatok fejlesztésére, amellyel hozzájárulhat a megye és a megyei települések elérhetőségének javításához, a térség meglévő potenciáljai kihasználásához. Az erősödő gazdasági háttér pedig visszahat a települések funkcióinak bővüléséhez, az itt élő népesség jobb színvonalú ellátásához.

bb) Mezőgazdaság

Békés megye területhasználatában uralkodó a mezőgazdasági művelés, a termőtalajok jó minőségűek, akár 30-35 aranykoronát (Ak/ha) is meghaladó értékekkel. A jó talajminőség mellett a domborzati és klimatikus adottságok is kiemelkedően kedvezőek. Az agrotechnikai szempontból kedvező síkvidéki jellemzőkkel bíró térség inszolációs mutatói az országban a legkiemelkedőbb értékeket mutatják.

A termőföldek a megye tájegységein és ezen belül egyes településein is meglehetősen hasonló területtel és súllyal vannak jelen. Ezeket az arányokat döntően meghatározzák a települések, kistájuk csak kismértékben eltérő természetföldrajzi - termőhelyi adottságai. A megyében a tengerszint feletti magasságban és az alacsony lejtőkategória értékekben nincs számottevő különbség, a mezőgazdaságilag művelt földterületek és ezen belül a szántók részaránya minden járásban és szinte minden településen magas, az országos átlagok feletti értékeket mutat. A síkvidéki agrártérségek a megye egyértelműen domináns tájhasználati módjaként vannak jelen.

A mezőgazdasági tájhasználat összefoglaló megyei adatai (2017.) szerint kereken 470.000 ha termőterületéből kereken 443.400 ha mezőgazdasági terület (a megye területének közel 80%-a), - az emellett szinte elenyésző 26.000 ha erdő és ~2.000 ha nádas + halastó területtel szemben. A mezőgazdasági terület művelési arányai a 2010 – 2017. közötti évtizedben kismértékben (0 – 2,3% közt) változtak: 70-ről 71,6%-ra nőtt a szántó, több mint 2%-kal nőttek a gyepek, de minimálisan csökkentek az ültetvény + kert területek.

A hatályban lévő terv előzményéhez javasolt földhasználati zónarendszer az alábbi három kategóriát különböztette meg:

- intenzív mezőgazdasági művelésre alkalmas térségek („kiváló”)
- extenzív gazdálkodásra javasolt térségek („jó”)
- védelmi területek („mezőgazdasági művelésre nem javasolt”)

Az akkori adatok szerint - 1998-ban - Békés megye mezőgazdasági hasznosítású földterülete 598 ezer hektár volt. Az 1990-es állapothoz képest a szántóterület növekedett kismértékben, a szőlő és gyümölcsös területe több mint egytizedével csökkent. 1998 elején a mezőgazdasági művelés alatt álló földterületek művelési ágak szerinti megoszlása tekintetében a szántó aránya 75 %, a gyepterületé 15%, a szőlő és gyümölcsös együttes aránya 5%-os volt. A 2000-es évek földterületi alakulását a 4.2.sz. fejezet tájhasználati részében közölt táblázat mutatta be. Az ebből készített alábbi kivonat a főbb mezőgazdasági művelési ágak alakulását szemlélteti (kiegészítve a *kivett* területek adataival) [ezer ha]

év:	Szántó	Kert	Gyümölcsös	Szőlő	Gyep	Művelés alól kivett terület
2000	391,0	6,1	1,3	0,2	42,9	81,7
2005	391,8	6,1	1,0	0,1	43,4	69,9
2010	376,1	5,1	0,9	0,1	29,3	95,0
2016	383,0	5,1	1,0	0,1	30,7	93,8
2017	396,2	2,9	1,2	0,1	43,0	82,4
eltérés (e.ha)	+20,1	-2,2	+0,3	0,0	+13,7	-12,6

2010/17						
%	+5,1	-43,1	+25,0	-0,0	+31,9	-13,3
az össz-terület						
%-ában:	+1,3	-0,1			+2,3	-2,9

(forrás: BFKH.gov.hu adatszolgáltatás)

A 2010-es állapothoz képest a szántóterület kismértékben nőtt (~5%), az ültetvény és kertművelési ágak - a szőlő gyümölcsös és a kert - területe összességükben kismértékben csökkentek. A gyepművelés területe növekedett, a legjelentősebben, közel 14%-kal. A kivett terület csökkent, a mezőgazdasági művelés alatt álló összterület (MÖT) nőtt (+2,9%).

Ami a területi megoszlást illeti, a vizsgálat eredményei szerint *jelentős kiterjedésű összefüggő intenzív művelésre alkalmas térségek* a megye teljes területén jellemzőek. A *legjobb termőhelyi adottságú (I-II.osztályú, 30 Ak/ha körüli, illetve e fölötti) szántók területe* a megye több mint 50%-át lefedi, a ~ Fehér-Körös - Körös ~ vonalától D–Dny-i irányban. A *Mezőkovácsházai és az Orosházai* járások azok, amelyek területének több mint kétharmada esik ebbe a „*legjobb mezőgazdasági alkalmassági*” kategóriába, de a *Békéscsabai, Gyulai és Szarvasi* járásokban is 50% fölött van ez az érték. A legkevesébé érintett a megye É- ÉK-K-i része (*Gyomaendrődi, Békési, Szeghalomi, Sarkadi* járások, ill. ezek Körös-völgytől É- ÉK-re eső része).

Ezt a területrendezési övezeti rendszerben a „*kiváló termőhelyi adottságú szántó*” és a „*jó termőhelyi adottságú szántó*” területi övezetek elhelyezkedése szemlélteti. A „*jó termőhelyi adottságú szántó*” területi övezetet a megyeterv nem határolta le.

E csapadékszegény térségben fokozott megbecsülést érdemel a megye mélységi és felszíni-felszínközeli vízkészlete. Ez stratégiai jelentőségű a mezőgazdasági területek vízellátásában, a gazdálkodás feltételeinek biztosításában, de agrárökológiai szempontból is. A Biharugrai és a Szarvas környékén lévő halastavak a haltenyésztés központjai.

A megye vízhálózata, vizes élőhelyei is fontos természeti potenciált képeznek, vizes élőhelyei kiemelkedő természeti értéket hordoznak. A Körösökből lefűződött holtágak, morotvák kiváló horgászparadicsomok. A Körösök a megye csaknem teljes hosszán hajózhatók, és fontos szerepük van a víziturizmusban is.

A természetes vizek környezetében kiemelt jelentősége van az *érzékeny természeti területek (ÉTT)* védelmével összehangolt ökológiai alapú tájgazdálkodásnak.

bc) Erdőgazdálkodás

Békés megye erdőterülete az elmúlt évtizedben csak elenyésző mértékben nőtt. A megye teljes területének mintegy 4,6%-a (mintegy 24 ezer ha) ténylegesen faállománnyal borított erdőterület. A megye területének átlagos erdősültsége az országos átlagtól messze elmarad, annak alig 1/5-e, ország össz-erdőterületének alig több mint 1%-a van a megyében. A történetileg kialakult alacsony erdősültségi szint változása lassú ütemű, mivel az erdősítésre alkalmas területek aránya is meglehetősen alacsony a megyében.

Az Alföldi térségben igen egyenlőtlen az erdők megoszlása a térség déli, és délkeleti szektorában jellemző, hogy jelentősebb erdőterületek többnyire csak a nagyobb folyóvizek völgyeihez és a mélyfekvésű területekhez kötődnek. A kisebb, kevésbé összefüggő erdőtömbök, inkább csak erdősávok váltakoznak a fátlan nagyüzemi mezőgazdasági táblákból álló térségekkel, a különböző szektorokban eltérő arányokkal. Az erdők elhelyezkedése a megye területén belül is egyenlőtlen.

Erdészeti szempontból Békés megye területére vonatkozóan az 5.(Berettyó – Körös vidék) és 8.(Körös– Maros köze) jelű földrajzi erdőtáj adatai mérvadóak. 5% feletti értékeket csak korlátozott foltokban találunk, a Berettyó – Körös vidéken több szórványban, a Körös – Maros közén jóformán csak a déli határvidéken, Mezőhegyes környékén. Ennél

kedvezőbb (20% feletti) erdősültségi arány csak kis területen, a megye Berettyó – Körös vidékhez tartozó Gyula és Sarkad közti területén fordul elő.

A megye 9 járásra oszlik, ezek közül erdészeti szempontból egyértelműen a gyulai járás a legjelentősebb (a regionális erdészeti szakszolgálat Békés megyei irodája is Gyula városában kapott helyet). Második helyen abszolút értékben az 5000 ha körüli erdőterülettel rendelkező Szeghalomi, Sarkadi és Békési járások említendők. Az erdősültségi mutatókat elemezve is egyértelmű a *Gyulai* járás vezető pozíciója, egyedüli 10% feletti mutatójával, - ez ebben a megyében kiemelkedőnek számít! Ugyancsak megkérdőjelezhetetlen a *Sarkadi* kistérség második helye, 10%-ot megközelítő értékével, de ezen túl már csak 2 kistérség említhető a megyei ~5%-os átlagot meghaladó erdősültségi arányával (Békési és Szeghalomi járás).

Az átlag alatti mutatóval rendelkező járások közül a Békéscsabai a legkevésbé problematikus, - negatív értelemben a *Mezőkovácsházai* járás viszi a pálmát, fél (0,5)% alatti erdősültségével.

A települési szintet vizsgálva is Gyula városa emelhető ki 4000 ha feletti erdőterületével. A megyei átlaghoz képest magasan jobb mutatókkal rendelkeznek Mezőhegyes, Békéscsaba, Szeghalom, Sarkad, Füzesgyarmat, Gyomaendrőd, Békéscsaba és Dóboz települések, 1000 ha feletti erdőterületükkel.

Az Alföldi-térség erdeinek csaknem háromnegyede a nagyon alacsony környezeti védőhatású erdők kategóriájába sorolható, az alacsonyabb biológiai diverzitású kultúrerdő monokultúrák nagy aránya következtében. Az alföldi területeken elsődleges rendeltetés szerinti gazdasági erdők aránya a legmagasabb. Valójában ezek az erdők is töltönek be különféle védelmi funkciókat és esetenként kirándulási célt is nyújtanak, tehát a többcélú hasznosítás elve is érvényesül. A természetszerű erdőgazdálkodás csak kis területen, a természetvédelem alatt álló területekre korlátozódik, az egyéb területeken az erdőtulajdonosok inkább a gyorsan növekvő kultúrfajfajokat részesítik előnyben a gyorsabban megtérülés, a gazdasági haszon reményében.

bd) Vízgazdálkodás

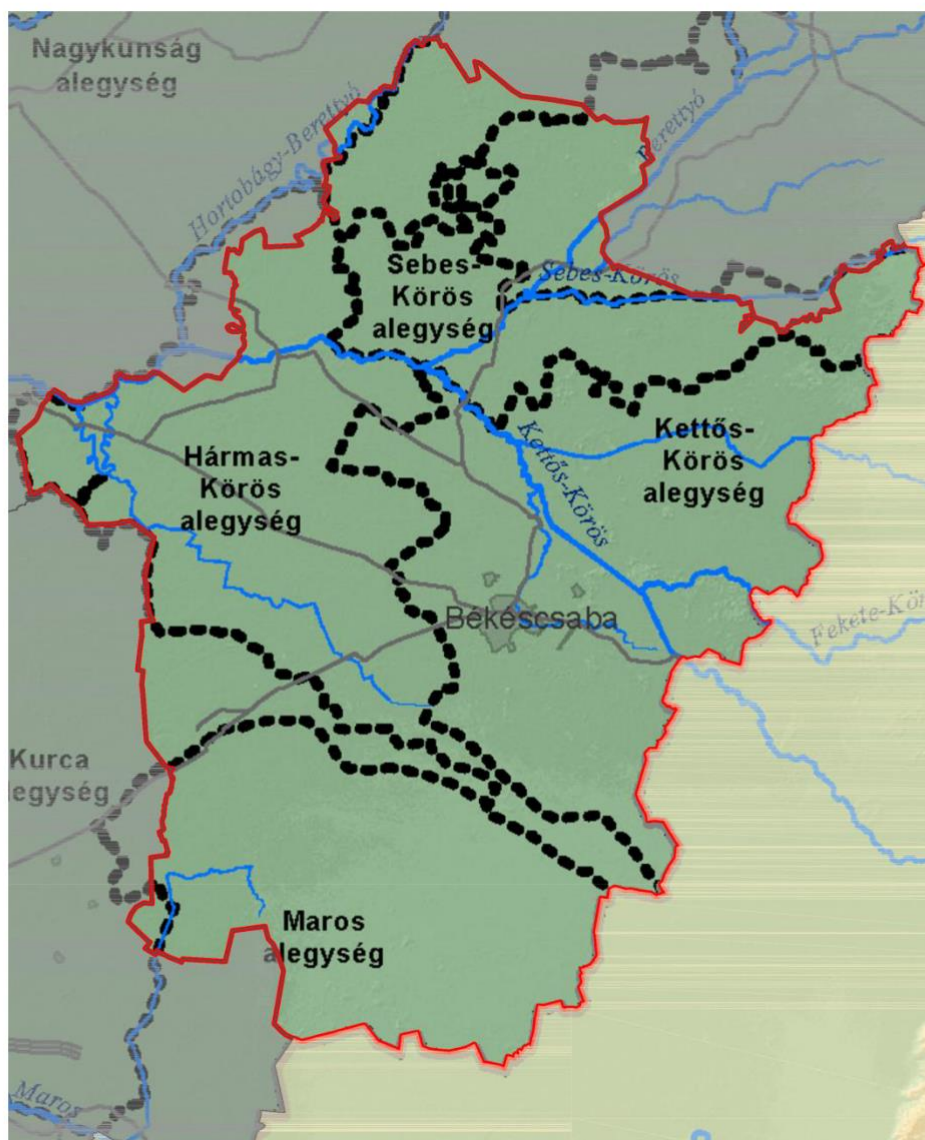
A vízgazdálkodás fogalma a vizek hasznosítását, hasznosítási lehetőségeinek megőrzését, a vizek kártételei elleni védelmet és védekezést (azaz vízkárelhárítást) jelenti. Az utóbbi években a vízgazdálkodási feladatok növekedtek. Az ivóvíz biztosítása egyre nehezebb. Az ivóvíz bázisok védelme egyre komplexebb feladatokkal teljesíthető. A klímaváltozás okozta szélsőséges csapadékesemények kezelése, a felszíni vizek rendezése is egyre igényesebb vízgazdálkodási feladat.

Felszíni vizek esetén a cél általában a jó ökológiai, és a jó kémiai állapot elérése. A jó ökológiai állapot jelentése, hogy az emberi hatások nem zavarják a természetes élőhelyek működését, a jó kémiai állapot jelentése, hogy a szennyezőanyagok koncentrációja nem haladja meg az ökológiai szempontok szerint megállapított határértékeket.

Felszín alatti vizek esetén a jó mennyiségi állapot és a jó kémiai állapot elérése a cél. A felszín alatti vizek esetén a jó mennyiségi állapot jelentése, hogy a felszín alatti vízkészletek hasznosítása nem okoz tartós vízszintsüllyedést, sem a felszín alatti vizektől függő vizes élőhelyek károsodását, a jó kémiai állapot pedig azt jelenti, hogy ha szennyezések elő is fordulnak, azok nem veszélyeztetnek ivóvízkivételt, egyéb vízhasználatokat, illetve felszín alatti vizektől függő vízfolyásokat és szárazföldi ökoszisztémákat. A felszíni és felszín alatti vizek jó állapotának elérésére az Európai Unió határidőt is kijelölt, ezt az ország csak később tudja teljesíteni.

A teljes országra vonatkozó Magyarország Vízyűjtő-gazdálkodási Terv (továbbiakban: VGT) megalapozásához az egyes területileg érintett vízügyi igazgatóságok elkészítették a vízyűjtő-gazdálkodási alegységek vizsgálatát és felmérését 2009-ben. Békés megye, ahogy Magyarország teljes területe a Duna vízyűjtőjén, azon belül annak részét képező Tisza részvízyűjtő területén fekszik. A részvízyűjtők további vízyűjtő alegységekre tagolódnak. Békés megye területét 8 alegység érinti, ezek a Tisza részvízyűjtőjéhez, annak bal-partjához tartozó 2-13 Kettős-Körös vízyűjtő alegység, 2-14 Sebes-Körös vízyűjtő alegység, 2-15 Berettyó vízyűjtő alegység, 2-16 Hármaskörös vízyűjtő alegység, 2-17 Hortobágy-Berettyó vízyűjtő alegység, 2-18 Nagykunság vízyűjtő alegység, 2-19 Kurca vízyűjtő alegység, 2-21 Maros vízyűjtő alegység.

Az egyes alegységek legfőbb vízgazdálkodási feladatairól a kezelésükre kijelölt vízügyi igazgatóságok a közelmúltban készítették tervet, amely mint vízügyi keretterv köztájékoztatásra került

A megyét érintő vízgazdálkodási alegységek
Forrás: Vízyűjtő-gazdálkodási Terv felülvizsgálat – 2015

Békés megye egyedi adottsága, hogy területének vízgazdálkodási feladatait több VIZIG látja el. A megye területén több vízügyi igazgatóság osztozik. A Körösök vízgyűjtőjén a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság (Gyula), a Maros-vízgyűjtőjéhez tartozó területrészen az Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság (Szeged) és egy csekély területtel érintett még a Berettyó és a Sebes-Körös összefolyásánál a Tiszántúli Vízügyi Igazgatóság (Debrecen) is és a Közép-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság (Szolnok).

Az Európai Unió Víz Keretirányelve (VKI), illetve a vízgyűjtő-gazdálkodás egyes szabályairól szóló 221/2004 (VII.21.) Kormányrendeletben meghatározott határidőre elkészült Magyarország Vízyűjtő-gazdálkodási Terve (VGT), majd annak már a felülvizsgálata is, amely alapját adja a vízgazdálkodási feladatok kijelölésére. A terv részletesen tartalmazza az egyes víztestek esetén a meghatározott elérendő környezeti célokat (jó állapot elérésének idejét), a szükséges intézkedéseket és a cél elérésének várható idejét és az elvárások teljesítési késedelmének indokait. Az időbeni késedelem kompenzálására egyes esetekben enyhébb célállapot is meghatározható, ha a

megfelelő műszaki megoldáshoz, a jó állapot elérésének költségei lényegesen meghaladják az állapotjavulásból származó társadalmi hasznokat. A főcél, hogy a víz állapota nem romolhat.

Az alegységenként készített vízgazdálkodási kérdéseket feltáró tanulmányok feltárják a terület általános vízgazdálkodási szempontból meghatározó adottságokat. Azokat a földrajzi, talajtani, domborzati, hidrogeológiai, hidrológiai, éghajlati és meteorológiai viszonyokat, amely a megye felszíni és felszín alatti vízkészleteit, azok okozta kártételi (árvíz, belvíz), illetve hasznosítási (ivóvíz, öntözővíz, termálvíz) lehetőségeit meghatározzák.

Békés megye természeti adottsága, hogy az éves átlagos csapadék mennyisége 500-550 mm körül van, bár földrajzi, topográfiai adottsága eredményeként felszíni vizekben gazdag, annak párolgása segítség a szárazságban, a megye összesen mégis csapadékhányósság, ezért ennek megfelelő vízgazdálkodást igényel.

Vízkárelhárítás, árvízvédelem

A vízgazdálkodási feladatok közül kiemelt feladat a vízkárelhárítás. A klímaváltozás hatására előforduló szélsőséges csapadékesemények zavarmentes elvezetése egyre nehezebb feladat. A nagyobb csapadékesemények során a vizek elvezetésére szolgáló vízfolyások mederben tartása egyre nehezebb, de a csapadékvíz hiánya is egyre nehezebben kezelhető. A vízkárelhárítás többnyire településrendezési feladat, területrendezéshez a nagyvízi meder övezete kapcsolódik. A nagyvízi meder területét a mértékadó árvízszint vagy az eddig előfordult legnagyobb árvízszint közül a magasabb jelöli ki.

Az utóbbi években lefutó árhullámok túllépték a korábbi árhullámok mértékét és az általuk okozott károk a mértékadó árvízszintek felülvizsgálatát tették szükségessé. A felülvizsgálat eredményeként született a 83/2014 (III.14.) kormányrendelet a nagyvízi medrek, a parti sávok, valamint a vízjárta és fakadó vizek által veszélyeztetett területek használatáról és hasznosításáról, valamint a folyók esetében a nagyvízi mederkezelési terv készítésének rendjére és tartalmára vonatkozó szabályokról. A rendelet előírásainak megfelelően az egyes területek vízügyi ágazatának kezelői feladatait ellátó vízügyi igazgatóságok elkészítették a nagyvízi mederkezelési tervet. A jelenleg hatályos jogszabály szerinti új követelményeknek, 2015. évi adatok szerint, az árvízi fővédvonalak 0,3 %-a (1,1 km) felel meg a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság működési területén.

A nagyvízi mederkezelési terv az árvízi veszélyeztetés mértéke alapján a vízfolyás mentén veszélyeztetési zónákat, levezető sávokat határozott meg. A levezető sávok a nagyvízi meder azon részei, amelyek az árvíz, az árhullámok és a jég elvezetésében részt vesznek. Az elsődleges levezető sáv a nagyvízi meder azon része, ahol az árvízi vízhozamok, az árhullámok és a jég a legkedvezőbb áramlási viszonyok mellett zavarmentesen le tud vonulni. A másodlagos levezető sáv is részt vesz az árvizek, árhullámok levezetésében, de területét csak a nagyobb árhullámok érintik. Az átmeneti levezető sáv az árvizek nagyobb árhullámai által időszakosan elöntött területrészt, az áramlási holtteret, ahol nincs áramlás, de mint tározó térfogat szerepe van az árvizek levonulásában.

Az MvM rendelet útmutatása szerint a nagyvízi mederrel érintett a területeken új beépítésre szánt területek nem jelölhetők ki. A rendelet határolta le a Nagyvízi meder övezetét. Ez alapján a megye folyóinak teljes hosszában kijelölésre került a nagyvízi meder övezete.

A megye árvízi veszélyeztetettsége a Körösök mentén jelentkezik, sem a Maros vízgyűjtőjéhez tartozó vízfolyások árhullámai, sem a Maroson lefutó árhullámok a megye területét nem veszélyeztetik. A Körösök mentén a VIZIG kezelésében 8 árvízvédelmi szakasz elsőrendű árvízvédelmi töltése van, az összes I. rendű árvízvédelmi töltés hossza mintegy 340 km. Ebből a megfelelő magassági és keresztmetszeti méretekkel kiépített fővédvonal az összes hossz mintegy 50 %-a. Mivel a kiépített szakaszok egy részén altalaj hiányosságok jelentkeztek, ezért a megfelelő kiépítettség még 50 %-osnak sem mondható.

II. rendű védvonalként mintegy 70 km határ menti lokalizációs és körülbelül 31 km egyéb lokalizációs töltés (összesen 104,8 km) található, ezen kívül 13 önkormányzati kezelésű települési körtöltés is van a megyében. Az árvízi veszélyeztetettség a megye jelentős területeit érinti, melynek alapja az árvízi védvonalak jelenlegi kiépítettsége, védőképessége. A VIZIG adatai szerint az összes megyei folyószakasz (172,03 km) szabályozott része 52,5 km, további szabályozásra szoruló szakasz 31,9 km, egyelőre szabályozást nem igénylő szakasz pedig 133 km. A területen több jelentős árvízi szükségtározó található:

- Fekete-Körös mellett a Mályvádi szükségtározó,

- a Sebes- és Kettős-Körös összefolyásánál a Mérgesi árvízi szükségtározó, - a Fehér-Körös mellett a Kisdelta árvízi szükségtározó,

- a Kutas I. tározó,

- a Halaspusztai tározó

A tározók alacsony gazdasági értékű területeken vannak kijelölve, alkalmazásuk célja a rendkívüli árvizek szintjének csökkentése, a védvonalak tehermentesítése. A Kutas és a Halaspusztai szükségtározók elsősorban Szeghalom belterületének védelmét szolgáló létesítmények. A tározók területén építési tilalom van érvényben.

A vízfolyások mederben tartását az elsőrendű védvonal biztosítja. Az elsőrendű védvonal (töltés, magaspart) és a meder (partél) közötti terület a korábban definiált hullámtér, az új fogalom szerint az a nagyvízi meder területe. A védvonal mentett oldalán árvízi veszélyeztetéssel nem kell számolni. A védvonal lehet mesterséges védmű, vagy a víz természetes magaslatig kiterjedő vonala. A mértékadó árvízszint felülvizsgálata során a mértékadó árvízszintek többnyire növekedtek és a várható további növekedés lehetőségére a biztonságos védelmet a mértékadó árvízszint biztonsági magasítással meghatározott mérete biztosítja. Ez a biztonsági magasítási igény mértékét is a mértékadó árvízszinteket rögzítő 74/2014 (XII.23.) BM rendeletben rögzítették. Általánosságban a mértékadó árvízszint +1 m, a határ menti vízfolyási szakaszokon 1,3 m. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ott, ahol nem kellő magasságú a védőgát, ott a nagyvízi meder a folyó völgynek természetes magaslatokkal határolt területéig is kijelölésre kerülhet.

Nagyvízi meder területe
Forrás: Békés megye területrendezési terve

A nagyobb folyókat, vízfolyásokat, felszíni víztesteket döntően a VIZIG-ek kezelik, a helyi jelentőségűeket döntően a települési önkormányzatok, illetve vízi társulatok, az üzemi vízfolyásokat az érintett üzemek kezelik. A településeken belüli csapadékvíz elvezetés és a kisebb vízfolyások kezelése a települések Önkormányzati kompetenciájába tartozik, s egyben Önkormányzati feladat a településeken összegyűlő vizek továbbvezetésének a megoldása a befogadóig.

A befogadókba a csapadékviszonyok hatására változó vízmennyiségek érkeznek. A változó vízmennyiségek továbbszállítása a megye nagyobb távolságról, nagyobb vízgyűjtőkkel bíró, már a megye területére változó vízmennyiséggel érkező vízfolyásokon okoz nagyobb terhelést, így védekezési feladatok is ezen vízfolyásokon jelentkeznek. A tavaszi árhullámok különösen akkor veszélyesek, amikor a meleg esők az amúgy is olvadóban lévő hórétegekre esnek és azokat megolvasztva azokkal együtt, folynak le.

Veszélyesebb helyi vízkárok akkor keletkeznek, amikor heves záporokból néhány óra alatt 80-120 mm csapadék esik. A nagyobb vízgyűjtőjű vízfolyásokon komoly vízkárt okozhatnak a kisebb vízhozamú és hosszabb ideig tartó esők is, főleg akkor, ha a vízgyűjtőn a talajrétegek a korábbi esőktől már telítődtek. A megye árvíz-, belvíz mentesítése, a mentességnek a biztosítása érdekében a medrek, a hullámterek, a nagyvízi meder területének fokozottabb karbantartása mellett a rendelkezésre álló védművek karbantartása, igény esetén kialakítása szükséges.

A VIZIG kezelésű, valamint a Társulati kezelésű befogadók jelentős része korábban -rövidebb szakaszok kivételével- a lezúduló csapadékvizek fogadására, továbbvezetésére megfelelő kiépítettségűek voltak, azonban a megfelelő karbantartások elmaradása miatt, valamint a növekvő terhelési igények miatt ma már a kiépítettségük elégségsége is vizsgálendő. A vízfolyások medrének, a védművének körülbelül 2/3-a felújításra, fokozottabb karbantartásra, illetve a megnövekedett mértékadó árvízszinthez való igazítására szorul. A közelmúltban erre megfelelő gazdasági háttér nem volt biztosítva. A megfelelő karbantartás, fejlesztés hiánya miatt a lefutó árhullámok időszakában komolyabb védekezéssel kell az épített környezet védelmét biztosítani.

Az árvizektől az épített környezet védelme a védművekkel és megfelelő védekezéssel biztosítható. Az árvízi előtéssel veszélyeztetett területek, a nagyvízi meder használatát, azon építési lehetőséget szigorúan korlátozni-szabályozni is kell. Az árvízi védekezésre szükséges mentett oldali sávokat a védművek lábától szintén 10 m-es sávot, a folyók, patakok magas partjától 10 m-es, védművének lábától 10 m-es sávot árvízi védekezésre szabadon kell hagyni.

Belvízvédelem

A XIX. század elején megindult árvízmentesítést szükségszerűen követte a belvízrendezés is. A kiépített árvízvédelmi rendszerek megakadályozták ugyan a folyók kiöntését, de egyben a belvizek lefolyásainak is útját állták. Ennek megfelelően indult meg a belvízelvezető csatornahálózat, szivattyútelepek, zsilipek és egyéb műtárgyak építése, kialakultak a belvízrendszerek, belvízöblözetek. A megyében a Körösök vízgyűjtő területén 12 belvízrendszer és öblözet alakult ki, a Maros vízgyűjtőjéhez tartozó megyerészen további kettő. Ezek részben vagy egészben Békés megye területén helyezkednek el. A megye mélyártéri területein a belvízvédelmi művek kiépítettsége magas színvonalú. A terület belvízérzékenységevel összhangban a mélyártéri területeken a helyi jelentőségű közcélú és üzemi művek száma is magas. A magasabban fekvő fennsíki, illetve löszháti területeken a megyében a csatornasűrűség az előzőnél alacsonyabb, a főművi kiépítettség általában kettősműködésű funkcióval ezeken a területeken is megfelelő.

A VIZIG-ek kezelésében lévő létesítmények kiépítettsége, a 10 éves gyakoriságú térségi belvizek elvezetésére, a csatornák és szivattyútelepek kapacitásának figyelembe vételével megfelelő. Állapotuk a költségvetési fedezet hiánya miatt az elmúlt időszakban leromlott, mely a csatornák feliszapolódásában, a növényi benőttesség fokozódásában, medrének becsúszásában, a vízkormányzó műtárgyak és a szivattyútelepek funkcióképességének, üzembiztonságának romlásában mutatkozik meg.

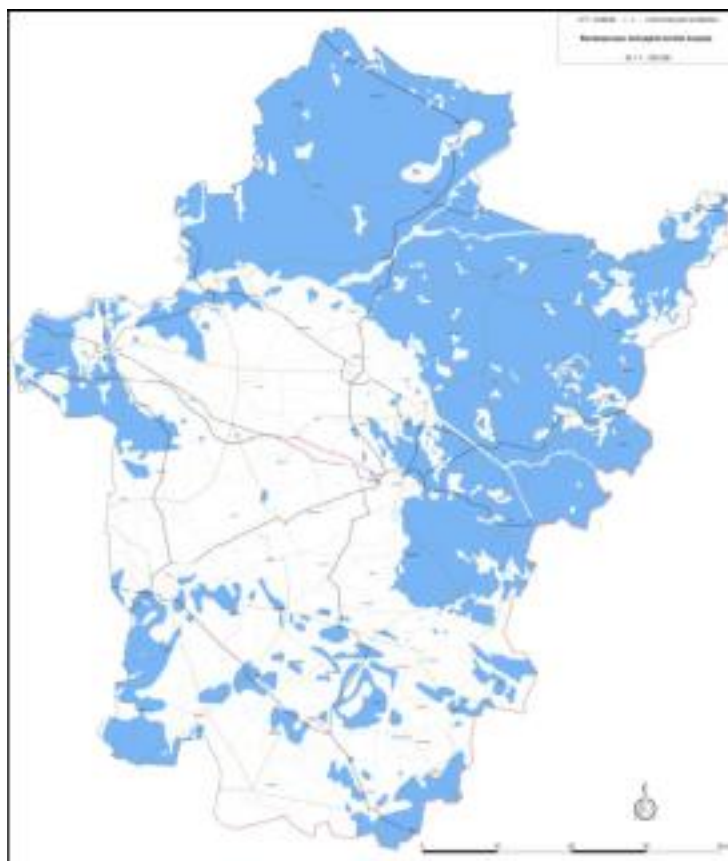
Az önkormányzatok kezelésében lévő vízelvezető művek állapota vegyes képet mutat. A nagyobb anyagi erővel rendelkező települések -jellemzően a városok- területén lévő művek állapota és teljesítőképessége kiépítési jellegükből adódóan üzemképesek, feladatukat betölteni képesek. A kis településeken a belvízelvezető rendszerek állapota, illetve helyzete rossznak mondható. Szinte az összes település bel- és külterületi belvízelvezető csatornahálózata feliszapolódott, a műtárgyak, átereszek eltömődtek, összetörték, a csapadékvíz elvezetési funkciójuk ellátására nem alkalmasak. Az elhanyagolt állapotú művek miatt az elmúlt években többször is jelentkező nagy csapadékok eredményeképpen több településen okozott gondot. Az önkormányzatok saját forrásból a problémát megoldani nem tudják.

Az üzemi kezelésben lévő művek állapota folyamatosan romló képet mutat. Ennek alapvető oka a vízkár elhárítási létesítmények gazdátlaná válása. Az üzemi területekből kárpótlás vagy részarány tulajdon-szerzés során földterülethez jutó rendkívül nagyszámú kiscgazdálkodó részére gyakran a csatornák és egyéb létesítmények területe

is kimérésre került, melyet feltöltéssel és beműveléssel termelésbe állítottak. A korábban magvalósított komplex meliorációs létesítmények (drénhálózat, csatornák, műtárgyak, szivattyútelepek stb.) egy részének nemcsak a fenntartása, de még a fennmaradása sem biztosított. A belvíz-„veszélyeztetettség” mértékét a Pálfi féle térkép jelöli, mely több természeti tényező figyelembe vételével készült és négy kategóriát különböztet meg.

- I. belvízzel nem, vagy alig veszélyeztetett terület
- II. belvízzel mérsékelten veszélyeztetett terület
- III. belvízzel közepesen veszélyeztetett terület, IV. belvízzel erősen veszélyeztetett terület

Békés megye területét nagy kiterjedésben érinti a II. belvízzel mérsékelten veszélyeztetett terület, amelyben erősen veszélyeztetett területi foltok is vannak és nagy kiterjedéssel érinti a megye területét a III. belvízzel közepesen veszélyeztetett terület, amelyben szintén erősen veszélyeztetett foltok is megjelennek. A Pálfi féle térkép szerint, belvíz a megye síkvidéki jellegű területét szinte mindenhol veszélyezteti, ahol a terület topográfiai adottságaiból és geológiai adottságaiból eredően lefolyástalan területek alakulnak ki. A belvízrendszerek vízvezetését nagyrészt mesterségesen épített csatornahálózattal oldják meg.

*Békés megye területét érintő bevíz „veszélyeztetettség” területek
Forrás: Pálfi-féle belvíz „veszélyeztetettség” térkép*

Fel kell hívni azonban a figyelmet arra is, hogy mélyfekvésű, tartósabb vízállásos, vagy mérsékelten veszélyeztetett belvizes területről a vizek teljes mértékű elvezetésének megoldása nem csupán gazdasági kérdés, mivel a vízvezetés megoldása esetén, a vízhiány kompenzálhatósága is elveszhet. A túlzott vízvezetés további következményeként a talajvíz szintje is mélyebbre kerül, mellyel azonban a magasabban fekvő területek termékenysége is veszélybe kerül. A belvízelvezetés műszaki megoldásánál tehát sokkal racionálisabb és költséghatékonyabb a tájhasználat megváltoztatása. Azokon a területeken, ahol inkább a mezőgazdasági termelés a jellemző, ott a vízviisszatartás prioritásának megfelelő területhasználat: komplex, a vízgazdálkodást, a természet- és

környezetvédelmet, valamint a jövedelemtermelést egységnek tekintő tájgazdálkodás indokolt. A természeti értékei miatt védett területeken és környezetükben elsősorban a védelmi célú terület- felhasználás kerülhet előtérbe, így integrálva ezeket a területeket a meglévő ökológiai hálózat elemeibe.

Helyi vízkárrendezés

Két előfordulási területe a dombvidéki adottságból eredő helyi vízkár és a síkvidéki területen kialakuló vízkár. Békés megye területét az utóbbi, a síkvidéki területen kialakuló vízkár érinti. A helyi vízkár kialakulását az intenzív csapadék okozza, amelynek levonulása síkvidéken nem gyors, a víz tartósan, mint vízállás marad meg a mélyebb fekvésű területen. A helyi vízkár előfordulását, illetve előfordulási valószínűségét növeli a beépítés növekedése, a burkolt felületek arányának változása, növekedése. Hatására a lefutó víz mennyisége is nő. A helyi vízkár rendezése az önkormányzat illetve a befogadót üzemeltető feladata.

A patakok- vízfolyások- csatornák döntő hányada karbantartása hiányos, illetve mederrendezést igényel ahhoz, hogy a helyi vízkár elkerülhető legyen. A karbantartás igénye érdekében meg kell említeni, hogy a medrek karbantartását szolgáló parti sávok kijelölési kötelemről ma már kormányrendelet rendelkezik, de annak egyszerű végrehajtása akadályokba ütközik. A mederkarbantartó sávot elméletileg kijelölni a középmeder vízállástól lehetne. Az egyes vízfolyások középmeder állásának kijelölése azonban többnyire nem történt meg, így áthidaló gyakorlatként a településrendezési eszközök szintjén a meder telkétől jelölhető ki a mederkarbantartó sáv és arra a meder karbantartója számára bejegyzett szolgalmi joggal a vízgazdálkodási feladatok elvégzési lehetősége biztosítható.

Az OTÉK a mederkarbantartó parti sáv területét védendő vízgazdálkodási területbe való besorolását írja elő, amelynek végrehajtása a terület magántulajdonba léte esetén csak kártalanítással lenne megoldható. Ennek gazdasági fedezetének hiányában átmeneti megoldásként feltételezhető, hogy a középmeder állás kijelölése esetén a mederkarbantartó sáv a vízfolyás medrén belülré esik, így a vízgazdálkodási terület bővítése nem indokolt, a középmeder állás kijelöléséig átmenetileg a meder telkétől, annak funkcióváltási igénye nélkül jelölhető ki a karbantartó sáv, szolgalmi jogot adva a meder karbantartója számára.

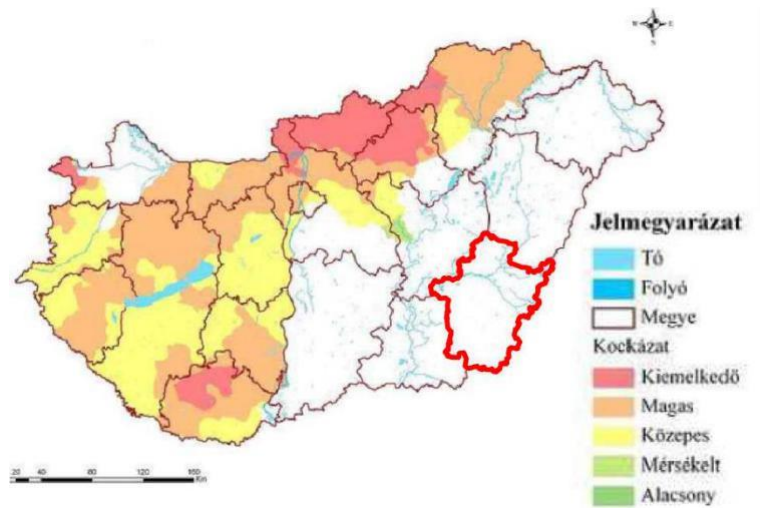
A helyi vízkár keletkezésének alapja a településen belüli felszíni vízrendezés, a csapadékvíz elvezetésének nem megfelelő megoldása. Az egyes településeken belüli csapadékvíz elvezetés és a kisebb vízfolyások kezelése a települések önkormányzati kompetenciájába tartozik, s egyben önkormányzati feladat a településeken összegyűlő vizek továbbvezetésének a megoldása a végbefogadókig.

A befogadókba a csapadékvízviszonyok hatására változó vízmennyiségek érkeznek. Így a legkisebb vízfolyásokon is ki tudnak alakulni nagyobb terhelések okozta hullámok. A változó vízmennyiségek zavarmentes továbbszállítása, a vizek mederbe tartása így helyi védekezési feladatok jelenthetnek ezeken a kis vízfolyásokon.

Veszélyesebb helyi vízkárok akkor keletkeznek, amikor heves záporokból, utóbbi időkben előforduló szuper-cellás zivatar, csapadékesemények során rövid idő alatt akár 80-120 mm csapadék esik. A nagyobb vízgyűjtőjű vízfolyásokon komoly vízkárt okozhatnak a kisebb vízhozamú és hosszabb ideig tartó esők is, főleg akkor, ha a vízgyűjtőn a talajrétegek a korábbi esőktől már telítődtek.

Valamennyi településen az elmúlt években megvalósított fejlesztések eredményeként a burkoltsági arány növekedett és ezzel az elvezetendő csapadékvíz mennyisége is nőtt és a többlet csapadékvíz elvezetési feladatokra az elvezető rendszert nem fejlesztették. A települések felszíni vízelvezető rendszereinek fejlesztésének hiánya, valamint a vízfolyások megfelelő karbantartásának az elmaradása vezetett oda, hogy a nagyobb csapadékesemények zavarmentes elvezetése nem biztosított.

A helyi vízkár megelőzésére helyi víz visszatartás kiépítése szükséges. A helyi vízvisszatartás kiépítését valamennyi új burkolt felület növekedésével járó beruházásnál meg kell oldani. Ehhez az építési szabályzatban a feladatokat, kötelezettségeket rögzíteni kell.

A villámárvíz-veszély mértéke Békés megye területén

Forrás: Nemzeti Katasztrófa Kockázat Értékelés Magyarország 2011.

BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság
<http://vmkatig.hu/KEK.pdf>

c) Közlekedési (országos és térségi jelentőségű közúti, kerékpáros-, vasúti, légi és vízi közlekedés) és kommunális infrastruktúra

ca) Vonalas rendszerek, létesítmények

Vasúti közlekedés

A megye területét a következő közforgalmú vasútvonalak érintik:

Országos törzshálózati vonalak

- 120. számú Szajol – Lökösháza – (Románia)
A vonal magyarországi szakaszát Békéscsabaig villamosított, kétvágányú pályával 160 km/h sebességre átépült. Békéscsaba és Lökösháza között a fejlesztés előkészítése folyamatban van. A Magyarországot érintő folyosók közül a IV. folyosó útvonala: Berlin (Nürnberg-Prága-Pozsony) Bécs-Budapest-Konstanca(Szalonoki)Isztambul, s ennek konstancai ága hazánkban a lökösházai vonal.
- 135. számú (Szeged) – Békéscsaba – Kötegyán – (Románia)
A megye területét érintő egyéb hazai fővonalon, a terület déli sávjában vezető Szeged-Békéscsaba-Kötegyán közötti egyvágányú vonalon jelenleg 80 km/ó (egyes szakaszokon 60 km/ó) megengedett sebességgel biztosítható a vasúti forgalom. A vonal szerepköre az érintett települések közlekedési feltárásán túlmenően a kelet-nyugati térségi kapcsolatok szempontjából is jelentős.

Mellékvonalak

- 147. sz. (Kiskunfélegyháza-Szentes)-Orosháza;
- 125. sz. (Mezőtúr)-Orosháza-Mezőhegyes;
- 121. sz. Kétegyháza-Mezőhegyes- (Újszeged);
- 127. sz. Gyoma-Szeghalom; (Véztő és Körösnagyharsány között a személyforgalom megszűnt)
- 128. sz. Kötegyán – Véztő – (Püspökladány);
- 129. sz. Murony-Békés (személyforgalom megszűnt)
- 126. sz. Csabacsüd (Kisszénás)-Kondoros (személyforgalom megszűnt)
- 125a. sz. Mezőhegyes-Battonya.

A vasúti mellékvonalakon a megengedett sebesség 60 km/h, egyes szakaszokon csak 40 km/h.

Közúti közlekedés

Autóutak

- M44 gyorsforgalmi út Tiszakürt – Kondoros szakasz megépült (59.9 km) és a Kondoros – Békéscsaba szakasz, 2x2 sáv építése folyamatban van, átadása 2020 decemberében várható.

Főutak

A megye területét jelenleg a következő főutak érintik:

- 44. sz. Kecskemét-Békéscsaba-Gyula I. rendű főút
- 46. sz. Törökszentmiklós-Endrőd- Mezőberény II. rendű főút
- 47. sz. Debrecen - Békéscsaba-Szeged II. rendű főút
- 470. sz. Mezőberény – Békéscsaba II. rendű főút
- 443. sz. Gyomaendrőd-Szarvas II. rendű főút
- 444. sz. Békéscsabai tehermentesítő II. rendű főút
- 446. sz. Békéscsabai II. rendű főút (Békéscsaba átkelési szakasz, volt 44. sz. főút)
- 474. sz. Orosházai II. rendű főút (volt 47. sz. főút).

A 44. sz. I. rendű főút a megye területén közel északnyugat-délkeleti irányban halad, a térség legfontosabb, meghatározó jellegű közúti eleme, mivel Kecskeméten és az M5 autópályán keresztül a fővárossal, míg dél-kelet felé Gyulán keresztül Románia felé biztosít kapcsolatot. Az átkelési szakaszokkal terhelt főút forgalma már ma is jelentős, a Békéscsaba-Gyula közötti szakasz 2 x 2 forgalmi sávval való kiépítése megvalósult, ugyanígy a gyulai és békéscsabai elkerülő szakasz is. Elsősorban Szarvas átkelési szakasza túlterhelt.

A 47. sz. II. rendű főút a megye második legjelentősebb útvonala, mivel a Dél-Alföld és Kelet-Magyarország között biztosít kapcsolatot a megyén keresztül. Ezen az útvonalon is szükséges elkerülő szakaszok építése, melyek közül az orosházai már megépült.

A 46. sz. II. rendű főút ugyancsak jelentős térségi összekötő szerepet tölt be Törökszentmiklós és Mezőberény között, mivel a megye középső és észak-keleti részének kapcsolatát biztosítja a 4. sz. főúttal, ill. ezen keresztül az ország távolabbi területeivel.

A 443. sz. II. rendű főút hálózati szerepköre jelenleg elsősorban a 44. sz. és a 46. sz. főutak, ill. Szarvas és Gyomaendrőd (továbbá Mezőtúr) kapcsolatának biztosítása.

Mellékutak

A mellékutak elsődleges feladata valamely térség településeinek közvetlen feltárása és bekapcsolása az országos úthálózat rendszerébe, ezen túlmenően a mellékúthálózat egyes útvonalai kiemelt térségi jelentőségű szerepkört is betölthetnek. A megye települései közül 5 zsáktelepülés. Részben a zsákjelleg megszüntetése, részben a kistérségközpontok és vonzáskörzetük kapcsolatának, a magyar-román határ két oldalán élők kapcsolatának, vagyis általában a térségi kapcsolatok javítása érdekében a következő települések között hiányzik az országos mellékúthálózat kiegészítése, ill. települési külterületi utak kiépítése:

- Békés-Doboz,
- Kétegyháza-Lökösháza,
- Kétegyháza-Nagykamarás,
- Ecsefalva-Bucsa,
- Újszalonta-Mezőgyán,
- Békéscsaba-Szabadkígyós-Medgyesegyháza,
- Körösladány-Vésztő,
- Geszt-Biharugra,
- Sarkadkeresztúr-Méhkerék,

- Tarhos-Sarkadkeresztúr,
- Kunágota-4442.j.ök.út,
- Pusztatottlaka-Medgyesegyháza 4434 j.út,
- Orosháza-Békéssámszon-4422.j.ök.út
- Dévaványa-Túrkeve.

Románia felé a legnagyobb forgalmú határátkelő:

- Gyula-Varsand, a 44. sz. főúton,

Növekvő jelentőségűek a mellékút hálózati átkelőhelyek:

- Battonya-Tornya,
- Méhkerék-Szalonta.

A „Varratmentes Európa” program keretében előkészítés alatt álló és a határon túli kapcsolatok szempontjából szükséges helyi határátkelőhelyek és határátlépők az országos mellékúthálózaton:

- Geszt-Biharugra
- Geszt-Cséffa
- Sarkad-Keményfok
- Sarkad-Ant
- Kötegyán-Illye
- Dombegyház-Kisvarjas
- Dénesmajor-Keményfok
- Lökösháza-Kürtös
- Dombegyház-Kisiratos
- Battonya-Kispereg
- Mezőhegyes-Németpereg

Autóbusz közlekedés

A megye közösségi közlekedésében a vasút mellett meghatározó szerepe van az autóbusz közlekedésnek, melynek döntő hányadát a DAKK Zrt. bonyolítja le. Helyi közlekedés jelenleg a következő hat településben van: Békéscsabán, Gyulán, Orosházán, Szarvason, Szeghalmon és Vésztőn.

Vízi utak

A besorolása szerint az I-III. kategóriába sorolt vízi utak regionális, ill. országos jelentőségűek, míg a IV-VII. kategóriába tartozók lehetnek a nemzetközi vízi utak.

III. osztályú potenciális vízi út

- a Hármas-Körös teljes hosszban és a Kettős-Körös Békésig

II. osztályú potenciális vízi út

- a Sebes-Körös Körösladányig

Csak kishajózásra alkalmas vízi út:

- a Kettős-Körös Békés-Szanazug között
- a Fekete-Körös Sarkadig
- a Fehér-Körös Gyuláig
- a Berettyó.

Kikötők

Személyforgalmi kikötési lehetőség található jelenleg Szarvason, Gyomaendrődön és Békésen, azonban ezek sincsenek kellő színvonalon kiépítve.

Kompátkelőhelyek

Békés megyében a Körösökön jelenleg Mezőtúr és Szarvas között a 4631. j. úton van rendszeres közlekedés, melynek forgalma jelentős, míg a Szanazugnál közlekedő komp szerepe – amely csak személyeket és kerékpárokat szállít – csak idegenforgalmi, ill. kiránduló jellegű.

Légi közlekedés

A megyében a légi közlekedés szempontjából számításba vehető repülőtér Békéscsabán és Orosházán van. A békéscsabai repülőtér a repülőterek jelenleg érvényes besorolása szerint nem tartozik a kiemelt jelentőségű kategóriába, de fejlesztésével mindenképpen számolni kell. A repülőtér Békéscsabától keleti irányban, a 44. sz. főút közelében helyezkedik el, területe 227 ha, 1300 m, ill. 800 m hosszú kifutópályákkal rendelkezik, indító és biztosító berendezései kisebb (ICAO 2 B típusú) repülőgépek nappali és éjszakai fogadására alkalmasak. Az Orosházán található volt szovjet katonai repülőtér 1800x60 m-es kifutópályával rendelkezik.

Kerékpáros közlekedés

Békés megye országos viszonylatban is az első között kezdte meg a korszerű, közúti forgalomtól függetlenített kerékpárutak kiépítését, ma is aránylag kedvező helyzetben van. A hálózat további fejlesztését a terület síkvidéki és idegenforgalmi jellege egyaránt indokolja. A megyében jelenleg a kiépített kerékpárutak hossza mintegy 180 km. Ezek egy része külterületen – főleg a 44. sz., 46. sz., 47. sz. főutak mentén – épült meg, de a megye településeinek jelentős részében már belterületen is létesültek kerékpárút-szakaszok. A hálózat bővítése (tervezése és építése) folyamatos. A turizmus, ill. idegenforgalom igényeinek figyelembe vételével a megyében kijelölésre került egy olyan, mintegy 220 km hosszú kerékpárút-hálózat, mely Békéscsaba állomásától kiindulva, felfűzi a természeti és műemléki szempontból jelentős megyei látnivalókat.

A 2011 és 2019 közötti időszakban megvalósult infrastruktúra elemek

- Budapest – Szolnok – Békéscsaba – Lökösháza – (Románia) vasútvonal Gyomaendrőd – Békéscsaba szakaszának fejlesztése
- A vasútépítéshez kapcsolódó közúti fejlesztések:
 - 46. számú főút, Gyomaendrőd, közúti aluljáró
 - 47. számú főút, Mezőberény, közúti felüljáró
 - Békéscsaba vasútállomás
 - Orosházi úti felüljáró (4432 j. út)
 - Szerdahelyi u. – Franklin u. közúti aluljáró
- M44 gyorsforgalmi út Tiszakürt – Kondoros szakasz megépült és a Kondoros – Békéscsaba szakasz, 2x2 sáv építése folyamatban van, átadása 2020 decemberében várható.
- Határátkelések
 - Elek – (Ottlaka)

cb) Egyéni és közösségi közlekedési megközelíthetőségi viszonyok

A megye közlekedésének jelenlegi helyzete összefoglalva a következő:

Nemzetközi kapcsolatok

A megyén vezet keresztül a Balkánt Európával összekötő egyik frekvenciált vasútvonal (TEN-T 22. számú kiemelt tengely, IV. páneurópai korridor, Hegyeshalom-Győr-Budapest-Cegléd/Újszász-Szolnok-Szajol-Békéscsaba-Lőkösháza), mely amellelt, hogy a nemzetközi törzshálózat része, jelenleg a legfontosabb vasúti kapcsolat Magyarország és Románia között. A megye másik vasúti fővonalán, a Szeged-Békéscsaba-Kötegyán vonal Békés megyei szakaszán helyenként mindössze 60 km/ó a megengedett sebesség.

Közúti közlekedés szempontjából a megyét a nagy közúti tranzitfolyosók elkerülik, nincs gyorsforgalmi útja. A nemzetközi kapcsolatot elsődlegesen a 44. sz. főút biztosítja a gyulai határátkelőhelyen keresztül. Ez az út azonban belterületi átkelési szakaszaival (Szarvas) nem biztosít megfelelő szolgáltatási színvonalat, az M44 gyorsforgalmi út építése megkezdődött, egy szakaszát át is adták 2019-ben. A határok átjárhatóságának megkönnyítése, a korábbi közúti kapcsolatok helyreállításával, ill. újak létesítésével előfeltétele annak, hogy a megye perem-jellege felszámolható legyen.

Regionális kapcsolatok

A megye és a főváros, illetve a megye és a szomszédos megyék közlekedési kapcsolatai sem kedvezőek. Vasúton a megyeszékhelyről a főváros 2,5-3 óra alatt ugyan megközelíthető, ezen túl azonban közvetlen kapcsolat a megyeszékhelyek közül csak Szolnokkal és Szegeddel van, Debrecen csak Püspökladányon keresztül érhető el. Közúton a fővárostól gyorsforgalmi út igénybevételével (M5) Kecskeméten és a 44. sz. főúton, vagy a 4. sz. és 46. sz. főutakon keresztül közelíthető meg a megye, az eljutási idő átlagosan, mindkét esetben a megyeszékhelyig mintegy 3 óra.

Megyén belüli közlekedés

A megye területi közlekedési ellátottságára jellemző, hogy minden település be van kapcsolva a menetrendszerű autóbusz-közlekedésbe, míg a vasúti közlekedésbe bekapcsolt települések száma 32. Ezek a mutatók országos összehasonlításban is megfelelőek. Az eljutási idők szempontjából már nem olyan kedvező a helyzet, mert helyenként sem a menetrendszerű járatok sűrűsége, sem a közlekedésre szolgáló pályák (utak) állapota nem alkalmas az elvárható szolgáltatási színvonal biztosításához.

A vasúti mellékvonalak közül három vonalon a személyszállítás megszűnt, a kis utasforgalom indokával.

Az országos közutak hossza a megyében megfelel a hasonló jellegű megyék országos átlagának, azonban a megyén belül, a településeket összekötő mellékúthálózat kiépítettségében és állapotában igen nagyon a különbségek a jobb helyzetű középső, valamint a rosszabb helyzetű északi és déli területek között.

A vízi közlekedés szerepe a közlekedésen belül jelenleg jelentéktelen. A megye a Körösök révén potenciális II., ill. III. osztályú vízi utakkal rendelkezik, azonban ezeken számottevő vízi szállítás nincs. A légi közlekedés szerepe sem jelentős, a békéscsabai repülőtér adottságai fejlesztésre alkalmasak.

cc) Közlekedési kapcsolati hiányok

A fejezetben nem törekszünk teljességre, hiszen Békés megyének létezik hatályos megyei Területrendezési Terve 2020-ból, mely tételesen tartalmazza azokat a fejlesztési javaslatokat, melyek Békés megye közlekedésében létező szűk kapacitások oldására, a meglévő hiányosságok felszámolásához szükségesek.

Az Európai Unió kohéziós politikájának második legfontosabb alapelvét az elérhetőség és hozzáférhetőség lehetőségének biztosítása jelenti, hiszen ezen keresztül érvényesülhet a földrajzi és közlekedési értelemben periférikus terek lakossága számára az esélyegyenlőség biztosítása, a szolgáltatások, intézmények, munkahelyek hozzáférhetősége. A városi funkciók vizsgálata jelezte, hogy a megyében teljes körű közép-fokú centrumfunkciókat csak a megyeszékhelyen, Gyulán, Orosházán lehet elérni, minden más esetben több funkció hiányozhat a helyi kínálatból. Ezért alapvető fontosságú e három centrum elérhetőségének biztosítása minél gyorsabban és

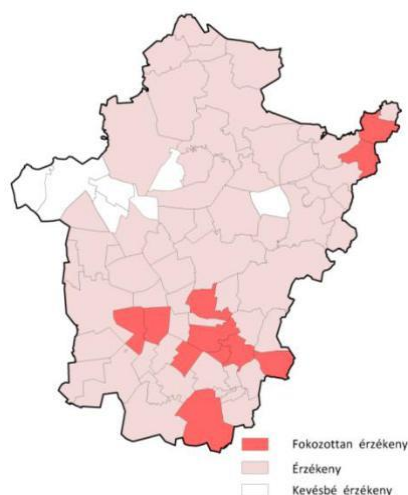
egyszerűbben. A megye délkeleti peremén élők a legközelebbi várost 40-60, az északkeleti peremen élők 60 percnél hosszabb idő alatt érik el tömegközlekedéssel, ami országos összevetésben is kirívóan magas érték

cd) Vízellátás

A vízi közművek üzemeltetését, fenntartását érintő 2011. évi CCIX. számú törvény alapvető szervezeti átszervezést igényelt. Ez jelentős változást okozott a vízi-közmű infrastruktúra ellátásban. A törvény alapján fuzionálásra kényszerítették a kisebb szolgáltatókat, ezzel a helyi szolgáltatók szerepét regionális szolgáltatók vették át.

Békés megye, döntő hányadán az Alföldvíz Zrt. biztosítja a vízi-közmű ellátást. Néhány településnél a Gyulai Közülemi Kft. is részt vesz a szolgáltatásban. Általánosan ugyanaz a szolgáltató biztosítja a közüzemi vízellátást, mint a szennyvízelvezetést, de vannak ettől eltérő települések is, ahol nem ugyanaz a szolgáltató biztosítja a vízellátást, mint aki a szennyvízelvezetést megoldja.

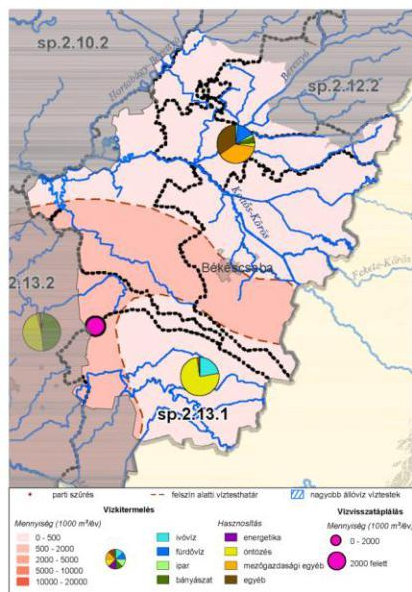
Békés megye vízi-közmű ellátását a természeti adottságaként rendelkezésre álló vízkészlete teszi kedvezővé. A megye hidrogeológiai adottsága a felszín alatti vizek és a felszíni vizekben való gazdagsága. Geológiai adottsága azonban egyben az érzékenysége is. A 27/2004. (XII. 25.) KvVM rendelet szerint több település felszín alatti vízminőség védelmi területen fekszik, döntő hányaduk azon belül is fokozottan érzékeny és kiemelten érzékeny felszín alatti vízminőség védelmi területen fekszik. A megye területét az országos vízminőség védelmi területek övezete is érinti. A felszíni és felszín alatti vizek védelme igényes vízi-közmű ellátás kialakítását teszi szükségessé.

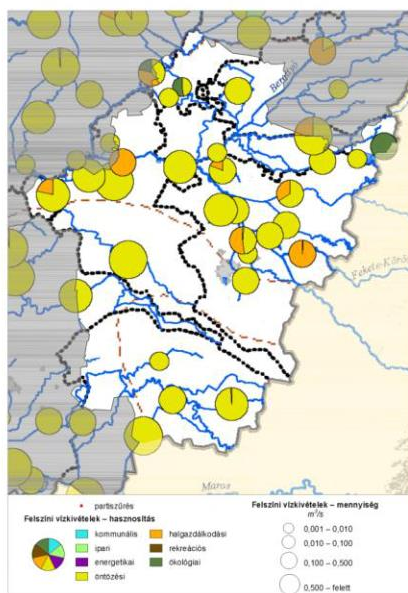
Vízminőségvédelmi területek

Forrás: Forrás: Békés megye területrendezési terve

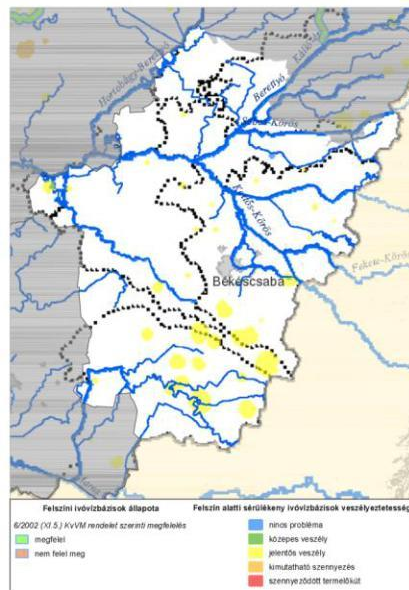
Békés megye vízi-közmű ellátását a természeti adottságaként rendelkezésre álló vízkészlete teszi kedvezővé. A megye hidrogeológiai adottsága a felszín alatti vizek és a felszíni vizekben való gazdagsága

*Vízkivételek felszín alatti vizekből sekély porózus és sekély hegyvidéki
 Forrás: Vízgűjtő-gazdálkodási Terv felülvizsgálat – 2015*

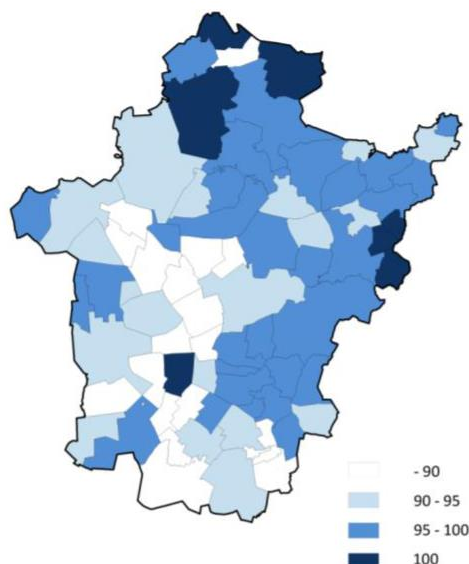

*Vízkivételek felszíni vizekből
 Forrás: Vízgűjtő-gazdálkodási Terv felülvizsgálat – 2015*

Védett területek állapota ivóvízkivételek védőterületei
Forrás: Vízyűjtő-gazdálkodási Terv felülvizsgálat – 2015

A vízellátás az elmúlt évtizedekben megvalósított fejlesztések eredményeként teljes körűnek nevezhető. Valamennyi településen kiépítésre került a vezetékes ivóvíz ellátás. Ma megyei szinten a lakások vezetékes ivóvíz bekötöttsége 93,64 %-os, amely jelzi, hogy néhány település kivételével nagyon kedvező az ellátottság. A 2017. január 1-ei állapotot rögzítő statisztikai adatok szerint a megyében 7 település rendelkezik település szintű ellátottsággal. 20 település ellátottsága nem éri el a 90 %-ot, amelyben öt olyan település van (Csabaszabadi, Kétsoprony, Kaszaper, Pusztaföldvár, Kardos), ahol a közüzemű vízellátottság nem éri el a 70 %-ot sem. Mindössze egy település Kaszaper ellátottsága 50 % (46,63 %) alatti.

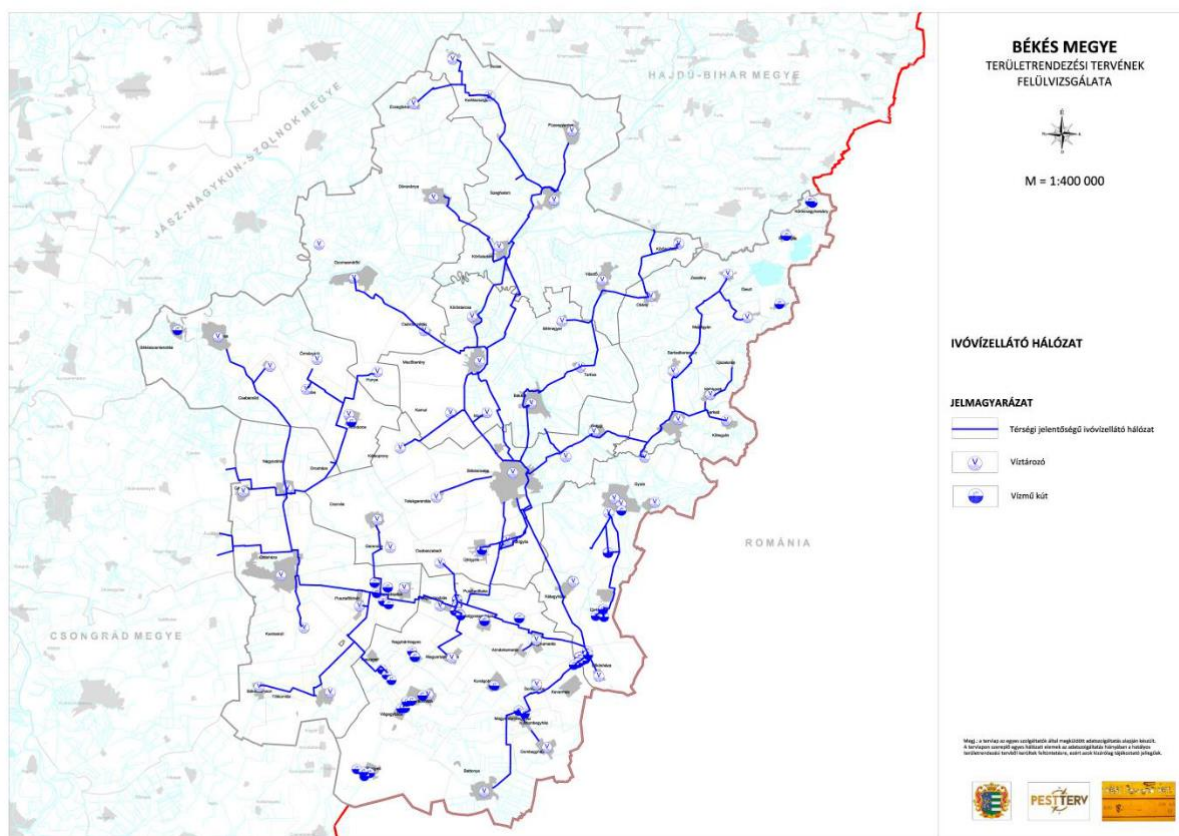

Közüzeti ivóvízvezeték hálózatba bekapcsolt lakások aránya (%)
Forrás: Forrás: Békés megye területrendezési terve

A megye szintű kedvező ellátottság jelzi, hogy a kedvezőtlen ellátottságú településeken kevesebb ember él. A megyében mindösszesen 22717 fő számára nem biztosított a közütemi hálózati ivóvízellátás.

A megye jelenlegi kedvező ellátottsága alapján vízellátás vonatkozásában a fejlesztési feladatokban ma már a még teljes körű ellátással nem rendelkező településen kívül, ahol az ellátottság növelése is még feladat, többnyire már nem a bekötöttség növelése, a "mennyiségi ellátás" megoldása a legfontosabb. A "minőség" biztosítása kerül előtérbe a vízellátás fejlesztési feladatok körében. A „minőségi” igény pedig elsődlegesen a vízminőségre vonatkozik, amely az általánosan terjedő elszennyeződés következtében egyre nehezebben biztosítható. Az egészséges víz, mint a természet legfontosabb kincse kiemelt védelmet igényel. Ezért a jövő feladata, rövid és hosszabb távú időciklusban egyaránt a vízbázisok fokozott védelmének biztosítása.

Békés megye településeinek vízellátását döntő hányadban az Alföldvíz Zrt biztosítja, néhány település szolgáltatója a Gyulai Közütemi Kft. A vízellátást részben saját vízbeszerzéssel biztosítják, részben a saját vízbázisról településen belüli elosztással, részben kistérségi regionális hálózattal, részben nagy regionális hálózatról vételezett vízzel látják el a településeket. A helyi, megfelelő vízminőségű vízbeszerzést, a helyi bázis elszennyeződése esetén a regionális rendszerek fejlesztésével lehet pótolni. A regionális vízbeszerzés lehetősége, ezért különös figyelmet érdemel. Az ellátás biztonsága érdekében a kistérségi-, térségi szolgáltató művek összekapcsolása, regionális rendszerek kialakítása növeli az ellátás biztonságát

Békés megye vízellátó hálózata
Forrás: Békés megye területrendezési terve

A statisztikai adatok segítségével a távlatilag várható igények mértékét prognosztizálni lehet, így annak ellátására a szolgáltató kellő időben fel tud készülni. Az országos trendeket vizsgálva, megyei léptékben ugrásszerű népességváltozás nem várható, megyén belüli lokális mozgások előfordulhatnak, amelyet a regionális rendszerrel működő vízellátás viszonylag rugalmasan tud követni. Mivel a víz, mint természeti kincs a világon egyre jobban

felértékelődik, az azzal való takarékoságot a fenntartható fejlődés érdeke ki fogja kényszeríteni. Várhatóan távlatilag élesen elválasztódik az ivóvíz minőségű vízigény az egyéb, feltétlenül ivóvíz minőségű vizet nem igénylő vízigényektől. Az ivóvíz minőségű víz elsődlegesen a szociális célú, kommunális igények kielégítését fogja szolgálni, ezért a várható igényváltozás jól prognosztizálható.

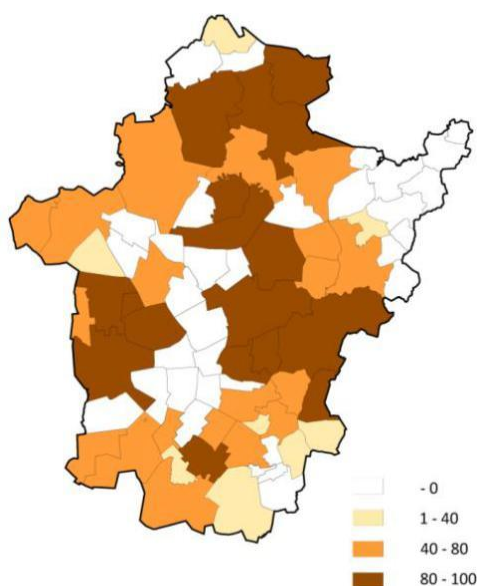
A megyében rendelkezésre álló bázisok a várható távlati igényeket, természetesen a bázisok, elosztóhálózatok és azok létesítményeinek megfelelő korszerűsítésével és fejlesztésével ki fogja tudni elégíteni. A nem ivóvíz minőségű vízigények kielégítésének gazdaságosságára törekedve egyre kevésbé fogják azt, az ivóvíz minőségű közhálózatra való támaszkodással megoldani. Annak kielégítésére lokális megoldást keresnek. Erre a talajvizek, rétegvizek, felszíni vizek is rendelkezésre állnak.

Távlatilag a legnagyobb vízhiány a mezőgazdaságban, az agrárágazatban várható, amelynek vízellátására az öntözőcsatornák, öntöző hálózatok kiépítési igénye várható. Ezek jellemzően a felszíni vizekre támaszkodva alakíthatóak ki. A kiskertek, zöldfelületek locsolóvíz igényének kielégítése is távlatilag egyre kevésbé veszi igénybe az ivóvíz hálózatot, hanem a helyi vízbeszerzés kap egyre hangsúlyosabb szerepet. A helyi vízbeszerzés keretében a csapadékvíz visszatartása is fontos megoldandó feladattá fog válni.

ce) Szennyvízelvezetés, szennyvíztisztítás, szennyvíz- és szennyvíziszap-elhelyezés

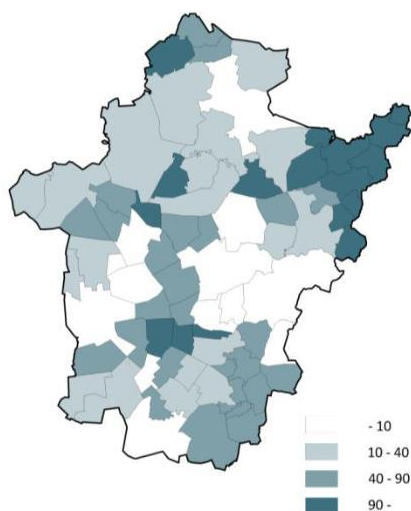
Az elmúlt évtizedekben kiépített vezetékes ivóvízellátással párhuzamosan lényegesen megnőtt a fajlagos vízfelhasználás, s ezzel együtt a keletkező szennyvíz mennyisége is. Az elhasznált víz a környezet egyik alapvető szennyező eleme, amelynek megfelelő elhelyezése nagyon fontos feladat. A szennyvízgyűjtés és kezelés problémájának megoldatlansága, valamint a keletkezett szennyvizek jelentős hányadának még ma is kezeletlenül a talajba szikkasztása, az ivóvízkészlet vízminőségének egyik legnagyobb veszélyeztető forrása. A vízügyi ágazat a közelmúltban a korábbi vezetékes ivóvízellátás kiépítéséhez hasonlóan, hazai és nemzetközi támogatás segítségével bonyolította a szennyvízhálózat és szennyvíztisztítás létesítésének intenzív fejlesztését. Ennek hatására számos szennyvíztisztító telep létesült és több település csatornahálózat került kiépítésre illetve van a megvalósítás különböző fázisaiban. A megvalósított csatornázási és szennyvíztisztító telep létesítési beruházások ellenére azonban a megye 75 településéből még mindig 33 település nem rendelkezik szennyvíz közcsatorna hálózattal.

A megye településeinek közcsatornával való ellátottságának bemutatására a statisztikai adatok nyújtanak lehetőséget. A rendelkezésre álló 2016-os statisztikai adatok alapján a következő ellátottság rajzolódott ki.

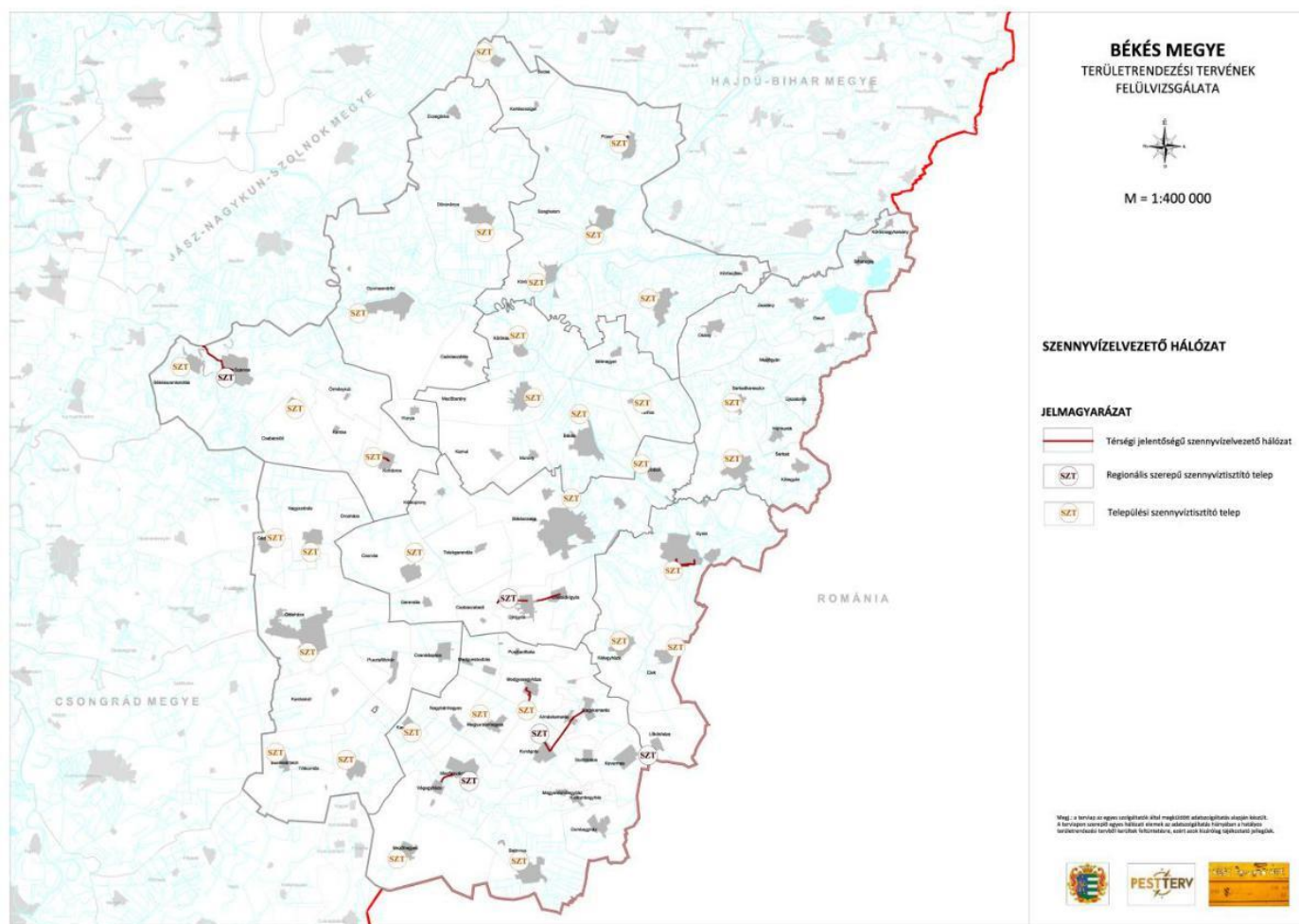
Közüemi szennyvízgyűjtő-hálózatba bekapcsolt lakások aránya (%)

Forrás: Békés megye területrendezési terve

Közműiellő (%)

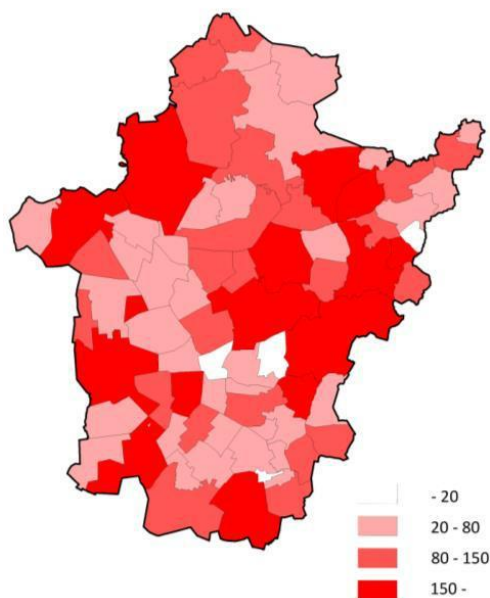
Forrás: Békés megye területrendezési terve

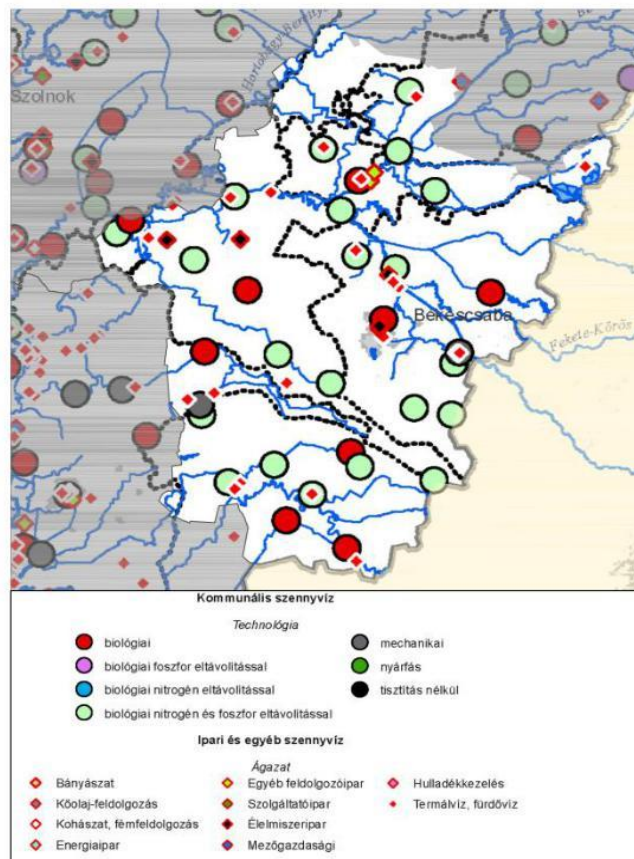
Szennyvízelvezető hálózatok

Forrás: Békés megye területrendezési terve

Megye szinten azonban a vizsgálatok szerint a jelenlegi csatornázottság mellett is, a talajba szikkadó szennyvíz mennyisége jelentős, eléri a 8423 m³/nap mennyiséget, amely a talaj, talajvíz, rétegvizek elszennyeződését okozzák. Különösen a megye északi részén, ahol a vízbeszerzés kisebb talpmélységű rétegvizes kutakkal történik, komoly veszélyforrása a helyi vízbázisoknak. A házi szennyvíz szikkasztása új vagy meglévő létesítménynél, tevékenységnél a környezeti hatásvizsgálat, illetve a környezetvédelmi felülvizsgálat, illetve az ezeknek megfelelő tartalmú egyedi vizsgálat eredményétől függően engedhető meg a felszín alatti vízbázisok hidrogeológiai védőövezetében.

Szennyvíz okozta környezetterhelés (m³/nap)
Forrás: Békés megye területrendezési terve

Kommunális és ipari szennyvíz-bevezetések
Forrás: Vízugyűjtő-gazdálkodási Terv felülvizsgálat – 2015

Ahogy azt a vizsgálatok feltárták a jelentősebb szennyezést nemcsak a talajba szikkasztott szennyvíz mennyisége okozza, hanem ezt tovább fokozza a szennyvíz szennyezettségének növekedése, azaz annak a minősége, mivel a házi szennyvíz (megnövekedett mosószerfogyasztás stb miatt) egyre magasabb nitrogén és foszfortartalmú. Ezek a szennyező anyagok a talajba és a talajvízbe jutva, nagyon veszélyeztetik a vízbázisokat.

A vízellátáshoz hasonlóan Békés megyében a már csatornázott települések döntő hányadának szennyvíz elvezetését, kezelését, elhelyezését kettő jelentősebb szolgáltató biztosítja. A csatornázott települések többsége az Alföldvíz Zrt. vízellátó területén van, így a csatornahálózat üzemeltetését is az Alföldvíz Zrt. üzemelteti. De mellette üzemeltetőként jelen van a Gyulai Közülemi Kft. is.

A csatornázott településeken a szennyvízugyűjtő hálózat a szennyvizet jellemzően a helyi tisztítótelepre, vagy kisebb hányadban kistérségi ellátási funkcióra létesített regionális tisztítótelepre szállítja a szennyvizet. A vizsgálatok alapján a megyében jelenleg mindössze öt kistérségi regionális szerepet betöltő szennyvíztisztító telep üzemel: Mezőkovácsháza, Kunágota, Lökösháza, Újkígyós és Szarvas településeken, ezek a kistérségi funkció ellátó tisztítótelepek tíz Békés megyei település ellátást biztosítják. A többi település önálló, csak a saját település ellátását szolgáló tisztítóteleppel rendelkezik.

A meglévő csatornahálózat és szennyvíztisztító telepek elsősorban a kommunális szennyvizet gyűjtik össze és tisztítják. A nagyobb ipari üzemek saját ipari szennyvíztisztítóval rendelkeznek, melynek üzemeltetését is maguk végzik. A szennyvíztisztítás egyik végtermékének, a tisztított víznek a befogadói a vízfolyások. A másik végterméknek, a szennyvíziszapnak az elhelyezése jellemzően még ma is mezőgazdasági területen történik, de biomasszaként feldolgozva az energiatermelési hasznosítása növekvő tendenciájú.

Meg kell említeni, hogy vannak olyan beépítésre szánt és beépítésre nem szánt településrészek, amelyeknek jól és gazdaságosan működtethető közhálózati csatorna csatlakozását a nagy távolság, az ingatlan időszakos hasznosítása nem tenné lehetővé. Az elmúlt időszakban jelentős kutatások-fejlesztések alapján fejlesztették ki azokat a szakszerű szennyvízkezelő egyedi berendezéseket, amellyel a szennyvizet, természetesen, ha azt, egyéb helyi, természeti, hidrológiai, geológiai adottság nem akadályozza, lehet helyben a szennyvizet kezelni és elhelyezni. Természetesen ennek alkalmazását csak ott szabad megengedni, ahol azt, kockázatmentesen az állampolgárak lehet bízni és azt a helyi építési szabályzat megengedi. A vízbázisok védelme érdekében azt a kockázatot nem szabad felvállalni, amelynél a tisztított víz ellenőrzés nélkül, közvetlen talajba szikkadna. Csak olyan kisberendezés egyedi használata támogatható, ahol a tisztított szennyvíz befogadója felszíni víz és így a tisztítás minősége bármikor ellenőrizhető.

c) Energiaellátás, energetikai hálózatok

Tendenciák

Az energiaközmű infrastruktúrát érintően az utóbbi időkben előtérbe került az energiahatékonysággal, a racionális energiagazdálkodással való komolyabb foglalkozás igénye. A racionálisabb energiagazdálkodás célja a fokozottabb környezet védelmi elvárások teljesítése és a fenntarthatóság javítása. Egyrészt cél a káros kibocsátások csökkentése, a levegő tisztaság javítása, másrészt az egyre növekvő energiaigényekkel járó energia költségek növekedésének fékezése.

A megváltozott klimatikus viszonyok kompenzálása, a mesterséges klimatizálás energiaigény növekedést okoz, miközben a környezetvédelem és a fenntarthatóság igényeinek teljesítéséhez elsődlegesen az energiaigény csökkentésére lenne szükség. Nehéz kiegyensúlyozni az energiafogyasztás növelést és csökkentést okozó igényeket. Mivel az el nem fogyasztott energia kíméli a legjobban a környezetet és csökkenti a költségeket, az energiaigény csökkentését az ésszerű takarékossgal kell indítani. Az energiatudatos szemléletformálás, a takarékosagra nevelés, amellyel az energiafogyasztás csökkentése (réteges öltözködés, alkalmazkodás az időjáráshoz, tudatos szellőztetés, energiafogyasztó berendezések tudatos használata) ráfordítási igény nélkül elindítható. A következő lépés a takarékos energiafogyasztás érdekében az utólagos hőszigetelés, árnyékolás stb. alkalmazásával és a korszerűbb épületgépészettel, energiatakarékos berendezések alkalmazásával érhető el, amely már ráfordítás igényű. Ezek a lépések ingatlan szinten léphetők meg, az egyéni fenntarthatóságot segítik, település szintű energiagazdálkodási hatása csak fokozatosan és lassabban jelentkezik.

Már energiagazdálkodást is érintő eredmény érhető el új beruházásoknál az energiatakarékosság érvényesítésével. Ennek érvényesítését szolgálja az Európai Unió Tanácsa által megfogalmazott 2010/31 EU irányelv, amely 20/2014 (III.7) BM rendeletként kihirdetésre került. Ezt szolgálja a módosított 7/2006 TNM rendelet, amelynek megfelelően új épületek építésénél a jövőben már a közel nulla energiaigényű épületek követelményszintjét kell alkalmazni. Ezen követelményszintek fontos új eleme lesz majd, hogy a 6. melléklet IV. pontja szerint az épület energiaigényét az összesített energetikai jellemző méretezett értékéhez viszonyítva legalább 25%-os mennyiségben, helyben termelt megújuló energiaforrásból kell biztosítani. Ennek az energiahatékonysági elvárásoknak megfelelően új épületet energiatakarékosan kell kivitelezni és az energiaszükséglet legalább 25 %-át megújuló energiaforrás hasznosításával, helyben termelt energiával kell megoldani. Ezzel már elvárásként is rögzítésre került a megújuló energiahordozók hasznosításának növekvő szerepe a település szintű fejlesztések energiaellátásában, amelynek az energiarendszerekre való hatása már túl fogja lépni a települések határait.

A klímaváltozás okozta felmelegedés hatásának kezelése lassan elkerülhetetlen lesz, amelyhez különösen a többszintes (ezen belül elsődlegesen a lakótelepi) épületeknél, a napfény és hőhatásnak jobban kitett épületeknél a gépi hűtés alkalmazása nélkül nincs megoldás. A gépi hűtés energiaellátása jelentős energiaellátási fejlesztést igényel, amely túllépi a települési energiaellátás szintjét. A klímaváltozás kompenzálásához, a gépi hűtés biztosításához szükséges energiaellátási többlet igénye a fenntartási költségeket növelné. Ezért megoldást kell keresni -a komfortszint csökkentése nélkül- az energiaellátás költségterheinek a mérséklésére, amely a fejlődés fenntarthatóságát segítené elő. E vonatkozásban is lehet ráfordítási igény nélküli lépést tenni a környezethez való alkalmazkodási készség javításával (pl. túlfűtés-túlhűtés mérséklése, árnyékolás, stb), amellyel már energiafogyasztás megtakarítás érhető el.

A klímaváltozás okozta felmelegedés mértékének növekedésével a megfelelő hűtést szolgáló klíma-berendezés üzemeltetése energiaigényes. Az energiaigény növekedés okozta költségnövekedés elkerülésére, a fenntarthatóság javítható optimálisabb energiahordozó szerkezet kialakításával. A hagyományos vezetékes és nem vezetékes energiahordozók mellé a megújuló energiahordozók nagyobb részarányú bevonásával hatékonyabb energiagazdálkodással, az igénynövekedés okozta költségnövekedés fékezhető lehet. A megújuló energiahordozó hasznosításához szükséges beruházás ugyan költségigényes, de üzemeltetési költsége a hagyományos energiahordozókhoz (hálózati gáz, hálózati villamosenergia) képest minimális, ezzel a fenntarthatóság javítható.

A településrendezési eszközök készítésénél figyelmet kell fordítani az energiagazdálkodási javaslatnál a megújuló energiahordozók bevonására, de ennek hatása már túlnő a települési energiaellátó rendszereken, ennek hatása már a térségi rendszereket is érinti. A vizsgált Békés megyei települések energiaigényeit, ma még jellemzően a

„hagyományos” vezetékes és vezeték nélküli energiahordozókkal elégítik ki, a megújuló energiahordozók bevonása jelentősebb beruházási költségigénye, lassú megtérülése miatt még háttérbe szorul. Előre törése prognosztizálható a beruházásánál várható költségsökkenésének hatására.

Energiafogyasztás (lakossági, ipari)

Békés megye energiaigényeit, import és hazai „hagyományos” energiahordozókkal elégítik ki. Az energiahordozó import vezetékes szállítórendszerek segítségével történik, vezeték hálózaton érkezik a kőolaj és a földgáz, valamint a villamosenergia is. Az országon belül az energiaszétosztás a kiépített egységes országos alaphálózati (szénhidrogénnekél szállító és villamosenergia vonatkozásában átviteli hálózati) rendszerek segítségével megoldott, amelyekhez tartozó hálózati nyomvonalakból Békés megye területén is néhány áthalad. A hazai kitermelésű energiahordozók, valamint azok felhasználásával termelt energiát szintén az országos alaphálózati rendszerekre táplálják és így az alaphálózatok segítségével szállítják tovább a felhasználókig.

A megye településeinek korszerű energiaellátására a vezetékes energiahordozók közül a villamosenergia, a földgáz és Szarvas településen 151 lakás számára a távhő áll rendelkezésre. A megye településeinek vezetékes energiaellátása mára majdnem település szintű szolgáltatássá vált. Amíg 2000-ben még 45 település számára nem volt vezetékes gázellátási lehetőség, a rendelkezésre álló 2016-os statisztikai nyilvántartás szerint ma már valamennyi településen rendelkezésre áll a vezetékes gázellátás lehetősége és azzal biztosítható komfortos, automatikus üzemvitelű hőellátás. A lakásállomány vezetékes gázellátottsága ma 76,16 %-os. 50 %-nál kisebb ellátottságú település 11 van, amelyből három Pusztaszentlászló (35,5 %), Kardos (39,73 %) és Örménykút (38,5 %) település ellátottsága nem éri el a 40 %-ot.

A megye egyetlen településén, Szarvason üzemel távhőszolgáltatás. A mindössze 151 lakásnak megoldott távhőszolgáltatás, megyei átlagban a lakásállomány mindössze 0,1 %-át teszi ki, amelyben a termikus célú energiaellátást a távhőszolgáltatás biztosítja.

A megye lakásállományának villamosenergia ellátása teljes körű. A 2017. január 1.-ei állapot szerint 76,16 %-a rendelkezik vezetékes gázellátással, ebből 73,17 %-a fűtési célra is hasznosítja és 0,1 %-a rendelkezik távhőellátással. A megye lakásállományának ellátottságát tekintve 75 %-ot megközelíti az összkomfortos, ill. komfortos lakások aránya.

A megye energiaigényeinek a kielégítésére a megújuló energiahordozók is rendelkezésre állnak. A megújuló energiahordozók közül a geotermális, a szél és a napenergia közcélú energiatermelésre történő hasznosítási lehetősége mellett a helyi jelentőséggel bíró nap és a föld energiahasznosítás növekvő tendenciájú, mivel a fenntartási költségek gazdaságosságát segíti, várható ugrásszerű növekedése is. A vezetékes energiaellátással nem rendelkező és megújuló energiahordozót igénybe nem vevő ingatlanok termikus célú energiaellátásában a nem vezetékes energiahordozók jelenleg is meghatározó szerepet töltenek be.

Energiaellátás hálózati rendszere

Békés megye az ország területének dél-keleti szélén helyezkedik el, mégis több, a jelentősebb energiaellátó rendszerekhez tartozó gerinchálózat halad át rajta. Ezek a nagyfeszültségű átviteli hálózatok és nagynyomású földgáz-, termék- és olaj-szállítóvezetékek nagy állóeszköz értékűek, így helyüknek megváltoztatásának kicsi a realitása. Így ezeket a hálózatokat, valamint azok biztonsági, illetve védőövezeteinek helyét, mint helyhez kötött adottságokat kell kezelni, így meghatározó elemek a megye térszerkezeti tervében.

A megyében országos jelentőségű 50 MW feletti erőmű nem üzemel, az annál kisebb kapacitású 50 MW alatti hő- és energiatermelő bázisok közvetlen helyi energiaigényeket elégítenek ki. Meg kell említeni az előforduló szélkerekeket, amelyek a villamosenergia hálózatra termelnek, termelésük bár szorosan összefügg az időjárással, ma már a műszaki fejlesztések eredményeként közelebb tűnik a termelt villamosenergia raktározási lehetőségének megoldása, amely feltétele lenne az alapellátásban is a szélergiának a figyelembe vételi lehetőségének. A megye területén a jelenleg ugyan nem üzemelő, vagy üzemelő vízerőműveket sem lehet figyelmen kívül hagyni, bár egyiknek sem éri el a teljesítő képessége az 50 MW-ot.

A megye területén korábban jelentős, de még ma is számottevő szénhidrogén kitermelést folytatnak. Ennek létesítményei ma is láthatók. Számtalan szénhidrogén kutatófúrás jelzi a megyében a rendelkezésre álló ásvány kincset, a legnagyobb szénhidrogén mezőt a megye déli részén, az Orosháza-Kardoskút-Battonya vonalon, valamint a megye észak-keleti szélén, Dévaványa-Füzesgyarmat vonalon tárták fel. Ma is meglevő, de még tervezett

bányatelkek jelzik a szénhidrogén kitermelés továbbra is fennálló lehetőségét. A bányatelkek jelenlétét a területfelhasználásnál, mint az, azt korlátozó adottságot figyelembe kell venni. A számtalan kútból kitermelt szénhidrogént a tulajdonosok jelzése szerint nagyon sok mezőközi vezetékekkel szállították azokra a gyűjtőállomásokra, ahonnan az országos hálózati rendszerre az átadást kiépítették.

A helyi szénhidrogén kitermelés ellenére a megye energiaellátásában a helyi energiahordozók közvetlen hasznosításként kisebb szerepet kaptak.

A megyét érintő villamosenergia-átviteli hálózat távvezetékei

Meglévő 400 kV-os átviteli hálózat távvezetékek:

- (Szolnok) – (Mezőtúr) – Békéscsaba
- Békéscsaba – Elek – (Románia)
- (Szeged) – Békéscsaba

Meglévő átvitelt befolyásoló 132 kV-os főelosztó vezetékek

- Békéscsaba OVIT – Békéscsaba I.
- Békéscsaba OVIT – Békéscsaba II.

Meglévő térségi ellátást biztosító 132 kV-os főelosztó vezetékek

- Szeghalom – Békés – Békéscsaba
- Szeghalom – (Berettyóújfalu)
- (Mezőtúr) – Szarvas – Békéscsaba
- Békéscsaba – Orosháza I. – Orosháza II. – Szentés
- Békéscsaba – Békéscsaba Kelet – Gyula
- Békéscsaba – Medgyesegyháza – Mezőhegyes – (Makó)

A megyében országos jelentőségű közcélú 50 MW feletti erőmű nem üzemel. Távlati tervként újabb országos jelentőségű erőmű létesítés szándékát sem beruházó, sem a villamosenergia országos hálózati rendszerét üzemeltető MAVIR Zrt. sem a térség villamosenergia ellátásának szolgáltatója nem jelezték. A megyében Gyulán üzemel 50 MW alatti energiatermelő kiserőmű, amely közvetlen helyi energiaigényeket elégít ki. 50 MW alatti létesítendő új hőtermelő, energiatermelő létesítési szándék több is van, ezek jellemzően megújuló energiahordozók hasznosítására terveznek támaszkodni. (A Szarvas Biogáz Üzem és a Szarvas Gallicoop Biogáz kiserőművek elkészültek.)

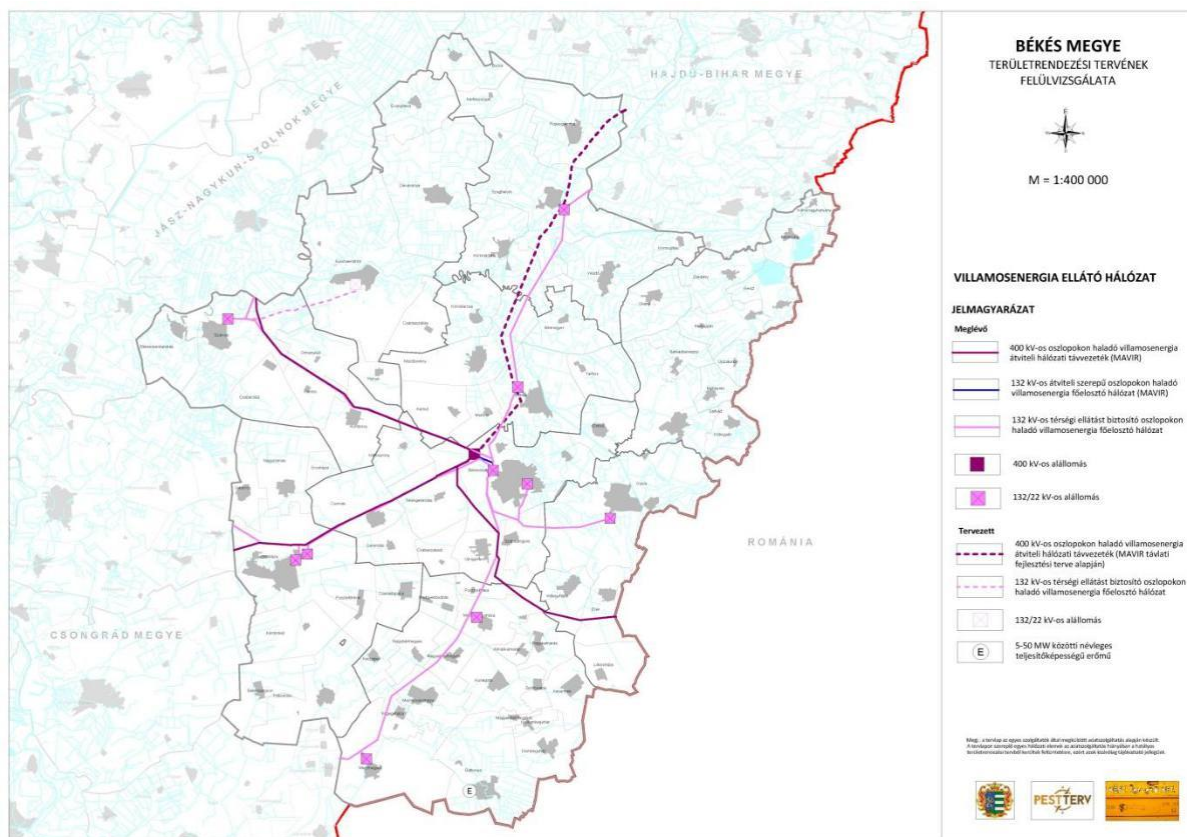
Villamosenergia ellátás vonatkozásában a megye területén haladó villamosenergia átviteli hálózatok a megye területén jelentkező igények ellátásában töltenek be bázis szerepet. Az átviteli hálózatot a MAVIR Zrt. üzemelteti. A megye fogyasztóinak villamosenergia-ellátását két regionális áramszolgáltató szervezet, az NKM Áramhálózati Kft. (Szeged) és az E.ON Tiszántúli Áramhálózati Zrt. (Debrecen) biztosítja.

Villamosenergia ellátás

Villamosenergia ellátás vonatkozásában a megye területén haladó villamosenergia átviteli hálózatok a megye területén jelentkező igények ellátásában töltenek be bázis szerepet. Az átviteli hálózatot a MAVIR Zrt. üzemelteti. A megye fogyasztóinak villamosenergia-ellátását két regionális áramszolgáltató szervezet, az NKM Áramhálózati Kft. (Szeged) és az E.ON Tiszántúli Áramhálózati Zrt. (Debrecen) biztosítja.

A megye egyetlen országos alaphálózati rendszerhez tartozó táppontja a Békéscsaba-OVIT 400/132 kV-os MAVIR Zrt üzemeltetésében levő alállomás, amelynek 400 kV-os betáplálása az Albertirsai (750)/400 kV-os transzformátor-állomásról épült ki. Albertirsa-Szolnok-Békéscsaba között kétrendszerű 400 kV-os átviteli hálózat üzemel. A 400 kV-os hálózattal párhuzamosan halad a Szarvas-Békéscsaba közötti 132 kV-os hálózati nyomvonal, amely a Szarvasi 132/22 kV-os alállomás betáplálását biztosítja. 132/22 kV-os alállomás üzemel Orosházán, amely Békéscsaba-Orosháza-Szentés között üzemelő 132 kV-os hálózatról kap betáplálást.

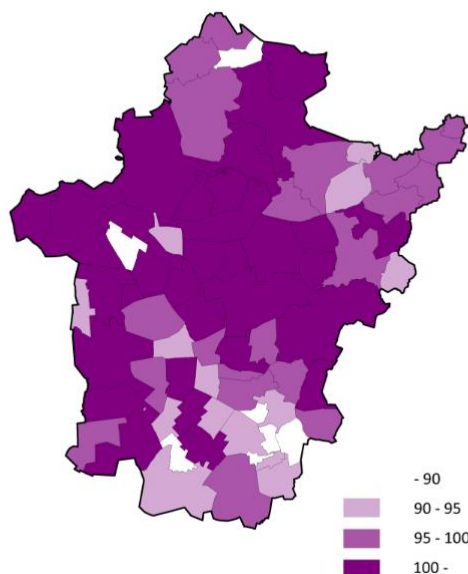
A Békéscsabai alállomásból 132 kV-os hálózat épült Békés-Szeghalom településeken üzemelő 132/22 kV-os alállomások ellátására. A Békéscsabai alállomásból kétrendszerű 132 kV-os távvezeték épült Békéscsaba-Kelet és Gyula 132/22 kV-os alállomásainak a bekötésére, továbbá-Medgyesegyháza-Mezőhegyes-Makó 132/22 kV-os alállomásainak az ellátására. A megye villamosenergia ellátásának gerince a 132 kV-os főelosztóhálózat. Csak a sarkadi térség, ahol még a régi, 35 kV-os főelosztóhálózat biztosítja az ellátást. Ezek a 132 kV-os és 35 kV-os főelosztóhálózatról betáplált 132/22, 35/22 kV-os transzformátor-állomások a táppontjai a fogyasztók tényleges energiaellátására szolgáló 22 kV-os helyi elosztóhálózatoknak.

Békés megye területét érintő villamosenergia átviteli hálózat távvezeték elemei

Forrás: Békés megye területrendezési terve

A megye valamennyi településén biztosított a közszolgáltatott villamosenergia ellátás. A települések döntő hányadában az ellátás megközelíti a 100 %-ot, mindössze három település van, Kaszaper, Kevermes és Magyardombegyház, ahol a lakások közhálózati csatlakozása 90 % alatt (86-88) volt.

Háztartási villamosenergia fogyasztók aránya (%)

Forrás: Békés megye területrendezési terve

Földgáz és egyéb szénhidrogén ellátás

A megye természeti energiaforrása a megkutatott szénhidrogén vagyona, amelynek kitermelését szolgáló műtárgyak és részben üzemelő, részben üzemben kívüli hálózatok több helyen is megtalálható a megyében. Kadoskút térségében is üzemel szénhidrogén bányászat és tárolás.

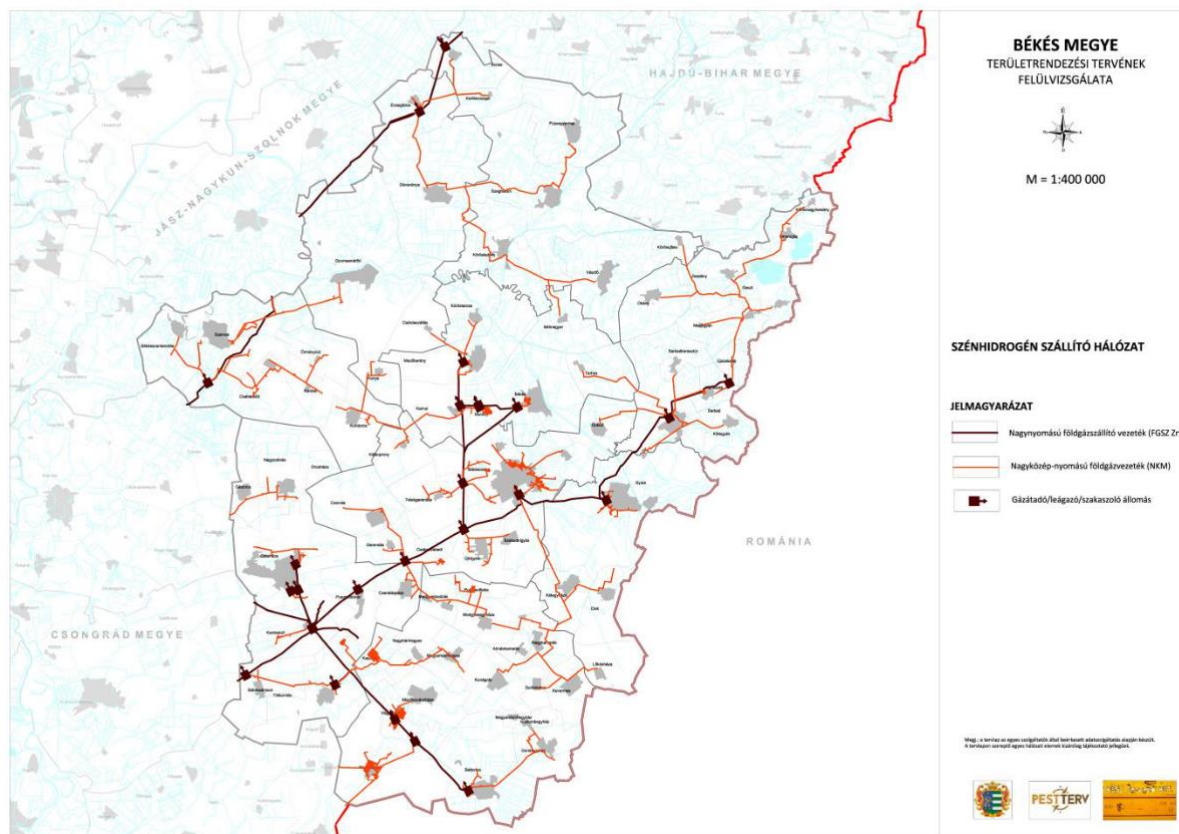
A megyét Szarvas és Csabacsúd között rövid szakaszon átszeli egy Szerbiába irányuló nemzetközi földgáz tranzit vezeték. Ugyancsak tranzit szerepet tölt be egy áthaladó Algyő-Battonya kőolajvezeték is. A megye területén halad át a Mezőtúr-Kardoskút, Szeged-Méhkerék termékvezeték is. A megye területén áthaladó országos jelentőségű gázszállító vezetékeken lévő gázátadó állomásokról indulnak a megye településeinek ellátását biztosító nagy-középnymású gázelosztó vezetékek.

A területen áthaladó földgáz szállító hálózati rendszerhez tartozó távvezetékek

Meglévő földgázszállító vezetékek:

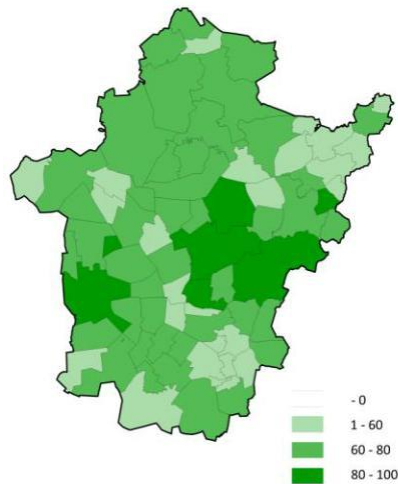
- (Mezőtúr) – Kiskundorozsma
- (országhatár) – (Mezőtúr) (ÖSSZEFOGÁS)
- (Hajdúszoboszló) – (Mezőtúr)
- Kardoskút – (Városföld)
- Sarkadkeresztúr – (Algyő)
- (Karcag) – Bucsá betáplálás
- Pusztaföldvár leág
- Kardoskút 2 PFT6 80
- Kardoskút 2 PFT 7 100
- Újkígyós - Mezőberény
- Kamut – Békés
- Murony leág
- Telekgerendás – Békés
- Kardoskút – Orosháza II.
- Kardoskút – Orosháza II. Új
- Kardoskút – Orosháza II. Régi
- Orosháza I. leág

- Orosháza II. – Guardiaen leág
- Orosháza II. – Orosháza I. Manufacturing
- Kardoskút – Mezőhegyes
- Tótkomlós leág
- Mezőhegyes - Battonya

Békés megye területét érintő szénhidrogén szállító hálózat
Forrás: Békés megye területrendezési terve

A 20. század utolsó évtizedében támogatással megvalósuló gyorsütemű hálózatfejlesztés eredményeként ma már a megye valamennyi települése rendelkezik vezetékes gázellátással. Az egyes településeken belül is a gázhálózatra való rácsatlakozás fokozatosan emelkedik. A 2017. január 1.-i statisztikai adatok szerint az ingatlanok rácsatlakozása megyei átlagként a 76,16 %-ot, de a legkevésbé ellátott településen is a rácsatlakozás mértéke is meghaladta a 30 %-ot.

Háztartási gázfogyasztók aránya (%)
Forrás: Békés megye területrendezési terve

Megújuló energiahordozók hasznosítása

Az energiatermelésre alkalmas megújuló energiaforrások hasznosítása nem újszerű, csak időközben háttérbe szorult. Újra előtérbe kerülését a hagyományos energiahordozók környezetszennyező hatása indította el és az a felismerés, hogy a megújuló energiahordozók különösebb ráfordítási igény nélkül rendelkezésre állnak, használatuk nem okoz halmozódó káros hatásokat, környezeti terhelést.

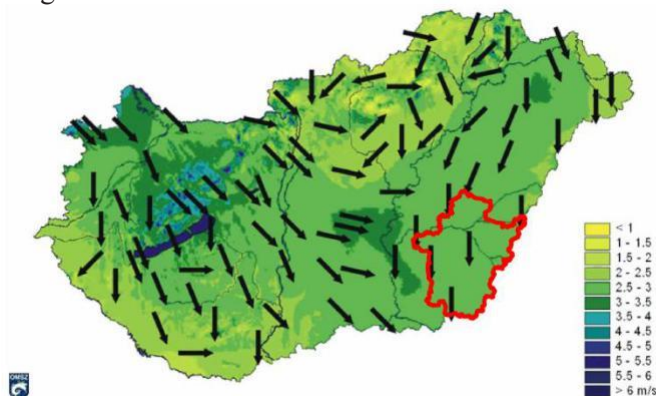
Ezekkel az adottságokkal a fenntartható fejlődés lehetőségét szolgálják.

Az országban és a vizsgált Békés megyében is elérhető megújuló energiaforrás a szélenergia, a napenergia, a vízenergia, a biomassza-biogáz és a geotermikus energia. Ezek előfordulása az ország területén nem egyenletes és általános, befolyásolja a földrajzi elhelyezkedés, a topográfiai és a légköri viszonyok, valamint a felszín alatti geológiai adottságok.

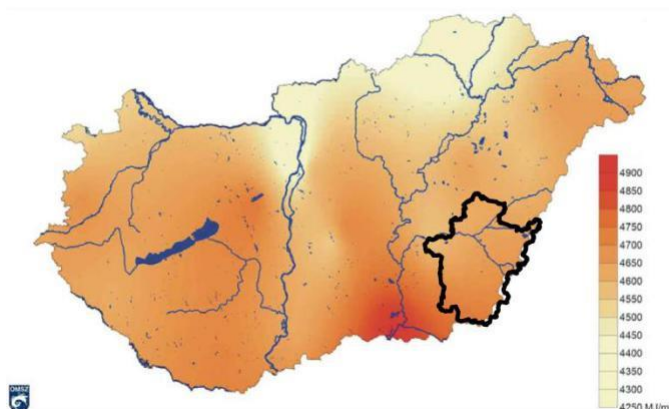
Szélenergia

A topográfiai és légköri, meteorológiai viszonyok alapján kialakuló szélenergiát a szélkerék alkalmazásával közvetlen mechanikai erőátvitelre lehetett hasznosítani. Az ősi hasznosítású elvek alapján kialakított „szélkerék”-ből fejlesztett szélturbinával, mint szélerőművel közvetlen villamosenergia termelhető.

A szélenergia előfordulási mértékét a topográfiai és légköri viszonyok befolyásolják, eltérő az ország területén a szélenergia hasznosíthatóság mértéke. A meteorológiai adatok és mérések alapján rögzítették a hasznosítás lehetőségének területi vetületét.

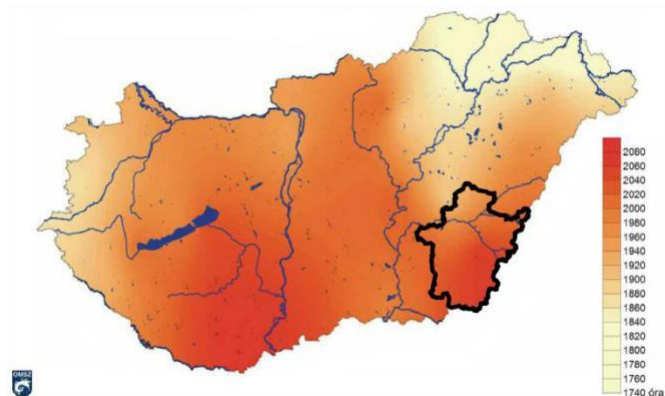

Az évi átlagos szélsébségek [m/s] és az uralkodó szélirányok Magyarországon (2000-2009) Forrás: www.met.hu

*A globálsugárzás (MJ/m²) átlagos évi összege Magyarországon (2000-2009)
Forrás: www.met.hu*

A meteorológiai és topográfiai viszonyok alapján rendelkezésre álló napenergia, mint megújuló energiaforrás, az ősi „fekete hordó” elvén kifejlesztett napkollektorok segítségével termikus célú energiaellátásra, elsődlegesen használati melegvíz termelésre, kisebb mértékben fűtésre alkalmas. A továbbfejlesztéssel kialakított naperőmű közvetlen villamosenergia előállítására alkalmasak.

Az évi átlagos napfénytartam (óra) Magyarországon az 1971-2000 közötti időszak alapján

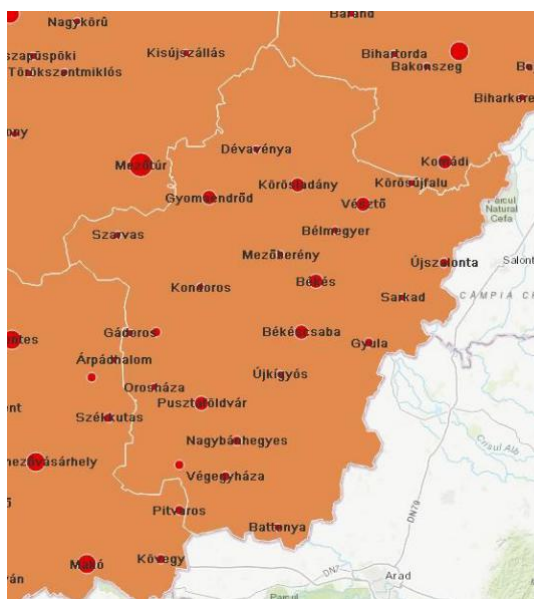
Forrás: www.met.hu

A hasznosítható napenergia mértékét befolyásolják a földrajzi és meteorológiai adottságok, így ezek változóak az ország területén. A meteorológiai adatok és mérések alapján, a szélenergia hasznosítási lehetőségéhez hasonlóan a napenergia hasznosítás lehetőségének területi vetülete is rögzíthető.

A térképek jelzik, hogy Magyarország mely térségeiben lehet hatékonyabban hasznosítani a nap energiáját. Békés megye területén általánosan 2020-2080 a maximálisan hasznosítható éves napos órák száma, amelynek hasznosíthatóságát célszerű is igénybe venni. Hasznosítás lehetősége napkollektorokkal termikus célú energiaellátásra, naperőművel villamosenergia termelésre biztosított.

Az egyes településeken láthatóan a napenergia hasznosítása helyi jelentőséggel, házi hasznosítással egyre növekszik. Valamennyi településen kisebb-nagyobb számban egyre több magán és önkormányzati telken lehet látni napenergiát hasznosító berendezést, de nyilvántartás nem áll rendelkezésre az elhelyezett napkollektorokról, naperőművekről. Ezek ad-vesz rendszerrel üzemelnek a szolgáltatóval együttműködésben és csökkentve a villamosenergia ellátás költségeit.

Ez az a megújuló energiahordozó, amelynek szélesebb, energiagazdálkodást is érintő hasznosítása várható. A fotovoltaikus energiahasznosító berendezések tömeges gyártásának az elindulása által elért ár-eséssel a megtérülésében már javulás tapasztalható, így a hasznosításának intenzív terjedése várható. A napenergia hasznosítása egyrészt továbbra is helyi jelentőségű marad. Hasznosítják magán ingatlanoknál, illetve önkormányzati ingatlanoknál egyaránt, ahol az ad-vesz rendszerrel a fenntartási költségeiket csökkenthetik. Másrészt a napenergia hasznosítással a közcélú energiatermelés is egyre több településen kerül előtérbe. A közcélú energiatermelésre történő naperőmű-park létesítési szándéka már eddig is több településen felmerült, néhány településen már megvalósítása is megtörtént és jelenleg tervezési, engedélyezési fázisban is több naperőmű-parkról van információ.

Naperművek Magyarországon (2016. évi KÁT adatok alapján)

Forrás: www.energiaklub.hu

A térkép a megye területén 2017-ben már üzemelő közcélú energiatermelésre létesített napermű-parkokat mutatja. A nagyobb teljesítményűeket, nagyobb karika jelzi.

Műszaki szempontból a nap energiájának is közcélú energiatermelésre való hasznosítási lehetőségét elméletileg az időjárás függősége, a termelt energia tárolási lehetőségének hiánya ugyan úgy akadályozza, mint a szélenergiából történő energiatermelést. Azonban a napermű-parkok létesítése iránti fokozódó érdeklődést segíti, hogy 0,5 MW alatti napermű-park esetében a hálózati csatlakozás középvezetési feszültségen megoldható és egyeztetni csak a hálózati engedélyes szolgáltatóval kell. Ha a szolgáltató fogadni tudja a termelt energiát, akkor annak létesítésének nincs akadálya.

A közelmúltban az iparág kezdeményezte a nagyobb teljesítményű napermű parkok létesítését országszerte. Ma a 10-50-100 MW-ig készülnek erőmű parki beruházási szándékok. Az 5 MW felett, 10-100 MW teljesítményű napermű park már ténylegesen „erőmű” szintű energiatermelő beruházás, amellyel valós erőművi kapacitások kiváltására is lesz lehetőség. Eközben a kiegyenlítő tárolás fejlesztése is előtérbe került.

A nagyobb teljesítményű napermű parkok közhálózati csatlakozási lehetősége már 132 kV-os hálózaton keresztül oldható meg. Az ilyen napermű park létesítéséhez különleges beépítésre szánt, vagy beépítésre nem szánt speciálisan megújuló energiahordozó termelésre kijelölt terület szükséges, esetleg speciális ipari gazdasági terület. Ennek kijelölését a településrendezési eszközökben kell megoldani.

Vízenergia

A vízfolyások esésével, tömegáramával, mint megújuló energiaforrással lehet energiát termelni, amelynek hasznosításához vízikerek telepítése szükséges, majd annak továbbfejlesztésével kialakították a vízturbinát, amely már közvetlen villamosenergia termelésre alkalmas. Vízenergia termelésre a nagyobb vízszint-változású és nagyobb tömegű vízfolyások, alkalmasak, így előfordulásuk Magyarország térképéről leolvashatók.

Az ez irányú térképek jelzi, hogy Békés megye területén kisebb vízfolyásokra lehetne vízlépcsőt építeni, helyi akár csak reklám célra, de ennek jelentősége „telek” szinten marad, annak energiagazdálkodást is érintő hatása a közeljövőre tekintettel kizárható.

Biomassza-biogáz

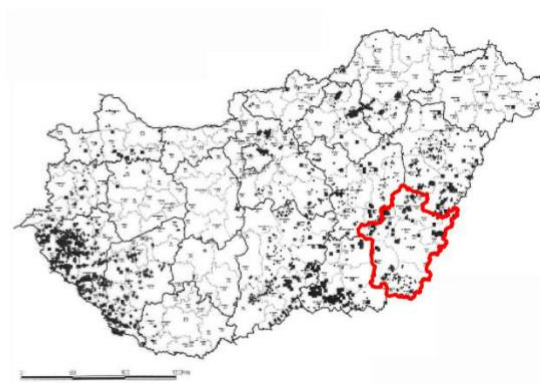
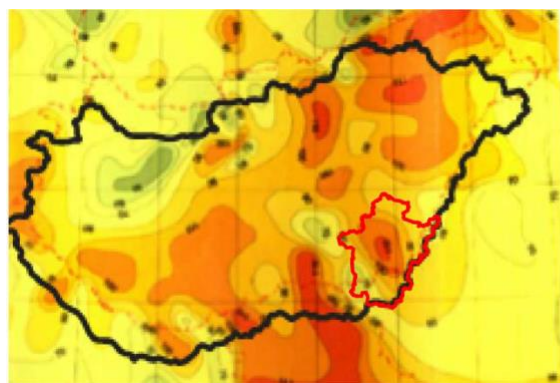
A növényi termésből, növényi, állati hulladékokból, melléktermékekből, erdőgazdasági hulladékokból, energiaültetvényekből előállítható energiahordozó a biomassza, amely közvetlen elégetésével fűtési és használati melegvíz termelési energiaigények elégíthetők ki, biogázzá alakítva hő- és villamosenergia termelésre egyaránt alkalmas, bioetanollá alakítva üzemanyagként hasznosítható.

Biomassza-biogáz előállítására az ország területén mindenhol, így Békés megyében is van lehetőség. A megye területén 50 MW alatti létesítendő új hőtermelő, energiatermelő létesítési szándék több is van. (A Szarvas Biogáz Üzem és a Szarvas Gallicoop Biogáz kiserőművek elkészültek.)

Geotermikus energia

A föld belső hőjéből hasznosítható a geotermikus energia. Geológiai adottságok befolyásolják előfordulásának mértékét. Hasznosítására részben a termálvíz kitermelésével, részben a földhő hőszivattyúval történő alkalmazásával nyílik lehetőség. A földhőből hőszivattyúval kitermelt hőenergia közvetlenül fűtésre, használati melegvíz előállítására hasznosítható, geoerőmű segítségével villamosenergia termelésre is alkalmas.

A geológiai adottságok alapján a geológusok elkészítették a termikus energia várhatóan rendelkezésre állását bemutató térképet. A térkép jelzi, hogy az ország területén hol lehet a termikus energia hasznosítását kedvezőbben megvalósítani. A földhő hasznosítására hőszivattyú alkalmazásával van lehetőség. A hőszivattyú használata helyi jelentőségű ingatlanon belül realizálható, energiagazdálkodási szinten ma még nem érzékelhető a hagyományos energiahordozó megtakarító hatása. A térkép jelzi, hogy a termálvíz kivételére gazdaságosan hol van esély. Erre Békés megye geológiai adottsága nagyon kedvező. A termálvíz kincs turisztikai célú, fürdési, gyógyászati hasznosítása kínál gazdaságosabb hasznosítási lehetőséget, így a vízellátás fejezetnél kerül részletezésre.

Magyarország geotermikus energiahordozó hasznosítási lehetősége – A Pannon-medencének és régiójának geotermikus hőtérképe (részlet)

Forrás: PannErgy, Portfolio.hu

Magyarországon geotermikus energia hasznosítási lehetőség a felhagyott CH meddő kutak – Magyarország CH meddő kútjainak területi megoszlása

Forrás: Pylon Kft. (Szerkesztette 2001-ben)

cg) Hulladéklerakók, hulladékgazdálkodás

A kommunális hulladéktálatlanítás, lerakás létesítményeinek az utóbbi évtizedben az EU normáknak szerinti szigorúbb szabályoknak kell megfelelniük. A regionális hulladékfogadó – lerakó bázistelepek környezetvédelmi szempontból megfelelő, szigetelt kialakítással rendelkeznek. A megyében 2 regionális lerakó üzemel, Békéscsaba és Gyomaendrőd területén.

A kommunális hulladék ártalmatlanítás feladatköréhez tartozik a szelektív gyűjtés rendszer fokozatos kiterjesztése is. A korábban (papír, műanyag, üveggyűjtésre) alkalmazott gyűjtőszigetes rendszerrel szemben jobban működik a házhoz menő szelektív hulladékgyűjtés.

Az EU-s szabályozás, kötelezettségvállalás, a követelményeknek való megfelelés miatt a régebbi települési hulladéklerakókat le kellett zárni, területüket rekultiválni kellett. Ezek területe – a rekultivációs újjrahasznosítási célnak és fekvésüknek megfelelően beolvadt a mezőgazdasági vagy az erdő térségbe, ritkábban a települési térségbe.

A megyében veszélyes hulladéklerakónak átminősített telep a Füzesgyarmati korábban fűrási iszap átmeneti tárolónak kialakított depónia volt. Jelenleg már veszélyes hulladék ideszállítás nem történik. A végleges fedő-záró réteg rendszer kialakítására, a rekultivációs munkálatok befejezését követően az előzetesen megállapított utógondozási - figyelemmel kíséresi időszak még jelenleg is, 2021. január 1-ig tart. A megye területén lévő dögterek és döggutak lezárását és rekultivációját követően az elhullott állatokat a gyűjtőkonténerekből szállítják el ártalmatlanításra (az állati tetemek a jelenlegi besorolás szerint nem tartoznak a „veszélyes hulladék” kategóriába).

Önálló övezetként nem jelennek meg a hulladékgazdálkodás területei.

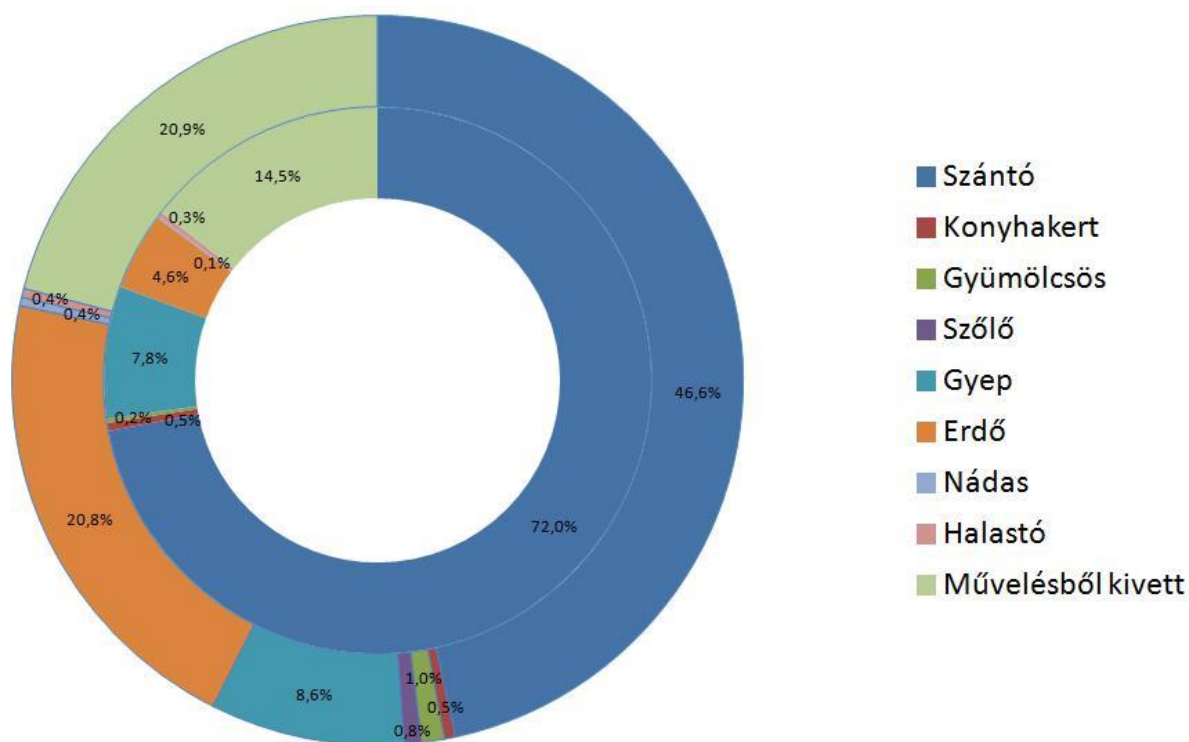
d) Gazdasági bázis

da) Főbb gazdasági ágazatok, azok fejlődési irányai: mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, üdülés, idegenforgalom, vízgazdálkodás, ipar, szolgáltatás stb.

A megye gazdaságának ágazati karakterére már a korábbiakban is utaltunk, de összetételét és annak változását legérzékenyebben a bruttó hozzáadott érték, illetve a foglalkoztatottak megoszlásaival szemléltethetjük. Békés továbbra is a leginkább agrárkarakterű megyéje az országnak. Az alacsony iparosodottság egyrészt a szocializmusból „örökölt” iparvállalatoknak az országos átlagot is jóval meghaladó mértékű, s még a 2000-es évtizedben is folytatódó felszámolódására, illetve leépülésére, másrészt a külföldi zöldmezős beruházók itteni nagyfokú hiányára vezethető vissza. Ezzel összefüggő, szomorú tény a békési ipar alacsony élőlétszám-termelékenysége is, hiszen míg itt 27,5%-nyi foglalkoztatott a GDP 24,9%-át állította elő 2016-ban, addig a vidéki megyékben átlagosan 31,4%-nyi foglalkoztatott a GDP 38,8-át. Mindez a kis- és közepes méretű, hazai tulajdonú, alacsony technológiájú ipari cégek itteni nagyobb szerepének következménye. Békésben a 2011-es népszámlálás óta leginkább a szolgáltató ágazatok tudták bővíteni a foglalkoztatásukat (16,4%-kal), ezután következett a mezőgazdaság (13,2%), és az ipar-építőipar (11,8%). A bővülés mértéke a szolgáltatások esetében kissé meghaladta a vidéki átlagot, a másik két ágazatban elmaradt attól, de az arányok nem változtak jelentősen.

A *mezőgazdasági* termelés természeti adottságai Békésben – a csapadékellátottság kivételével – a legjobbak az ország megyéi közül. Táji szempontból a megye meglehetősen homogén: nagyobb részben magas termőképességű csernozjom-, illetve réti talajokkal borított, tökéletes síkság. A mezőgazdasági tájkörzetek hivatalos rendszerében két mezőkörszék – megye délnyugati kétharmadán a Békés-csanádi löszhát, ÉK-i részén pedig a Berettyó-Körösök vidéke – fedi le a megyét. A kedvező adottságokból eredően kiemelkedő a szántóterületek aránya: a legfrissebb művelési ági nyilvántartás (2018. június 1) szerint 72,0% (az országos átlag csak 46,6%, de a Békést követő Tolnában is tíz százalékponttal kisebb a szántók aránya). A többi művelési ág súlya így értelemszerűen kisebb az országosnál: a gyepeké (7,8%) és a konyhakerteké (0,5%) csak kissé marad el attól, de a szőlő teljesen hiányzik, és itt a legalacsonyabb az erdők (4,6% az országos 20,8%-kal szemben) illetve a gyümölcsösök aránya (0,2%) is. A művelés alól kivett terület mindössze 14,5%. Kedvező, hogy 2010 óta – a hivatalos statisztika szerint – utóbbiak aránya csökkent is, ugyanakkor nőtt 2-2 százalékponttal nőtt a szántó és a gyepterület súlya.

A mezőgazdaság fő termékeit tekintve az országosnál valamivel magasabb a – sorrendben – kukorica, búza és az árpa vetésterületének aránya is (együttesen rendre a mintegy 400 ezer hektáros szántóterület 50-60 százalékát foglalják el), ugyanakkor termésátlagaik a kedvező adottságok ellenére általában nem haladták meg az országos átlagokat az elmúlt években. Míg a gabonafélék termőterülete trend nélküli ingadozásokat mutat csupán, 2010-ről 2017-re duplájára nőtt a megyében a napraforgó vetésterülete, és immár megegyezik a búzáéval (85-85 ezer ha). Számottevő még a repce, és a növekvő arányú a lucernatermelés is, a többi szántóföldi növény termelése az eddig említettekhez és az országos átlagokhoz képest is alárendelt. A kertészeti termékek közül a dinnye a megye egyetlen jelentősebb produktuma – elsősorban a mezőkovácsházi járásban termelik –, az országos dinnyetermésnek immár évről-évre harmada-fele származik Békésből. A két-három évtizede még a növénytermesztéshez hasonló súlyú állattenyésztés viszont mára egyértelműen másodlagos szerepűvé vált. Bár még ma is ez a vezető haszonállat, 2010 óta is negyedével csökkent a sertésállomány, így ma már csak a hazai sertések 8-9%-a békési, a stagnáló marha- és juhállomány aránya 7, illetve 6% a magyar termelésből, a tyúkállományé pedig a növekedés ellenére csupán 4%.

A földterület művelési ágak szerinti megoszlása Békés megyében (kívül) és hazánkban (belül) 2018. jún. 1.
Adatforrás: KSH STADAT 6.4.1.1 táblázat.

A megye területén folyó *ipari* termelés értéke 2010-ről 2017-re 70%-kal, 487 Mrd forintra nőtt (a legalább 5 fős ipari cégek adatai alapján). Az árváltozások és a statisztikai módszertan változásának hatásaitól megtisztítva azonban csupán 24% volt a volumenbővülés, ami kissé elmaradt a vidéki átlagtól (33%, ezzel Békés a 12. volt az ipari növekedés megyei rangsorában). Így továbbra is az alacsony ipari súlyú megyék táborába tartozik (Baranya, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Somogy, Hajdú-Bihar és Csongrád-Csanád társaságában, e megyék fajlagos adatai elég közel állnak egymáshoz). Az ipari foglalkoztatás gazdaságon belüli aránya tekintetében Békés a 13., az ipari GDP súlyát tekintve a 16. volt a megyék között 2016-ban. Az eltérés hátterében álló hatékonysági problémákról már szoltunk, ennek eredőjeként az egy lakosra jutó ipari termelés tekintetében már csak a 18. hely jut a megyének. Jelentősebb új beruházások híján sem az iparosodottságot, sem az ipar ágazati összetételét, sem pedig a megye iparát meghatározó nagyvállalatok körében nem történt érdemi változás 2010 óta sem.

Az ágazati összetételt tekintve a legalább 50 fős, Békés megyei székhelyű cégek adatai alapján a feldolgozóipar, ezen belül pedig a – a vidéki megyék többségéhez hasonlóan – a gépipar a meghatározó. A gépipar 2017-ben az ipari termelésnek 39, az ipari exportértékesítésnek pedig 45%-át adta – igaz, ezek az arányok elmaradnak az országos átlagtól, ahol a termelést tekintve 50, az exportértékesítésben pedig 61% volt a gépipar súlya. Továbbra is az országosnál nagyobb súlyú ágazata a megye iparának az élelmiszeripar (több kis- és középüzem révén a termelésből 20%-os, az exportértékesítésből 10%-os súly az országos 10, illetve 5,5 százalékkal szemben). A harmadik legjelentősebb ág Békésben a gumi, műanyag és nemfém ásványi termékek gyártása, ami – döntően az orosházi Guardian és O-I Manufacturing üveg-, illetve a békéscsabai Mondi műanyaggyárainak köszönhetően – 14,5%-ot tett ki a megyei ipari termelésből az országos 7,7%-kal szemben. Végül szintén hagyományosan jelentősebb szerepű – kis- és középüzemi méretű bútorgyártó és nyomdai cégeknek köszönhetően – a fa-, papír- és nyomdaipar: 12,3% a súlya a megye ipari termelési értékéből az országos 3,2%-kal szemben. Ezek mellett – nem Békés megyei székhelyű cégek itteni telephelyeinek köszönhetően – a háztartásvegyipar (Henkel) és a téglacserépipar emelhető ki. Az ipar értékesítését tekintve Békésben is az export a domináns, az országoshoz hasonlóan közel kétharmad az aránya.

Az 500 legnagyobb árbevételű magyar cégből 2016-ban csupán 3-nak volt Békés megyében a székhelye, s ezek mindegyike az iparban működött: a Linamar Hungary (járműipari beszállító, Orosháza, Békéscsaba; 187. hely), a Gallicoop (baromfifeldolgozás, Szarvas; 312.) és a Guardian Orosháza (síküveggyár, 432.). Rajtuk kívül szintén

Békés megyében állítja elő árbevételének nagy részét a lista 90. helyén szereplő háztartásvegyipari profilú Henkel (Körösladány), és a 406. helyezett Pioneer Hi-Bred Zrt. (vetőmagtermelés, Szarvas). A felsoroltak mind jelentős foglalkoztatók is. A nagyobb árbevételű (legalább 5 Md Ft 2017-ben) és/vagy létszámú (legalább 250 fős) cégek közé sorolható még a korábban már említett békéscsabai, elektronikai profilú Hirschmann (ez volt az egyetlen jelentősebb zöldmezős beruházás a megyében a rendszerváltás óta), az orosházi O-I, a békéscsabai Mondi, továbbá a Marzek-Kner (Békéscsaba, papírcsomagolóanyag-gyártás), a Gyulahús Kft, a Green-Divízió (baromfifeldolgozás, Orosháza), a Novation Tech (sportszergyártás, Szeghalom), a Rimax Kft (mezőgépgyártás, Tótkomlós), a Szarvasi Vas-Fémipari Zrt., és a Wienerberger-Tondach békéscsabai cserép- és téglagyárai. A felsorolt nagy cégek állítják elő a megyei ipari termelés többségét, ugyanakkor az országos átlagnál jelentősebb a kis és közepes méretű (20-49, illetve 50-249 fős) ipari cégek súlya, különösen az élelmiszer- és a fa-bútor-nyomdaiparban. Ez a megfigyelés igaz – a korábbi évtizedekben még jelentősebb szerepű, ma már erősen ingadozó, a megyei GDP-nek 3,5-5,5-át adó – *építőiparra* is.

A megye iparszerkezete tehát mind ágazatilag, mind méret-összetételében diverzifikáltabb az országosnál, aminek azonban inkább hátrányai, mint előnyei mutatkoznak. Térbelileg is viszonylag egyenletes az ipar súlya, nincs kiemelkedő ipari „fellegvár”: bár Békéscsaba és Orosháza ipara a legjelentősebb, lényegében minden járasszékhelyen található egy-két számottevőbb üzem. Jellegzetesség az is, hogy a ma meghatározó ágazatok, illetve cégek túlnyomó része tradicionális eredetű, elődje már a rendszerváltás előtt létezett mai telephelyén – a zöldmezős külföldi befektetések hiánya az új beruházások és a műszaki innováció hiányában is megmutatkozik –, s hogy inkább munka-, mint a tőkeintenzív tevékenységek a dominánsak. Ugyanakkor kedvező, hogy az ipari tevékenység környezetkárosító hatásai minimálisak, mivel a nagy környezetszennyező ágazatok szinte hiányoznak, vagy alárendelt szerepűek (bányászat, villamosenergia-ipar, fémfeldolgozás, vegyipar). (A hatályos európai jogi szabályozás – Seveso irányelvek – alapján veszélyes anyagokkal foglalkozónak minősülő ipari üzemnek a megyében csak a Guardian orosházi üveggyára és körösladányi Henkel gyár minősül a BM Országos Katasztrófacédelmi Főigazgatóság nyilvántartása szerint. A lista többi megyei szereplője, a kardoskúti földgáztároló, illetve 4 műtrágyaraktár – Borealis L.A.T Hungary Kft. Békéscsaba; KITE Zrt. Telekgerendás; Kígyós Major Kft. Újkígyós, IKR Agrár Kft. Kardoskút – kereskedelmi, szolgáltató telephely.)

Komolyabb új beruházások híján az ipari létesítmények új területhasználati igényei is csekélyek. A potenciális iparfejlesztéshez ugyanakkor bőségesen állnak rendelkezésre területek a megye 7, zömmel 1998-1999 óta működő ipari parkjában (Békéscsaba – itt 4 Md Ft-os kormányzati támogatásból új területbevonás várható a közeljövőben –, Orosháza, Gyula – itt újabb parkot is terveznek –, Szarvas, Körösladány – itt 2017-ben történt jelentős fejlesztés –, Szeghalom, Gyomaendrőd).

A *szolgáltatások* súlya a megye gazdaságában 2011 óta 56-59% közötti a GDP, és 61-62% a foglalkoztatás tekintetében: előbbi kissé meghaladja a vidéki megyék átlagát, utóbbi pedig minimálisan elmarad tőle, de az eltérés nem jelentős. Sokkal inkább sajátos az egyes főbb szolgáltatási ágazatok aránya, ugyanis az állam által szervezett *közzolgáltatások* (oktatás, egészségügy, szociális ellátás, közigazgatás) szerepe kimagasló: mind a megyei gazdaságon belüli arányuk, mind pedig a lakosságarányos hozzáadott értékük jócskán meghaladja a vidéki átlagot. 2016-ban Békésben a közzolgáltatások 26,5%-ot adtak a GDP-ből (többet, mint az ipar-építőipar!) a vidéki átlag 17,9%-kal szemben, és 29,8%-ot a foglalkoztatottakból a vidéki átlag 25,8%-kal szemben), különösen az egészségügyi és szociális területen dolgoznak sokan. A közzolgáltatások egy lakosra vetített GDP-értéke is meghaladta (15%-kal) a 19 vidéki megye átlagát. E tekintetben csak a négy tudományegyetemi megye (Budapest, Baranya, Csongrád - Csanád, Hajdú-Bihar) előzte meg Békést, a foglalkoztatási szerepet tekintve pedig a legelmaradottabb megyék: Nógrád, Borsod, Szabolcs és Baranya. Az állam által dominált szolgáltató ágazatok magas aránya Békésben is a gazdaság piaci szféráinak gyengeségéből ered, pozitív ugyanakkor, hogy az adatok alapján a közzolgáltató ágazatok Békésben valamivel hatékonyabban működnek országos átlagaiknál.

Az összes egyéb – tehát „*piaci*” – *szolgáltató ágazat* ugyanakkor mind arányaiban, mind abszolút teljesítményében igen gyenge Békés megyében. A kereskedelem-vendéglátás-szállítás, az információs szektor, az ingatlanügyletek, és az üzleti szolgáltatások fajlagos értéktartalma alapján egyaránt a 16.–19. helyek valamelyikére sorolódik Békés a megyék között, és ezen ágazatok foglalkoztatási súlyát tekintve is hasonló a helyzet. Az alacsony vásárlóerő, az ipari szektor tőkeszegénysége, illetve a megye felsőoktatási és iskolázottsági pozícióinak gyengesége mind hozzájárul ahhoz, hogy nincs elégséges mennyiségű és/vagy fizetőképességű igény a megyében ezen szolgáltatások terjedésére.

A *turizmus* jelentősége Békés megye gazdaságában alacsony. Ennek elsődleges oka, hogy gazdasági értelemben is jelentős, „értékesíthető” attrakciókat csupán a nagyobb gyógyfürdők (kiemelten Gyula, másodlagosan Orosháza–Gyopárosfürdő), illetve a időszakosan a nagyobb rendezvények (elsősorban a Csabai Kolbászfesztivál) jelentenek. Ezzel együtt a turizmus gazdasági szempontból legfontosabb mutatóját, a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó számát tekintve Békés nem marad el jelentősen a vidéki átlagtól: 2010-ben (1167 db) a vidéki átlag 72%-át, 2017-ben (2005 db) a 82%-át érte el, amivel a megyék rangsorában mindkétszer a 10. helyen állt. E hét év alatt 61%-kal nőtt a vendégéjszaka-szám, jobban, mint a vidéki átlag (46%) – így a megye jelentősége enyhén növekedett az ország turizmusában. Mindez a vidéki átlagnak megfelelő, mérsékelt (12%-os) kereskedelmi szállásférőhelykinálat-bővülés mellett következett be, azaz a megyében is jelentősen javult a szálláshelyek kihasználtsága, összességében pedig a megyei turizmus gazdasági eredményessége, és a közeljövőben is ezen folyamatok folytatódása várható. Megállapítható ugyanakkor az is, hogy a megyét döntően belföldi vendégek keresik fel: Békés, ahol a vidéki népesség 4,2%-a lakik, s a vidéki vendégéjszakáknak is 3,5%-át adta 2017-ben, a külföldiek vendégéjszakáiból mindössze 1,3%-kal részesedett. Jellegzetes korlátja a megye turizmusának a nagyfokú, és 2010 óta tovább erősödött „Gyula-központúság” is.

Gyula a kereskedelmi vendégéjszakák számát alapul véve Magyarország 11. leglátogatottabb települése volt 2018-ban is. A fürdőváros látogatói is elsősorban magyarok (2018-ban a belföldi vendégéjszaka számok alapján Magyarország 6. legnépszerűbb magyar városa volt), azonban a külföldi vendégeket tekintve is hasonlóan kiemelkedik a megyében.

A megye turisztikai iparágának teljesítménye évről-évre erősödő. A vendégek azonban koncentrálnak a megyében, a korábbi évek adatait tekintve Gyulán töltik el a legtöbb vendégéjszakát (itt a vendégéjszakák száma 2010-hez képest 2018-ra megduplázódott, csökkent a szezonális, és a település az évek során 4 évszakos, több generációs üdülőhellyé vált), majd sorrendben: Szarvason, Orosházán, Békéscsabán és Füzesgyarmaton. A kiemelkedő látogatottságú rendezvényeknek, pl. a Csabai Kolbászfesztivál vagy a Gyulai Pálkafesztivál, valamint az évről-évre növekvő számú turisztikai attrakcióknak és szolgáltatóknak köszönhetően a megye turisztikai vonzereje folyamatosan növekszik. A belföldi turizmusban Magyarországon ugyan erős túlkínálat alakult ki, azonban 2020. szeptemberében Gyula és térsége néven turisztikai térségként nevesítette Gyulát és Békéscsabát a kormány, amely fontos mérföldkő mindkét település, valamint a megye számára is.

A *vízgazdálkodás* jelentősége és problémái Békés megyében az átlagosnál sokkal nagyobbak. Ezt jelzi az is, hogy megyéink közül itt a 3. legnagyobb az ágazatban foglalkoztatottak aránya, az vízgazdálkodás 2010-2016 közötti beruházási értékeit tekintve pedig 2. volt Békés. Az okok közül kiemelendő, hogy a felszín alatti vizek szempontjából a megye területének nagy része a „fokozottan érzékeny” kategóriába tartozik a 219/2004. kormányrendelet alapján. A legnagyobb összefüggő védendő vízbázis-terület az Orosháza-Békéscsaba vonaltól D-re a Maros hordalékkúpján helyezkedik el. Mivel ezek a megye legintenzívebben hasznosított mezőgazdasági termőterületei, így a vegyszerhasználat, sőt az öntözővíz-kivétel is folyamatosan potenciális veszélyt jelent rájuk. Másrészt az ivóvíz-lelőhelyek minősége Békésben sok helyen nem felel meg az Európai Unió 98/83. EK irányelvében és a 201/2001. sz. kormányrendeletben meghatározott paramétereknek. A probléma 35, főleg dél- és észak-békési település lakóit érinti közvetlenül, elsősorban a rétegvizek határérték feletti arzén-, esetenként pedig magas bór-, mangán-, vagy nitráttartalma miatt. Ennek kedvezőtlen hatásain azonban sokat enyhített a nemrégiben befejeződött Békés Megyei Ivóvízminőség-javító Program, amelynek keretében a regionális vízellátó rendszerek összekapcsolása és új víztermelő, valamint víztisztító telepek megvalósítása révén létrehozták a Békés Megyei Regionális Vízellátó Rendszert.

Vízminőség-védelmi szempontból a megye fő vízfolyásai, a Körösök „egyéb védett” kategóriába, míg a többi vízfolyás, a különböző csatornák az „időszakos vízfolyás” kategóriába tartoznak, a Hármaskörös teljes szakasza pedig ún. „halas víz”, azaz a halak életfeltételeinek biztosítása érdekében kijelölt víztest (6/2002. KvVM rend.). Árvíz- és vízminőség-védelmi szempontból is speciális problémát jelent, hogy a megye nagy folyói Romániából érkeznek az országba, és gondot okoz a megyében található nagyszámú, nehezen tisztuló holtág és csatorna vízminőségének védelme is. A pontszerű szennyező források közül kiemelendő a vidéki átlagnál sokkal jelentősebb mezőgazdaság (állattartó telepek hígtrágyája) és élelmiszeripar szennyvizeinek, valamint a fürdőkben hasznosított, magas só- és szervesanyag-tartalmú termálvizeknek a kezelése.

A szennyvízkezelés fő mutatóinak javítása terén jelentős fejlődés következett be 2010-ről 2016-ra: a közütemi szennyvízhálózatba kötött lakások aránya 52,7-ről 70,1%-ra nőtt, így a vízhálózatba és csatornahálózatba kapcsolt

lakások arányának különbsége (másodlagos közműolló) 41,4-ről 23,6%-ra záródott. Ezek a mutatók azonban még így is a legkedvezőtlenebbek közé tartoznak az országban, csak 2-2 megyét előz meg Békés (előbbiben Tolnát és Bács-Kiskunt, utóbbiban Tolnát és Baranyát). Kedvező viszont, hogy a megye országos viszonylatban is kiemelkedő helyen van a kommunális szennyvíztisztítás terén, így a felszíni vizekbe elvileg kizárólag tisztított víz kerül, és megoldott az ipari üzemek szennyvízkezelése is.

db) A gazdaság belső és külső kapcsolatai

Békés megye gazdaságának területi szerkezete a településhálózati adottságokhoz igazodóan alakult ki, amit kisebb mértékben módosított a szocialista időszak gazdaságfejlesztési és településpolitikája. A rendszerváltás után egyes korábbi, jelentősebb ágazatok felszámolódása (pl. cukoripar) vagy leépülése (pl. ruházati ipar, hús- és baromfiipar) okozott még némi térszerkezeti átrendeződést, ám azóta, jelentősebb új szereplők megjelenése és kiemelkedő nagyberuházások híján teljesen stabil a gazdaság területi, ezen belül fejlettségi képe is.

A megye népességi és *gazdasági súlypontja* egyaránt a közép-békési centrum, azaz a Békéscsaba– Békés–Gyula–Mezőberény település-együttes, amely a lakosságnak mintegy 40%-át, a gazdasági teljesítménynek pedig jó felét tömöríti. Ezen belül Békéscsaba szerepe – noha a regionális versenyben pozíciói némileg gyengültek – nőtt a rendszerváltás után is: a megye legnagyobb ingázási centruma nemcsak abszolút értelemben, mérete okán, hanem fajlagosan is. Gyula helyzete, elsősorban sokoldalú közszolgáltatási szerepköreinek köszönhetően viszonylag stabil, ám a kisebb városok (Békés, Mezőberény, Sarkad) szerepe jelentősen csökkent abszolút és relatív értelemben is, elsősorban Békéscsaba javára. A közép-békési centrumon kívül elsősorban a jelentős ipari funkciójú Orosháza, illetve a nagyvállalatain kívül oktatási, közintézményi centrumként is szereplő Szarvas jelenik meg még kisebb önálló gazdasági súlypontként. Hozzájuk képest a korábbi iparát és népességét is jelentős arányban elvesztő északkelet-békési térség (Gyomaendrődi, Sarkadi, Szeghalmi járás) és Dél-Békés (elsősorban a mezőkovácsházi járás) lényegesen alacsonyabb gazdasági „sűrűségű” és fejlettségű térség.

Ez tükröződik jórészt a területi politika hatályos besorolási rendszereit meghatározó kormányzati dokumentumokban is. A mezőkovácsházi és sarkadi járás „komplex programmal fejlesztendőnek”, a szeghalmi „fejlesztendőnek” minősül a 290/2014. sz. Korm. rendelet szerint, és ezeket (illetve még a békési járást) fedik le a 27/2013. sz. Korm. rend. „szabad vállalkozási zónái” is, de a békéscsabai és a gyulai járás kivételével a többiek is a támogatott járások körébe tartoznak. Ugyanakkor a sajátos alföldi településhálózat előnyeinek és a jó agráradottságoknak köszönhetően a támogatott térségek településeinek többsége sem teljesen „üres” gazdasági szempontból: ezekben is működik a teljeskörű települési alapellátás és néhány kisebb vállalkozás, a kisvárosokban egy-egy középüzem is, s így foglalkoztatni képes saját lakosságának nagyobb részét, azaz viszonylag kevesen kényszerülnek ingázásra. Így települési szinten is komplex módon, „társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezettnek” csak a mezőkovácsházi és a sarkadi járások határmenti, kisebb méretű falvai minősülnek a 105/2015. Korm. rend. alapján.

Mindezen hatások eredőjeként 2011-re az alábbi, eltérő méretű *foglalkoztatási centrumok* alakultak ki a megyében (az adatok egyéb lehetőség híján a 2011 októberi népszámláláskori helyzetet mutatják, de a települési arányokat vélhetően a foglalkoztatás azóta bekövetkezett jelentős növekedése sem változtatta meg jelentősen):

Békéscsaba a megye kiemelkedő – az országban is a 16. legnagyobb – foglalkoztatási centruma: 25 ezer dolgozó lakosához képest 32 ezer munkahellyel rendelkezett 2011-ben, amelyek több mint 30%-át beingázók töltötték be (lásd a mellékelt táblázatot). Ez az ingázási arány országos összevetésben egyáltalán nem kiemelkedő, de az alacsony ingázási rátával rendelkező Békésben egyetlen másik település sem éri el! A következő lépcsőfokot jelentő Gyula és Orosháza munkahely-kínálata Békéscsabaénak egyaránt 41-41 százaléka, és bár ingázási mérlegük pozitív (mindkét esetben kb. másfél-kétezer fő volt), beingázóik létszáma csak háromezer fő körüli a Békéscsabára járó tízezer fővel szemben. A sorban utánuk következő Szarvas lényegesen kisebb, nyolcezer fős helyi munkaerőpiaccal rendelkezett, de méretéhez képesti munkaerővonzása Orosházáéhoz és Gyuláéhoz hasonló. Békés, Gyomaendrőd és Szeghalom egyaránt kb. 5-5 ezer fős munkahelyszámmal rendelkezik, de munkaerőpiaci karakterük nagyon eltérő: Békés ingázási mérlege – Békéscsaba közelsége miatt – erősen negatív, Gyomaendrőd lényegében saját lakosságát foglalkoztatja, Szeghalom viszont Észak-Békés teljesértékű kisvárosi centrumaként még ezernél jóval több bejárónak tud munkahelyet biztosítani. Az 1500 és 3000 fő közötti dolgozónak foglalkoztatást biztosító 9 település többsége

nem nevezhető igazán centrumnak, mert alig vonzanak bejárókat, sőt maguk is inkább egy közeli nagyobb város munkaerőpiacához kapcsolódnak: Mezőberény Békéscsabához, Sarkad Gyulához, Vésztő Szeghaloméhoz, Dévaványa Körösladányéhoz, Gyomaendrődéhez és Szarvaséhoz, Tótkomlós Orosházához. A másik 4 település viszont, egy-vagy több helyi munkáltatónak – Körösladány a Henkelnek, Mezőhegyes a Ménésbirtoknak, Füzesgyarmat a MOL-nak, Mezőkovácsháza pedig elsősorban járásközponti szerepkörének, közszolgáltató intézményeinek – köszönhetően legalább annyi bejáró fogadására képes, mint amennyi saját lakóik közül máshová jár.

dc) A termelési infrastruktúra állapota

Ipari parkok Békés megyében

A megyében az első ipari parkok 1998 (Gyula, Szeghalom) és 1999 folyamán (Békéscsaba, Sarkad, Gyomaendrőd) jöttek létre. Ezekhez 2000-ben csatlakozott a szarvasi, és az orosházi, majd 2007-ben a Körösladányi Ipari Park. A folyamat egy időre megállt, és új parkok kialakítására nem került sor a megyében az évtized első felében. Később a TOP-1.1.1-15-BS1; TOP-1.1.1-16-BS1 felhívásokra benyújtott igények alapján további 20 db ipari parki kialakítását, fejlesztését megcélzó beruházás kapott több, mint 4 milliárd forintnyi támogatást, melyből 18 db projekt már megvalósult.

Jelenleg is megállapítható, hogy az ipari parkok betelepülése nem azonos színvonalú. A megye nagyobb ipari parkjainak zöme sikeresnek tekinthető, ezek főleg a nagyobb települések vonzás körzetében találhatók. Az újonnan létrejött illetve még kialakítás alatt lévő ipari parkok előzetes és valós betelepülési adatairól még nem készült összesítő kimutatás.

A megyeszékhelyen működő két korábban létesített ipari park (BAIP, Almáskertek), mellett létrejött egy újabb, a NIPÜF Zrt. által üzemeltetett, a város külterületén létesített, mintegy 27 hektáron elterülő ipari terület. Az új „Inpark” ipari park Békéscsaba kiváló közlekedési kapcsolatokkal bíró részén, a 2×2 sávossá bővülő M44-es autópályától északra, annak közvetlen közelében terül el, ezért minden olyan vállalat számára tökéletes helyszín lehet, amely Délkelet-Magyarországról kívánja irányítani hazai vagy határokon átnyúló tevékenységét. Jelenleg csupán 1 cég kezdte meg a működését a parkban, de az a térség egyik legmeghatározóbb és legdinamikusabban fejlődő cége a LINAMAR HUNGARY Zrt.

Békéscsabán eddig a villamosított vasútvonal, a kiépült helyi közlekedés, a helyi repülőtér gyors elérhetősége jelentett egyértelmű előnyt a megyén belül, míg mára a 2×2 sávossá bővülő M44-es autópályának köszönhetően a megyeszékhely Budapest felől gyorsuló s az ipari parkot a távolsági közlekedés is feltárja, ami a munkaerő beingázását segíti a környező településekről.

Szarvason 2000 óta működik Ipari Park. A területet a 44-es számú főút és az orosházi út határolja. Tulajdonosa 100%-ban az önkormányzat. A park területén jelentős fejlesztések történtek az elmúlt években. Területe 59,9 hektár, melyből 52,6 hektár beépített terület, ahol 51 cég végzi tevékenységét. Szarvas előnye az M5 autópálya relatív közelsége, viszont gyenge pontja a villamosított vasútvonal hiánya. A 44-es és 443-ös főutak csomópontjához közeli fekvés szintén előnyös, viszont minden légiközlekedési lehetőségtől elég messze fekszik, ami inkább hátrány a további fejlődést tekintve.

A Sárréti Ipari Park 1998-ban, Szeghalom város déli ipartelepének bővítéseként jött létre 31 ha területen, melyből zöldmezős, infrastruktúrával ellátott, fejlesztési terület: 11,3 ha. Bár a helyi gazdasági mutatókból nem következik, mégis sikeressé vált és fejlődött az elmúlt két évtized alatt a Szeghalomi Ipari Park. A kezdetekben megtelepedett 10 cég mind ipari, mind szolgáltatói tevékenységeket végez, a kedvező vállalkozási mix a hosszú távú fennmaradás esélyét megteremtette. Napjainkban jelenleg 11 vállalkozás működik, melyből több külföldi tulajdonú. Az ipari park elérhetősége távolsági autóbusz közlekedéssel, valamint a 47-es főúti felhajtó viszonylagos közelsége egyértelmű

előny, hátrány viszont az autópálya hiánya, illetve a villamosított vasútvonal nehézkes elérhetősége a város környezetében. Kedvező a két nagy szállítmányozási vállalkozás helyben elérhetősége (Rapidsped, Hidi-Sped). Szeghalomból a legkedvezőbb Debrecen elérése is.

Gyulán az ipari parkban összesen 12 cég működik, a feltöltöttség nagyjából 50%-os. A legközelebbi határátkelő Románia felé helyben van, a repülőtér a megyeszékhely felé vezető 2x2 sávú úton néhány kilométerre Gyula határáról elérhető, viszont nincs villamosított vasútvonala. A román oldalon a nemrég felújított Szatmárnémeti-Temesvár tengely elérése egyszerű, így a Partium piaca elvben jól „teríthető” a gyulai cégek számára.

Az Északi Iparipark mellett egy Déli Iparipark megvalósítását is kidolgozta a város vezetése, melyet a déli szomszédokból Romániából érkező lehetséges befektetőkre alapozva terveztek meg és alakítottak ki. A déli ipari terület a Gyula-Békéscsaba gyorsforgalmi úttól alig 1300 méterre, a gyulai elkerülő mellett található, de már nincsen a város tulajdonában. A park lehetséges betelepülő cégei között felmerült a francia Airbus repülőgép gyártó helikopteralkatrész-gyártó üzemének létesítése. A város vezetése annak érdekében hozta meg döntését, hogy az ipari parkban minél gyorsabban és zökkenőmentesen megépíthető legyen az új üzem, melyet az Airbus Helicopters Hungary Kft. fog üzemeltetni, míg az ipari park tulajdonosa a NIPÜF Éta Kft.

A 2000-ben létesült Ipari Park az M43-as autópályától 40 km-re, az M5-ös autópályától 57 km-re, míg a várost északról elkerülő 47-es számú főúttól 3 km-re helyezkedik el mintegy 40 hektáros területen. Jelenleg 11 vállalkozás működik a Parkban 20 hektáros területen, további 15 hektár a hasznosítható szabad terület. Az Ipari Park tömegközlekedéssel is megközelíthető, hiszen a 10-es viszonylatban közlekedő helyi autóbuszjárat végállomása ott található.

Sarkadon a volt cukorgyár telepén alakították ki az ipari parkot, ahol a legutóbbi információk mintegy 20 kisebb-nagyobb vállalkozás működik. A 160 ha-os terület kihasználtsága nem intenzív, sajnos valódi nagybefektetőt még nem sikerült bevonni, pedig a méhkeréki határátkelő közelsége, Szalonta kedvező elérhetősége a román irányban komoly piaci és partnerségi potenciállal kecsegtet.

Gyomaendrődön a két városrész közötti alulhasznosított területen, mintegy 36 hektáron létrehozott ipari park egy zöldmezős beruházás, amely a 46-os főúttól 500 méterre található. A város és az ipari park előnye a villamosított vasútvonal jó megközelíthetősége, melyen a várost már elérte a rekonstrukció, így a vonatok nagyobb sebességre képesek Budapest felé. Bár a városon áthalad főútvonal (46-os számú), ennek minősége rossz, ami akadályozza az ipari park jelentősebb fejlődését.

A betelepült cégek száma folyamatosan nő, napjainkba tíznél több kisebb-nagyobb vállalkozás működik a park területén. Jelenleg a legnagyobb cég a biztonságtechnikai felszereléseket, hevedereket gyártó Skylotec Hungary Kft., mely részben külföldi tulajdonú és több, mint 200 főt foglalkoztat. Az Ipari Parkba települő vállalkozások részére adókedvezményeket biztosít a város, amelyekkel szeretnék a vállalkozókat (vállalkozásokat) tevékenységük eredményességében és a jövőbeli elképzeléseik megvalósításában segíteni, támogatni.

Körösladányban a Henkel üzeme és ennek speciális igényei kényszerítették ki az ipari park létrehozását 2007-ben, melybe, akkor alapvetően a vegyipari nagyvállalat és a kiszolgáló partnerei települtek be. A város azóta a park területének fejlesztésére a „Körösladányi Ipari Park zöldmezős területrészeinek infrastrukturális fejlesztése” címen benyújtott támogatási igényével közel 150 milliós támogatási összeghez jutott.

dd) A telepítési tényezők értékelése

A megye telepítési tényezői közül a földrajzi és közlekedési helyzet kívánczik előre. Az országon belüli elhelyezkedése kedvezőtlen, a legfontosabb irányító centrum (Budapest) az átlagosnál nehezebben közelíthető meg, legalábbis közúton. A vasúti feltártság kedvezőbb, forgalom szempontjából a Budapest-Szolnok-Békéscsaba-Lökösháza vonal a legjelentősebb, s az a megyét északnyugat-délkeleti tengely mentén tárja fel, melynek korszerűsítése előre haladott állapotúnak mondható. Az ország egyetlen számottevő repülőtere (Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér) a megye szempontjából a „jó oldalon” helyezkedik el, Budapest délkeleti előterében,

megközelítése az M44-s autót út teljes kiépítésével jóval kedvezőbbé válik majd.. Az alternatívaként szóba jöhető regionális nemzetközi repülőterek közül a határ magyar oldalán Debrecen a kiépültebb, de személyforgalmát csak charter gépek alkotják, így, bár a megye északkeleti negyede számára elvben elérhető, valódi alternatívát továbbra sem kínál. A román oldalon Temesvár repülőtere valódi nemzetközi légikikötő, személy és áruforgalma jelentős, de távolsága miatt legfeljebb Dél-Békés számára szolgál valós lehetőségként. A Békéscsaba-Gyula térségében megépült repülőtér egyelőre semmilyen érdemi szállítási szerepet nem játszik, ennek megváltoztatására a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítani.

A Tisza-vízgyűjtő, ezen belül a Körösök vízrendszere, mint vízi út potenciálja és kihasználtsága szerény, s ez várhatóan így is marad, hiszen hiányoznak a fejlesztéshez szükséges nemzetközi egyezmények. Az ország többi megyéjével, földrajzi nagytájával a kapcsolódási pontok száma érdemben nem bővült, legfeljebb korszerűsítési munkálatok zajlottak az utóbbi évtized során. Megfontolandó több kompátkelő lehetséges kiváltása, s így az átmenő forgalom számára való erőteljesebb kihasználása, s a rávezető úthálózati elemek megerősítése. E kapcsolódások a nagyobb térségi hálózatok kiépülése és megerősödése szempontjából, valamint a megye vállalkozói értékesítési horizontjának bővülése szempontjából látszanak fontosnak.

Békés megyében a gazdasági infrastrukturális hálózatok alapvetően kiépültek (vonalas infrastrukturális rendszerek) voltak már az ezredfordulón, de ezen belül a vízhálózatban, a szennyvízhálózatok létesítésében, az energetikai hálózatok fejlesztésében is jelentős előrelépés történt az elmúlt évek során. Az ipari parki hálózat lényegében minden gazdasági centrumot elért, de ezek kiépültsége, feltöltöttsége, az általuk nyújtott szolgáltatások köre igen heterogén. Komoly megújulás ment végbe a kisvárosok hagyományos (zömmel az 1960-as évektől induló vidéki iparosítás során elindult fejlesztésekhez kötődő) barnamezős ipari területeinek megújulása terén is (néhány városban ez oka az ipari parkok gyengébb mutatóinak), továbbra is akadnak befektetőre váró, jó adottságú telephelyek. A helyi gazdaság egyes elemeinek ezredfordulót követő leépülése szintén szabadított fel ipari, építőipari, raktározási célra kis ráfordítással alkalmassá tehető telephelyeket, ezek hasznosítása ipari parkok és önálló telephelyek létesítésével fokozatosan valósult meg.

Az ipari területek kialakításában élen járt Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata az Északi Iparterületen végre hajtott fejlesztéssel. A megye iparparkjainak többsége infrastruktúrával ellátott telkeket biztosít a vevők vagy bérlők számára, akik a telephelyük kialakítását a területen saját források felhasználásával, illetve további pályázati források igénybevételeivel fejlesztik.

A megye, mint fogyasztópiac a népességarányához mérten országos összevetésben szerény, a megyék átlagához viszonyítva is alacsony fizetőképés kereslettel rendelkezik. Ennek a keresletnek a bővülése az utóbbi öt év során csökkenésbe váltott, ami kevésbé támogatja a lokális keresletre termelő, azt megcélzó új, nagyléptékű fejlesztések tömeges érkezését a következő két-három év során. A kereslet csökkenésében országos folyamatok játszottak/játszanak főszerepet, hiszen a megyére jellemzően az eladósodott háztartások aránya nagyobb, így a megnövekedett részletek miatt kevesebb a másra fordítható szabad eszközök állománya.

A megye pénzügyi hálózata jól kiépültnek mondható és fontos szerepet játszik a gazdaság finanszírozásában.

Külföldi tőke, külföldi munkavállalás

Békés megye a rendszerváltás után egyetlen periódusban sem volt a külföldi tőkebefektetések kiemelt célterülete, azonban az elmúlt évtizedben kicsit javult a helyzet. Az ezred fordulót követően a külföldi tőkével működő cégek számában jelentős visszaesés következett be pár év alatt, melyet követően 2011-ig e cégek száma kismértékben emelkedett és elérte az eddig maximumot 195-t. A tendencia azonban nem folytatódott és a cégek száma újra csökkent 2012-ben, ekkor 190 megyei székhelyű céget tartottak nyilván, melyben a külföldi befektetők tőkearánya kizárólagos volt. 2012-2018 között számottevően tovább csökkent a többségi külföldi tulajdonú és a többségi belföldi tulajdonú vállalkozások száma is (ezek együttes száma 2018-ra 65-re mérséklődött).

A saját tőke állomány, a befektetők létszámának csökkenésétől függetlenül jelentősen megnőtt, a kizárólag külföldi tulajdonú cégek esetében 103,6 milliárd Ft-ra emelkedett. a többségi külföldi tulajdonúaknál stagnált 24-25 milliárd között (ebből a külföldi részesedés 18,4-ről 19 milliárdra, átlagosan 76,4%-ra). Ennél gyorsabban gyarapodott a hazai többségi tulajdonú vállalkozások saját tőkéje – 12 milliárdról 25,3 milliárdra – amelyen belül a külföldi tulajdonostársak részesedése 25%-ról 19%-ra, csökkent. Az egy vállalkozásra jutó saját tőke 271-ről átlagosan 502,5 millió Ft-ra emelkedett, ezen belül a külföldi tőke 210,7-ről 358 millió Ft-ra nőtt.

A megyében 2018 végén működő 114 külföldi érdekeltségű vállalkozás legnagyobb számban a kereskedelemben (45), az iparban (65), valamint az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások ágazatban (35) működött. A megye agrár karaktere mutatkozik meg az itt létrejött vegyesvállalatok relatíve magas számában (13 db). Ezek mellett az idegenforgalom (5), a szállítás-szállítmányozás-raktározás (12), vonzott nagyobb számban külföldi befektetőket. A saját tőkét tekintve az ipar koncentrálja a tőkeállomány közel háromnegyedét (66 milliárd Ft), amiből a külföldi részesedés meghaladja a 40 milliárdot, a megyébe érkezett külföldi tőkeállomány közel kétharmadát. A külföldi tőke aránya e cégek körében az ipari ágazatban eléri a 61%-ot. Közel 21 milliárd Ft külföldi tőke áramlott az ingatlan szektorba, ami e cégek tőkeállományának 98%-át teszi ki. 2 milliárd Ft-ot vonzott az agrárium (94%). E három ágazat koncentrálja a megyébe érkezett külföldi tőke 97%-át, s ideköthetők a legnagyobb átlagos vállalatméretek is (a tőkeállományt tekintve).

A KSH adatok alapján Békés megyében a külföldi munkavállalók száma nem éri el a százat, ezek jelentős hányada a mezőgazdaságba érkező idénymunkás, csekély számban az építőiparban foglalkoztatott segédmunkásokat, esetleg a (zömmel gyulai) idegenforgalomban munkát vállaló dolgozók jelenhettek meg (román nyelvtudással). A külföldi munkaerő számának látványos felfutásra tartósan továbbra sem lehet számítani, legfeljebb néhány nagyobb munkaerőt igénylő vállalat időszakos teljesítéseikhez kapcsolódóan várható munkaerő beáramlás. Az érkezők jelentős hányada magyar nemzetiségű, a határ közeli községekből, kisvárosokból ingázik át, zömmel a határtól 30 km-en belüli sávba. A határ román oldala felé történő, a magyar munkavállalók tömegeit megmozgató migrációról nincs tudomásunk.

de) A területi innovációs potenciál

A kutatás-fejlesztés területi eloszlása az elmúlt évtizedben nem változott jelentősen. A K+F-tevékenység 2018-ban is erősen a Közép-Magyarország nagyrégióban, ezen belül a fővárosban koncentrálódott. Az ország 3491 kutatóhelyének több mint a fele (52%) működött a nagyrégióban, munkát biztosítva a kutatással foglalkozók 61%-ának. Ennél magasabb, 69% volt a teljes munkaidősökre átszámított létszám aránya ebben a térségben. Az Alföld és Észak nagyrégió 950 kutatóhelyén a teljes K+F-létszám 22%-át foglalkoztatták. Számított létszámának súlya a 11%-os emelkedés ellenére 3,3 százalékpontot csökkent. Bár Dunántúlon az Alföld és Észak nagyrégióhoz képest mindhárom mutató tekintetében nagyobb volt az emelkedés, 2018-ban is a három nagyrégió közül a legkisebb súlyú maradt. Ebben a nagyrégióban működött a kutatóhelyek 21%-a, tényleges létszámuk nem érte el a 12 ezer főt. Számított létszámuk alig haladta meg az összes számított létszám 15%-át. (forrás: KSH, Kutatás-fejlesztés, 2018)

Békés megyében a kutatás-fejlesztési tevékenység szerényen van jelen a gazdasági életben, s a tudományos műhelyek száma, humán kapacitása is mérsékelt. A K+F éves költségvetése, teljesítménye alapján a megyék rangsorának végén foglal helyet. 2010 és 2013 kisebb ingadozással, de volt egy enyhe felfutás a kutatóhelyek számában és a dolgozók létszámában, míg ráfordításokban 2015-ig figyelhető meg (2013-ra 34 kutatóhely, 494 fő tényleges létszám, 2015-re 3,14 milliárdos ráfordítás), párhuzamosan az országos trendekkel. A növekedés 2013-at követően a kutatóhelyek és a létszám tekintetében, erősen csökkenő trendbe fordult át (2016-ben 18 kutatóhely, 261 fős létszámmal), míg a ráfordítások reálértéke 2016-ra érte el a minimumát egy nagymértékű csökkenéssel 1,08 Mrd Ft-ra, majd a visszaesést követően 2018-ra haladta meg folyóáron az 2,28 Mrd Ft-os nagyságrendet. A ráfordítások belső szerkezete 2012-2014 folyamán volt a legkedvezőbb, hiszen folyamatos emelkedés mellett 2014-re 1,3 mrd Ft-os nagyságrendű beruházásra került sor a folyó kiadások fedezése mellett. Ezt egy csökkenés követte, s bár 2016-ban a beruházások nagyságrendje még elérte a 432,6 millió Ft-ot, de a 2018-ra a beruházási összeg ismét jelentősen

csökkent, ami arra utal, hogy a megye K+F szektora továbbra sem tudott motorjává válni a gazdasági innovációs folyamatnak.

A megye kutatás-fejlesztési szektorának kapcsolódása a gazdasági szereplőkhöz szerény, hasonló a nagy egyetemi központok megyéiben, vagy a fővárosban megfigyelhető struktúrához. A tágabb értelemben vett gép- és fémfeldolgozás, valamint az élelmiszeripar K+F+I céges kutatóhelyen, vagy külső megrendeléseken keresztül megvalósított belső innovációs tevékenysége jelentős, de csak részlegesen épül egymásra az állami szféra kutatási kapacitásaival és eredményeivel.

2015-ös adatok alapján a K+F főtevékenységet végző vállalkozások száma alacsony volt (27 db), ebből a felsőoktatási karoknak otthont adó Békéscsabán 8, Szarvason 10, Gyulán öt vállalkozás működött. Emellett egyedül Orosházán alakult ki K+F tömörülés mindösszesen kettő céggel. Az egy-egy dévaványai, muronyi vállalkozás meglehetősen inkább csak színező elemnek tekinthető a térszerkezetben. A cégek egyike sem éri el a közép- és nagyvállalkozás méretet a foglalkoztatást tekintve (50 fő, vagy nagyobb). A kisvállalkozás határt 2 cég (legalább 10 fő). Ez is jelzi az ágazat szerény jelenlétét a megye gazdaságában és az innovációs láncban betöltött mérsékelt szerepüket.

df) A térség gazdaságának versenyképességét befolyásoló tényezők

Az értéktermelés szintje

Hosszú időtávot tekintve az 1960-as évek közepén Békés megye az országos átlag 86%-án állt a nemzeti jövedelem termelését tekintve. Az 1970-es évek közepére, az országos átlagot meghaladó fejlődési ütemet produkálva nagyjából az országos átlag szintjére emelkedett a fajlagos mutató, ami 1995-ben az GDP mérésekor szintén ezen a szinten, 79,8%-ra mérséklődött. 2000-re, megszenvedve a transzformációs válságot, az egy főre jutó GDP az országos átlag 70%-a alá csökkent (67,6%), ami 2005-re 60% alá. A 60%-ot 2010 után is csak 2015-re sikerült újra elérni (60,9%). A 60% körüli értéktől nagyobb jellegű elmozdulás nem is történt. 2018-ban 60%-on állt a vizsgált mutató. 2018-ban összességében a megyék sorrendjében Békés hátulról a harmadik volt, nagyjából Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék általános fejlettségi szintje közötti értékekkel.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Budapest	219,0	216,8	217,8	210,9	208,2	200,0	201,1	203,2	203,6
Pest	87,4	84,4	83,0	84,7	83,6	83,3	81,1	78,7	79,3
Fejér	87,7	93,6	93,9	97,0	98,9	103,8	105,3	104,8	101,8
Komárom-Esztergom	101,2	101,0	98,2	101,3	98,4	102,7	103,5	101,0	99,7
Veszprém	73,0	71,1	70,6	72,0	73,3	74,3	76,2	74,2	73,9
Győr-Moson-Sopron	121,5	123,3	116,8	120,8	126,4	130,6	134,0	126,0	121,8
Vas	86,7	89,8	94,4	97,9	99,1	97,7	98,6	95,6	90,8
Zala	86,5	80,6	85,4	76,9	79,2	81,8	76,7	77,6	75,8
Baranya	66,6	64,2	66,1	65,1	64,4	64,3	65,0	65,9	67,3
Somogy	63,7	64,0	63,4	64,8	61,2	62,6	62,8	64,8	65,8
Tolna	73,5	74,6	77,3	79,5	75,2	75,1	75,6	73,4	75,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	60,0	60,6	60,7	62,6	65,0	71,2	70,3	74,7	73,6
Heves	68,5	67,3	65,6	70,5	69,8	71,5	73,3	73,1	74,6
Nógrád	44,5	44,7	42,8	43,8	43,9	44,4	43,8	44,4	44,5

Hajdú-Bihar	74,7	75,2	74,8	71,7	72,1	71,2	68,9	71,6	71,8
Jász-Nagykun-Szolnok	61,3	65,3	63,7	64,7	64,0	65,5	65,4	65,9	65,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	54,2	55,4	55,6	55,7	56,4	55,9	56,2	55,6	56,5
Bács-Kiskun	66,7	68,5	71,1	75,3	75,2	78,3	77,4	77,4	81,4
Békés	57,8	59,3	58,5	59,5	58,8	60,9	60,9	59,9	60,0
Csongrád-Csanád	73,7	73,0	75,4	74,5	76,3	75,2	74,1	74,0	73,5

1. táblázat: Az egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában, Forrás: KSH

Tágabb – Európai Unió – kitekintésben a vásárlóerő-paritáson mért fajlagos GDP adatok tanúsága szerint Békés megye jóval az EU27 átlaga fele alatti gazdasági teljesítményre képes. 2000-2004 között – részben az erős Ft/Euro keresztárfolyam következtében – a fajlagos GDP közeledett az uniós átlaghoz (37,3%-ról 39,4%-ra). 2004-et követően a felzárkózási folyamat megállt, illetve visszajára fordult. 2010-ben az uniós átlag 35,8%-a volt a megyei fajlagos GDP, nem függetlenül a magyar gazdaság fokozatos lassulásától, majd visszaesésétől 2006-ot követően. A vásárlóerő paritáson mért GDP 8,5-9,5 ezer Euro között ingadozott 2007-2010 között, az uniós tagság kezdete (2004) óta nem növekedett, aminek következménye a várt felzárkózás helyett további elmaradás lett a fejlett országok szintjétől. Az alábbi táblázatban látható, hogy Békés megye 2015-ben is 39,8%-on állt, így felzárkózási folyamat a 2010-es évek közepére sem indult be az EU átlagához képest.

Név	Érték
Budapest	139,8
Baranya	43,2
Bács-Kiskun	51,7
Békés	39,8
Borsod-Abaúj-Zemplén	48,2
Csongrád - Csanád	50,2
Fejér	70,9
Győr-Moson-Sopron	90,3
Hajdú-Bihar	49,1
Heves	47,4
Komárom-Esztergom	69
Nógrád	28,9
Pest	56
Somogy	42,1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	37
Jász-Nagykun-Szolnok	43,9
Tolna	50,8
Vas	65,9

Veszprém	49,7
Zala	56,2

2. táblázat: Egy lakosra jutó bruttó hazai termék az EU-28 átlagának százalékában (PPS alapján), 2015+ [%], Forrás: KSH

A megye GDP termelése az országos átlaghoz képest 2010 és 2015 között kisebb ingadozásokkal 2,11%-ról 2,16%-ra nőtt (574-ről 751 milliárd Ft-ra). S bár 2018-ra 880 milliárd Ft-ra nőtt az értéke, országos átlaghoz képest csökkenés figyelhető meg, a 2015-ös 2,16%-ról 2,06%-ra. Ez a nagyságrend országos GDP termelés kicsivel több mint 2%-a, s az arány trendje nem erősödést mutat. Az értéktermelés nagyságrendje jelzi a megye marginális szerepét a hazai gazdaságban (2018-ban hátulról 4. helyet foglalta el). A visszaesésekkel tarkított teljesítmény azt is eredményezi, hogy a határ túlsó oldalán fekvő román megyék gazdasági bázisa fokozatosan túlnövi Békés megye jelentőségét, s a gazdasági kapcsolatok fejlesztésekor a megye a bedolgozói, alvállalkozói szerepbe kényszerülhet.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Budapest	37,83%	37,76%	38,01%	37,10%	36,95%	35,73%	35,97%	36,36%	36,47%
Pest	10,78%	10,50%	10,18%	10,44%	10,36%	10,41%	10,25%	10,09%	10,30%
Fejér	3,74%	4,00%	3,99%	4,12%	4,20%	4,41%	4,48%	4,46%	4,35%
Komárom-Esztergom	3,16%	3,28%	3,17%	3,43%	3,59%	3,97%	4,13%	4,37%	4,76%
Veszprém	2,61%	2,64%	2,66%	2,83%	3,10%	3,33%	3,51%	3,69%	4,04%
Győr-Moson-Sopron	5,46%	5,57%	5,26%	5,49%	5,78%	6,02%	6,23%	5,91%	5,78%
Vas	2,24%	2,31%	2,43%	2,52%	2,55%	2,52%	2,54%	2,47%	2,35%
Zala	2,49%	2,31%	2,43%	2,18%	2,24%	2,30%	2,14%	2,15%	2,09%
Baranya	2,62%	2,51%	2,53%	2,47%	2,43%	2,41%	2,43%	2,45%	2,50%
Somogy	2,03%	2,03%	2,03%	2,08%	1,95%	1,97%	1,97%	2,02%	2,04%
Tolna	1,71%	1,72%	1,80%	1,84%	1,73%	1,71%	1,72%	1,65%	1,68%
Borsod-Abaúj-Zemplén	4,13%	4,14%	4,20%	4,30%	4,42%	4,81%	4,71%	4,97%	4,86%
Heves	2,12%	2,07%	2,03%	2,17%	2,14%	2,18%	2,23%	2,21%	2,25%
Nógrád	0,90%	0,90%	0,87%	0,88%	0,88%	0,88%	0,86%	0,87%	0,86%
Hajdú-Bihar	4,04%	4,06%	4,09%	3,92%	3,93%	3,88%	3,75%	3,89%	3,89%
Jász-Nagykun-Szolnok	2,38%	2,52%	2,49%	2,52%	2,48%	2,51%	2,50%	2,51%	2,47%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	3,02%	3,07%	3,17%	3,17%	3,21%	3,20%	3,22%	3,18%	3,21%
Bács-Kiskun	3,51%	3,60%	3,73%	3,95%	3,93%	4,08%	4,02%	4,01%	4,20%
Békés	2,11%	2,14%	2,13%	2,15%	2,11%	2,16%	2,14%	2,08%	2,06%
Csongrád-Csanád	3,11%	3,08%	3,12%	3,07%	3,14%	3,10%	3,04%	3,03%	3,01%

3. táblázat: Bruttó hazai termék (GDP) [piaci beszerzési áron] az országos átlag százalékában, Forrás: KSH

Az értéktermelés ágazati sajátosságai

Az megye gazdaságának ágazati összetételét és annak változását legérzékenyebben a bruttó hozzáadott érték, illetve a foglalkoztatottak megoszlásaival szemléltethetjük. Békés továbbra is az egyik leginkább agrárkarakterű megyéje az országnak: a 2016-os GDP-ből 16,8%-ot adott a mezőgazdaság, – míg a vidéki átlag 6,8%, de a rangsorban Békés után következő Somogyban is csupán 11,9% ez az adat –, és az ágazat hatékony is, mivel a foglalkoztatottaknak csupán 10,3%-a dolgozott itt a 2016-os mikrocenzus szerint. Így az egy lakosra jutó mezőgazdasági GDP is kimagasló, minden más megyéét messze meghaladó volt 2016-ban (a vidéki átlag 191%-a!) A másik két nemzetgazdasági főág jelentősége azonban ma már egyértelműen nagyobb Békésben is: az ipar–építőipar GDP-részesedése ugyanis 24,9%, (a foglalkoztatottakból 27,5%), a vezető szerep pedig a szolgáltatásoknak jut (GDP: 58,3%, foglalkoztatás: 62,2%). A szolgáltató ágazatok aránya a vidéki átlag körüli (a 9-10. hely a megyék sorrendjében), az ipar viszont jelentősen kisebb szerepű (az ipari GDP arányát tekintve Békés a 16., foglalkoztatási súlya alapján 13. a megyék között). Az egy lakosra jutó ipari termelési érték is messze elmarad a vidéki átlagtól, 2017-ben is csupán annak 43,5%-át tette ki.

Beruházások

2010 és 2015 között a megyében a beruházási aktivitás folyamatos növekedést mutatott. A 2010-es 73 mrd Ft-ról 2015-re 215 mrd Ft-ra emelkedett. 2015-ről 2016-ra egy nagymértékű 58%-os visszaesés volt megfigyelhető (215 mrd Ft-ról 90 mrd Ft-ra), mely után megint növekedésnek indult és a 2017-es 102 mrd Ft-ról 146 mrd Ft-ra ugrott az értéke. Az egy főre jutó beruházások teljesítményértéke az országos átlagtól jelentős mértékben elmaradt szintet mutat. 2010-ben az országos átlag 52%-át érte el, mely 2018-ra javulást mutatott, és az 56%-os szintet sikerült meghaladnia.

A beruházásokon belül Békés megyében a gépek, berendezések, járművek aránya 2010 és 2018 között folyamatosan ingadozott. 2010-ben az összes beruházások 38%-át tette ki ez az érték, mely 2015-re 29%-ra is csökkent. Ekkor jelentős elmaradás volt megfigyelhető az országos 51%-os arányhoz képest. Ezt követő évre viszont egy látványos megugrás történt 51%-ra, mely után 2017-ben az országos 54%-ot is meghaladta 1%-kal.

Az országos és a megyei beruházási volumen nagyjából hasonló képet mutatott a vizsgált időszakban. 2010 és 2015 közötti növekedés után 2016-ra egy visszaesés volt megfigyelhető, melyet egy újbóli nagyon megugrás követett.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Beruházás összesen (millió Ft)	73 149	80 404	97 802	127 884	181 419	215 029	89 939	101 634	145 881
Épületek és egyéb építmények aránya	59%	54%	54%	63%	66%	69%	45%	41%	50%
Gépek, berendezések, járművek aránya	38%	43%	42%	34%	32%	29%	51%	55%	48%

4. táblázat: Beruházások teljesítményértéke anyagi-műszaki összetétel szerint (2010–2018)

Négy gazdasági ág mutat tartós, magas arányt a beruházásokból. A mezőgazdaság 2015-től folyamatos növekedést mutatott 2018-ig és minden évben 10 milliárd Ft-os nagyságrend felett investált a termelés feltételeinek megújításába. 2018-ban ez az érték elérte a 35 milliárd Ft-ot is. A feldolgozóipar 2017-ig nagyjából kétszeresét fordította beruházásokra, míg 2018-ban a mezőgazdasági szektor előzte meg nagymértékben a feldolgozóipari befektetéseket. A többi időszakban ez az érték egymáshoz közelítő értékeket mutat. Míg a 2000-es években a feldolgozóipar hosszú időtáv átlagában is nagyjából kétszeresét költötte beruházásokra a mezőgazdasághoz képest, a mostani vizsgált időszak végére ez az érték kiegyenlítődött a két gazdasági ág között. A kereskedelmi szektor 2015-től egy kisebb megingással fokozatosan növekvő értéket tudott produkálni, mely a 2019-es évre az 5 milliárd Ft feletti értéket is elérte. 2015-től folyamatosan látjuk, hogy a szállítás-szállítmányozás gazdasági ág szerepe, hogy csökkent és érte el 2018-ra a mélypontját (7,5 milliárd Ft-ról 0,7 milliárd Ft-ra), mely 2019-re újra 5 milliárd Ft felett

produkált. Emellett az alapvetően állami szféra által dominált közigazgatásban és oktatásban mutatható ki egy, vagy több kiugró év a beruházási aktivitásban.

Gazdasági ág		2015	2016	2017	2018	2019	2020 I. félév
A	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	10 400	12 799	15 314	35 633	24 135	12 814
B	Bányászat, kőfejtés	...	...	...	12	...	...
C	Feldolgozóipar	19 143	21 315	29 188	2 119	30 931	15 440
D	Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás	...	...	...	30	...	...
B+C+D	Ipar, víz- és hulladékgazdálkodás nélkül	19 370	21 431	29 264	2 161	31 553	16 350
E	Vízellátás, szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés	65 621	1 730	4 918	77	8 410	2 422
B+C+D+E	Ipar	84 990	23 161	34 182	2 238	39 963	18 772
F	Építőipar	2 132	2 278	2 215	2 464	5 184	1 800
G	Kereskedelem, gépjárműjavítás	3 043	4 100	3 889	4 650	5 277	2 178
H	Szállítás, raktározás	7 537	4 285	3 239	723	5 654	2 177
I	Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	357	410	652	1 824	1 404	389
J	Információ, kommunikáció	654	237	162	877	108	102
K	Pénzügyi, biztosítási tevékenység	61	52	147	951	86	2
L	Ingatlanügyletek	1 179	1 302	2 097	5 177	3 300	883
M	Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	421	431	521	3 887	818	193
N	Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	634	651	498	1 244	1 422	661
O	Közigazgatás, védelem; kötelező társadalombiztosítás	11 565	3 120	4 383	2	8 427	3 223
P	Oktatás	1 484	964	2 918	1 603	4 497	2 115
Q	Humán-egészségügyi, szociális ellátás	6 448	919	2 514	1 136	2 984	1 341
R	Művészet, szórakoztatás, szabad idő	1 512	422	1 038	1 148	4 492	1 797
S	Egyéb szolgáltatás	283	211	132	1 637	474	76
A–S	Összesen	132 699	55 343	73 901	65 197	108 227	14 373

5. táblázat: A Békés megyei gazdasági szervezetek beruházásainak értéke és indexe gazdasági ágak szerint (millió Ft) (forrás:KSH)

e) Társadalmi környezet

ea) Kulturális adottságok, értékek

Békés megye kedvezőtlen demográfiai mutatói különösen hangsúlyossá teszik a megye népességmegtartó erejének kérdését, melynek megőrzésében, erősítésében a kötődésnek, identitásnak, kulturális, közösségi tevékenységeknek kiemelt szerepe van. A kultúra azonban nemcsak identitásképző, hanem társadalomszervező és gazdaságfejlesztő erő is: közösségeket hoz létre, belső energiákat dinamizál, munkahelyeket teremt, fokozza a térség versenyképességét, kreativitásra és innovációra ösztönöz. Jelentős szerepet tölt be szolgáltatásaival és képzéseivel az életen át tartó tanulás támogatásában. Békés megyében a könyvtári szolgáltatások révén egyenlő esélyű hozzáférést biztosítanak a kulturális örökséghez és a legfrissebb tudás valamint információk elsajátításához. Békés megyében összesen 312 közművelődési intézmény működik, amelyből 82 települési könyvtár, 10 nemzeti, szak-, munkahelyi, felsőoktatási és egyéb könyvtár, 34 múzeum és 5 levéltár. A közművelődési intézmények száma a dél-alföldi régiót tekintve itt a legmagasabb, a régióban működő intézmények 45,7%-a a megyében található.

A könyvtárak közösségi szolgáltatásaikkal és a felnőttképzés támogatásával segítik elő a lakosság életminőségének javítását, a foglalkoztatottság és az egyének versenyképességének növelését.

A kultúra természeténél fogva folyamatosan változik, mozgásban van, átalakul és időről időre megújul. Ebben a helyben elérhető kulturális, könyvtári, múzeumi, levéltári, művészeti és közművelődési intézmények értéknövelt szolgáltatásainak, a kulturális rendezvényeknek, a program-és foglalkozássorozatoknak, eseményeknek és a közösségi szerveződéseknek van meghatározó szerepe. Statisztikai adatokkal azonban csupán az intézményes szolgáltatások és azok igénybevétele közelíthető, ami koránt sem képes ezt az összetett rendszert, hatásmechanizmust szemléltetni.

A helyzetet tovább árnyalja, hogy a civil szektor aktivitásának köszönhetően megyei szinten több száz önkéntes dolgozik nap, mint nap e területen, mely aktivitás meg sem jelenik a statisztikákban. Az önkéntesek tevékenysége, miután a kulturális közösségek szoros kapcsolatot ápolnak a közművelődési, könyvtári, múzeumi és levéltári intézményekkel.

A közművelődésre az elmúlt évtized egészében az önkormányzati támogatás, állami normatív hozzájárulás csökkenése jellemző, sajnos egyre nagyobb ütemben. A kieső bevételeket a szervezetek, intézmények pályázati és szponzori támogatásokból igyekeznek pótolni, a gazdasági válság és az állami, önkormányzati költségvetések nehéz helyzete miatt azonban ez egyre nehezebb feladat.

A közösségi művelődés a társadalmi, gazdasági változások ellenére központi fontosságú a lokális társadalmak életében, közösségépítő, identitástudatot erősítő hatása van. A közösségi művelődés fontos szerepet tölt be Békés megye társadalmi kohéziójának erősítésében, az itt felhalmozott értékek, hagyományok, tudástőke, a megye felemelkedését segíthetik és a gazdasági életre is ösztönző hatással lehetnek. A közösségi művelődésbe fektetett anyagi- és humán erőforrás a XXI. század helyi társadalmában különös jelentőséggel bír és kulcsszerepe lehet a megye fejlődésében.

A társadalmi változásokból adódóan meghatározó szerepe van még a kulturális civil szektornak. Fontos a helyi közösségek létrejöttének ösztönzése, bátorítása. Továbbra is fontosnak tartjuk a közművelődési, település-közösségfejlesztő informális közösségek, civil szervezetek járási, megyei, regionális, országos és nemzetközi kulturális kapcsolatainak segítését, gondozását és tervezési dokumentumokban történő megjelenítését.

Békéscsaba Megyei Jogú Város az Agóra-program keretében 2013 januárjában adta át a Csabagyöngye Kulturális Központot (amely mára 6 telephelyen működő integrált közművelődési intézmény), amely azóta nem csupán a megyeszékhely, hanem a megye valamennyi kultúrát kedvelő lakójának számára nyújt teret.

A megye identitásának meghatározó eleme a térségben élő szlovák, román, német, szerb, nemzetiségek hagyománya, kultúrája. Az itt fellelhető értékek őrzése terén kiemelkedő szerepet vállalnak a kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek, rendezvényeikkel, nemzetközi kapcsolataikkal szervesen integrálódtak a megye közművelődésébe, programjaikat többségében a településeken található művelődési intézményekkel együttműködésben valósítják meg.

Békés megyében jelentős a roma kisebbség, az integrációjukban, a leszakadásuk elkerülését segítő felnőttképzési programok megvalósításában a közösségi művelődés fontos szerepet láthat el. A gazdaságfejlesztést szolgáló közművelődési innovációk segítségével a halmozottan hátrányos helyzetben élők életesélyének növekedését, mindennapi lét- és munkakultúrájának fejlesztését szolgáló programok valósulhatnak meg.

A kulturális közösségek szoros kapcsolatot ápolnak a közművelődési, közgyűjteményi intézményekkel, aktívan igénybe veszik a közösségi tereket. A megye közművelődési életének irányítói meghatározó feladatnak tekintik a helyi társadalom működésével összefüggő elemzések és fejlesztési programok készítését, azok hasznosítását, valamint a hátrányos helyzetű településeken a helyi közösségfejlesztő folyamatok elindítását.

Békés megye kultúráját talán a sokszínűség jellemzi leginkább, melynek alapját a hagyományok és a helyi kulturális értékek biztosítják, és amely megőrzésében, ápolásában a helyi közösségek szerepe meghatározó. A megye országos jelentőségű komolyzenei és képzőművészeti örökséget hordoz, melynek ápolását kiállítások, emlékhelyek sora őrzi. E hagyományok ápolásában a komolyzenei együtteseknek, rendszeres koncerteknek, zenei találkozóknak és a zene szeretetét, művelését továbbvivő magas színvonalú képzést biztosító műhelyeknek meghatározó szerepe van.

A képzőművészeti hagyományok továbbvitelében a kortárs alkotók aktivitása kiemelkedően fontos, ami nemcsak a képzésben, a tehetségek feltárásában és kibontakoztatásban jelenik meg, hanem az értékek közvetítésében is, mely rendszeres kiadványokban, országos jelentőségű állandó és időszakos kiállításokban, látogatott galériákban és rendszeresen szervezett alkotótáborokban jelenik meg.

Az irodalom és színházművészet több jeles alkotója kötődik a megyéhez. A békéscsabai Jókai Színház rendszeres színházi előadásai mellett a Gyulai Várszínház rendezvényei és a Szarvasi Vízi Színház nemcsak a hazai, hanem nemzetközi érdeklődésre is számot tartó előadásokat tár a közönség elé.

Békés megye sokszínű néprajzi, nemzetiségi hagyományai az irodalmi alkotások és a tárgyi emlékek (népi iparművészeti alkotások, tájházak, hagyományos ételek) mellett a népzene és néptánc nemcsak magas szintű és elismert, hanem valóban kiterjedt, szinte hálózatosan felépülő rendszerében él tovább. Szinte nincs olyan térsége a megyének, ahol nem működne nemzetközi, vagy országosan elismertségű, minősített együttes és az ahhoz kapcsolódó utánpótlás nevelés, képzés. A megye városai rendszeresen adnak otthont népzenei, néptáncos fesztiváloknak, versenyeknek, találkozóknak, illetve gyakori vendégei a hazai és nemzetközi rendezvényeknek, fesztiváloknak.

A néprajzi, nemzetiségi hagyományok továbbélésének fontos területe a vidék sajátos ipari, illetve mezőgazdasági és állattenyésztési gyakorlat, termelési kultúra megismerése, megőrzése és továbbadása. Békés megye komoly nyomdaipari, tégl- és cserépipari hagyományokkal rendelkezik, melyek fontos erőforrást jelentenek a modern ipari és szolgáltató tevékenység alakulásában. A megye hús és malomipari hagyományai ma is keresett termékek sokaságát jelentik, a megyéből származó dinnye, és gyümölcspárlat (szilvapálinka) keresett élelmiszeripari termékek. E termelési tradíciók erősítésében fontos szerepet töltenek be a megye szinte minden térségében évről-évre megrendezésre kerülő nemzetközi (Csabai Kolbászfesztivál), országos és helyi jelentőségű gasztronómiai fesztiválok.

A megye természeti-táji értékeihez számos kulturális vonatkozás kapcsolódik. A dévaványai Sterbetz István Tűzokvédelmi Látogatóközpont, a biharugrai Bihari Madárvárta, a Kardoskúti Madárvonulás Múzeuma, a szarvasi Körösvölgyi Állatpark, a puszták, legelők, holtágak, halastavak, vizes élőhelyek, ártéri erdők sokasága vonzza a természeti értékeket kedvelő érdeklődőket, melyek sajátos mozaikos elhelyezkedése a Körös-Maros Nemzeti Park gondozásában kap szakszerű védelmet és gondozást. Jelentős természeti és egyben kulturális értéket képviselnek a –

törvény erejénél fogva védett – kunhalmok, melyek a Kárpát-medencében a magyarságot megelőző kultúrák temetkezési helyei, illetve országos jelentőségű kultúrtörténeti értékkel bír a Vésztő-Mágor Történelmi Emlékhely.

eb) Területi identitás, civil aktivitás

A lakókörnyezethez, településhez, térséghez való kötődés, másként fogalmazva a területi identitás fontos területfejlesztési erőforrás. A területi identitás erősítése így minden település, térség számára kiemelkedően fontos feladat. Ebben a táj, a természeti környezet éppúgy megjelenik, mint a perspektívát jelentő gazdasági élet, vagy a kultúra tárgyasult, műemlékekben, népviseletben, a népi építészet hagyományaiban, helytörténeti és helyismereti dokumentumokban, intézményekben, rendezvényekben vagy csak szokásokban, hagyományokban, szemléletben megjelenő elemei. Bár a felsorolás látszólag elválasztja az identitás erősítésében fontos szerepet játszó tényezőket, ezek a valóságban szorosan, szinte elválaszthatatlanul forrnak egygyé és jelennek meg a tradicionális gazdálkodás ma is piacképes, specializált termékeiben, a turisztikai szolgáltatásokban, a helyi közösség összetartását, aktivitását jelentő programokban, rendezvényeken és a mindennapi élet szinte minden területén.

Békés megyét a turisztikai attrakciók, kulturális programok, rendezvények, intézményes szolgáltatások szervezésében, a tradicionális termékek előállításában és piacra juttatásában, a műemlékek, a helyi és megyei gyűjtemények digitális hozzáférhetőségében, táji természeti értékek védelmében is széleskörű, sikeres tevékenység jellemzi. Ennek értelmében a települési, térségi (tájegységre, néprajzi egységre vonatkozó) identitás nemcsak jelen van, nemcsak jellemző a megye szinte minden részegységére, hanem az itt élő emberek mindennapi döntéseit befolyásoló, alakító tényezőt jelentenek.

A megyét ebben az értelemben tehát egy hasznosítható erőforrásként értelmezhető sokszínűség jellemzi, mely sokszínűség összeköti, egybekapcsolja az megye nemzetiségeit, továbbélt hagyományait, termelési tradíciót, értékeit, tárgyi és szellemi emlékeit, kulturális javait, szokásait, illetve a sokszínűséget támogató, elismerő befogadó szemléletet, együttműködési szándékot, nyitottságot. Bár a néprajzi, táji, települési identitások egyértelműen erősebbek, a fenti értelemben bizonyosan beszélhetünk megyei identitásról, mely nemcsak erősebb a más megyékre jellemzőnél, hanem a megye egészét átfogó. E megyei identitást erősíti az a szemlélet, mely immár szervezeti formát is öltve nem konkurens szereplőként, nem riválisként, hanem szövetségesként tekint a szomszéd városra. Ennek elsősorban Békéscsaba és Gyula vonatkozásában van jelentősége, de Békés, Orosháza és Szarvas is meghaladva a rendszerváltáskor még jellemző széthúzást együttműködő partnerre vált. A megyei identitás erősítésében lényeges szerepe van a térség egészének arculatát alakító „*Körösök vidékének*”, az élővíznek, a csatornák hálózatának, a holtágaknak és azok összehangolt hasznosításának. Szintén lényeges identitáserősítő elem a közös sors, hányattatás, a hátrányok, az elmaradottság megélése és az annak meghaladása érdekében közösen mozgósított erőforrások, az összefogás.

Amíg tehát a megyei identitás esetében annak egyértelmű erősödéséről beszélhetünk, addig a regionális identitás formálódásának nagyon kevés jelét érzékelhetjük. Békés megye térségei közül lényegében csak a déli területek kapcsolódnak Szeged széles értelemben vett regionális vonzásteréhez. Az északi részek ezzel szemben Debrecen, míg a megye középső része a 44-es sz. főút és a vasút közlekedési folyosójára felfűződve a regionális funkciókat tekintve inkább Kecskeméten keresztül Budapest táj vonzáskörébe tartozik.

A civil szektor klasszikus szervezeteinek nevezhető alapítványok és egyesületek mellett az elmúlt években új típusú nonprofit szervezetek jöttek létre és a szektor belső szerkezete is jelentősen átalakult. Békés megyében 2017-ben összesen 2223 nonprofit szervezet működött, közülük 1371 egyesületi, 634 alapítványi, 86 non-profit gazdasági és 59 szakmai, munkáltatói érdek-képviselői formában. A megyében működő non-profit szervezetek száma nem sokkal alacsonyabb, mint az országos, valamint a régiós átlag (KSH, 2018).

A nemzetközi és az országos folyamatokkal összhangban azonban egyértelműen kijelenthető, hogy Békés megye – hasonlóan a kisebb megyeszékhelyű, nagy egyetemi központtal, kiemelkedő kutató intézményekkel, regionális központi szerepkörökkel nem rendelkező megyékhez – áldozata az ún. „*brain-drain*” („*agyelszívás*”) jelenségnek. A helyben és helyből elérhető munkapiac a legmagasabb kvalitású szakemberek számára sem a felsőoktatásban, sem a kutatás-fejlesztés területén, sem a magas szintű közigazgatásban, vagy a nemzetközi kapcsolatokban, és a kiemelt üzleti szolgáltatásokban sem kínál elégséges foglalkoztatási lehetőséget a tehetséges, ambícióval rendelkező munkavállalók számára.

A megye középfokú képzési szerkezete széles körűnek mondható, hiszen a legtöbb szakma esetében elérhető az érettségihez kötött, vagy az érettségit nem igénylő szakma elsajátításának lehetősége. A legszélesebb, legkiépültebb képzési szerkezet a megyeszékhelyre, azzal szinte megegyező szerkezetben Gyulára, valamint kissé szűkebben körben Orosházára és Szarvasra jellemző.

A szakképzési rendszer alapvetően humán, gazdasági, műszaki, illetve a megye jellegéből adódóan agrár szakterületekre összpontosul. A különböző szakterületek képzési területileg jól eloszlanak, a legtöbb képzés több városban is elérhető.

A Központi Statisztikai Hivatal 2018. évi megyei adatai alapján a nappali rendszerű iskolai oktatás keretein belül összesen 2180 fő szerzett érettségit, valamint összesen 1627 fő tett sikeres szakmai vizsgát. Ezekkel a számokkal a megye a régiós átlag alatt maradt, a végzettek száma a régió 3 megyéjét tekintve pedig minden esetben sereghajtóként szerepel (igazodva a régió legalacsonyabb megyei lakosságához).

Ugyanakkor a felsőoktatásba jelentkezők és felvettek adatai egyértelműen bizonyítják, hogy tehetséges, felkészült fiatalok élnek a megyében, hiszen a továbbtanulni készülő diákok különböző felsőoktatási intézmények képzéseire nyerne felvételt, pl.: a környező nagy múltú tudományegyetemekre (Szeged, Debrecen). Ezzel szemben a megyében elérhető felsőoktatási képzések, az elmúlt évek jelentkezési adatait tekintve nem eredményeznek nagy mennyiségű hallgatóságot.

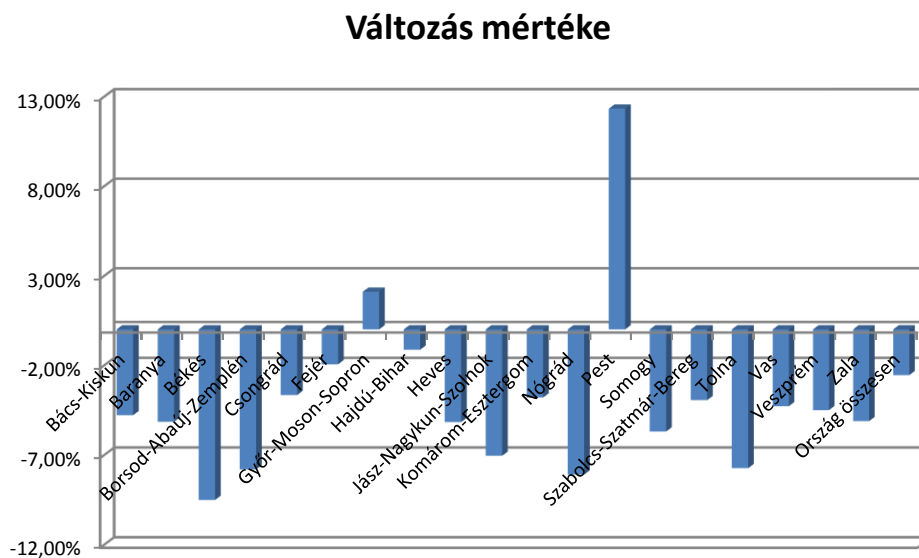
ec) Humán erőforrások: demográfiai szerkezet és prognózis, foglalkoztatási viszonyok, humánkapacitások, jövedelmi viszonyok, kisebbségek helyzete

Népességszám, népsűrűség

Békés megye lakónépessége, összhangban az ország egészére jellemző folyamatokkal, az elmúlt bő évtizedben folyamatosan csökken. Békés megye lakónépessége 2019. január 1-én 334.264 fő volt.

A megye népességszámának 2000-es évekbeli alakulását vizsgálva megállapítható, hogy a 2001-es népszámlálás óta 2010-ig eltelt egy évtized során – az országos átlagnál (1,83%) közel ötször(!) rosszabb - mintegy 8,8%-os csökkenés következett be.

1. ábra: A magyarországi megyék népességváltozásának mértéke a két népszámlálás között

Forrás: Saját szerkesztés, KSH Népszámlálás 2001, 2011 adatok alapján

A megye lakónépessége 2001 és 2010 között majdnem 35 és fél ezer fővel csökkent. Összehasonlításképpen: ez azt jelenti, hogy a megye lélekszáma egy – a megye második legnépesebb városa - Gyula nagyságú város népességét is meghaladó mértékben csökkent az elmúlt évtized során. A 2010-től napjainkig eltelt időszakban némileg csökkent ugyan népességvesztés évenkénti átlagos értéke.

A legutóbbi 8 év során évente átlagosan 3.566 fővel csökkent a megye népessége, ami némileg jobb a megelőző 2001-2010 közti időszak átlagos évi 3.944 fő csökkenésénél. De még így is 2010 és 2019 között 32.000 fővel fogyott a megye népessége. Ez egy Orosháza nagyságú város népességének elvesztésével egyenlő. Az átlagos népsűrűség a megyében 60 fő négyzetkilométerenként, ami a 105 fő/km²-es országos átlag alatti, ezzel az értékkel Békés megye (Bács-Kiskun megyével együtt) az ország harmadiknegyedik legritkábban lakott megyéje. A népesség területi elhelyezkedése a megyében - a sajátos településhálózati adottságok, azaz a megye keleti szélén lévő két legnagyobb város következtében - meglehetősen kiegyenlítetlen. A nagyobb népességtömörülések a megye városai térségében összpontosulnak. Ezek közül is kiemelkedő a megye keleti részén a Békéscsaba-Gyula(-Békés) városi térségben kialakult relatíve nagyobb népességtömörülés, de a Békéscsaba körül kialakult agglomerálódó térségben is a megyei átlagnak több mint kétszerese a népsűrűség. A Sarkadi járás és a megye középső, Orosháza – Békéscsaba – Gyomanedrőd közötti vidékei a legritkábban lakottak. Ezekben a térségekben igen alacsony, 25 fő/km² alatti a népsűrűség. A legkisebb népsűrűségük a Szeghalomi, Sarkadi és a Mezőkovácsházai járások, a legsűrűbben lakott a Békéscsabai. Ez utóbbi az egyedüli a megyében, ahol az országos átlagot (105 fő/km²) meghaladó a népsűrűség (134 fő/km² 2012-ben.).

Népesedési folyamatok

A megyében élő népesség fogyása a megye területén belül nem egyenletes, a csökkenés jelentős területi differenciát mutat.

	2010 (fő/járás)	2017 (fő/járás)	Változás (%)
Békéscsabai	86823	80021	-7,8
Békési	38157	35197	-7,8
Gyomaendrődi	24328	22787	-6,3
Gyulai	43064	39698	-7,8
Mezőkovácsházai	39731	38268	-3,7
Orosházai	52176	49016	-6,1
Sarkadi	22942	22203	-3,2
Szarvasi	29485	26774	-9,2
Szeghalomi	29850	28474	-4,6
Megye összesen	366556	342438	

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

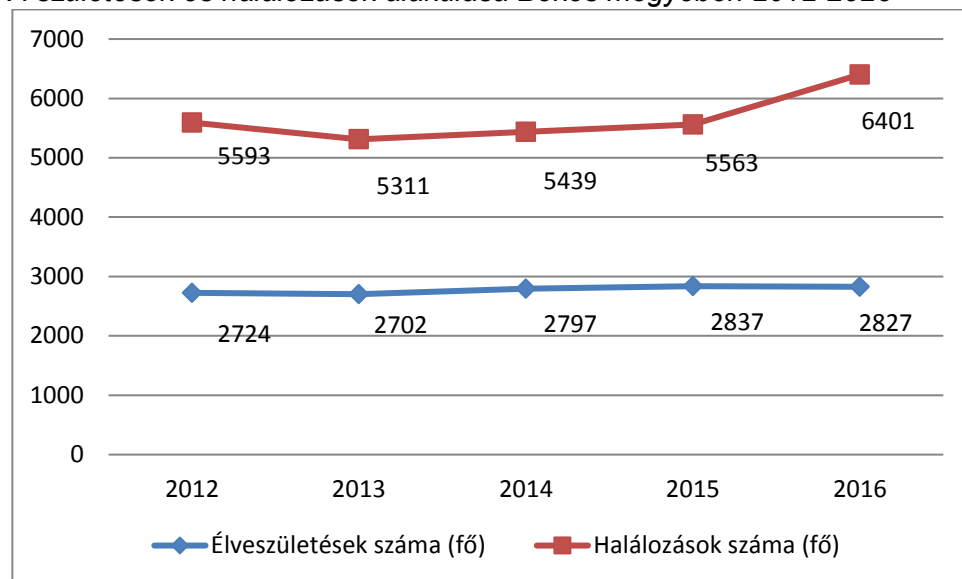
A népességszökkenés kivétel nélkül a megye összes járását sújtja. Csúpn a csökkenés mértékében vannak – számottevő - eltérések. A kétezres évek elején még relatíve kisebb csökkenést mutató Békéscsabai és Gyulai járás népessége erősebben fogy az átlagosnál. Ennél nagyobb arányú csökkenést csak a Szarvasi járásban tapasztalni. Mivel Békéscsaba és Gyula térsége a megye legnagyobb népességtömörülései is egyben, az itt mért egyaránt 7,8%-os fogyás effektíve népességszámban is közel 7 ezer, illetve 4 és fél ezer főt jelent. A kétezres évek első évtizedében még a megye D-i periferiáján az országhatár mentén, valamint a megye ÉK-i térségében volt jelölhető ki egy-egy olyan összefüggő település csoport, főként a megye relatíve dinamikusabb központi térségeitől távolabb fekvő kistépülések, rohamosan veszítettek népességükből. A megye külső periferiáin elhelyezkedő Sarkadi és Mezőkovácsházai járás településeiben a legkisebb a népességfogyás mértéke. Korábban ezek a térségek nagyobb ütemben veszítettek népességükből. Ugyanakkor korábban a megye városi térségei - az Orosháza-Békéscsaba-Gyula közötti térség, illetve a Szarvas-Gyomaendrőd-Szeghalom térség - valamennyire képesek voltak ellensúlyozni a vidék erőteljes fogyását, mára pont ezek a várostérségek népességvesztése erősödött fel.

Természetes népmozgalom

A lakónépesség számának alakulását az élveszületések és halálozások különbségéből adódó természetes szaporodás valamint az állandó és ideiglenes be- illetve elvándorlások egyenlegeként előálló vándorlási különbözet határozza meg. Békés megye népessége a 2001-es népszámlálás óta eltelt szűk két évtized során is folyamatos csökkenést mutat. Ennek okai a természetes szaporodásban (fogyásban) és a negatív vándorlási egyenlegben keresendők. A természetes szaporodás (az élveszületések és a halálozások számának különbsége)

a vizsgált 2012- 2017 közötti időszak során negatív, mivel a halálozások száma magasabb a születéseknél, ezért a megyében természetes fogyásról beszélhetünk. A természetes fogyás éves értéke a vizsgált legutóbbi 5 év során 2013-ban volt a legkedvezőbb, azóta némileg romlik ez a mutató, a halálozások számának emelkedése miatt. 2016-ban a halálozások száma csökkent az előző évihez képest. A születések száma tendenciáját tekintve lassú javulást mutat. „016-ban a természetes fogyás mértéke 2574 fő volt, ennyivel haladta meg a halálozások száma a születéseket.

A születések és halálozások alakulása Békés megyében 2012-2016

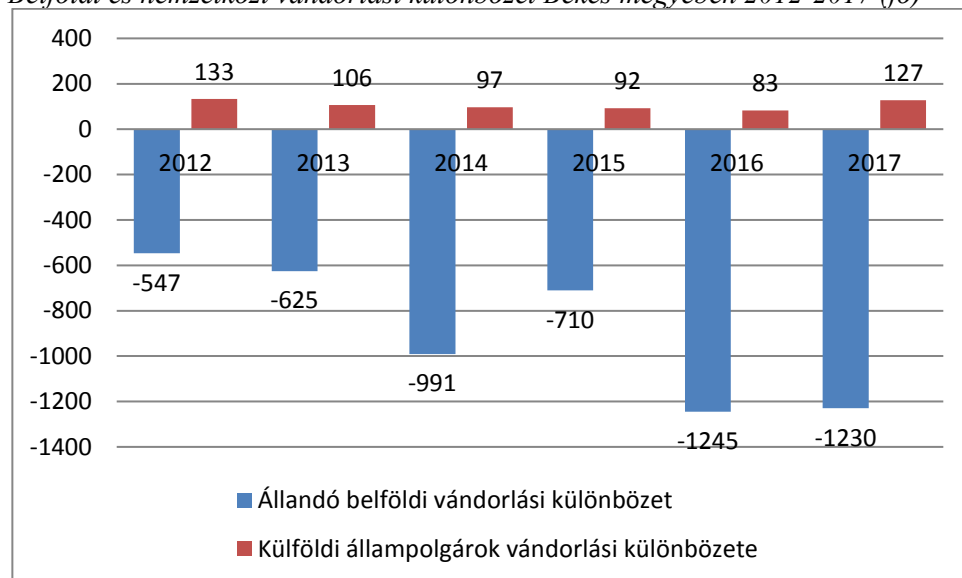
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A kedvezőtlen népesedési mutatók gyakorlatilag a megye egész területét jellemzik, de a természetes fogyás mértéke mégsem teljesen homogén, e tekintetben jelentős területi differenciák léteznek az egyes járások között. Az összkép feltétlenül kedvezőtlen, hiszen a 2012-2017 közötti időszak adatainak összesítése alapján a megye 9 járása közül mind a 9-et a – különböző mértékű – természetes fogyás jellemzi. A természetes fogyás a Szarvasi és a Mezőkovácsházai járásban a legsúlyosabb mértékű. Ezekben a járásokban, a megye déli határmenti egyharmadában és a Szarvas-Orosháza közötti településcsoportban a mutató értéke a -8,5 ezreléknél is rosszabb. E két járás egyes településeiben különösen magas, a -10 ezreléket is meghaladja a népesség természetes fogyásának átlagos évenkénti mértéke. Külön-külön vizsgálva csak a születési illetve a halálozási arányszámokat az alábbi megállapítások tehetők. Az élveszületések arányát a lakossághoz viszonyítva a legmagasabb értékekkel a megye É-i térsége rendelkezik, különösen a Szeghalomi járásban igaz ez. A Szeghalom-Békéscsaba- Mezőkovácsháza vonaltól Ny-ra viszont alapvetően a rendkívül alacsony születési arányszámok jellemzőek. A halálozások lakónépességhez viszonyított aránya szintén a sarkadi és a mezőkovácsházai járásban a legmagasabb.

Vándorlás

A megye külső – belföldi - vándorlási egyenlege, azaz a más megyékből történő beköltözések és a más megyékbe történő elköltözések egyenlege a vizsgált legutóbbi időszak negatív. Az elvándorlások értéke évről évre meghaladja a bevándorlásokét. A belföldi vándorlási veszteséget a nemzetközi vándorlásból adódó minimális nyereség nem képes ellensúlyozni. A külföldi beköltözésekből származó népességyarapodás évenkénti 100 fő körüli nagyságrendje korántsem elegendő a hazai elvándorlásból adódó évenkénti átlagosan 1000 fő körüli, de 2016-2017-ben az 1200 főt is túllépő veszteség ellensúlyozásához. Különösen igaz ez annak tükrében, hogy a megye belföldi vándorlási vesztesége évről-évre növekedett, értéke az időszak második felére megduplázódott.

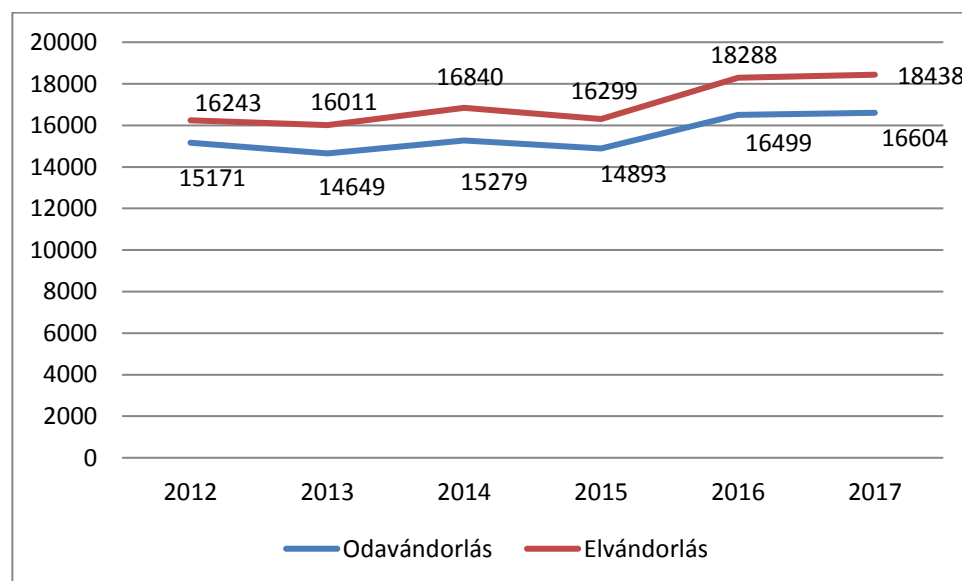
Belföldi és nemzetközi vándorlási különbszet Békés megyében 2012-2017 (fő)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Az elvándorló népesség száma csaknem 2000 fővel nőtt 2015-ről 2016-ra, de ezt a növekedést nem követte ugyanilyen mértékben a megyébe beköltözők száma. A megyéből történő elvándorlás, illetve a beköltözések közötti olló 2015-től – kisebb mértékben – ismét nyílni kezdett, hasonlóan a korábbi időszakban tapasztaltakhoz.

Az állandó és ideiglenes el- és odavándorlások alakulása Békés megyében 2012-2017 között (fő)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A megye mind a kilenc járása negatív vándorlási egyenleggel rendelkezik a vizsgált 2012-2017 közötti időszak átlagát tekintve. A megye megosztott, mivel a negatív elköltözési aránnyal leginkább sújtott települések többsége a megye D-i, illetve É-i negyedében helyezkedik el. A Mezőkovácsházai és a Szeghalomi – megyei viszonylatban kisebb lélekszámú településeket tömörítő - járásokat sújtja leginkább a tartós vándorlási veszteség. A legnagyobb népességvesztésű területek Mezőkovácsházától D-re és Szeghalomtól É-ra, az említett járási központ települések és a megyeilletve országhatár közötti leszakadó periférikus térben alakultak ki. Az elvándorlás a nagyobb lélekszámú, jobb korösszetételű, illetve a kedvezőbb földrajzi, közlekedési, foglalkoztatási adottságokkal bíró települések esetében nem jelent olyan mértékű problémát, mint a megye periferiáin elhelyezkedő kistelepülések életében. A

megye középső térségében, az Orosházi, Békéscsabai, Gyulai járások területén mérsékeltebb a vándorlásból adódó népességvesztés, csupán 0 és -3 ezrelék közötti. A megye legnagyobb városai ebbe a csoportba tartoznak, így Békéscsaba, Orosháza, Gyula is.

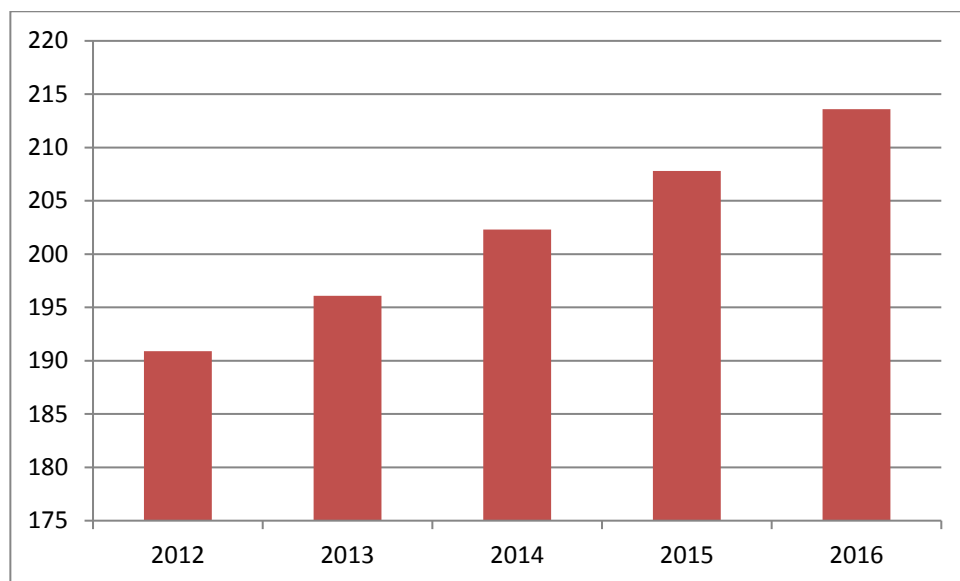
A megye településeit csak a beköltözések lakossághoz mért magas aránya szerint vizsgálva, több kisebb térség rajzolódik ki, ahol az odavándorlás megközelíti, vagy meg is haladja az 5 százalékos arányt. Ezek döntően a megye legnépesebb és egyben legdinamikusabb, jó közlekedési kapcsolatokkal és relatíve jobb életminőséget biztosítani képes városai. Olyan mértékű szuburbanizálódó és dinamikusan növekvő népességű településgyűrű azonban nem alakult ki még a megyeszékhely Békéscsaba körül sem, mint számos magyarországi nagyváros és megyeszékhely vagy régióközpont esetében tapasztalható. A településekről történő elköltözéseket tekintve a megye megosztott. Mert bár az egész megyét sújtja a nagyarányú elvándorlás, mégsem egyforma mértékben. A megye K-i, DK-i fele, hozzávetőleg a Kardoskút-Telekgerendás-Gyula-Vésztő vonaltól K-re elhelyezkedő településcsoportban a megyei átlagot meghaladó mértékű az elköltözés a településekről. Kiemelkedik a Mezőkovácsházai és a Szeghalomi járás. A megye nagyobb lélekszámú és régebbi városaiban – Békéscsaba, Gyula, Orosháza, Szarvas, Gyomaendrőd - és környezetükben jellemzően a legkisebb a lakossághoz mért elvándorlási arány. A kistelepülések esetében a magas elvándorlási arányszámok gyakran csak pár főt, legfeljebb néhány tucat elköltözőt takarnak, ami számszerűségét tekintve nem tűnik jelentősnek.

Am a falvakat elhagyók leggyakrabban a fiatalabb, produktív korban lévő korosztályokból kerülnek ki, s távozásuk a számszerű lakosságvesztésen túl az amúgy is előregedő félben lévő települések korstruktúráját rontja. Ezek a kistelepülések fokozatosan elveszíthetik megújuló képességüket mind demográfiai, mind pedig gazdasági értelemben, ami további népességvesztéshez, esetleg elnéptelenedéshez vezet.

A népesség struktúrája

A népesség szerkezetének tekintetében a legfőbb sajátosság a megye korstruktúrájának kedvezőtlen képe. A megye egyes térségeiben az országos szinten is magas előregedés, jellemző, de egy-egy relatíve kedvezőbb helyzetű településtől eltekintve a megye népességének struktúráját az idős korosztályok magas aránya jellemzi. A fokozott előregedés, azaz az idősebb korosztályok teljes népességen belüli magas részaránya és a fiatal népesség relatíve kisebb részesedése az érintett települések reprodukciós képességének csökkenésével jár. Az e településekről elvándorló népesség javarészt a fiatal és középső korosztályok köréből kerül ki, ami népességen belüli részarányuk csökkenése mellett a települések demográfiai megújuló képességének esélyét is visszaveti. A fiatalok (0-14 évesek) részaránya alatta marad az országos átlagnak, míg az idősek aránya a megye lakosságán belül magasabb az országos átlagnál. Az öregedési index (a 60 év feletti korosztály a 14 év alatti korosztály százalékában) a legutóbbi öt év során folyamatosan növekszik. 2016-ban az értéke 213,6. A növekedése meglehetősen egyenletes, ami előre vetíti, hogy a lakosság előregedése továbbfolytatódik.

Az öregedési index alakulása (Az öregedési index a 14 éves és ennél fiatalabb népességre jutó idősök (65 évesek és annál idősebbek) arányát mutatja)

Forrás: T-MER adatok alapján saját szerkesztés

A népeszszerkezet területi differenciáinak értékelése a területrendezés számára sem érdektelen. Az idős népesség fokozott részarányával jellemezhető összefüggő településcsoportok elsősorban a megye nyugati részén rajzolódnak ki. Az Orosháza – Szarvas – Békéscsaba között elhelyezkedő településcsoportban, továbbá a megye D-i és ÉK-i határszéli településeinek nagy többségében 200- nál is több idős korú jut a gyermekkorúakra. A megye népességének előregedettsége az országos átlagnál lényegesen előrehaladottabb. A megye nyugati és déli térségében magasabb fokú az előregedés, az északkeleti részen a népesség korösszetétele kedvezőbb. Az öregedési index átlagos értéke a Szarvasi járásban a legrosszabb. A Szeghalomi, a Békési és a Sarkadi járásban a legkisebb az öregedési index, vagyis a legfiatalabb népességgel ezek a kistérségek rendelkeznek. Összegzésképpen megállapítható, hogy a népességfogyás 90-es évek kedvezőtlen trendje a kétezres évekre is átnyúlik, sőt fel is erősödött. E tekintetben a közelmúlt sem hozott változást. A megye népességvesztése az elmúlt 5 év során némileg lassuló ütemet mutat. A 90-es években még alapvetően a természetes szaporodás rossz értéke volt a meghatározó, a kétezres években ehhez az elvándorlás erőteljes növekedése társult. Összességében a természetes fogyás mértéke magasabb, mint a vándorlási egyenlegé, azaz a népességfogyás nagyrészt az előregedő korszerkezet következtében bekövetkező lélekszámcsökkenés eredménye, amihez némileg kisebb mértékben járul hozzá a vándorlásból adódó lakosságvesztés. A megye demográfiai értelemben leginkább hátrányos helyzetű térségei egyrészt azok, ahol az erősen negatív természetes fogyás jelentős vándorlási veszteséggel párosul, így a települések népessége rohamosan fogy. Tovább rontja helyzetüket, hogy e településekről épp a reprodukív korú népesség vándorol el kedvezőbb életlehetőségek reményében. E térségek közös jellemzője az előregedő népesség, az idős korosztályok relatíve magas aránya az aktív korú lakossághoz képest, azaz a rossz korstruktúra. A települések - utánpótlás hiányában - belső forrásokból nem lesznek képesek megfordítani a kedvezőtlen tendenciákat. Ezek a térségek egyben a megye gazdasági, társadalmi tekintetben is periférikus területei. E kedvezőtlen adottságú térségek - eltekintve néhány, valamely szempontból némileg jobb helyzetben lévő település közbeékelődésétől – összefüggő térséget alkotnak a megye D-i, és ÉK-i szélén a Mezőkovácsházai és a Szeghalomi járásokban elsősorban, továbbá a Szarvasi járás területén. A népesedési mutatók összességében a nagyobb népességű, tradicionális városokban nyújtják a megyén belüli legkedvezőbb képet. Azonban ez is relatív, mivel a városok népessége is fogy, mind természetes úton, mind az elvándorlás következtében. Népességük – egyelőre - kevésbé előregedett, mint a kisebb településeké. A szuburbanizálódás, a városkörnyékre történő kiköltözések még a Békéscsaba környéki agglomerálódó térségben sem mutatják olyan mértékben azokat a tipikus jegyeket, amelyek számos hazai nagyvároskörnyék esetében

megmutatkoznak a városkörnyék népességszámának növekedésében, a produktív korú, aktív népesség kiköltözésében.

Kisebbségek helyzete

Békés megyében a 2016 mikrocenzus adatai szerint a lakosság alig 1,08%-a vallotta magát valamely nemzetiséghez tartozónak, ami alatta marad az országos átlagnak (1,75%). A népszámlálási adatok szerint a megye legnagyobb számú nemzetisége a cigányság (a megye lakosságának 2,59%), a szlovákság (1,61%) a románság (1,59%) majd a német (0,62%) nemzetiség követ.

A megyei szlovákság területi elhelyezkedése egyenletes, a megye több települése szlovák telepesek révén népesült be a török hódoltság után a 18. század során több lépésben. A szlovákság lélekszáma érdemben csökkent a második világháborút követő „lakosságcsere” következtében, ám a megye települései között több olyan is található, ahol nagyrészt ma is szlovák gyökerű családok leszármazottjai élnek. A szlovákság igyekszik őrizni nyelvi, kulturális hagyományait, (a megyei könyvtár 1972 óta lát el szlovák báziskönyvtári feladatokat), de az asszimiláció gyorsulása következtében a szlovák identitással rendelkező lakosok aránya lecsökkent. Békéscsaba és környéke mellett, melyet a hazai szlovákság fővárosának is tartanak, elsősorban Szarvason (és környékén), Tótkomlóson, továbbá Medgyesegyházán és Mezőberényben ápolják leginkább a szlovák nemzetiségi hagyományokat, de további tucatnyi település tartja szlovák gyökereit, őrzi hagyományait.

A békés megyei románság a határ menti sávban telepedett meg és él ma is nagyobb arányban. Lélekszámuk Méhkeréken a legnagyobb arányú, de Sarkadkeresztúron is magas. Gyulán, Kétegyházán, Battonyán és Eleken szintén nagy számban élnek román nemzetiségűek, illetve több kisebb dél-békési településen tartják őket számon. A megyei németek lélekszáma a második világháború és az azt követő kitelepülések következtében lényegesen lecsökkent. Gyula, Mezőberény, Elek és az annak környezetében lévő kisebb községek a megyei németiség legfontosabb települései, de Tótkomlós és Battonya is hordozza a német nemzetiség jelenlétének hagyományait.

A cigányság arányát a népszámlálás a teljes lakosság kicsit több mint két és fél százalékában jelezte, amivel Békés megye az ország azon területei közé tartozik, ahol lélekszámuk és arányuk is viszonylag alacsony. A nemzetiségek létszámára vonatkozó adatok, köztük az országos népszámlálások adatai, az „önbevalláson” alapuló regisztráció miatt lényeges torzításokat tartalmaznak. Ez a megállapítás igaz minden nemzetiségre, de fokozottan jellemző a cigányság esetében, ami az előítéletek, a negatív társadalmi megítélés, és az ezzel is összefüggő ún. „negatív identitás” következménye. A hivatalos adatokkal ellentétben a cigányság jelenléte a megye településeinek több mint kétharmadában jellemző, létszámarányuk azonban csak néhány településen haladja meg a 10%-ot (Mezőgyán, Geszt, Kevermes, Végegyháza). Legnagyobb számban a megye városai közül Békésen, Szarvason, Sarkadon, Vésztőn, Mezőkovácsházán és Battonyán élnek. Térségi szinten legnagyobb arányban a Sarkadi kistérségben és dél-békés hátrányos helyzetű kisebb településein laknak.

A nemzetiségek demográfiai szerkezete többnyire érdemben eltér az országos átlagtól, a cigányság esetében lényegesen fiatalosabb, más nemzetiségeknél pedig erősen előregedő korstruktúra jellemző. A tartós munkanélküliség és az egyre súlyosbodó szociális problémák eredményeként az elmúlt években a cigányságot érintő szegregáció erősödése figyelhető meg Békés megye településein is. A telep vagy telepszerű lakóövezeti elkülönülés és a súlyosbodó közbiztonsági problémák egyre több településen okoznak mindennapi problémákat.

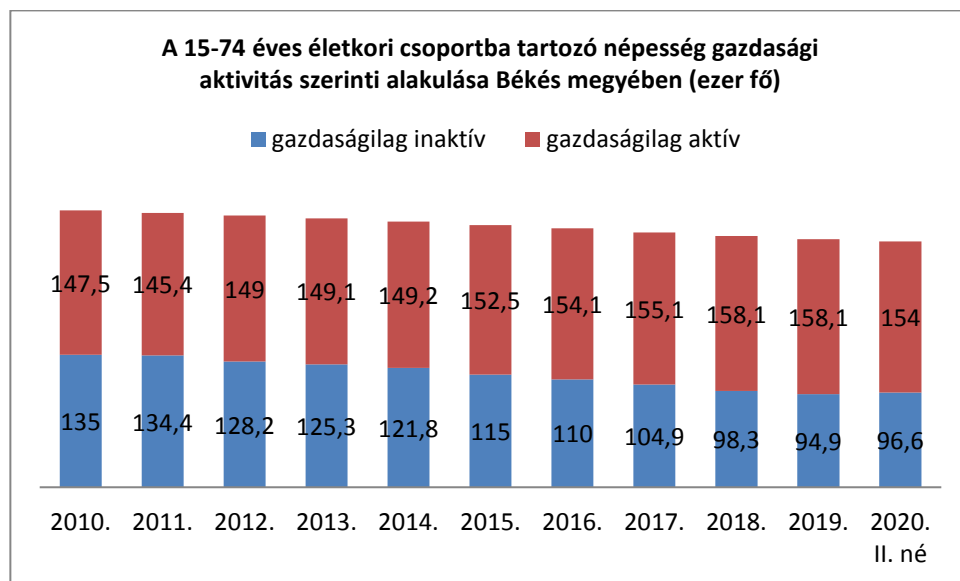
Munkaerőpiaci helyzet

A KSH adatai alapján Békés megye lakónépessége 2019 januárjában 334 264 fő volt. A népességen belül a gazdasági szempontból legaktívabbnak tekintett 15-64 éves korosztály a népesség 64,6%-át adja. Az e körbe tartozók lélekszáma 2010-2020 között 13,6%-kal 33 720 fővel csökkent. A demográfiai adatok alapján idősödő társadalom jellemezi megyénket, mely miatt egyre nagyobb teher hárul az itt élő aktív életkorú népességre. A megyében az un. eltartottsági ráta 2010-ben még 47,5%-on állt, jelenleg azonban már 54,8%-ot mutat. Az országos folyamatokhoz hasonlóan, a kedvezőtlen demográfiai adottságok ellenére (csökkenő népességszám, és idősödő társadalom) Békés

megyében is javultak a gazdasági aktivitási mutatók, ezen belül emelkedett a foglalkoztatottság és csökkent a munkanélküliség szintje. A veszélyhelyzet megjelenése lefékezte az aktivitási mutatók folyamatos javulását, azonban az adatok ezzel együtt is felülmúlják a 2010-ben mért értékeket.

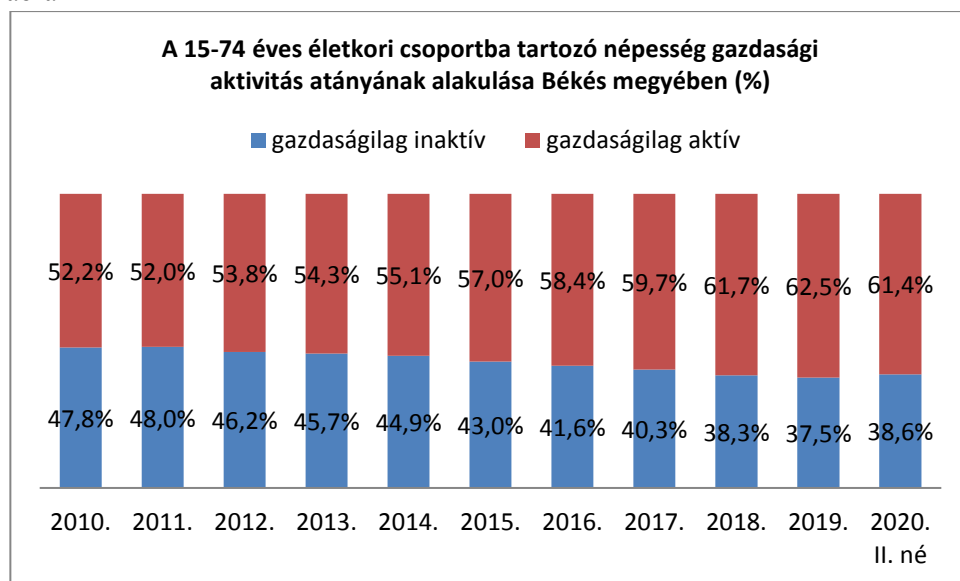
A gazdasági aktivitás szempontjából figyelembe vett 15-74 éves korosztályban a népességszám csökkenése mellett a 2010-2020. II. negyedévi időszakban a gazdaságilag aktív népesség száma az időszak kezdetén mutatkozó 147,5 ezerrel szemben 2020. II. negyedévére elérte a 154 ezret. A vizsgált 10 év alatt a gazdaságilag aktív népesség 6,5 ezer fővel emelkedett. Ugyanezen korcsoportban a gazdaságilag nem aktívok száma mérséklődött, így egyre kevesebben maradnak távol a munkaerőpiactól.

ábra

Forrás: BKMKH adatszolgáltatás alapján

ábra

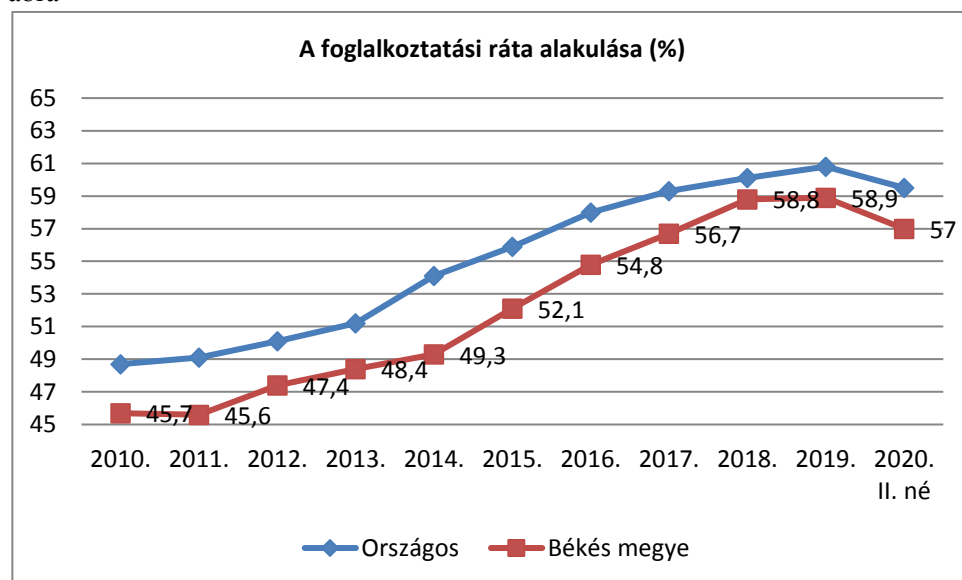

Forrás: BKMKH adatszolgáltatás alapján

A 15-74 éves korcsoporton belül a gazdaságilag nem aktívák száma egy évtized alatt 38,4 ezer fővel csökkent. A gazdaságilag aktív és nem aktív népesség arányában az aktivitás fokozott növekedése figyelhető meg. A legfrissebb adatok alapján a megyében élő 15-74 éves népesség 61,4%-a tartozik a gazdaságilag aktívák körébe, és a 38,6%-a a gazdaságilag nem aktívák közé. 2010-ben ugyanez az arány még közelített egymáshoz, akkor a gazdaságilag aktívák aránya 52,2%-ot, a nem aktívaké 47,8%-ot mutatott.

Békés megyében a legfrissebb adatok lapján 143 ezer fő tartozik a foglalkoztatottak körébe. Az e körbe tartozók száma 2010-től folyamatosan növekszik, a tíz évvel ezelőtti 129,2 ezer fős létszám 13,8 ezer fővel emelkedett, ami 10,6%-os létszámbővülést jelent. A foglalkoztatási ráta Békés megyei értéke 2010-ben 45,7% volt, ami az elmúlt években folyamatosan növekedett, s a legfrissebb mérés idejére összességében +11,3%-ponttal változott. A gazdaságilag aktív népességen belül a foglalkoztatottak aránya Békés megyében jelenleg 57%-ot mutat. A megye ezen mutatója nem éri el az országos értéket. A foglalkoztatási arány követi az országos tendenciákat, 2019-ig folyamatosan növekedett, majd az utóbbi időszakban a veszélyhelyzet hatására mérséklődés állt be. A jelenlegi adatok szerint a foglalkoztatási arányunkban 2,5%-ponttal marad el az országos átlagtól.

ábra

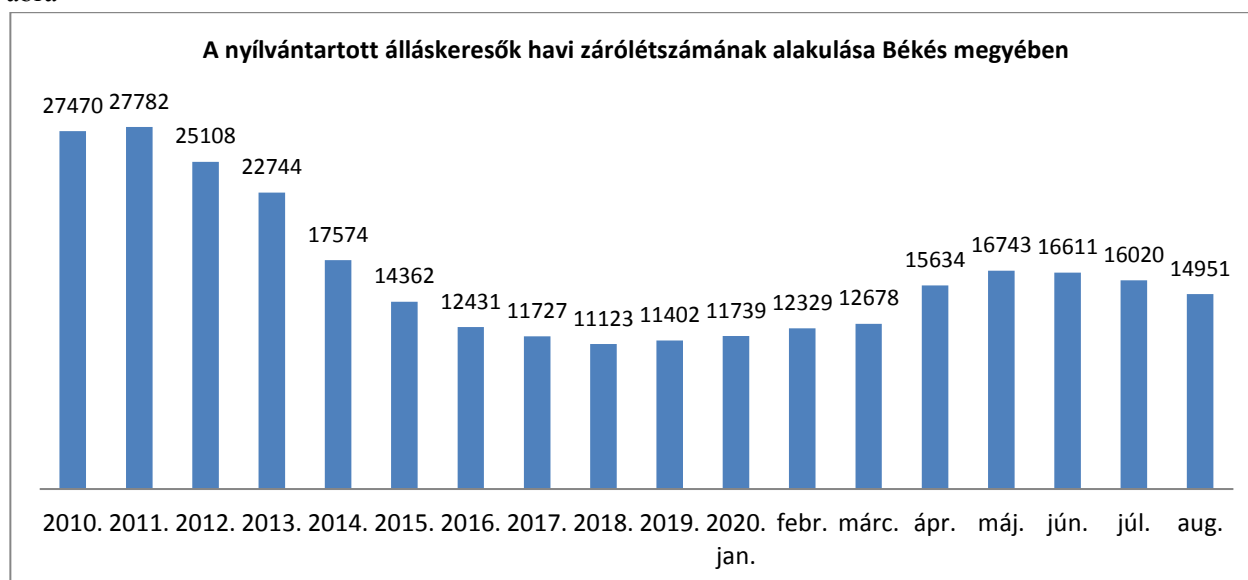
Forrás: BKMKG adatszolgáltatás alapján

Nyilvántartott álláskeresők

Békés megyében a nyilvántartott álláskeresők száma folyamatosan csökkent a veszélyhelyzet megjelenéséig. A vizsgált időszakon belül 2011-ben rögzítettük, a gazdasági válság utáni évek legmagasabb nyilvántartott álláskeresői létszámát, amikor havonta átlagosan 27 782 fő szerepelt a regiszterben. Az állást keresők száma ezt követően éves szinten 10% körüli mértékben csökkent, majd 2014-ben jelentős zuhanással 22,7%-os, majd 2015-ben 18,3%-os mérséklődés jellemezte. Ekkorra Békés megyében a Nemzeti Foglalkoztatás Szolgálat által nyilvántartott álláskeresők száma 14 ezer főre esett vissza. Az álláskeresők számának csökkenése 2018-ig tovább folytatódott, évente 5-10%-os mérséklődéssel, majd 2019-ben a csökkenés megállt, és feltételezhetően megközelítettük a munkanélküliség „természetes” szintjét, ami megyei szinten 11 ezer fős nagyságrendet jelentett. A 2020-as év mérsékelt növekedéssel indult, majd a veszélyhelyzet megjelenése jelentős létszám beáramlását eredményezte.

Márciusról áprilisra több mint 3,5 ezer fő került nyilvántartásba, majd további mérsékelt növekedéssel az álláskeresők száma májusra megközelítette a 17 ezer főt (16 743 fő). A gazdaságvédelmi intézkedések és a munkerőpiac élénkülésének hatására a nyári hónapok folyamatos mérséklődést mutatnak. Augusztus végére 15 ezer fő alá (14 951 fő) csökkent a regiszterben lévők száma, és a kedvező gazdasági folyamatok fennmaradása esetén a nyilvántartott álláskeresők számában további mérséklődés várható.

ábra

Forrás: BKMKG adatszolgáltatás alapján

táblázat: Az alkalmazásban állók keresetének változása

Időszak	Havi bruttó átlagkereset, Ft			Havi nettó átlagkereset, Ft		
	fizikai foglalkozású	szellemi foglalkozású	összesen	fizikai foglalkozású	szellemi foglalkozású	összesen
2016. év	153 329	258 247	193 115	101 964	171 735	128 422
2017. év	175 243	287 179	220 009	116 536	190 974	146 305
2018. év	198 139	310 769	245 290	131 763	206 660	163 117
2019. év	223 773	333 659	268 791	148 809	221 883	178 746

Forrás:

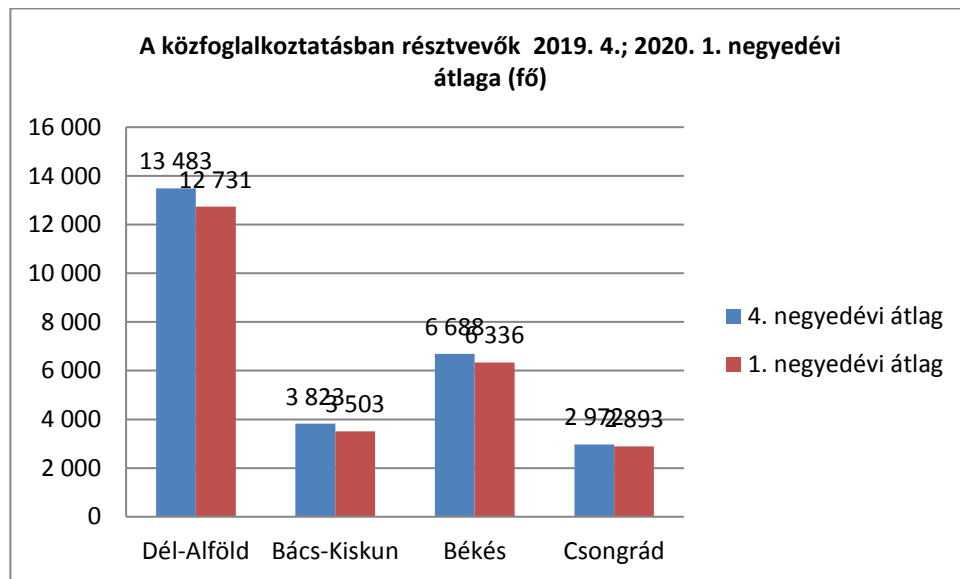
2018. 1-4. negyedéhez viszonyítva a havi bruttó átlagkereset 10,5%-kal emelkedett 2019.-ben, amely így meghaladta a 268 000 forintot. Ezen belül a fizikai foglalkozásúak átlagosan bruttó 223 773 Ft-ot, míg a szellemi foglalkozásúak 333 651 forintot kerestek.

Közfoglalkoztatás

2019. október és 2020. március közötti időszakban a közfoglalkoztatásban részt vevők átlagos létszáma Békés megyében 6.512 fő volt.

A Belügyminisztérium adatbázisa alapján a közfoglalkoztatás igen elterjedt foglalkoztatási forma Békés megyében. 2020. 1. negyedév végén meghaladja a dél-alföldi és az országos átlagokat is: a közfoglalkoztatási ráta a dél-alföldi megyékben átlagosan 29%, Magyarországon 26%, míg a megyében ez a szám 35%.

ábra

Forrás: saját szerkesztés BM adatok alapján

Fontos megjegyezni viszont, hogy a közfoglalkoztatásban alkalmazottak száma folyamatosan csökken országosan, mely tendenciát a Békés megyei létszámváltozás is jól tükröz.

f) A települések intézményfelszereltsége (a lakosság egészségügyi, szociális, oktatási, kulturális, szabadidő-, turisztikai információs, szálláshely-szolgáltató, sport-, kereskedelmi, szolgáltató és igazgatási intézményekkel való ellátottsága, az intézmények kihasználtsága)

Békés megye településeinek intézményellátottsága országos összehasonlításban – mind az alapellátás, mind a középfokú ellátás – tekintetében a legtöbb esetben közepesnek vagy jónak mondható. Ez az általánosan inkább kedvező kép elsősorban a megye településszerkezetének köszönhető, mivel viszonylag kevés az alacsony lélekszámú település, és a nagyobb települések általában képesek az alapellátást biztosító, sőt egyes középfokú intézmények fenntartására is.

A megye oktatási-nevelési intézményellátottsága

Az oktatási és egészségügyi intézményellátottság terén sajátos kettősség jellemzi a megyét. Míg az alapfokú, középfokú szolgáltatásokat nyújtó intézményekkel az országos átlagot közelítően, vagy akár azt meghaladóan ellátott, a speciális vagy felsőfokú szolgáltatásokat nyújtó intézmények gyakran hiányoznak, vagy nehezen érhetők el. Igaz ez a felsőoktatásra, a speciális szakellátást nyújtó fekvő- és járóbeteg-ellátásra, illetve az egyéb speciális szolgáltatásokra, mint például a prevenciós szolgáltatások, a speciális problémával küzdő gyermekek vagy fogyatékos személyek ellátása, a krízisközpontok vagy a támogató szolgálatok.

Az intézményi szolgáltatás egyik kritikus eleme a kisgyermekes családok számára nyújtott bölcsődei szolgáltatás. A családok felnőtt tagjainak munkavégzését érdemben akadályozhatja a kisgyermekkorú ellátások kiépültségének hiánya. A 2019-es adatok szerint ez a szolgáltatás a megye városainak mindegyikében elérhető, kivéve Battonya város, ahol a Terület- és Területfejlesztési Operatív Programból a bölcsőde építése jelenleg folyamatban van. A községek közül Békésszentandrás, Doboz, Köröstarcsa, Nagyszénás, Kondoros, Kétegyháza tart fenn bölcsődét, mini bölcsőde működik Körösújfalun, Lökösházán és Magyarbánhegyesen, családi bölcsőde Zsadányban.

Bejáró munkavállalók esetén tehát, ha helyben nem is, a városban elvileg hozzáférhető a szolgáltatás. Ezt két irányból is segítheti a rugalmas ellátásszervezés. Egyes települések óvodáiban a jogszabályi lehetőségeket figyelembe véve az óvodás kor előtt lehetővé teszik a beiratkozást, ami nagyban segítheti a kisgyermekes családok, főképp nők munkavállalását. A másik rugalmas szolgáltatástípus, a családi napközi, mely Békés megyében a csak néhány esetben jelenik meg, a 2013-as TEIR adatok szerint csupán 8 településen van jelen ez a szolgáltatás (Békés, Békéscsaba, Gyomaendrőd, Magyardombegyház, Mezőberény, Orosháza, Szarvas, Zsadány). Frissebb adatok egyelőre nem érhetőek el a témában megyei, illetve települési szinten, pedig elképzelhető, hogy történt előremutató változás, hiszen az elmúlt években több pályázati lehetőség is adódott családi napközi létesítésére.

Békés megyében a 2016/2017-es nevelési évben összesen 174 feladatellátási helyen működött óvoda, 9618 fő óvodás gyermekkel a KSH adatai szerint. A 2012-es TEIR adatok szerint mindössze hét település található a megyében, ahol nem érhető el helyben az óvodai ellátás.

A Központi Statisztikai Hivatal 2018. évi adatai alapján összesen 138 általános iskola, 10 szakiskola és készségfejlesztő iskola, 18 szakközépiskola, 37 gimnázium, valamint 29 szakgimnázium képzései érhetőek el megyeszerte.

Kilenc községben egyáltalán nem működik általános iskola. Ezek többségében a megye legkisebb települései, jellemzően hatszáz főnél kisebb lélekszámmal. A sorból egyedül Medgyesbodzás lóg ki, ahol 2018-ban az állandó lakosok száma 1043 fő volt, mégsem működik legalább alsó tagozatos oktatás.

A tankerületek számát tekintve Békés megyében kettőt alakítottak ki; a békéscsabait és a gyulai. A Békés megyei tankerületek a következőképpen alakulnak: a Gyulai tankerületi központhoz tartozik a Békési járás, Gyomaendrődi járás, Mezőkovácsházai járás, Gyulai járás, Sarkadi járás, Szeghalmi járás, a Békéscsabai tankerületi központhoz pedig a Békéscsabai járás, Szarvasi járás, Orosházi járás.

A megye középfokú képzési szerkezete széles körűnek mondható, hiszen a legtöbb szakma esetében elérhető az érettségihez kötött, vagy az érettségit nem igénylő szakma elsajátításának lehetősége. A legszélesebb, leginkább kiépült képzési szerkezet a megyeszékhelyre, azzal szinte megegyező szerkezetben Gyulára, valamint kissé szűkebben körben Orosházára és Szarvasra jellemző.

A szakképzési rendszer alapvetően humán, gazdasági, műszaki, illetve a megye jellegéből adódóan agrár szakterületekre összpontosul. A különböző szakterületek képzési területileg jól eloszlának, a legtöbb képzés több városban is elérhető.

Az intézményrendszer területi kiépültsége ellenére, az elmúlt évek adatai alapján azonban kirajzolódni látszik egy centralizációs folyamat, melynek eredményeként elsősorban Békéscsaba és Gyula városa, elszívja a diákokat a megye más területeiről. Ez a folyamat különösen élesen érinti a néhány évtizeddel ezelőtt kimondottan erősnek nevezhető szeghalmi, gyomaendrődi és békési középiskolai oktatást.

A középfokú oktatási intézmények a megye 25 településén működnek. Újkígyós kivételével a városok mindegyikében elérhető valamilyen középfokú iskolai szolgáltatás.

A fent említett adatok alapján 2018. évben a 88 központi költségvetési szerv, a 41 egyház és a 9 települési önkormányzat fenntartásában álló, általános iskolai nappali rendszerű oktatásban összesen 3117 fő végzett a megyében. Ugyanezen adatok alapján ebben az évben nappali rendszerű iskolai oktatásban a megyei szakközépiskolákban (95 fő), gimnáziumokban (1114 fő), valamint szakgimnáziumokban (971 fő) összesen 2180 fő

szerzett érettségit, valamint a szakközépiskolákban (630 fő), szakgimnáziumokban (920 fő) és a szakiskola és készségfejlesztő iskolákban (77 fő) összesen 1627 fő tett sikeres szakmai vizsgát.

Ezekkel a számokkal a megye a régiós átlag alatt maradt, a végzettek száma a régió 3 megyéjét tekintve pedig minden esetben sereghajtóként szerepel (igazodva a régió legalacsonyabb megyei lakosságszámához).

Napjainkban Békés megye 4 településén, Békéscsabán, Gyulán, Szarvason, és Orosházán érhető el felsőoktatási képzés. 2018. februárjától az egyházi fenntartású Gál Ferenc Főiskola átvette a korábban a Szent István Egyetem által, a megyeszékhelyen működtetett kart. Békéscsabán így továbbra is gazdasági, műszaki és bölcsészettudományi területen, Gyulán egészségtudományi területen, Szarvason pedig a környezetgazdálkodás, környezetvédelem, vidékfejlesztés, vízgazdálkodás és agrártudományok területén folytatnak alapképzéseket és felsőfokú szakképzéseket.

2017. februárjától a Kodolányi János Egyetem Orosházára helyezte át székhelyét, ami azt jelenti, hogy ez Békés megye egyetlen olyan felsőoktatási intézménye, melynek központja a megyében található (a többi felsőoktatási intézmény kizárólag karokat működtet a megyében). Orosházán emberi erőforrások, gazdálkodás és menedzsment, üzemmérnök informatikus, turizmus-vendéglátás, szociális munka, televíziós műsorkészítő és közösségszervező képzést választhatnak a diákok alapképzésben, kizárólag költségterítéses formában.

Újkígyós kivételével a városok mindegyikében elérhető valamilyen szolgáltatás. Medgyesegyháza – ami az általános iskolai képzésben is központi szerepkört tölt be – esti, levelezős oktatásban kínál lehetőséget az érettségi szerzésére. Magyarbánhegyes a fogyatékkal élők szociális ellátásához kapcsolódva nyújt speciális szakiskolai szolgáltatást (ami szintén a középfok részét képezi), Kétegyháza (szakiskolai és szakközépiskolai képzés) és Szabadkígyóson (szakiskolai képzést kiszolgáló intézményi tanműhelyek) jelenleg a gyulai központú összevont (Harruckern János Köznevelési Intézmény) szakképző intézmény részeként folyik középiskolai oktatás.

Az egészségügyi ellátás megyei rendszere

Békés megyében a népesség egészségi állapota országos összehasonlításban inkább kedvezőtlen. Ezt támasztják alá a halálozási (mortalitási) és megbetegedési (morbidity) adatok. A halálozások döntő része – hosszabb időtávot tekintve több mint 90%-a – négy halálóki főcsoportra korlátozódik: a keringési rendszer betegségeire, a daganatos megbetegedésekre, valamilyen külső ok (baleset, öngyilkosság, mérgezés) miatt bekövetkezett halálozásokra és az emésztőrendszer betegségeire. Az ötödik helyre 4%-nál kisebb aránnyal a légzőszervek betegségei sorolódnak, míg az összes többi halálok alig több mint 5%-ot képvisel. A megye és az ország adatai között e tekintetben csak jelentéktelen eltérés tapasztalható.

Békés megye népességének halandósága nagyobb az országosnál, amiért elsősorban a keringési rendszer betegségei okolhatók. E betegségcsoport okozta halálozások előfordulása ugyanis a megyében lényegesen gyakoribb. Keringési rendszer betegségei következtében bekövetkező halálok inkább a nők esetében jellemző, ami észben a nők magasabb életkorára vezethető vissza. A térségben a daganatos megbetegedések okozta halálozások gyakorisága ugyancsak meghaladja az országos szintet. Minden negyedik ember valamilyen daganatos megbetegedés következtében hal meg. A halált okozó daganatok típusa között kiemelkedő a légzőszerveket károsító rák miatti halálozások gyakorisága, különösen a férfiak esetében.

A háziorvosoknál megjelent felnőtt lakosság megfigyelt betegségei közül, a legmagasabb esetszámban a magasvérnyomás betegségei fordulnak elő. Az összes megbetegedés 29%-át – a nők esetében 31, a férfiak esetében 27%-ot – adja ez a betegségcsoport. A középkorú, azaz a 45-64 éves kezelték 40, a 65 évesnél idősebbek 48%-át érinti e betegség. A különböző életmódbeli tényezők (táplálkozás, dohányzás alkoholfogyasztás, mozgásszegény életmód) mellett az elhízás, a cukorbetegség és a magasvérnyomás-betegség jelentős rizikótényezője az ischaemiás szívbetegség kialakulásának. Békés megyében a 19-34 éves nők körében a megbetegedés aránya lényegesen magasabb, mint az azonos korú férfiaké. A nők és a férfiak megbetegedési arányait tekintve az agyi érbetegségek a nőknél minden korosztályban magasabbak.

A betegségek előfordulásának második legnagyobb csoportját a csontváz és izomrendszer betegségei adják. Békés megyében a háziorvosok által kezelt betegségek majd 20%-át ez a betegségcsoport jelenti, melyből a nők aránya

közel kétharmad. E betegségtípuson belül igen nagy esetszámban fordul elő a hátgerinc elfajulásos betegsége. A nők körében 45 éves kortól igen gyakran jelentkeznek még a csontsűrűség és csontszerkezet rendellenességei.

Az endokrin, táplálkozási és anyagcsere betegségek és az immunrendszer zavarainak előfordulása szintén magas arányt képvisel, ezen belül leggyakrabban a cukorbetegség fordul elő. 2001-ben a háziorvosok és a házi gyermekorvosok több mint 17 ezer beteget kezeltek. Békés megyében a 65 éven felüli férfiak 17, a nők 30 %-a szenved cukorbetegségben. A májbetegségek közül elsősorban az alkoholos májzsugorban megbetegedettek száma a magas. A 19 éven felüli férfiak 1,8, a nők 0,9 %-a szenved e súlyos betegségben.

Alapellátási ügyeletek szervezése a finanszírozási sajátosságok miatt önállóan egy adott település számára akkor értelmezhető, ha lakosságszáma meghaladja a 25 000 főt, de nem éri el a 30 000 főt, illetve ha lakosságszáma meghaladja az 55 000 főt, de nem éri el az egyedi finanszírozási limitet. Békés megye tekintetében a megyeszékhelyen kívül 21 város, 8 nagyközség és 45 község található, azonban az összesen 75 település közül az önállóan gazdaságosan üzemeltethető alapellátási ügyeletet jelentő lakosságszámot mindössze három település: Békéscsaba, Gyula és Orosháza éri el. A további 72 település számára alapellátási ügyeleti szolgáltatás tekintetében a fenti települések alapellátási ügyeleteihez történő csatlakozás, vagy szintén több, földrajzilag értelmezhető nagyságú területen belül elhelyezkedő település részvételével alapellátási ügyeleti központok létrehozása jelenthet alternatívát. A Békés megyei települések tekintetében mindkét megoldásra láthatunk példát. Az adott megyében működő ügyeleti központok számát két ellentétes igény, a lakosság részéről a könnyű elérhetőség igénye, a fenntartók részéről pedig a gazdasági-pénzügyi fenntarthatóság határozza meg. Az elérhetőség tekintetében az alapellátáshoz hasonlóan a minden egyes településen elérhető alapellátási ügyelet jelentené az optimális helyzetet, a gazdasági-pénzügyi fenntarthatóság szempontjából viszont az optimális üzemméret elérése a cél. Egy adott megyén belül az alapellátási ügyeletek számában az elméleti síkon megállapítható két végpontot a lakossági igényként jelentkező könnyű elérhetőség, azaz az alapellátási szolgáltatások számával megegyező, de legalább minden egyes településen egy-egy alapellátási ügyelet, míg a másik végpontot a gazdasági-pénzügyi szempontból legoptimálisabb, megyénként egyetlen ügyeleti központ jelenti. Optimálisnak tekinthető egy adott megyén belül az alapellátási ügyeleti központok száma akkor, ha a könnyű elérhetőség elve a lakosság számára nem sérül, azaz tolerálható kompromisszumok mellett, de relatíve könnyen elérhető marad, gazdasági-pénzügyi szempontból pedig hosszútávon fenntartható. Békés megyében az elmúlt években megfigyelhető tendencia az alapellátási ügyeleti központok számának csökkenése, ugyanis az alapellátási ügyeleti központok gazdasági-pénzügyi fenntarthatósága egyre nagyobb terhet ró az egyes települések önkormányzataira, így szükségesség vált több, korábban önállóan ügyeletet fenntartó település és/vagy központ, környező központokkal történő összevonása. A tendenciában nagy szerepe van azon ténynek is, hogy a megyében a betöltetlen vagy helyettesítéssel betöltött praxisok száma folyamatosan növekszik, a háziorvosok között pedig egyre növekszik a nyugdíj közeli életkorú, vagy már nyugdíj mellett praktizáló háziorvosok száma és aránya. Meg kell említeni azt is, hogy korábban több olyan szerkezetű ügyeleti központ is működött a megyében (ún. mentőtiszt ügyeletek), amely vitatható formában üzemeltek. Ebben a struktúrában az adott településen egy közelben levő ügyeleti központ orvosának felügyelete mellett mentőtiszt biztosította az ügyeletet. A hatályos jogszabályok ugyan nem tiltották ilyen jellegű ügyeletek működtetését, de nem feleltek meg mindenben az alapellátási ügyeletek működtetéséről rendelkező jogszabályokban foglaltaknak. A lakosság számára elérhetőség szempontjából egyértelműen kedvező helyzetet jelentettek, de a kidolgozatlan jogszabályi és szakmai háttér nélkül a rendszer magában hordozta a kiszámíthatatlan szakmai színvonalú, a biztonságos betegellátást nem minden esetben garantáló jelleget. Megfelelő jogszabályi háttér és szakmai szabályozás kidolgozása mellett azonban ilyen rendszereknek egyértelműen helye lehet az alapellátási ügyeleti rendszerben, jelenleg azonban a gazdasági-pénzügyi háttér és a megfelelő jogi és szakmai szabályozás hiányában ilyen jellegű ügyeleti központok már nem üzemelnek Békés megyében. Jelenleg a megye területén 11 ügyeleti központ biztosítja a lakosság alapellátási ügyeletek tekintetében történő ellátását, a három 25 000 fő feletti lakosságszámú város és az alapellátási ügyeletek működtetése tekintetében hozzájuk csatlakozott települések mellett 8 önálló, több, egymáshoz relatíve földrajzi közelségben elhelyezkedő környező település által létrehozott centrumokban.

A járóbeteg ellátás tekintetében Békés megyében 13 településen történik szakigazgatási szerv engedélyével rendelkező, államilag finanszírozott járóbeteg szakellátás: Battonya, Békés, Békéscsaba, Dévaványa, Gyomaendrőd, Gyula, Medgyesegyháza, Mezőberény, Mezőkovácsháza, Orosháza, Sarkad, Szarvas, és Tótkomlós településeken. Természetesen nem mindegyik településen érhető el a járóbeteg ellátás teljes szakmankénti spektruma, fenti települések között olyan települések is vannak, ahol csak néhány, speciális szakorvosi rendelés vehető igénybe. A

járóbeteg ellátással kapcsolatban is elmondható az, ami az alapellátási ügyekkel kapcsolatban: az ellátás elérhetősége kulcsfontosságú tényező a lakosság szempontjából a járóbeteg szakellátás igénybevétele tekintetében is. Ennek megfelelően az önkormányzatok törekszenek saját területükön, vagy ahhoz minél közelebb szakellátást biztosító szolgáltatásokat elérhetővé tenni, növelve ezzel lakosságuk szakellátáshoz történő hozzáférhetőségének jobb lehetőségét. Ez magyarázza, hogy az elérhető lehetőségek függvényében több településen is megtalálható olyan szakorvosi ellátást biztosító rendszer, mely adott esetben csak néhány, speciális szakterület tekintetében nyújt szolgáltatást. Mindezek ugyan nagy jelentőséggel bírnak, de a járóbeteg ellátással kapcsolatosan árnyaltabb képet kapunk, ha a többféle szakmában, „alapszakmaként” belgyógyászat és sebészet szakirányban szolgáltatást nyújtó, finanszírozott, szakigazgatási szerv engedélyével rendelkező szolgáltatást biztosító településeket vesszük figyelembe. Így Békés megyében komplex, több szakmában ellátást nyújtó járóbeteg ellátás 8 településen érhető el: betűrendben Békés, Békéscsaba, Gyomaendrőd, Gyula, Mezőkovácsháza, Orosháza, Sarkad, és Szarvas településeken. Látható, hogy ezen járóbeteg ellátási lehetőségek alapvetően a megye nagyobb településeihez köthetők. Az általuk ellátott lakosság száma és az ellátási kapacitás tekintetében nem észlelhető jelentős aránytalanság az ellátási igény és ellátó kapacitás között, de földrajzilag sok esetben az egyes Békés megyei települések viszonylag nagy távolságban helyezkednek el a szakellátást biztosító intézményektől, azaz a szakellátáshoz való hozzáférhetőség számos település esetében korlátozottnak tekinthető. Tovább rontja a képet, hogy pontosan ezen települések a legkisebb lélekszámú, elöregedő, kevésbé képzett, nagy arányban rossz szociális körülmények között élő, rossz egészségi állapotú lakossággal, gyenge gazdasági potenciállal, rossz úthálózattal, nehezebb tömegközlekedési lehetőséggel rendelkező települések, ahol mindezeknek megfelelően a legnagyobb lenne az igény a nagy kapacitású, könnyen elérhető egészségügyi szolgáltatások igénybevételére. Mindezek az alapellátásban és az alapellátási ügyekben is napi szintű problémákat jelentenek: nagy számban kerülnek ellátásra olyan esetek, melyek kívül esnek az alapellátási ügyek jogi és szakmai értelemben vett feladatain, azonban ezen ellátási forma könnyebb hozzáférhetősége miatt mégis itt jelentkeznek ellátásra. Figyelembe véve azonban azt, hogy a lakosság ezen részének nincs, vagy csupán korlátozott lehetősége van az egészségügyi ellátó rendszer megfelelő elemeihez történő hozzáférésre, az alapellátási ügyek ilyen kapacitásainak fenntartása, de akár bővítése is igen fontos tényező ezen hátrányos helyzetben élő lakosság csoport további leszakadásának mérséklésére, megjegyezve azt, hogy a definitív megoldást a megfelelő ellátási szintek kapacitásának és elérhetőségének javítása jelenti.

Békés megye területén az aktív fekvőbeteg ellátást két kórház biztosítja három településen. Megyei intézményként a Békés-Megyei Központi Kórház nyújt ellátást Békéscsaba és Gyula városok területén található telephelyeivel, ahol néhány, igen speciális kivételtől eltekintve a fekvőbeteg ellátások teljes spektruma elérhető. A megyei intézeteken kívül Orosházán van fekvőbeteg ellátások igénybevételére lehetőség, ahol a magas progresszivitású ellátások kivételével az alapszintű aktív ellátások biztosítottak. Krónikus ellátást fenti intézmények mellett a Békés Megyei Körös-menti Szociális Centrum, illetve a Szarvasi Szakorvosi Szolgáltató Centrum is biztosít, azonban ezen intézetekben aktív betegellátásra nincs lehetőség. Békés megyében 2016-os adatok szerint a 10 ezer lakosra jutó kórházi ágyak száma 71,3 db, a régió megyéi közül csak Csongrád-Csanád megyében jobb a helyzet (74,5 db), míg az országos átlagnál (69,7) is kissé jobb a mutató.

A Békés megyei aktív fekvőbeteg ellátás tekintetében alapvetően elmondható tehát, hogy jelen kapacitásában és szerkezetében elfogadható szinten képes a fekvőbeteg ellátás biztosítására, de figyelembe véve a megye lakosságának egészségügyi, szociális, társadalmi stb. helyzetét, az esélyegyenlőség jegyében, a további leszakadást megelőzendő, mindkét kórház esetében az ellátó kapacitások és profilok lehetőségeihez képest történő bővítése lenne szükséges.

A sürgősségi ellátások tekintetében hasonlóan a fekvőbeteg ellátáshoz, Békés megyében két kórház három településen nyújt sürgősségi betegellátási szolgáltatást: Békéscsaba, Gyula illetve Orosháza városokban érhető el a sürgősségi ellátás. A sürgősségi betegellátás tekintetében is elmondható, hogy a számos tekintetben hátrányos helyzetben levő lakosság igen gyakran ezen a kapun keresi a szűk keresztmetszetű és/vagy nehezen elérhető egyéb ellátási formák igénybevételének lehetőségét. Addig azonban, míg az alapellátási ügyekben minimális kapacitás az alapvető feladatok ellátásának veszélyeztetése nélkül ráfordítható ezen, alapvető feladatokon felüli esetek ellátására a hátrányos helyzetű lakosság további leszakadásának csökkentése céljából, a sürgősségi betegellátás alapvetően nem teszi lehetővé alapvető feladatai biztosításának veszélyeztetése nélkül ilyen jellegű kapacitások biztosítását.

A mentést Békés megye területén az Országos Mentőszolgálat biztosítja. A megye területén 10 településen működik mentőállomás, betűrendben: Battonya, Békéscsaba, Gyomaendrőd, Gyula, Mezőkovácsháza, Orosháza, Szarvas,

Szeghalom, Tótkomlós és Zsadány településeken. A mentés tekintetében a lakosság számára a hozzáférhetőség megfelelő mértékűnek tekinthető, az alapellátással és az alapellátási ügyeletekkel történő együttműködés alapvetően megvalósul. A számos tekintetben hátrányos helyzetű lakosság egészségi állapotának javítása céljából azonban a mentés és alapellátás, valamint alapellátási ügyeletek eszközparkjának, humán erőforrás állományának és együttműködési lehetőségeinek bővítése mindenképpen kiemelt cél kell legyen a további leszakadás megelőzése, a biztonságos, hatékony és korszerű betegellátás tartós és fenntartható megteremtése szempontjából.

Békés megyében 131 csak felnőttek, 59 felnőttek és 56 gyermekek számára szervezett háziiorvosi szolgálat van (TEIR, 2019) A felnőtt háziiorvosok száma 164 fő, a házi gyermekorvosoké 47 fő, így az egy háziiorvosra jutó lakosságszám 1584 fő, ami enyhén alacsonyabb (1625) az országos átlagnál. Fogorvosi alapellátás állami, önkormányzati és vállalkozási formában is működik megyénkben. A fogorvosi szolgálatok száma a megye lakosainak számával összhangban van.

Szociális intézményrendszer

A szociális intézményrendszer helyzetét lehet a legkevésbé megítélni megyei átlagok alapján, mivel az ellátással szemben támasztott követelményeket nagymértékben meghatározzák a megye társadalmi sajátosságai, illetve annak megyén belüli különbségei. A szociális problémák sűrűsödési pontjai egyértelműen a megye leghátrányosabb helyzetben lévő járásai és települései (Sarkadi, Mezőkovácsházi járás), illetve azok a tanyai térségek, ahol nagy számban élnek idősek, illetve olyan szociálisan veszélyeztetett családok, melyek azért laknak tanyán, mert a városi megélhetést nem tudják finanszírozni. Fontos sajátossága az is a megyének, hogy az országos átlagnál jóval gyakoribb a különböző devianciák megjelenése (alkoholizmus, öngyilkosság), illetve feltételezhető a pszichiátriai betegségek nagy száma is. Ezek megelőzése, hatásainak kezelése alapvetően a szociális intézményrendszer komplex feladata. Az intézményellátottság mutatóinak megyei átlaga összességében egy-egy ellátástípusban nem marad el az országos mutatóktól, ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy a kihívásoknak megfelelő színvonalú és struktúrájú lenne. Az elmúlt években jelentős fejlődés tapasztalható, mely egyrészt a kistérségi együttműködések, másrészt a szociális szféra szereplőinek egymás közti, valamint a civil szférával való együttműködésén alapul.

A következő táblázatban látható adatok Békés megyében működő különböző típusú szociális ellátásokra vonatkozóan a működő intézmények számát, illetve az ellátottak számát mutatják.

Szociális ellátások Békés megyében, 2019

Szociális ellátás megnevezése	Ellátási hely/szolgálat/ellátottak száma
Család- és gyermekjóléti központok (db)	9
Család- és gyermekjóléti szolgálatok (db)	39
Fogyatékosokat (is) ellátó nappali intézmények (db)	46
Hajléktalanok nappali intézményei (db)	4
Időseket (is) ellátó nappali intézmények (db)	97
Pszichiátriai betegeket (is) ellátó nappali intézmények (db)	15
Szenvedélybetegeket (is) ellátó nappali intézmények (db)	8

Fogyatékos személyek otthonai (db)	18
Hajléktalanok otthonai (db)	1
Időskorúak gondozóházai (db)	8
Időskorúak otthonai (db)	62
Jelzőrendszeres házi segítségnyújtásban részesülők (fő)	1070
Házi segítségnyújtásban részesülők (fő)	11256
Önkormányzat kezelésében levő tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó intézmények (db)	26
Pszichiátriai betegek otthonai (db)	7
Szenvedélybetegek otthonai (db)	5
Tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó otthonok (db)	111
Tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó intézmények (db)	59
Szociális étkeztetésben részesülők (fő)	18808

Forrás: TEIR adatok

Kulturális, közösségi és sport szolgáltatások

A kulturális és közösségi szolgáltatások terén Békés megye kimagaslóan jól teljesít. Ezt már a statisztikai mutatók is jelzik. Az ezer lakosra jutó könyvtári egységek száma például országos viszonylatban is kedvező. Békés megye 75 településén 82 önálló települési könyvtár működött 2018-ban. Ezeken kívül 10 helyen található egyéb típusú könyvtár. A könyvtárak nagyon gyakran egyben információs pontként, sőt művelődési, közösségi központként is működnek.

A megyében állandó professzionális társulattal csupán a Jókai Színház működik, ám a színművészetet kedvelők a Gyula Várszínházban és a Szarvasi Vízi Színházban, illetve a megye több városának művelődési házában is láthatnak rendszeresen színi előadásokat. Ezen túl a megye több településén működnek amatőr színjátszó csoportok. A legkisebb településeket leszámítva minden megyei településen van valamilyen formában működő közösségi vagy művelődési ház, melyek otthont adnak a helyi alkotó közösségeknek. A közművelődési intézmények száma a megyében 312 alkotó művelődési közösségek száma 499. A KSH adatai szerint 2018-ban összesen 2423 közösségi, 1116 szórakoztató rendezvény, valamint 645 kiállítás valósult meg. Muzeális intézményből 34 található a térségben.

A helyi közösség megtartása, megőrzése szempontjából kiemelkedően fontos szerepe van azoknak a közösségi helyeknek és tereknek, létesítményeknek, melyek alkalmasak rendezvények szervezésére, közösségi, kulturális programok létrehozására, illetve ahol rendszeresen találkozhatnak a fiatalok. E találkozások egyre fontosabb szervező ereje a közös mozgás, sportolás. A fiatalok helyben történő megtartásában és a szabadidő hasznos eltöltésében

komoly szerepe lehet a helyben elérhető szabadtéri sportpályáknak, sportolási lehetőségeknek, szervezett sportprogramoknak. Békés megye települései e téren kedvező adottságokkal rendelkeznek, hisz szinte nincs olyan település a megyében, ahol ne lenne füves focipálya, ne működne általános iskola és így ne lenne tornaterem vagy tornaszoba és sportudvar, melyek egyszerre szolgálhatják az intézményi oktatást és a helyi közösség igényeit. A helyi sportlétesítmények fejlesztése azonban kimondottan fontos feladat. A fejlesztések szükségességét alátámasztja az iskolai oktatásban bevezetett „mindennapos testnevelés”, aminek biztosításában az intézmény saját sportudvara, tornaterme mellett fontos szerepet tölthetnek be az egyesületi, alapítványi vagy helyi közösségi mozgásra alkalmassá tehető tornatermek, tánctermei ahol a közös mozgás vagy a nem túl nagy teret igénylő, kisebb eszközigényű sportágak (pl. asztalitenisz) akár versenysportként is művelhetők. A szabadidő eltöltését segítő piaci szolgáltatások (edzőtermek, fallabda termek) szintén bevonhatók e szolgáltatásba.

Igazgatási szolgáltatások

A közigazgatás hazai rendszerébe a közelmúltban érdemi átalakulás zajlott le: a megyei kormányhivatalok, kormányablakok rendszerének kiépülése majd a járási igazgatás rendszerének megszervezése. A területi közigazgatás legnagyobb egységeit képező 20 kormányhivatal a megyeszékhelyeken, a főváros és Pest Megye esetében pedig Budapesten működik. A kormányhivatalok a jogszabályoknak és a kormány döntéseinek megfelelően összehangolják és elősegítik a kormányzati feladatok területi végrehajtását. Emellett olyan jogkörökkel rendelkeznek, amelyek elősegítik a területi közigazgatás jellemzőire, sajátos igényeire figyelemmel lévő központi döntések kidolgozását és végrehajtását. A kormány kiemelt célkitűzései közé tartozik a hatékony, erős és ügyfélbarát közigazgatás kialakítása és működtetése, amelyhez kapcsolódóan a kormányhivatalok fontos feladata a „Szolgáltató Állam” megjelenítése, illetve magas színvonalú közszolgáltatások biztosítása az állampolgárok és a vállalkozások számára. Fenti célok megvalósítása érdekében számos kormányzati reformintézkedés történt az elmúlt időszakban. Ezek között említhető a közigazgatás központi szintjét érintő – 2016-ban végrehajtott – átalakítás (szervezeti és hatásköri racionalizálás), a járások megerősítése, az ügyintézési folyamatokat érintő korszerűsítés, a bürokráciacsökkentés, vagy az egyablakos ügyintézés kiszélesítése.

A járási hivatalok a területi közigazgatás legkisebb egységei, Békés megyében a kilenc járásszékhely városban működnek. Alapvető feladatuk a hatáskörükbe utalt elsőfokú államigazgatási ügyek intézése (megyei szint alatt). Az állampolgárok és a vállalkozások részére nyújtott közszolgáltatások hatékonyabb ellátása érdekében a járási hivatalok az egyablakos ügyintézés országos illetékességgel biztosító integrált kormányzati ügyfélszolgálatokat, úgynevezett Kormányablakokat működtetnek.

A 2019-es adatok szerint Békés megyében 14 helyszínen működik Kormányablak, 9 településen munkaügy központ kirendeltség, illetve 4 okmányiroda.

A közösségi szolgáltatások között az amúgy bürokratikus szabályozott közigazgatási, igazgatási tevékenységek közül a közösség biztonságérzete szempontjából kiemelkedően fontos, rendvédelem, tűzoltóság és polgárvédelem külön is említést kíván. Az utóbbiak kiépültsége és az eszközállomány az elmúlt években érdemi fejlődést mutat. A szegénység növekedése és a közbiztonság romlása, különösen a vagyoni jellegű és garázdasággal összefüggő bűncselekmények gyakoriságának növekedése új kihívás elé állította a rendvédelem szakembereit. A nagyobb községekben és kisebb városokban szolgálatot teljesítő kisebb rendőrőrs, vagy egy-egy körzeti megbízott bizonyosan nem jelent elegendő rendőrségi jelenlétet, ami értelemszerűen fokozottan igaz azokra a településekre, ahol nem is működik körzeti megbízott. A hatóság hiányát részen kezeli, de tartósan nem rendezheti a polgárőr szolgálatok rendszere, illetve a külterületek esetében a mezőőri, tanyagondnoki, erdőőri szolgálatok. Az e téren érzékelhető előrelépések, tekintettel a probléma súlyára és az emberek közérzetét meghatározó jellegére, nem elegendők, további érdemi lépésekre van szükség,

melynek egyik lehetséges iránya az állami szervezésű rendőrség mellett a közterület felügyelet megerősítésével és hatásköreinek újragondolásával létrehozott önkormányzati rendőrség lehet.

Rendvédelmi szerv a megyében összesen 67 helyen működik kapitányság, örs vagy körzeti megbízotti iroda formájában. Tűzvédelmi szerv (parancsnokság, hivatásos vagy önkéntes tűzoltóság) jelenléte 7 helyszínen biztosított.

Az igazgatási szolgáltatások közül a hatalmi ágak szétválasztásának elvét követve a közigazgatás rendszerétől elkülönült szervezetrendszer alkot a bíróságok és ügyészségek területi rendszere. Békés megyében a megyei Bíróság (cégbíróság, büntetés-végrehajtási intézmény, munkaügyi bíróság) és a Békés Megyei Ügyészség a történelmi tradíciókat követve Gyula városában működik. Járásbíróságból hét található a megyében, Békéscsabán, Békésen, Battonyán, Gyulán, Orosházán, Szarvason és Szeghalmon.

Fontos még megemlíteni, hogy összesen 94 helyszínen működik bankfiók vagy takarékszövetkezeti fiók 2019-ben, a bankautomaták száma pedig 149 db volt.

g) A települések jellemző lakásviszonyai

Az 2000-es évtized első felében éves átlagban Békés megyében 650 lakás épült, miközben a 2001. évi lakásállomány 165 ezerre volt tehető. 2006-2008 között éves átlagban még mindig közel 600 lakást vettek használatba a megyében, miközben a lakásállomány 167,6 ezerre növekedett. 2009-2011 között az éves lakásépítések száma előbb 350-re, majd 300 alá, végül 200-ra mérséklődött, s az időközben bekövetkező avulások miatt a lakásállomány alig lépte túl a 168 ezret. 2011-től napjainkig évente átlagosan 141 új lakást építettek Békés megyében és a lakásállomány 2020 év elején 166 ezer körül stagnáló állapotot mutat.

A lakásépítések országosan 2016 óta tartó felfutásával párhuzamosan 2020 I. negyedévében Békés megyében az előző év azonos időszak 29-ről 49-re (országosan 30%-kal) nőtt az épített lakások száma. A 49 lakásból 47 (nagyjából fele-fele arányban) a megyeszékhelyen, illetve a megye más városaiban épült, érdemi növekedés csak a megyeszékhelyen kívüli városokban volt.

A 49 lakásból 32-nek természetes személy, 17-nek vállalkozás volt az építtetője. Mindkét építtetői kör lakásberuházásai bővültek.

A természetes személyek által építtetett lakásokat családi házas formában, a vállalkozásokéit pedig többszintes, többlakásos épületben adták át. Átlagos alapterületük (120 m²) meghaladta az országost (96 m²), a lakások több mint fele 4 vagy annál több szobával épült.

2020 I. negyedévében 49 lakás szűnt meg a megyében, az előző év azonos időszaknál 8-cal kevesebb. Minden épített lakásra jutott egy megszűnés.

Az országos tendenciával párhuzamosan a megyében is tovább csökkent az építési kedv. A 2020 I. negyedévében kiadott lakásépítési engedélyek és egyszerű bejelentések alapján építendő lakások száma (32) az előző év azonos időszaki kevesebb mint kétharmadára esett vissza.

A laksűrűség 2001 és 2011 között 100 lakott lakásra 256-ról 240-re csökkent, nagyjából a megye népességének fogyása következtében. Ez még mindig kedvezőbb, mint az országos átlag (2011-ben 251), de a különbség 10 év alatt 5 ponttal csökkent. A városok és községek közötti eltérés megfordult, 2011-re a városi lakások laksűrűsége lett alacsonyabb árnyalatnyival.

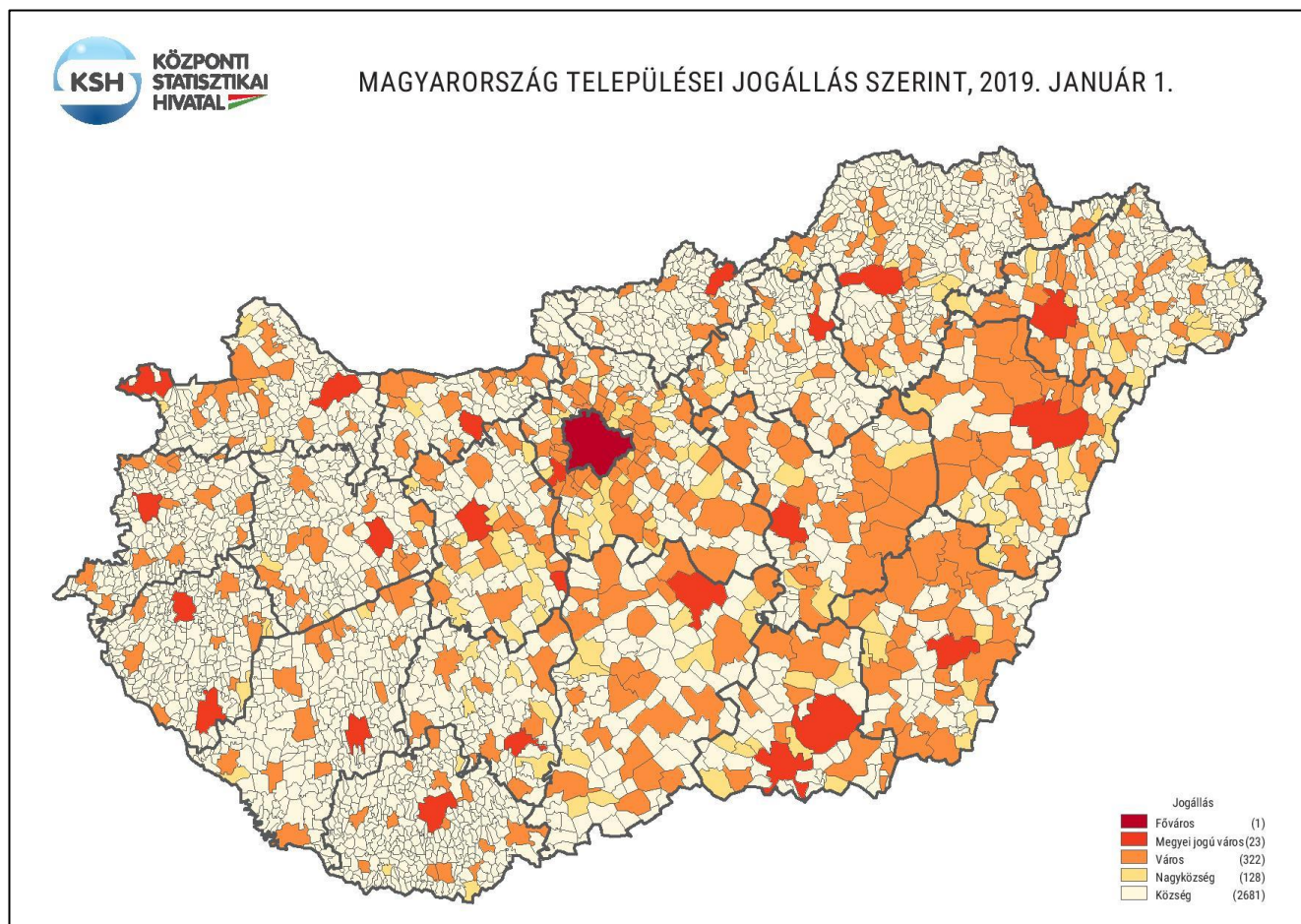
h) Településhálózati adottságok

ha) Településhierarchia

A településhierarchia legfelső szintjei Békés megyében hiányoznak. Milliós, illetve százezres városokkal a megye nem rendelkezik, a Közép-békési centrum városhármasának együttes népességszáma ugyan valamennyivel

meghaladja a 100 ezret, de a városok eltérő érdekei, sajátos fejlődési pályája következtében ez nem adódik össze, a térség nem egy szereplőként jelenik meg a hazai és nemzetközi szereplők szemében, hanem különálló elemekként.

Ennek következtében a megyei lélekszám szerinti településhierarchia élén Békéscsaba áll csökkenő, nagyságrendileg 60 ezres népességével, ezt Gyula és Orosháza követi egyenként közel 30-30 ezres lakossággal (szintén csökkenő trendet mutat a népesség alakulása). Békés már inkább a kisvárosi hálózat elemeként definiálható, Szarvas, Gyomaendrőd, Mezőberény, Sarkad társaságában a 10 ezer főt megközelítő vagy meghaladó népességgel, majd az 5-10 ezres kiscentrumok következnek, Nagyszénás (nagyközség) kivételével, mind városi jogállással. A 2-5 ezer fős népesség kategóriában még több város is akad (Elek, Körösladány, Medgyesegyháza), de a csoport zömét már a nagyobb községek alkotják, míg az ennél kisebb lélekszám esetében kizárólag nem városi jogállású települések találhatók meg. Békés megyében továbbra is jelentős a külterületi népesség aránya egyes kisebb térségekben, de ennek aránya csökkenő, s különösen a hagyományos tanyák felszámolódása látványos a főbb utak mentén. A külterületek másik meghatározó településformája a majorok, uradalmi központok továbbélése is szelektív, az infrastrukturális hátrányok miatt megnőtt a szociális gettók kialakulásának esélye ezeken a telepeken. Miközben a roma problematika egyre erőtelesebben érinti, leginkább a Sarkadi járást tekintve.

Míg a korábbi évtizedekben joggal volt elmondható, hogy Békés megyében a településhálózatot az óriásfalvas-kismezővárosi hálózat dominanciája jellemzi, addig a népességcsökkenés következtében az utóbbi két évtizedben a kis- és aprófalvak állományának növekedése, az óriásfalvak (5 ezer feletti lélekszám) eltűnése jellemezte elsődlegesen. A településhálózatban megszaporodtak az 500 fő alatti lélekszámú aprófalvak (Csabaszabadi, Csárdaszállás, Kertészsziget, Kisdombegyház, Körösnagyharsány, Körösújfalú, Magyardombegyház, Örménykút, Pusztatottlaka), sőt törpefalva is akad (Újszalonta). Az aprófalva kategória a közeljövőben akár bővíthet is, hiszen Dombiratos népessége a Központi Statisztikai Hivatal 2019. január elsejei közigazgatási helynévkönyve szerint 500 fő és monoton fogy. A kistelepülések így együttesen a településállomány 15%-át is elérhetik, ami egy hagyományos

„alföldi” megye esetében kifejezetten magas hányadnak számít. Ezer lakos alatt további 9 községet (Almáskamarás, Bélmegyer, Biharugra, Geszt, Hunya, Kardos, Kardoskút, Mezőgyán és Tarhos) találunk, ami így együtt a teljes településállomány bő negyede (26,6%-a).

A népességnagyság mellett a városok esetében a központi funkciók megléte, azok száma is fontos hierarchiaképző tényező. Ennek alapján Békés megye városhierarchiája élén szintén Békéscsaba áll a városi funkciók teljes körével. Több városi funkciót találunk Gyulán, Orosházán és Szarvason, valamivel kevesebb számban jelennek meg a funkciók Gyomaendrődön, Szeghalmon, Békésen, Sarkadon, Mezőhegyesen, Mezőkovácsházán és Dévaványán is.

Legalább két központi funkció érhető el Battonyán, Tótkomlóson, Eleken, Mezőberényben, Csorváson, Vésztőn, Körösladányban és Füzesgyarmaton, melyek a funkcionális városhierarchia második legalacsonyabb lépcsőfokát jelentik. E városok esetében a meglévő, működő centrumfunkciók támogathatják a térségen belüli ésszerű feladatmegosztást, hiszen az intézményrendszer és vélhetően a szaktudás is jelen van a feladatok ellátásához.

A megye többi városában a központi funkciókból legfeljebb egy jelenik meg, ezeket nyugodt lelkiismerettel nevezhetjük „ceremoniális városoknak” (Hajdú Zoltán földrajzszakosztó nyomán), ahol a városi cím megszerzése egyáltalán nem épült a létező központi szerepkörökre.

Ilyen például a megye legfiatalabb városa, Kondoros, mely a közigazgatási és igazságügyi miniszter javaslatára 2013-ban városi címet kapott.

hb) A településhálózat területen belüli és kívüli kapcsolatai (nemzetközi és nemzeti hálózatok, vonzaskörzetek, agglomerációk)

Nemzetközi és nemzeti hálózatok

Békés megye számára a nemzetközi kapcsolatrendszer elsődleges színterét a román határ közeli fekvés jelöli ki. A tényleges és intenzív határon átnyúló együttműködések a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió belül, leginkább a romániai Arad megyével, kisebb részben az eurorégió által nem érintett Bihar megyével zajlottak az elmúlt években.

A határon való átjutást több (részben korlátozott forgalmú, csak 3,5 tonna súlyig terjedő) határátkelő is segíti, ugyanakkor továbbra is napirenden van új átkelők létesítése, ami egy Schengeni egyezményhez történő teljeskörű román csatlakozás kapcsán értékelődhetne fel igazán. E határátkelők csupán egy része lenne közúti (lásd Békés megye Területrendezési Terve, 2020), de lehetőség volna vasúti (elsősorban a Nagyvárad felé vezető vonalszakaszon, ami a bihari térség korábbi természetes tépályáinak visszaállítását támogathatná), valamint kerékpáros közlekedésre alkalmas (akár a kerékpáros és tágabban a zöld turizmus segítése céljából) átkelők létesítésére is.

- A vasúti pályabezárásokkal erősen érintett északkelet-békési térség számára, s Vésztő közlekedési csomópont szerepkörének helyreállítása indokolná a nagyváradi kapcsolat rekonstrukcióját.
- A Budapest-Békéscsaba-Lőkösháza vasúti fővonal rekonstrukció kimondott célja, hogy a megye erősebben bekapcsolódjon a nemzetközi áruszállítás vérkeringésébe elsősorban a Kelet-Balkán térség forgalmára alapozva.
- A turisztikai területen továbbra is a Körösök Völgye Natúrpark lehetne egyik bázisa a kerékpárút hálózat további fejlesztésének.
- A vízminőség-javítási program kapcsán létrejött Békés és Arad megyei összefogás a Maros hordalékkúp vízbázisának hasznosítására országos összehasonlításban is példaértékű kezdeményezésnek tekinthető.
- Gazdasági téren a Kereskedelmi és Iparkamara Magyar-Román tagozatának Békéscsabára telepítése komoly támaszt ad a helyi vállalkozások számára a román piaci lehetőségek megismerésére és a piaci potenciálok kihasználására.
- A gazdasági szereplők horizontja azonban túlnyúlik a Partium délkeleti felén, s lényegében lefedik Románia teljes területét, benne természetesen hangsúlyosan a magyarlakta területeket, településeket.

- A települések, valamint a megye által működtetett testvérvárosi, valamint testvérmegyei kapcsolatrendszerek nagyobb részben a Kárpát-medence magyarlakta területeire terjednek ki, kisebb részt a kitelepítettek új otthonaival (pl. Dél-Németország) tartanak fenn kapcsolatot, s csak elenyésző hányada lép ki e térbeli keretektől és alapozódik létező gazdasági kapcsolatokra.

A vonzásviszonyok más dimenziókban is értelmezhetők. A népességszám alapján Békés megyében három nagycentrum vonzása értelmezhető, de együttes vonzásterük nem fedi le a megye teljes területét, a környező nagyobb hazai centrumok hatása erőteljesen érvényesül a peremeken. Tisztábban Debrecen északon és északkeleten, kicsit zavartabban Szeged délnyugaton.

Abban az esetben, ha a határon túli nagyközpontok lehetséges térbeli vonzását is figyelembe kívánjuk venni, sokkal tagoltabb teret kapunk. (Látható, hogy a Közép-békési centrum együttes népességszámát vettük figyelembe a Békés megyét érintő vonzások értelmezésekor, mert ezt lehetett párhuzamba állítani a határon túli nagyközpontok lakosságszámával.) Békés megye területére a határon belüli centrumok közül továbbra is hat Debrecen, de leginkább csak a Szeghalom-Déaványa vonaltól északra fekvő településekre. A hagyományos bihari térségre a legerősebb vonzerőt egy teljeskörű Schengeni övezet esetében Nagyvárad gyakorolná, ahogyan az a trianoni határmegvonások előtt is működött. Arad a dél-békési kisvárosok és falvak déli fele számára jelenthet gravitációs centrumot, miközben érzékelhető, hogy a Gyula-Elek-Lőkösháza vonaltól keletre elterülő román községek számára a logikus térszervező centrumot a határ magyar oldalának középvárosai jelenthetik. A megye nyugati peremén pedig mérhetően megjelenik Szeged hatása, ha csupán a nagyvárosi kört vesszük figyelembe a modell kialakításában.

A gazdasági teljesítmény alapján felvázolható térstruktúra ehhez képest koncentráltabb. A Központi Statisztikai Hivatal 2011. évi népszámlálás adatai alapján készített munkaerőpiaci körzetei alapján a megyében meghatározó, országos szinten is számottevő egyetlen gazdasági centrumot látunk: Békéscsabát. A külső vonzásközpontok közül látható a megyét érintő Berettyóújfalu, Karcagi, Kisújszállási és Hódmezővásárhelyi járások erősebb elvi hatása.

A hazai hálózatok közül a megye települései kevés számú és eléggé specializált együttműködésekben vesznek részt, melyek zömmel a Dél-Alföldre kötődnek vagy az intézményhálózat megyehatárt átlépő területi beosztásából fakadó együttműködési rendszerek részeként jelennek meg (pl. vízügy, természetvédelem, turizmus).

A hazai tervek szerint felrajzolt fejlesztési pólusok és tengelyek közül Békés megyét a Szeged-Debrecen (lényegében a 47-es főút által jelzett), valamint a Budapest-Szolnok-Békéscsaba (a 120-as számú vasúti törzsvonal által kijelölt) tengelyek érintik. Alapvető problémának érezzük, hogy az utóbbi tengely nem mutat tovább Gyula-Arad irányba, jelezve a megye elkötelezettségét a román irányú kapcsolatok fejlesztésében. Hasonlóképpen problémásnak érezzük, hogy a megyéből Nagyvárad felé semmiféle fejlesztési tengelyt nem sikerült azonosítani, pedig a bihari térség potenciális térpályái, valamint a határon átnyúló már megvalósult, fejlesztés alatt lévő, illetve tervek formájában létező elképzelések mutatják a kapcsolatokban rejlő potenciált.

Vonzáskörzetek, agglomerációk

Békés megyében a Központi Statisztikai Hivatal által elismert agglomeráció nem létezik, csupán az agglomeráció legalacsonyabb szintjén definiált, Békéscsabai nagyvárosi településeggyüttest ismerik el, mint létező térszerkezeti elemet. A településeggyüttes központja Békéscsaba, amelyhez további – 4 város Békés, Gyula, Sarkad és Újkígyós – és 4 község – Csabaszabadi, Doboz, Murony, Szabadkígyós – tartozik.

A hazai 15 településeggyüttes közül ez az egyetlen olyan, ahol a központ mellett két másik település – Békés és Gyula – társközponti funkciókat lát el.

A Békéscsabai nagyvárosi településeggyüttes összetételét tekintve több, a Békéscsabai, a Békési, a Gyulai és a Sarkadi járáshoz is köthető. A településeggyüttest alkotó 9 település összesen 926 km² területen helyezkedik el, amely a megye összterületének 16%-a.

Érdekesség, hogy a Gyulához és Békéscsabához erőteljes szálakkal kötődő Kétegyháza, vagy a korábban Békéshez tartozó Tarhos, a Békéscsaba kicsiny szuburbán zónájához sorolt Telekgerendás nem jelenik meg a felsorolásban, valamint, hogy a 2003. évi besoroláshoz képest mára már Mezőberény sem tartozik a településeggyütteshez.

A Központi Statisztikai Hivatal 2011. évi népszámlálás adatai alapján készített munkaerőpiaci körzetekről elmondható, hogy a megyében 6 település formált ki maga körül ingázó övezetet. Ezek közül a legkiterjedtebb Békéscsabáé, mely jócskán elnyúlik délkeleti irányban, egészen a magyar-román határig. A közepes méretű városok közül Gyula, a sarkadi térség felé is kiterjesztette vonzását, míg Orosháza és Szarvas, alapvetően saját térségét vagy annak nagyobb részét fedi le munkaerőpiaci vonzásával. Szarvas hatása a Tiszazug (Jász-Nagykun-Szolnok megye), Orosházaé Dél-Békés nyugati pereme felé is kiterjed, illetve a kertészközségek (Csongrád-Csanád megye) irányában átlépi a megyehatárt.

A kisvárosok közül Gyomaendrőd, Szeghalom, Vésztő, Mezőkovácsháza alapvetően saját szűkebb környezetére gyakorol munkaerő-vonzó hatást. Szeghalom és Vésztő hatása egy-egy vonzott település erejéig a Sárrét Hajdú-Bihar megyei oldalán is érzékelhető.

A megyehatáron átnyúló kapcsolatok száma, sűrűsége és erőssége szerény, ezt implicit módon igazolják, hogy több megyétől eltérően egészen a legutóbbi évekig egyetlen település esetében sem merült fel a megyeváltás gondolata. A 2010-ben elindult mezőhegyesi kampány végkifejlete egy sikertelen helyi népszavazás lett, így a város marad Békés megyében és a Mezőkovácsházai járásban, bár kétségtelen, hogy némi központi szerepkört betölt a Csongrád-Csanád megyei nagy kertészközség és Csanádpalota irányába, illetve Békés megyén belül Végegyháza felé.

A megyehatáron belül maradó kapcsolatrendszerek viszont kirajzolják a legfontosabb problématereteket. A több centrumhoz párhuzamosan kapcsolódó települések egész sora látható Szeghalom és Sarkad között, Békéscsaba és Gyula viszonylatában, de kisebb léptékben szinte minden valaha volt centrum település esetében. Ezek a nem tiszta vonzásviszonyok teszik érthetővé a közigazgatás térszervezési nehézségeit Békés megyében.

hc) Települések közötti feladatmegosztások, együttműködések, mindezek szervezeti és intézményi rendszerei, figyelemmel az egyes kötelező közszolgáltatások, egyéb települési szolgáltatások biztosításának - többek között az okos város módszertana alkalmazásának - módjára, hozzáférhetőségére, fenntartási lehetőségeire, valamint az e) pont ec) alpontja szerint vizsgált demográfiai viszonyokra

A települések közötti együttműködések a megyében az ezred fordulóiig nem képezték a tartós feladatmegosztás, funkciómegosztás alapját, sokkal inkább konkrét „akciókra” (pl. egy-egy közös beruházás, vagy más projekt) szerveződtek, területfejlesztési célokat szolgáltak, vagy a táji, nemzetiségi, történeti összetartozást voltak hivatottak demonstrálni. A települések együttműködésének alapstruktúráját azonban ma már egyértelműen a 2013 után kialakított járások, illetve az ahhoz illeszkedő többcélú társulások rendszere adja, melyek keretében több feladatkörben kiterjedt együttműködés bontakozott ki. A mai járási rendszerben Békés megyében 9 járás került lehatárolásra.

A 2010-s évek elején kialakított járások mind terület, mind lakosságszám, mind településszám, mind településstruktúra szempontjából inkább heterogének, hasonlóan a korábbi kistérségekhez. Jelentős differenciáló tényező, hogy egy-egy járásban milyen arányban vannak jelen a különböző nagyságú települések, vagy a tanyák. A járások létrejöttével az együttműködés fő területeit továbbra is erőteljesen meghatározza a többcélú társulások szabályozása és finanszírozása, a heterogenitás logikus következménye, hogy a települések közötti feladatmegosztás, és az együttműködés – társulási, konzorciumi megállapodásokban rögzített – módja is sok mindenben különbözik.

A Kormányablakok és Járási hivatalok 2013-as indulása óta a települési funkciók ellátása erősen eltér a korábbi önkormányzati feladatellátás során megszokottól. Településenként már az ellátott feladatok köre is jelentős differenciákat mutat. Korábban minden kistérségi társulás felvállalta a pedagógiai szakszolgálatok egy körének ellátását, de ez a kör – elsősorban a kistérségben lévő városok kapacitásainak függvényében – különbözött, ez a járások kialakulásával sem változott meg jelentősen. egyelőre R kistérségek csupán két feladat ellátására vállalkoztak, majdnem mindenhol a gyógytestnevelés ez egyik, és ehhez vagy a logopédia, vagy a továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadás társul,. A szociális ellátás területén igen változatos a kép napjainkban, mivel a kistérségi együttműködések idejében többnyire a szolgáltatások igen széles körére terjedtek ki, az idősök, betegek ellátásán kívül a pszichiátriai betegek, vagy a fogyatékosok ellátására is. Családsegítő vagy/és gyermekjóléti szolgálat minden

hol működik, ám a települési szolgáltatások szorosan összefüggnek a központtól mért távolsággal, vagyis több esetben a kötelező ellátás „leहितkozásáról kellene beszélnünk, nem pedig annak a valódi, széleskörű ellátásáról. Az egészségügy terén az orvosi ügyelet közös megszervezése mindenhol megtörtént. A napjainkban is működő többcélú társulások által felvállalt egyéb feladatok között továbbra is szerepelnek a belső ellenőrzés, a területfejlesztési, környezet- és természetvédelmi, állat- és növény-egészségügyi, közműfejlesztési együttműködéseknek. A felvállalt feladatok között egyre inkább megjelenik a turizmus, az idegenforgalom, a bűnmegelőzés, a sport vagy a közmunka összehangolása, sőt államigazgatási feladatok közös ellátása is.

A települések közötti együttműködés rendszerében alapvető változást hozott az új önkormányzati törvény, és a közigazgatás területi rendszerének átalakulása, a járások kialakítása. Az új önkormányzati törvény a települési önkormányzatok által ellátandó feladatokat csak általánosságban határozza meg, és ágazati törvényekre bízta azok különböző méretű vagy hierarchiasztintű településekhez való differenciált telepítését. A legfontosabb változást az jelentette, hogy az általános iskolai oktatás teljességgel kikerült az önkormányzati feladatok köréből. Állami feladattá vált az iskola nélküli vagy csak alsó tagozatos iskolával rendelkező településeken is a közoktatás megszervezése. A szociális szakellátások köre szintén állami feladat lett. A települések közötti lehetséges együttműködések a közoktatás terén az óvodai ellátásra, a szociális ellátások terén az alapellátásra korlátozódtak. A kistérségi társulások a törvény erejénél fogva megszűntek, azonban az önkormányzati feladatok ellátására önkéntesen továbbra is létrehozható volt társulás. A települések leginkább a szociális területen, illetve az orvosi ügyeletek fenntartásában hoztak létre együttműködéseket. A szolgáltatások területi rendszerének radikális átalakítása teljesen új struktúrák kiépítését hozta magával, amely az egyes járások ellátási hiányosságainak számbavételére koncentrálva, a fejlesztési szükségletek felmérése után indult el..

A pedagógiai szakszolgálati feladatok megoldását jellemzően a központi városban működő intézmény (városi, esetleg megyei fenntartású) látja el az egész járás területén. Ez kiépült közlekedési kapcsolatok esetén érthető eljárás. A Békés megye térszerkezetére jellemző óriásfalvak – melyek többsége immár közigazgatási értelemben is város – azonban mind méretük, mind az ellátásra szoruló gyermekek száma alapján, napjainkban is indokoltta tennék e szakszolgálatok intézményi szolgáltatásokhoz kapcsolódó helyi megszervezését. Ez érdemi előrelépést jelenthetne a korai diagnosztizálás és fejlesztés szélesebb körben történő megjelenésében, decentralizálva a szolgáltatásokat, azokat közelebb vinné a hátrányosabb térségek kisebb falvaihoz is, ami a problémák kezelését tekintve érdemi hatékonyságnövekedést hozhatna.

A 2010-es évek elejétől, az országos tendenciához hasonlóan több oktatási, nevelési intézmény került át egyházi fenntartás alá, melynek köszönhetően az önkormányzati alapfokú oktatási feladatokra fordítandó költségek csökkentek. Ezen feladatok ellátásában az állam fenntartói szerepe még mindig nagyobb, hiszen a kezelésében lévő intézményegységek száma még így is jelentős. Az állami oktatási, nevelési intézmények fejlesztése folyamatos fejlesztést igényel, ebben a szakember-ellátottság, tárgyi felszereltség és a szolgáltatási színvonal növelése érdemi előrelépést jelenthet. Fokozottan kiemelt településfejlesztési, helyi közösségi érdek azonban a helyben nyújtott óvodai és általános iskolai – legalább 1-4. évfolyamos képzés – szolgáltatások helyben történő megszervezése, mindenhol, ahol nem kíván aránytalan anyagi áldozatot és két évfolyamonként összevont csoportok indításához elegendő tanuló él a településen. A nemzetiségek társadalmi integrációját nagyban segítené, ha a helyi iskolák kiemelt feladatuknak tekintenék a nemzetiségek nyelvének és kultúrájának megőrzését, a nemzetiségi hagyományok ápolását.

Továbbra is kiemelt jelentősége van a községekben a kisgyermekes családok számára a gyermekek napközbeni ellátásának. Ilyen formában a rugalmas és legális ellátási formákat lehet előtérbe állítani (családi napközi), melyek létrejöttét, fenntartását az utóbbi években az önkormányzatok és reális költségvetési támogatással valamint fontos pályázati forrásokkal az állam is elősegíti. Az önkormányzat szerepe a szükséges ingatlanok biztosításában és a kapcsolódó szolgáltatások (egészségügy, étkeztetés, közművek) támogatásában jelenthet előrelépést.

A szociális, gyermekjóléti feladatok ellátásának keretei szintén heterogének. E szolgáltatások bázisát nem a kistérségek, nem is a járások, hanem az egyre kiterjedtebb kisváros-hálózatra alapozva érdemes tovább fejleszteni. A

kisvárosokra, nagyközségekre épített decentralizált intézményrendszer lényegesen hatékonyabban képes a súlyosbodó szociális, gyermekvédelmi problémákat kezelni, mint az „utazó” szolgálatok.

A tartós bennlakásos szociális intézményi szolgáltatások már az ezred forduló környékén jól kiépültek Békés megyében, de a nappali ellátások még ma is érdemi aránytalanságokat mutatnak. A nappali ellátás esetében továbbra sem lehet eredményes a kliensek településhatár átlépését szükségessé tevő szolgáltatási rendszere, annak reálisan a szolgáltatási kötelezettség formális rendezése és az igénybevétel visszaszorulása lehet csak a következménye. A pszichiátriai gondozottak, szenvedélybetegek, fogyatékkal élők nappali ellátása azonban decentralizáltan a költséghatékonyság figyelembevételével csak a civil és non-profit szféra aktív közreműködésével oldható meg, melyben az állam mellett a helyi önkormányzatnak is lényegesen nagyobb szerepet kell a jövőben vállalnia. A házi segítségnyújtás esetében az üres ellátási foltok betöltése és a jelzőrendszeres szolgáltatás kiterjesztése jelentett előrelépést az utóbbi években. Érdemben még tovább javítaná a jelzőrendszeres szolgáltatás hatékonyságát, ha a házi szociális ellátás és házi betegellátás összekapcsolására az eddig létrehozott intézményes keretek stabilizálódnának.

Az egészségügy területén az ügyeleti ellátást a legtöbb járásban általában „körzetekre” bontva látja el egy-egy nagyobb település. Sajnos a járóbeteg ellátás terén továbbra is jelentős hiányok jellemzik az észak-békési térséget, de a szolgáltatások további bővítésére, fejlesztésére van szükség a sarkadi és mezőkovácsházi járásokban. Békés megye kisvárosainak egészségházaikat sokat fejlődtek az elmúlt években és így nagyrésztük alkalmassá vált decentralizált, gyakran igényelt szakrendelések helyi megjelenésére. Az ehhez illetve a további fejlesztéshez szükséges műszerek biztosítása, részben összecseng az alapellátás műszerezettségben érzékelhető lemaradásának felszámolását célzó programokkal, mint például a Magyar Falu Program. A komolyabb műszerigényű szakellátások, szűrővizsgálatok decentralizációja a mozgó szolgáltatások fejlesztésével érhető el, melyek a járási hivatalok szervezésében valósulnak meg.

A járási keretein belül létrehozott együttműködések, mellett a települések más módon is összefognak a közös céljaik megvalósításának érdekében. Tipikusan ilyen társulások jöttek létre az ivóvízminőség javítására, a szennyvízkezelésre és a hulladékgazdálkodásra, melyek a korábbi kistérségi társulásoknál nagyobb területet fognak össze. Ettől függetlenül ma is megjelennek még a kisebb, településközi infrastruktúrafejlesztésre létrejött együttműködések. A települések kapcsolataiban mind inkább megjelentek a nemzetközi partnertelepülések, amelyekkel elsősorban kulturális együttműködést alakítanak ki, néhány település esetében 3-4 testvérvárosról is beszélhetünk, de a legjellemzőbbek a közelebbi román partnerkapcsolatok. A megyében továbbra is több HACs működik, melyek kiterjedése nem megegyező a járási lehatárolásával.

i) A táj terhelésének és terhelhetőségének meghatározása

Tájrendezési szempontból elsődlegesen a kedvező táji adottságok, ezen belül is a táji, természeti értékek megőrzése a feladat, összehangoltan a megye fejlődését szolgáló területfelhasználási és szerkezeti változtatások tájba illesztésének meghatározásával. A tájterhelhetőségi értékelés célja továbbá, hogy a területfejlesztés célterületeinek meghatározásához iránymutatást nyújtson az érzékeny és védendő, illetve a terhelésre nem vagy kevésbé érzékeny területek meghatározásával.

A tájterhelhetőségi vizsgálat a természetföldrajzi, tájszerkezeti és tájhasználati, táj-, és természetvédelmi, a tájterhelhetőségi és egyéb szakági (vízügyi, közlekedési, közmű) vizsgálatok szintéziséből áll. A megye tájhasználati módjai közül elsősorban az ökológiai szempontból alapvető mezőgazdasági és erdőgazdasági használat által érintett területek differenciált értékelése történt meg előzetesen, a meglévő ökológiai hálózat védelme és fejlesztése érdekében.

Megállapítható, hogy a megye ökológiai térszerkezetét alapvetően meghatározzák a természetföldrajzi fejezetben részletesen ismertetett éghajlati, felszín alatti és felszíni adottságok, valamint az ezeken kialakult tájhasználat. Az átalakított természeti táj emlékei és emlékezete a fennmaradt eredeti, őshonos illetve ezekhez közelálló tájalakulatai, és élőhelyei. Ezek közül a legértékesebbek, legérzékenyebbek természetvédelmi oltalom alatt állnak, melynek

területeit a Természet- és tájvédelmi fejezet ismerteti. Az ökológiai hálózat ezeken kívül magában foglalja az ezeket összekötő zöldfolyósókat, védett területeken kívüli jelentősebb erdő és nedves-vizes területeket, természetközeli területeket és extenzív hasznosítású mezőgazdasági területeket.

A megye meglévő ökológiai hálózatának alappillérei a síkvidéki agrárterületek zárványában fennmaradt keskeny, a felszíni vízrendszerhez, folyóvölgyekhez kapcsolódó ártéri vizenyős és vízparti területek, erdőterületek. Ezek az ökofolyósók csak néhány területen egészülnek ki a Körös - Maros Nemzeti Parkhoz tartozó vagy egyéb országos vagy helyi természetvédelmi területekkel, emlékekkel (TT, TE), kisebbséget védelem alatt nem álló természeti – természetközeli területekkel.

A folyóvölgyek és a kapcsolódó kisvízfolyások, a mélyebben fekvő területekkel – ide értve a valamikori, szabályozás előtti vízrendszer táji nyomait, emlékeit is - *a megye legkevésbé terhelhető tájai*. Ezen egységes, összefüggő hálózatot alkotó természetes és természetközeli zöldfelületi rendszert kiegészíti néhány szigetszerűen fennmaradt, ökofolyósóval már részben összekapcsolt természetközeli terület egység, jellemzően intenzív mezőgazdasági területek szomszédságában lévő extenzív gyepek területei vagy erdőfoltok. Ezek többsége is – legalább helyi szinten - védett természeti terület.

A tájterhelésre leginkább érzékeny területek az ökohálózat legértékesebb területei, magterületei. Ezek részben országos szintű védetség alatt is állnak, közülük területileg legjelentősebbek a Körös - Maros Nemzeti Park nagyrészt összefüggő foltjai (amelyek a megye 47 települését érintik) vagy jellemzően sávyszerű területei, valamint az országos ökológiai hálózat és a Natura2000 hálózat nagyobb és kontinuosabb területei. Az európai és országos ökológiai hálózatokhoz tartozó területek a megye természeti értékmegőrzés szempontjából legértékesebb és egyben legérzékenyebb területei. Jellemzően itt a legalacsonyabb szintű a tájterhelés, összhangban e területek terhelhetőségi (érzékenységi) mutatóival.

A területi arányok szempontjából, a megye domináns mezőgazdasági jellegének köszönhetően elsődlegesen az intenzív szántóföldi művelés az elsődleges tájterhelő tényező. A megyét országos átlag fölötti termőhelyi mutatói predesztinálják a nagy területeket igénybevevő és minél hatékonyabb haszonnövény termesztés és élelmiszer előállítás ágazatainak fenntartására és fejlesztésére. Agronómiai szempontból a megye legterhelhetőbb térségei a domborzati és terepadottságok szempontjából is legkedvezőbb, legjobb termőképességű talajadottságokkal és síkvidéki jellemzőkkel rendelkező déli területei.

A külterjes tájgazdálkodásra elsődlegesen alkalmas, kevésbé terhelhető területek: a mélyebben fekvő, erősebb közvetlen vízhatású területek, a nád- és gyepgazdálkodás, az extenzív vegyszermentes szántóföldi gazdálkodás, valamint a biogazdálkodás elsődleges területei; a gyengébb termőképességű területek, elsősorban a talajvédő gyepgazdálkodás és az ökológiai művelés (biotermesztés) területei. Elsősorban ez utóbbiaknál jöhet szóba ökológiai szempontból versenyképes alternatívaként a művelési ág váltás, illetve az erdősítés lehetősége is.

Az intenzívebb terhelésre javasolható, belterjes mezőgazdasági térségek területét jórészt átfedik a kiváló termőhelyi adottságú szántóterületek (amelyeket a megyei területrendezési terv is lehatárolt). Ezek a legjobb termőképességű szántók, amelyek földvédelmi szempontból kiemelt szabályozás alá esnek, ugyanakkor agrár - tájterhelhetőségi szempontból a leginkább hasznosítható területek. Cél, hogy ezeken a területeken más célú terheléssel járó tájhasználat (pl. beépítés, burkolatépítés, erdősítés, stb.) ne valósulhasson meg.

A legintenzívebb tájterheléssel az urbanizációs folyamatok járnak, amelyek a beépítések révén természetes felszínek effektív megsemmisítésével és átalakításával, mező- és erdőgazdasági művelés alóli kivonással járnak, ezáltal a felszíni és felszín alatti (víz, talaj) és felszín feletti (légkör) természetátalakító – terhelő, szennyező hatásaik is a legintenzívebbek. Ezek a megyében jellemzően koncentráltan, városias térségként, urbanizációs övezetekben és sávokban jelennek meg (leginkább a megyeszékhely és a nagyobb városok területein és környékén), de kisebb mértékben szóróványban, pontszerűen is előfordulnak, a megye morfológiai adottságai alapján létrejött településszerkezeti hagyományoknak megfelelően, vagy ezekkel szemben, újabbszerű fejlesztések eredményeképpen. Ezen az alföldi részen a kevesebb, nagyobb határu település mellett nem jellemző az aprófalvas és a tanyás településszerkezet, inkább nagyobb méretű községek mezővárosok alakultak ki. Ez a településhálózat regionális szinten kedvező tájterhelési hatásokkal jár, mert megfelel a táji adottságoknak. Csak néhány nagyobb város esetében figyelhető meg, hogy az évszázados településhálózat fejlődési folyamat az iparosítás vagy a szuburbanizáció

révén addig nem látott ütemben felgyorsult. Ennek nyomán olyan intenzív és a természetes településszerkezethez nem vagy kevésbé illeszkedő beépítések is keletkeztek, amelyek nem illeszkednek a hagyományos tájkarakterhez és az érintett területek terhelhetőségét próbára teszik. A településrendezési eszközök folyamatos és szakszerű felülvizsgálata, karbantartása nyújt garanciát a terhelhetőségi problémák elkerüléséhez és megoldásához, elsősorban az új beépítésre szánt területek és a hozzájuk szükséges műszaki infrastruktúra mértéktartó és racionális kijelölésével.

A bányaművelés okozta tájsebek a megye területén kevésbé okoznak tájterhelési problémákat, a bányatáj-rekultivációs problémák térségi szinten nem jelentősek. A megyében meglevő és korábbi külszíni fejtések - jellemzően működő és felhagyott homok, kavics és agyagbányák - tájképi megjelenése és környezeti hatásai jellemzően csak helyi szinten vannak jelen, kiterjedésüknek, sűrűségüknek, jellegüknek köszönhetően. A mélységi szénhidrogén kutatás és kitermelés, a termálvízkinsz hasznosítás nem vet fel jelentős felszíni rekultivációs, tájrendezési teendők szükségességét, de összességében ügyelni kell a forrásterületek terhelhetőségére is.

Jellemzően csak lokális hatásokkal rendelkeznek a műszaki infrastruktúra hálózat elemei illetve ezek együttese. Kiépítettségük, területigénybevételük és sűrűségük a nagyobb településeken, a megyeszékhely térségében összpontosul, terhelve ezzel a tájat és a környezeti elemeket egyaránt. A megye perifériusabb részein az műszaki infrastruktúra hálózatok sűrűsége jóval kisebb, elhelyezkedésük, jellegük következtében kisebb terhelést jelentenek. A terhelési szempontból legkritikusabb autópályával jelenleg csak néhány szakaszon rendelkezik a megye, a közlekedéshálózati szerkezet következtében. Ezek mellett a gyorsforgalmi utak menti sávok a megye legterheltebb közlekedési területei. Több logisztikai központ is kialakult, illetve településrendezési tervekben már kijelölésre került, elsődlegesen a közlekedési csomópontok, határátkelők környezetében, amelyek fejlesztését - fejleszthetőségét célszerű terhelhetőségi vizsgálatokkal is megalapozni, csakúgy, mint a tervezett autópálya és gyorsforgalmi úthálózati fejlesztéseket is. Mint ahogy ilyen terhelhetőségi vizsgálatok elvégzése szükséges minden érzékeny természeti területet, és/vagy ökológiai szempontból értékes (természeti) területet érintő intenzívebb hasznosításra (a természetes felszín megváltoztatására, beépítésre, stb.) irányuló szándék megalapozásához.

A megye terhelhetőségi szempontból legérzékenyebb területeit lényegileg kirajzolják az ökológiai hálózat és a tájképi – tájvédelmi szempontból legérzékenyebb területek által lefedett tájrészek.

2. A térséget érintő tervezési-fejlesztési környezet áttekintése

2.1 A térséget érintő ágazati koncepciók, területfejlesztési elképzelések és hatályos területi tervek

A fejezet kidolgozása folyamatban van.

a) Az OFTK térséget érintő vonatkozásai

b) A térséget érintő kiemelt térség területfejlesztési tervei

c) Az Országgyűlés és a Kormány által jóváhagyott és az egyéb ágazati fejlesztési stratégiáknak az adott térségre érvényes vonatkozásai

d) A hazai, az adott térséggel szomszédos, azonos térségi szintű térségek és/vagy külföldi közigazgatási egységek területfejlesztési koncepcióinak és programjainak térségre vonatkozó üzenetei

e) A területrendezési tervek térséget érintő vonatkozásai

f) A térséget érintő környezetvédelmi, természetvédelmi és tájvédelmi szabályozások

g) A térség 20 ezer lakos feletti városainak gazdaság- vagy településfejlesztési programjai és településfejlesztési koncepciói

h) A térség hatályban lévő ágazati tervei, programjai

i) Vonatkozó egyéb tervek

j) A tervezést érintő egyéb jogszabályok

2.2. A térség területfejlesztési szereplői elképzeléseinek feltárása, a tervezési folyamat partnerségi tervének elkészítése és végrehajtása

a) A partnerségi terv elkészítése

1. A Partnerségi terv célja

A Békés Megyei Önkormányzatnak a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/2009. (X. 6.) Kormányrendelet (a továbbiakban Korm. rendelet) alapján partnerséget kell létrehoznia az illetékes országos, regionális, helyi, városi és más közhatalóságokat képviselő partnerekkel, gazdasági és társadalmi partnerekkel és a civil társadalmat képviselő testületekkel, beleértve a környezetvédelmi partnereket, nem kormányzati szervezeteket.

Az ilyen típusú partnerség garantálja, hogy van felelőse az érdekelt felek által tervezett intervencióknak, és építeni lehet a releváns szereplők tapasztalatára és szakismeretére. A partnerek bevonásra kerülnek a programok előkészítésébe, végrehajtásába, figyelemmel kísérésébe és értékelésébe.

A partnerség, a partnerségi elv érvényesítésének céljai leginkább talán az alábbiakban foglalhatóak össze:

- a) egy adott térség vagy ágazat fejlesztési stratégiájának kialakítása és rendszeres felülvizsgálata, továbbfejlesztése;
- b) a megvalósítás eredményességének erősítése azáltal, hogy a program teljes életciklusa alatt bevonásra kerülnek azok a szervezetek, amelyek aktív szerepet játszanak a program megvalósításában; ez lehetővé teszi a sokkal összehangoltabb cselekvést, beavatkozást;

- c) a beavatkozás, az intézkedések megfelelő fókuszálása, hiszen a különböző bevont partnerek jobban ismerik térségük valós szükségleteit, és képesek a beavatkozásokat azokra a területekre koncentrálni, amelyeken arra leginkább szükség van;
- d) további célja még a (elsősorban helyi) fejlesztési kapacitás erősítése a partnerek bevonásán és aktív közreműködésén keresztül.

2. A Partnerségi terv készítésének alapelvei

A Partnerségi terv elkészítése során az alábbi alapelvek érvényesülnek:

1. **Tervezhetőség és strukturáltság:** A fejlesztési koncepció társadalmi egyeztetése koordináltan, strukturáltan történik. Ezen cél hatékony és sikeres megvalósítása érdekében folyamatos kommunikáció és egyeztetés történik az önkormányzatokkal, a civil szervezetekkel, az érdekképviselőkkel és az érintett szakmai szervezetekkel, gazdasági szereplőkkel.
2. **Folyamatos információnyújtás és információszerzés:** A Békés Megyei Önkormányzat a 218/2009. (X. 6.) Korm. rendelet alapján az érintettek számára már a tervezés kezdetétől biztosítja a véleménynyilvánítás lehetőségét.
3. **Partnerség:** Az egyeztetési folyamat során a partnerek között egyenlőség érvényesül, az érintettek mindegyikének lehetősége van egyeztetésre, valamennyi szakszerű és beépíthető javaslat feldolgozásra kerül.
4. **Bizalom:** A partnerek számára biztosítjuk, hogy a beküldött véleményeikre érdemi visszajelzéseket kapjanak.
5. **Koncentráltság és konszenzus:** Folyamatos tájékoztatás, emlékeztetők küldése a partnereknek az egyeztetések eredményéről, célul tűzve ki, hogy szem előtt tartsák a beépíthetőséget, és az együttműködés hasznosságát.
6. **Nyitottság, nyilvánosság és átláthatóság (Transzparencia):** Az egyeztetési folyamatba az érintettek bármelyik fázisban bekapcsolódhatnak. Fontos cél az érintettek minél szélesebb körének elérése, megszólítása. Az egyeztetési folyamat során biztosítani kell a legszélesebb nyilvánosságot és minden információhoz való hozzáférést. A Békés Megyei Önkormányzat megszokott hírközlő felületein biztosított a nyilvánosság, a megyei elektronikus sajtón keresztül. A források felhasználása, a támogatási célok és a támogatandó projektek kiválasztása lényegesen átláthatóbbá, és kevésbé megkérdőjelezhetővé válik, hiszen a program életciklus valamennyi szakaszában a partnereknek beleszólása van a folyamatokba, befolyásolhatják a döntéseket.
7. **Közérthetőség és hatékony kommunikáció:** Az egyeztetési folyamatok során biztosítjuk, hogy mindenki számára elérhető kommunikációs csatornán folyjanak az egyeztetések a lehető legvilágosabb, legegyszerűbb nyelvezet használva.
8. **Dokumentáltság:** Az egyeztetési folyamat átláthatósága és követhetősége érdekében biztosítjuk a folyamatos dokumentálást és ezen dokumentációk nyilvánosságát a 6. pontban említett kommunikációs eszközök útján.
9. **Folyamatos monitoring, visszacsatolás:** A sikeres partneri együttműködés érdekében vizsgáljuk, hogy a társadalmi egyeztetés megfelelően zajlott-e le, az érintettek véleménye megfelelően beépítésre került-e, az összes elv és az előre rögzített tervezés érvényesült-e a megvalósítás során.
10. **Értékelés:** Az egyeztetési folyamat zárását követően átfogó, nyilvános értékelést biztosítunk annak érdekében, hogy a tapasztalatok hasznosuljanak.

3. A partnerségben résztvevő szervezetek és személyek, a kiválasztásuk módszerei

A Partnerségi Terv elkészítése során a Békés Megyei Önkormányzat arra törekszik, hogy az érintettek azon körét vonja be sikeresen a folyamatos, rendszeres egyeztetésekkel érintettek körébe, akik a korábbi időszakban is meghatározó szereplői voltak a tevékenységükkel, információikkal, véleménynyilvánításukkal a megyei fejlesztéseknek, a megye felzárkóztatásának.

A partnerek kiválasztásának módja az alábbi elvek figyelembevételével történt:

1. A Békés Megyei Önkormányzat által fejlesztési együttműködési céllal megkeresett települések ajánlásában, javaslatában szereplő kör
2. Határon átnyúló kapcsolatok
3. Egyes ágazatonkénti egyeztetések kis-, közép-, és nagyvállalkozói köre az érintett kamarákon keresztül
4. Szomszédos megyei önkormányzatok és települési önkormányzatok, kiemelve a megyei jogú várost, Békéscsabát
5. Megyei és térségi szintű civil és társadalmi szektor képviselői
6. LEADER csoportok és a helyi akciócsoportok képviselői

A fenti ponton belül ki kell emelni a határon átnyúló együttműködések is, különösen a romániai Bihar és Arad megyékkel, valamint a megyei jogú várossal, Békéscsabával történő együttműködést. Külön figyelmet kell fordítani az alulról jövő, vidékfejlesztéssel kapcsolatos kezdeményezésekre is (LEADER).

Békés megyét geopolitikai adottságai, határon átnyúló kapcsolatok fejlesztésében elért eddigi eredményei is predesztinálják a kapcsolatok továbbfejlesztésére.

Kézenfekvő tehát a korábbi, s ma is életképesnek bizonyuló kereskedelmi-, gazdasági-, kulturális, oktatási kapcsolatok újraélesztése, tartalmi gazdagítása, közös infrastrukturális fejlesztések elvégzése, ill. azok eredményeinek hasznosítása.

A 2021-2027. programozási időszakban ismét kiemelt szerep jut az alulról építkező, helyi kezdeményezéseknek. Jelenleg ezen csoportok a vidékfejlesztés területén a LEADER csoportok. Az európai mezőgazdasági modell kialakításával összhangban a LEADER (Liason Entre de Developement de l'Economie Rurale) Községi kezdeményezés célja a vidéki szereplők ösztönzése és támogatása a térségük hosszú távú lehetőségeiről történő közös gondolkodásban és a térség fenntartható fejlődésének integrált, innovatív stratégiák mentén történő megvalósításában, amely új utakat tár fel.

Békés Megyében jelenleg négy helyi akciócsoport működik, ezek:

Kertészek Földje Akciócsoport Egyesület
Körösök Völgye Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület
Körös-Sárréti Vidékfejlesztési Egyesület
Napkör Társadalmi Innovációs Egyesület

Az négy akciócsoport vezetője a partnerségbe bevonásra kerül.

b) A partnerségi terv végrehajtása

1. A partnerségi elv végrehajtásának módszerei

Résztvételi tervezés formái alatt az alábbiak értendők:

- A kommunikáció lehet egyirányú, mely visszacsatolás nélküli, a döntéshozón és szakértőn kívül minden más érintett passzív befogadónaként vesz részt; kétirányú, azaz a döntéshozó és szakértő csoportja kérdez, a többi

érintett fél válaszol; vagy többirányú, ahol a döntéshozón és szakértőn kívül egy vagy több további aktív résztvevő között egyenrangú párbeszéd folyik.

- Az érintettek bevonásának módja nyilvános (bárki számára hozzáférhető), zártkörű (korlátozottan hozzáférhető) vagy egyéni (a döntéshozó külön-külön szólítja meg az érintetteket). Megjegyzendő, hogy a nyilvános hozzáférés akkor valóban nyilvános, ha a lehetőség úgy biztosított, hogy az érintettek lehető legszélesebb köre tudatában van a részvételi lehetőségének és megfelelő feltételek biztosítottak, hogy élni is tudjon vele: ezt nevezzük akadálymentes kommunikációnak vagy részvételi esélyegyenlőségnek.
- Az érintettek bevonása közvetlenül, vagy közvetetten képviselőik, (ernyő)szervezeteik útján történik.
- Az információáramlás direkt kapcsolatfelvétel útján (az érintettek közvetlen megszólításával, postai vagy elektronikus levél), vagy nyilvános közzététellel (az érintettek közvetlen megszólítása nélkül) történik.
- A kommunikáció tárgya előterjesztett dokumentum megvitatása (pl. véleményezés, vitafórum, vitanap), vagy (kérdőívvel, szabályozott keretekkel, felvezetéssel stb.) irányított gondolatgenerálás, közös tervezés (pl. műhelynap, ötletbörze, információgyűjtés).

2. A partnerségi terv időbeli ütemezése

1. Kiindulópont:

- partnerségi terv megyei közgyűlés általi elfogadása,
- felhatalmazás a társadalmi egyeztetés megindítására.

2. Tervezés:

- az előkészítő és javaslattevési fázis dokumentumának áttekintése a megyei közgyűlés által,

3. Társadalmi egyeztetés:

Az egyeztetés eszközei lehetnek:

- kommunikációs kampány indítása
- nyitott egyeztetési módszer indítása
- nyilvános fórumok, rendezvények, egyeztetések

4. A megyei területfejlesztési koncepciót megalapozó helyzetfeltáró-értékelő dokumentum tartalmának, területfejlesztési koncepció és -program véglegesítése:

- javaslatok, eredmények feldolgozása, becsatornázása

A Korm. rendelet 10. sz. melléklet szerint meghatározott szervezetek részére megküldésre kerülnek a szakmai anyagok, és 45 nap alatt megvalósul a vélemények visszaküldése

a) miniszterek;

b) a következő kormányhivatalok:

- Központi Statisztikai Hivatal,
- Békés Megyei Kormányhivatal,
- Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal,
- Országos Atomenergia Hivatal;

c) Országos Környezetvédelmi Tanács;

d) Magyar Tudományos Akadémia;

e) országos önkormányzati érdekszövetségek;

f) az érintett térségi fejlesztési tanácsok;

g) az érintett megyei önkormányzatok;

h) Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata;

i) az érintett települési önkormányzatok;

j) az érintett területi államigazgatási szervek közül:

- területi környezetvédelmi és természetvédelmi hatóság;
- illetékes vízügyi hatóság;
- működési területével érintett nemzeti park igazgatóság;
- működési területével érintett vízügyi igazgatóság;
- Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

5. Elkészült Konceptió és Program megyei közgyűlés általi elfogadása
6. Egyeztetés a szakminisztériumokkal: ITM; PM
7. Megyei Területfejlesztési Konceptió véglegesítése

c) A partnerségi terv eredményei alapján

A partnerségi terv segítségével a megyei fejlesztési anyagok, szakmai programok széles körű szakmai és társadalmi egyeztetésére kerül sor, amelynek eredményeképpen az üzleti szektor szereplői, az önkormányzatok, a társadalmi szervezetek fejlesztési elképzelései egy komplex megyei fejlesztést irányoznak elő.

1. A partnerségi elv és társadalmi konzultáció előnyei

-Hatékonyság növelése: javul a tervezés során az elemzés, a stratégiaalkotás és a prioritások kiválasztásának hatékonysága.

-Végrehajtás eredményességének növelése: segíti a partnerség a szervezetek közötti koordinációt, a párhuzamosságok elkerülését, és hozzájárult az abszorpciós képesség növekedéséhez, és általában a rendelkezésre álló források felhasználásának hatékonyabb koordinálásához.

-Növekszik a **transzparencia**.

2. A visszacsatolás módszere

Megállapítható, hogy az érdemi visszacsatolást nem tartalmazó egyeztetési folyamatokban nem lehet fenntartani a szereplők motiváltságát. Mindenképp az aktivitás csökkenésével jár, ha nem látják a szereplők véleményük eredményét, csak a folyamatos és minden észrevételre érdemben reagáló együttműködési folyamat vezethet a résztvevők megfelelő motiváltságához, aktivitásához, a szükséges bizalom kialakulásához.

A visszacsatolást az alábbi eszközökkel biztosíthatja a Békés Megyei Önkormányzat:

- a) A konzultációk eredményeképpen született emlékeztetők valamennyi résztvevőnek kiküldésre kerülnek, arra további észrevételt, kiegészítést tehetnek a partnerek.
- b) A konzultációkon feltett kérdéseire a partner – lehetőségekhez mérten – érdemi választ, segítséget kap.
- c) Online felületen megoszthatja további, konkrét elképzeléseit a résztvevő.
- d) Tervezésnél beépülnek azon javaslatok, amelyek összhangban vannak a vonatkozó fejlesztési dokumentumokkal, előírásokkal.
- e) Az egymáshoz kapcsolódó, egyéni elképzelések összekapcsolása megtörténik, szintetizálódik, amennyiben lehetséges integrált fejlesztési elképzeléssé kristályosodik ki.
- f) Lehetőség nyílik a partnerek közötti interakcióra, egymás segítése, összefogása céljából.
- g) A koncepció különböző fázisairól értesítést kap, azokba érdemben bekapcsolódhat.

ca) Az üzleti szektor szereplőinek a térséget érintő fejlesztési elképzeléseinek áttekintése

A Partnerségi Terv végrehajtása után kidolgozható fejezet.

cb) Az önkormányzatok fejlesztési elképzeléseinek áttekintése

A Partnerségi Terv végrehajtása után kidolgozható fejezet.

cc) A térség társadalmi szervezetei fejlesztési elképzeléseinek áttekintése

A Partnerségi Terv végrehajtása után kidolgozható fejezet.

2.3. A területfejlesztés eszköz- és intézményrendszerének elemzése

A fejezet kidolgozása folyamatban van.

a) A területfejlesztés forrásainak elemzése (nemzetközi, központi költségvetési, önkormányzati források, a gazdasági egységek beruházásai, a különféle szervezetek fejlesztései, a háztartások)

b) A területfejlesztés intézményrendszere (szervezet, működés, együttműködés)

c) A területfejlesztés hatékonysága (eddig eredmények, forrásaktivitás, a fejlesztési területek kihasználtságának bemutatása, az intézmények hatása, hiányosságok)

2.4. Helyzetértékelés

a) A térség erősségeinek, gyengeségeinek, lehetőségeinek és a térséget fenyegető veszélyek azonosítása

SWOT elemzés

ERŐSSÉGEK (pozitív értékek, amelyekre építeni lehet, vagy amely folyamatok kihasználása előnyt jelent a jövőben)	GYENGESÉGEK (kedvezőtlen belső adottságok, amelyek javítására törekedni kell)
Természet, környezet	
• Körösök- völgye természeti értékei • Jó minőségű földek • Gazdaságosan megművelhető/megművelt területek jelentős aránya • A sík terület előnyei (relatív alacsony infrastruktúra-építési költségek) • Szabályozott, védelemmel ellátott folyók • Országos viszonylatban magas a napsütéses órák száma • Alacsony ipari szennyezés a nagy környezetszennyező ágazatok hiánya miatt	• Felszíni vízkészletek hiánya, alacsony szintje (Dél-Békés) • Vízgazdálkodás lehetőségeinek hiánya (érdekkülönbségek) • Ivóvízbázisok (rétegvizek) magas arzéntartalma a megye középső és északi részein • Országos átlag alatti erdősűrűség • Földfelszín alatti ásványkincsek szűkössége • Jelentős az aszály kockázata • Jelentős ár- és belvízveszély • Időnként határértéket meghaladó porszennyezés a mezőgazdasági termelés következtében

	• A talajok terheltsége a mezőgazdasági növénytermesztés, állattenyésztés és szennyvízhelyzet miatt. • A nem természetközeli tájhasználat részesedése rendkívül magas a természetközeli tájhasználatához viszonyítva
Gazdaság	
• Természeti adottságokra, hagyományokra épülő turizmus /pl. gasztronómia, gyógy- és termálvizek, kézművesség, kerékpáros-, vízi-, lovas-, horgász- és vadászturizmus) • Hasznosítható vízfelületek (turisztika, horgászat, halászat) • Hungarikumok megléte (Csabai kolbász vagy Csabai vastagkolbász, Gyulai kolbász vagy Gyulai pároskolbász, pálinka) • Adottságokhoz illeszkedő halászati és öntözési kutatási potenciál jelenléte (HAKI) • Természeti erőforrások / jó minőségű termőföldek, földgáz, termálvíz, megújuló potenciál, építő alapanyagok, ökoturisztikai elemek/ • Tradicionális iparágak (nyomdaipar, gépipar, építőanyag gyártás, kazángyártás, üvegipar, élelmiszeripar), melynek az alapját képező tudásbázis jelen van a szakképzés erőssége által • Erős középfokú képzési bázis • Országos és nemzetközi hírű gasztronómiai fesztiválok (Csabai Kolbászfesztivál, Gyulai Pálinkafesztivál)	• Alacsony szintű piacra jutási képesség, különösen a mezőgazdaságban • Mezőgazdasági feldolgozóipar jelentősége elmarad a kívánatostól • A növénytermesztés, az állattenyésztés és a feldolgozóipar egymásra épülő egységének hiánya /monokulturális mezőgazdaság/ • Együttműködés hiánya pl. klaszter, TDM a szereplők kis hányadát tömöríti • Kis- és mikrovállalkozások tőkeabszorpciós képességének hiánya • Kihasználatlan volt ipari létesítmények • KKV-k tőkehiánya • Országos átlaghoz képest alacsony foglalkoztatási és gazdasági aktivitási mutatók • Országos átlag alatti jövedelmi szint • Az egy főre jutó GDP tekintetében Békés megye a 17. helyen található az országban • A bruttó hazai termék előállításában Békés megye a megyék sorában hátulról a 4. helyet foglalja • Társas vállalkozások száma alacsony • Be nem jelentett (külföldi) foglalkoztatás elterjedése • A meglévő vállalkozások egy része megyén kívüli székhellyel rendelkezik (főként a nagyobb létszámú

• A romániai Bihar és Arad megyékkel meglévő működő kapcsolatok (vegyes bizottságok, vállalkozói és kereskedelmi, kulturális kapcsolatok) • Az alföldi táj különlegessége turisztikai szempontból • Helyi termékek, bio-élelmiszerek, kézműves termékek meghatározó jelenléte • A vendégéjszakák évről-évre növekvő száma a turisztikai ágazatban • Ipari parkok, inkubátorházak növekvő száma • Térben kiegyensúlyozott iparszerkezet	munkavállalókat foglalkoztató vállalkozások) • Forráshiányos önkormányzatok • Térségi szintű innovációs és kutatásfejlesztési intézményhálózat hiánya, a helyi vállalkozások alacsony innovációs potenciálja • Környezetvédelmi szempontból fenntartható turisztikai attrakciók szűkössége • A munkaerő-piaci igény és a tényleges képzés összhangjának hiánya • Szántóföldi művelés dominanciája • K+F tevékenység rendkívül alacsony aránya a GDP-hez mérten • Mezőgazdasági területek öntözése elmarad a kívánatostól • A megye felsőoktatásának a gazdaságra irányuló pozitív hatásai kevésbé jelentősek • Jelentős ipari hagyományok hiánya • Alacsony exporthányad az iparban mezőgazdaságban • Kevésbé diverzifikált felsőoktatási kínálat • A megye nincs benne a nemzetközi, európai szintű gazdasági vérkeringésben • A vállalkozások IKT-hoz való hozzáférése az országos átlagnál alacsonyabb szintű, a számítógép, vállalati szoftverek, ill. az Internet/adatbázisok használata esetében. • Vállalati technológiai kapacitások modernizálásának alacsony foka • A megye turisztikai teljesítménye néhány településhez és attrakcióhoz köthető, és ezek az attrakciók is zömmel belföldi vendégeket vonzanak • Általában a turisztikai ágazat alacsony súllyal szerepel a megye gazdaságában • Az ipari infrastruktúra (ipari parkok, inkubátorházak) kihasználtsága heterogén, több helyen erősítendő ez a tevékenység • Nagyvállalatok jelentős, zöldmezős beruházásai továbbra is elkerülik a megyét • A szolgáltatási szektoron belül az állam által szervezett
---	---

	közzolgáltatások (oktatás, egészségügy, szociális ellátás, közigazgatás) szerepe kimagasló Alacsony, és folyamatosan csökken a külföldi tulajdonú vállalkozások súlya a megye gazdaságában
Társadalom	
- Születéskor várható élettartam növekedése - Diplomások arányának növekedése - Aktív civil szféra - Kulturális és nemzetiségi sokszínűség, hagyományőrzés	- Kedvezőtlen demográfiai folyamatok - a népesség számának folyamatos csökkenése (új) - születések számának csökkenése , - évtizedek óta negatív vándorlási egyenleg - Eltartottak számának/arányának növekedése - Országos átlagnál magasabb munkanélküliség - Alacsony foglalkoztatottság - Országos átlagnál alacsonyabb a diplomások aránya - Jelentős számú szegénységben élő lakosság a perifériákon - Roma és nem roma lakosság életszínvonalbeli különbsége - Gazdaságilag aktívak országos szintnél alacsonyabb aránya - Alacsony népsűrűség - A lakosság IKT-hoz való hozzáférése az országos átlagnál alacsonyabb szintű, a számítógép, ill. az Internet használat esetében, különösen a szegénységben élők, valamint a roma lakosság esetében - A legidősebb generációk IKT használata nemzetközi összehasonlításban rendkívül alacsony szintű - Rossz, országos átlag alatti átlagos egészségi állapot - Munkaképes korú népesség alacsony iskolai végzettsége - Népességmegtartó képesség alacsony foka (előregedés, elvándorlás)

Közlekedés, elérhetőség	
- Vasúton történő elérhetőség fejlesztése folyamatos, jelenleg is tart - Kerékpáros közlekedés magas népszerűsége, kerékpárosbarát települések és fejlesztések - Korszerűsödő kétszámjegyű úthálózat - Szilárd burkolatú kifutópályával rendelkező repülőtér léte - Úthálózat kapacitása megfelel a forgalomnak - Az M43-as út javította a dél-békési területek elérhetőségét hazánk gyorsforgalmi úthálózatára - Az M44 folyamatos épülésével a megye közúti gyorsforgalmi elérhetősége jelentősen javul	- Úthálózat, különösen az alsóbbrendű utak rossz állapota - A megye délkeleti peremén élők csak jelentős idő ráfordítással érik el a megye centrum területeit - Tömegközlekedés relatíve alacsony járatsűrűsége, bejárás nehézségei - Rendkívül kis forgalmat lebonyolító repülőtér - Szerviz utak hiánya - Összefüggő kerékpárút-hálózat hiánya, minőségi problémák - Közösségi közlekedés nem megfelelő minősége - A 47. sz. főúton több esetben hiányoznak a településeket elkerülő szakaszok
Környezeti infrastruktúra	
- Környezeti terhelés alacsony szintje (pl. szennyvíztisztítás magas foka) - Viszonylag kis számú kármentesítendő volt ipari terület - Fejlődő vízellátás, csatornahálózat - Szilárdhulladék lerakása megoldott - A megújuló energia termelésére alapozott energiaellátás egyre elterjedtebb a megyében	- Talajvíz szennyezettsége-szennyvízelvezetés alacsony aránya - Az öntözési lehetőségek, valamint az öntözési igények területi megoszlása nem esik egybe (Dél-Békés esetében különösen problematikus) - Leszakadó térségek (sarkadi, mezőkovácsházi) halmozódó problémái - Kis települések megoldatlan vízminőség problémái - Biológiai szennyvíztisztítás alacsony aránya - Hulladékfeldolgozás alacsony aránya
Településhálózat	
Jelentős középvárosok	Településhierarchia (Mo-i) legfelső

• Országos átlagnál nagyobb népességet tömörítő községek • Településegységek együttműködése	szintje hiányzik a megyében (100 ezres nagyváros) • Aprófalvak növekvő száma, óriásfalvak eltűnése • Egyes városi funkciók hiánya • Funkcióhiányos, alacsony lélekszámú kisvárosok • Hátrányos helyzetű, járások • Helyenként alacsony együttműködési hajlandóság a települések között • A városok népessége is csökken a természetes fogyás és az elvándorlás következtében
--	--

LEHETŐSÉGEK (melyek előnyösen befolyásolhatják a fejlődést)	VESZÉLYEK, (melyek elkerülése érdekében javasolt a beavatkozás)
Természet, környezet	
• A jó minőségű termőföldeken magasabb hozzáadott értékű és élő munkaigényű növénykultúrák termesztésének támogatása • A termőföldek aranykorona érték szerinti használata ágazatnak megfelelően • Termálvizek energetikai célú felhasználása • Magas hozzáadott értékű mezőgazdasági termelő kultúrák elterjedése • Öntözéses gazdálkodás beruházásainak támogatása • Mezőgazdasági termékek világpiaci árának növekedése • Föld értékének növekedése	• Magas a kockázata a belvíznek, aszálynak, mely hatások kezelése nemzetközi szinten problémát okozhat (pl. Körösök vize) • Felszín alatti vizek a fokozottan érzékeny kategóriát képviselik a megye nagy részén • Határon kívülről érkező szennyezések • Globális felmelegedés, szélsőségesé váló klimatikus viszonyok • Invazív fajok, kártevők megjelenése • Földminőség romlása, a nem megfelelő gazdálkodás miatt • Épített környezet leépülése • Változó klíma • A nem természetközeli tájhasználat részesedése tovább nő
Gazdaság	
• Békéscsabai repülőtér fejlesztési lehetőségei • Természeti, gasztronómiai és kulturális adottságokra épülő turizmus lehetőségének fejlesztése a határon átnyúló infrastruktúra közös fejlesztése által • Ipari parkok befektető vonzó képessége • Határmentiségből adódó lehetőségek bővítése (infrastruktúra, piacra jutás, közös fejlesztések) • A határ túloldalán megvalósult infrastrukturális beruházásokhoz történő csatlakozás	• Az infrastrukturális fejlesztések további elhúzódása következtében egyre kevésbé lesz vonzó a megye beruházás szempontjából • Tartósan tőkeszegény vállalkozások (mely állapotot fenntart a hitelkihelyezés korlátozása) • K+F szektor kapcsolódása a gazdasági szereplőkhöz szerény • Fizetőképes kereslet alacsony szinten való konzerválódása vagy romlása • A járványhelyzet miatt megindul egyes ágazatok (pl. turizmus) visszafordíthatatlan leépülése • Összességében (ágazat-specifikumtól

• Foglalkoztatási, képzési, munkahelyteremtő programok • Agrárrolló csökkenése • Internetes kereskedelembe történő aktív bekapcsolódás • Gazdaságfejlesztési források arányának növekedése • A termálvíz-készletre alapuló gyógyhelyek, gyógyfürdők és gyógyvizes fürdők megyeszerte • Felsőoktatás fejlesztése • A megye elérhetőségének javulásával új beruházók betelepülése • Megújuló energiák nagyobb arányban történő alkalmazásával javul a KKV-k működési hatékonysága • Klaszterek, vállalati együttműködési hálózatok szerepének felértékelődése • Új innovációs intézményi háttér kiépítésével, a vállalkozások és a felsőoktatás közötti K+F együttműködések súlya nő	függetlenül) munkahelyek megszűnése várható a járványhelyzet hatásaként • A mezőgazdasági feldolgozóipar újraindításának elhúzódása megnehezíti annak visszaállítását • Az uniós elvárásoknak való megfelelés esetenként versenyhátrányt okoz a finanszírozás, adminisztráció, fenntarthatóság szempontjából • Az EU-s munkaerőpiac teljes szabadsága helyi, képzett munkaerőt von el • Helyi döntési kompetenciák leépülése • Főváros és a fejlett ipari övezetek elszívó hatása növekedhet Békés megye rovására
Társadalom	
• Magyar nemzetiségű munkavállalók érkezése a szomszédos országokból • Távmunka széles körben történő elterjedése, járványhelyzet kényszerhatása is növelheti • A lakosság informatikai ismereteinek javulása • Hagyományok ápolása • Öntevékeny csoportok aktív működése • A szélessávú Internet költségei tovább csökkennek, így az a szegényebb rétegek számára is elérhetővé válik. • Az Internet-képes, paramétereit tekintve sokfunkciós, használható számítógépek, táblagépek ára olyan szintre csökken, hogy (szinte) mindenki számára elérhetővé válnak • Az jelenleg idősödő korosztály jelentős része már használja az IKT-t, így várhatóan az új technológiák könnyebben tanulhatók lesznek számukra a későbbiekben	• A lakosság előregedése • Gazdaságilag aktív népesség arányának csökkenése (a fiatal és gazdaságilag aktív népesség elvándorlása) • A kedvezőtlen demográfiai folyamatokat /előregedő népesség, születésszám csökkenés, elvándorlás/ tovább erősítik azok az intézkedések, ill. azok hiánya, melyek nem kezelik ezeket a problémákat • Társadalmi deviancia erősödése, tolerancia csökkenése, helyi társadalmi konfliktusok növekvő száma • Szegregáció erősödése egyes településeken • Slumosodás • Lakosság nemzetiességi összetételének változása, külföldiek betelepülése • A kedvező tendenciák ellenére várható a mélyszegénységben élők és a

• E-közigazgatás széles körű elterjedése/szolgáltatásainak érintettek általi intenzív használata • IKT-k használatát, elterjedését segítő EU-s programok • Általános és középiskolák IKT-kal való ellátottságát javító intézkedések • Új beruházások révén a lakosság megőrzése, a népességvonzó képesség növelése	társadalom többi része közötti digitális szakadék növekedése • Hosszabb távon egyes kistelepülések elnéptelenedése • A járványveszélynek jobban kitett társadalmi csoportok (idősek, hátrányos helyzetűek stb.) munkaerőpiaci helyzetének további, radikális romlása
Közlekedés, elérhetőség	
• Megyét érintő gyorsforgalmi utak fokozatos kiépülése • TEN-T IV. vasúti folyosó további korszerűsítése • Többfunkciós (mezőgazdasági és kerékpárforgalmi) útvonalak létesítése • Románia autópálya hálózatának kiépülése, az átmenőforgalom erősödése	• A vidéki területek gyors elérhetősége nem biztosított, ami más irányba viszi el a fejlesztéseket és további leszakadáshoz vezet • A centralizáltság, különösen az élelmiszerláncok esetén tartósan leértékeli a helyi bázist • Romló minőségű alsóbbrendű utak, kerékpárutak • Út- és kerékpárút fejlesztések magas fajlagos költségei
Környezeti infrastruktúra	
• Megújuló energiaforrások kihasználásának finanszírozási lehetőségei (geotermikus, szoláris, biomassa, vízi energia) • Nagy mennyiségű, jó minőségű felszín alatti vízkészletek kihasználásának finanszírozási lehetőségei • Környezet és termőföldhöz illeszkedő halászati és öntözési potenciál kihasználása • Helyi energiatermelés, közösségi fűtőrendszerek előtérbe kerülése	• Önkormányzati források beszűkülése • A pályázati projektekhez szükséges saját tőke hiánya • Magánbefektetők érdektelensége • A pótlástól gyorsabban amortizálódó létesítmény • Nem fenntartható (pályázati forrásból, hitelből finanszírozott) önkormányzati beruházások
Településhálózat	

• Közepvárosok városi funkcióinak, vonzerejének és népességvonzó képességének erősítése • Térségi együttműködések, funkció megosztások • A nemzetközi „okos falu” hálózatba kapcsolódva javítható a kistelepüléseken elérhető szolgáltatások minősége • Az „okos város” koncepciók megvalósításával javulhat a megye közepes és nagyobb településeinek népességmegtartó ereje	• Kedvezőtlen demográfiai folyamatok hatásai • Elvándorlás/városi népesség csökkenése • Községi szolgáltatások fajlagos költségeinek növekedése, • Elnéptelenedő községek (különösen a hátrányos helyzetű térségekben) • Települési/városi funkciók/szolgáltatások leépülése/megszűnése
--	---

b) A térség lehetséges fejlesztési irányainak bemutatása, és ezek alapján a lehetséges cselekvési területek azonosítása

Természet, környezet

Békés megye az Alföld keleti részén fekvő, alapvetően sík területeket magába foglaló földrajzi és közigazgatási egység, amelyet a természeti adottságok szempontjából a magas napsütéses órák mellett az erdős területek kisebb aránya, valamint a felszín alatti ásványkincsek szűkössége is jellemez. Jelentős kiterjedésű, jó minőségű és gazdaságosan megművelhető földterületekkel rendelkezik ugyanakkor, melyeknek köszönhetően, tradicionálisan az agrárium nyújtja lakosai számára az egyik legfontosabb megélhetési formát. A jelentős mezőgazdasági igénybevétel miatt a talajok terheltsége erőteljesnek mondható, ezt a helyzetet egyes helyeken a szennyvízelvezetés hiányosságai tovább rontják.

A megye északi területét átszelő folyók számos, csak részben kihasznált vízgazdálkodási lehetőséget kínálnak, emellett emelik a táj természeti értékét, jelentős turisztikai érdeklődést generálva. A megye déli részén ugyanakkor a felszíni vizek hiánya nehezíti a gazdálkodást. Annak ellenére, hogy a folyók alapvetően rendelkeznek a szükséges szabályzási szinttel és védelemmel, az árvíz és belvíz is megjelenik időszakos problémaként, ráadásul a békési termőterületek egy része az aszály által is veszélyeztetett. A természeti adottságokra épülő mezőgazdasági termelés jelenleg többnyire kisebb hozzáadott értéket képvisel, ráépülő komolyabb feldolgozó szektor nélkül. A termelést az elmúlt években egyre jobban nehezítik a klímaváltozás okozta szélsőséges éghajlati események, invazív, tájidegen növényi és állatfajok, kártevők megjelenése. A nem megfelelő földhasználat miatt helyenként a földminőség romlásával is számolni kell.

Bár Békés megyében az ipari szennyezettség mértéke alacsonynak mondható, a mezőgazdasági tevékenységekből adódó porszennyezettség – főleg szárazabb időszakokban – meghaladja az előírt határértékeket. Emellett kiemелendő, hogy a megye középső és északi részén a felszín alatti ivóvízbázisok arzéntartalma magasabb a kívánatosnál.

A megye területén a felszín alatt jelentős termálkincs található, melynek hasznosítása – annak ellenére, hogy ezen a téren számos előrelépés történt már – napjaink és a közeli jövő kiemelt feladata. Hasonló mondható el a szoláris energia hasznosítása kapcsán is.

Gazdaság

A relatív kedvező statisztikai mutatók ellenére a valóságban egy az országos átlagtól leszakadó, kevésbé dinamikus békési megyei gazdaság képe rajzolódik ki előttünk, melyet a társas vállalkozások alacsony száma, és az országos átlaghoz képest alacsony foglalkoztatási és gazdasági aktivitási mutatók jellemeznek. Hazai összevetésben is alacsony a megye gazdasági teljesítménye, a gyakran tőkehiányos vállalkozások technológiai megújulási sebessége lassú, közöttük ráadásul alacsony az együttműködési hajlandóság. Néhány, szigetszerű kezdeményezéstől eltekintve Békés megye cégeire szinte alig jellemző az innovációs kezdeményezőkézség, mely kedvezőtlen állapotot csak erősíti a helyi felsőoktatási- és K+F+I intézményrendszer gyengesége. Emellett ugyanakkor kiemelendő a Békés megyében meglévő erős közép- és nagyipari bázis, mely szervesen kapcsolódik a megyében tradicionálisan meglévő iparágak igényeihez (nyomdaipar, gépipar, építőanyag gyártás, kazángyártás, üvegipar, élelmiszeripar). A szakképzés kapcsán ugyanakkor meg kell említenünk, hogy a munkaerő-piaci igény és a tényleges képzés közötti összhang nem mindig tökéletes, az a jövőben mindenképpen javítható akár átfogó foglalkoztatási programok keretében.

Noha Békés megye földrajzi helyzete kedvező, a gazdasági szereplők nemzetközi, európai szintű kapcsolatrendszere regionális és országos összevetésben is továbbfejlesztésre szorul, a felsőoktatási intézményrendszer oktatási kínálata jelentősen bővíthető. A megyében működő vállalkozások részére mintegy 35 milliárd forint Európai Unió támogatás került megítélésre a GINOP keretében, ez az összeg azonban csak közel harmada a Bács-Kiskun megyei, és ötöde a Csongrád-Csanád megyei cégek részére megítélt támogatási összegnek.

A helyi ipari infrastruktúra (ipari parkok, inkubátorházak) az elmúlt években jelentős minőségi és mennyiségi fejlődésen ment keresztül, a rendelkezésre álló kapacitások kihasználtsága azonban térségenként eltérő. A területileg kiegyensúlyozott iparszerkezet meghatározó szereplői a kis- és középvállalkozások, jelentős zöldmezős nagyberuházásra az utóbbi időszakban nem került sor Békés megyében.

A térség hagyományosan meghatározó ágazata a mezőgazdaság, a megye területén kiemelkedően jó minőségű termőföldek találhatók, így a szántóföldi művelés dominanciája érvényesül. Noha az előállított termékek színvonala megfelelő, értékesítésük gyakran gondot jelent. Az agráriumra mindemellett nem épült megfelelő feldolgozóipari kapacitás. A mezőgazdaság fejlesztése kapcsán kulcskérdés a környezeti fenntarthatóság kérdése, különösen az öntözés és a környezetkárosító anyagok használatának csökkentése.

A kedvező táji adottságok (pl. gyógy- és termálvizek), a gazdag helyi kulturális örökség (pl. gasztronómia, kézművesség), a már kiépült aktív turisztikai lehetőségek (kerékpáros-, vízi-, lovas-, horgász- és vadászturizmus) megfelelő alapot szolgáltatnak egy erős, nemzetközi összevetésben is versenyképes, környezeti szempontból is fenntartható megyei turisztikai szektor kialakulásához. Ezt támasztja alá, hogy a kereskedelmi szálláshelyek adatai kedvezően alakultak az elmúlt években, ugyanakkor a látogatók elsősorban belföldről érkeztek. Noha az ágazat súlya egyértelműen növelendő a megye gazdaságán belül, a járványhelyzet éppen ezt a szektort sújtotta a legkeményebben, és e folyamat hosszabb távú kedvezőtlen hatásait ma még nem lehet teljes egészében felmérni.

Társadalom

A XIX. századi Békés megye legfontosabb társadalmi (és egyben gazdasági) problémájaként a drámai mértékű népességfogyás azonosítható. A megye népességvesztése a 2001-es népszámlálás óta kiemelkedően magas. Míg 2001-ben a lakosok száma 397.791 fő, 2011-ben 359.948 fő, 2019 januárjában 334.264 fő volt. 2001 és 2019 között a megye elvesztette népessége 16%-át. A jelenség mögött egyértelműen azonosíthatók a természetes fogyásból (a halálozások számának emelkedése és a születések számának stagnálása mellett a két érték közötti különbség, azaz a természetes fogyás értéke igen jelentős), valamint az elvándorlásból eredő okok. Fontos hangsúlyozni, hogy a megye

valamennyi járása és települése jelentős mértékben veszít népességéből, ez alól a megyeszékhely, illetve a kisebb térségi központok sem képeznek kivételt. A népességcsökkenés lényegi elemeként kell azt is kiemelni, hogy a lakosságon belül egyre kisebb a fiatalok aránya, melyet az alacsony születésszám mellett a fiatalabb korosztályok nagyobb mobilitása is determinál. Az öregedéssel együtt a lakosság reprodukciós képessége is fokozatosan visszaesik.

A megyei népesség jövedelmi viszonyai kedvezőtlenek országos összehasonlításban. Az egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában 2010 és 2018 között 60% körüli (alatti) szinten volt, ennél csak Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye értékei kedvezőtlenebbek, ami szintén erősítheti az elvándorlási hajlandóságot. A jövedelmi (és foglalkoztatási) viszonyok a perifériákon és a hátrányos helyzetű térségekben a megyei átlagnál is kedvezőtlenebb képet mutatnak.

Békés megyében csökken a gazdaságilag aktív korú népesség aránya, így az aktív korú lakosság terhe emelkedik, annak ellenére, hogy 2010 óta, az országos folyamatokkal összhangban, jelentős mértékben javultak a munkanélküliségi mutatók a megyében. A munkanélküliek aránya országos összehasonlításban továbbra is magas, melyhez a munkaképes korú népesség alacsony iskolai végzettsége és a diplomások országos átlagnál alacsonyabb aránya is hozzájárul. A kedvező folyamatot, mely a foglalkoztatottak számának és arányának folyamatos emelkedését hozta az elmúlt évtizedben, a COVID-19 okozta gazdasági megtorpanás 2020-ban jelentősen lelassította, ezzel új gazdasági kihívások elé állítva ezt a térséget is.

A megye lakosságának felsőoktatási és iskolázottsági pozíciói országos viszonylatban gyengének mondhatók. A megyében elérhető felsőoktatási képzések, az elmúlt évek jelentkezési adatait tekintve, nem eredményeznek nagy mennyiségű hallgatóságot, a tehetséges diákok sokszor az ország egyéb, jelentősebb felsőoktatási intézményét választják.

A megye lakosságának egészségügyi állapota továbbra is elmarad az országos szinttől, ami a betegségek gyakorisága és a korai halálozások terén is megmutatkozik.

Békés megyében az országos átlagnál alacsonyabb arányú nemzeti kisebbség él, ezen belül a legnagyobb arányban romák (2,59%). A roma népesség esetében fontos kiemelni, hogy esetükben a nem roma lakossághoz képest komoly életszínvonalbeli különbségek tapasztalhatók. A szegénységben, mélyszegénységben élő népesség koncentrációja figyelhető meg a hátrányos helyzetű térségekben és településeken.

Az oktatási, egészségügyi és szociális intézményellátottság kapcsán elmondható, hogy míg az alapfokú, középfokú szolgáltatásokat nyújtó intézményekkel az országos átlagot közelítően, vagy akár azt meghaladóan ellátott a megye, a speciális vagy felsőfokú szolgáltatásokat nyújtó intézmények gyakran hiányoznak, vagy nehezen érhetők el. Igaz ez a felsőoktatásra, a speciális szakellátást nyújtó fekvő- és járóbeteg-ellátásra, illetve az egyéb speciális szolgáltatásokra, mint például a prevenciók szolgáltatások, a speciális problémával küzdő gyermekek vagy fogyatékos személyek ellátása, a krízisközpontok vagy a támogató szolgálatok. Az elmúlt időszakban jelentősen nőtt a térségben a bölcsődei és óvodai intézmények kapacitása, ami elősegítette a kisgyermekes családok, főképp a nők munkavállalását. Az általános iskolai képzés jelenleg kilenc községben nem működik. A középfokú képzés kiépült, a szakképzés jelentős szakmai kínálattal rendelkezik. A megyén belül látszik egy centralizációs folyamat, melynek eredményeként elsősorban Békéscsaba és Gyula városa elszívja a diákokat a megye más területeiről. Jelenleg Békés megye 25 településén működik középfokú oktatás. A humán szolgáltatásokat nyújtó épületek infrastrukturális fejlesztése folyamatos, az energetikai korszerűsítést is magában foglaló modernizáció még számos esetben várat magára.

Közlekedés, elérhetőség

Békés megye országos szinten továbbra is kedvezőtlen gazdasági helyzetben van, amelynek számos oka között e helyen ki kell emelni a térség közlekedési kapcsolatainak gyengeségét, mely kifejezetten rosszul hat az új

vállalkozások betelepülési hajlandóságára. Bár a megyében kisebb úthálózati fejlesztések folyamatosan történnek, és a folyamatban lévő gyorsforgalmi út (M44) kiépülésével a főváros felé irányuló közlekedési kapcsolatok is jelentősen javulhatnak, ez ma még csak részben valósult meg. Az M43-as út, amely a Budapest-Szeged-Röszke (Szerbia) vonalú M5-ös autópályából ágazik le Szegednél keleti irányban és a román határig kiépülve elősegíti a Romániából érkező teherforgalom elvezetését a térség településeinek kisebb teherbírású útjairól, a dél-békési területek elérhetőségét is jelentősen javítja.

Pozitívként mondható el, hogy a megyében folyamatosan korszerűsödik a kétszámjegyű úthálózat, emellett kijelenthető, hogy a megyei szintű közúthálózat kapacitása alapvetően megfelel a forgalmi igényeknek.

Amegye vasúti elérhetőségének fejlesztése folyamatos, jelenleg is tart. Legfontosabb hálózatként a Szajol – Békéscsaba-Lökösháza-(Románia) vonalat kell kiemelni, melynek Szajol-Békéscsaba közötti szakaszán kétirányú, 160 km/órás sebességű közlekedés működik. Ez a vonal biztosítja a csatlakozást a Szolnok, Budapest, valamint Debrecen, Nyíregyháza irányába tartó vasúti törzshálózati vonalak irányába. A vonal fejlesztésének előkészítése a Békéscsaba és Lökösháza közötti szakasz vonatkozásában folyamatban van.

Békés megyében két helyen található szilárd burkolatú kifutópályával rendelkező repülőtér. A békéscsabai repülőtér – bár rendelkezik kisebb (ICAO 2 B típusú) repülőgépek nappali és éjszakai fogadására alkalmas kiszolgáló berendezésekkel és infrastruktúrával – nem tartozik a kiemelt jelentőségű kategóriába, ugyanakkor fejlesztésével mindenképpen számolni kell. Emellett Orosházán található még egy volt szovjet katonai repülőtér.

Békés megyében a kerékpáros közlekedésnek magas a népszerűsége, emellett a megyében viszonylag magas a kiépített kerékpárutak hossza, a fejlesztések folyamatosak.

Környezeti infrastruktúra

A megye energia igényét import és hazai „hagyományos” energiahordozókkal elégíti ki. Békés megyét alapvetően jól kiépített környezeti infrastruktúra jellemzi, ennek eredményeként – például a szennyvíz tekintetében – alacsony a környezeti terhelés szintje. Ennek ellenére a talajban szikkasztott szennyvíz mennyisége még mindig jelentős. A nagyobb ipari üzemek saját ipari szennyvíztisztítóval rendelkeznek, melynek üzemeltetését is maguk végzik. A szennyvíztisztítás egyik végtermékének, a tisztított víznek a befogadói a vízfolyások. Békés megye vízi-közmű ellátását a természeti adottságaként rendelkezésre álló vízkészlete teszi kedvezővé. A megye hidrogeológiai adottsága a felszín alatti vizek és a felszíni vizekben való gazdagsága. A településeken a szilárdhulladék lerakása megoldott, az ivóvízhálózatot és a csatornahálózatot folyamatosan fejlesztik.

A mezőgazdasági termelés kapcsán gondot jelent ugyanakkor a talajvíz szennyezettsége illetve az, hogy az öntözési lehetőségek, valamint az öntözési igények területi megoszlása nem esik egybe. Ez Dél-Békés esetében, illetve kiemelten a komplex programmal fejlesztendő járásokban különösen problematikus. A megye kisebb településein gyakran jelentkeznek vízminőség problémák, és általában kijelenthető, hogy a hulladékfeldolgozás aránya rendkívül alacsony megyei szinten.

A klímaváltozás okozta felmelegedés mértékének növekedésével előtérbe kerül a megújuló energiahordozók nagyobb részarányú bevonásának szükségessége. Békés megye gazdag megújuló energiaforrásokban (geotermikus, szoláris, biomassa, vízi energia), ezek kihasználásához azonban megfelelő finanszírozási lehetőségek kellenek. Ezzel együtt a megújuló energia termelésére alapozott energiaellátás egyre elterjedtebb a megyében, és ez igaz a helyi vállalkozásokra, a lakossági felhasználókra és a közintézményekre egyaránt. Komoly potenciál rejlik a környezeti szempontból fenntartható, a biodiverzitást figyelembe vevő halászati és öntözési potenciál kihasználásában is. Energetikai korszerűsítés kapcsán kiemelendő a helyi energiatermelés, a közösségi fűtőrendszerek előtérbe kerülése.

Településhálózat

Békés megye 75 településéből Békéscsaba megyei jogú város, további 21 pedig városi ranggal rendelkezik, míg a fennmaradó 53 település község, illetve nagyközség. A megye egyértelmű agrárjellege ellenére a lakosság jelentős része (77%-a) városokban él, ez meghaladja az országos (70,5%) arányt. A városok közül Békéscsaba népessége haladja csak meg az 50 ezer főt, két város közelíti meg a 30 ezer főt, három 10-20 ezer fő közötti, míg a további tizenhat város 10 ezer fő alatti kisváros (hét közülük az 5 ezer főt sem éri el). A megye valamennyi településének csökken a népessége.

A legszélesebb gazdasági és szolgáltatási funkciókkal Békéscsaba, a megyeszékhely rendelkezik, mely a közelében fekvő Békés és Gyula városokkal együtt igen erőteljes településeggyüttest képez, a megyei népesség közel egyharmadát tömörítve. A három közép-békési település között viszonylag kiépült funkcionális feladatmegosztás működik, peremvárosaik között találjuk Sarkadot és Mezőberényt, vonzáskörzetük számos egyéb településre is kiterjed.

Kisebb léptékű és területi kihatású a Mezőkovácsháza–Mezőhegyes–Battonya város csoport, mely az egymás leárnyékolásából adódóan hiányosan kiépült kisvárosi funkciók - Mezőkovácsháza dominanciájú - kölcsönös igénybevétele által formálódik.

A megyeszékhely mellett három, széles körű gazdasági-szolgáltató-ellátási funkciókkal rendelkező csomópont lát el térségi szervező szerepet: Orosháza, Gyula és Szarvas. Közülük Orosháza tekinthető leginkább autonóm centrumnak, elsősorban gazdasági bázisa és újabban kibővült oktatási szerepköre miatt.

A községek túlnyomó része funkcionálisan hiányos település. Közöttük a legkedvezőtlenebb helyzetű falvak nagy számban koncentrálódnak a hátrányosabb helyzetű északi-északkeleti és déli-délkeleti járások területén illetve a tanyás térségekben.

A népesség életkörülményeit befolyásoló települési környezet, valamint az elérhető szolgáltatások köre és minősége is fejlődött az elmúlt években. Mindez illeszkedik az országosan jellemző folyamatokhoz, így nem jelent kiemelkedő előnyt a megye számára, csak kisebb mértékben tudott hozzájárulni a népesség csökkenését okozó folyamatok lassításához.

Lehetőségek, adottságok definiálása

A helyzetelemzésre, valamint a helyzetértékelésre alapozva a területfejlesztési koncepció javaslatlételi fázisában nevesítésre kerül Békés megye hosszú távú jövőképe, valamint az ehhez kapcsolódó célrendszer. Az átfogó és stratégiai célok megalapozása során többek között az alábbi adottságok, lehetőségek feltárása történt meg.

A megye területén a felszín alatt jelentős termálkincs található, melynek hasznosítása – annak ellenére, hogy ezen a téren számos előrelépés történt már – napjaink és a közeljövő kiemelt feladata. Hasonló mondható el a szoláris energia hasznosítása kapcsán is. A helyi lakosok életminőségének javítása kapcsán a vonalas környezeti infrastruktúra további fejlesztése indokolt.

A megye kis- és középvállalkozásai között erősítendő az együttműködések különböző formái, a meglévő kezdeményezésekre alapozva a nemzetközi pozíciók is javíthatók. Békés megye oktatási rendszerére építve a hagyományos ágazatokban dolgozók ismeretanyaga fejleszthető.

A megye gazdaságföldrajzi elhelyezkedése kedvezőnek mondható, azonban a gazdasági szereplők nemzetközi kapcsolatrendszere regionális és országos öszevetésben továbbfejlesztésre szorul, a felsőoktatási intézményrendszer oktatási portfóliója a lehetőségekhez mérten ugyancsak jelentősen bővítendő. Ugyanez igaz a cégek kutatás-fejlesztési potenciáljára, a kapcsolódó innovációs intézményrendszerre is. A megyében működő vállalkozások forrás abszorpciós képessége ugyancsak erősítendő. A helyi ipari infrastruktúra (ipari parkok, inkubátorházak) kihasználtsága kiegyensúlyozatlan, a fizikai infrastruktúra és a nyújtott szolgáltatások minősége is fejlesztendő a jövőben. A kis- és középvállalkozások működési hatékonyságát jelentősen javíthatják az energetikai korszerűsítést célzó beavatkozások is.

A térség hagyományosan meghatározó ágazata a kiváló adottságokra alapozó mezőgazdaság, melynek támogatása kapcsán kulcskérdés a környezeti fenntarthatóság kérdése, különösen az öntözés és a környezetkárosító anyagok használatának csökkentése terén.

Békés megye kedvező táji adottságainak köszönhetően komoly potenciállal rendelkezik a gyógy-turizmus, aktív turizmus területén, miközben a kulturális, gasztronómiai turisztikához kapcsolódó értékek még kiaknázásra várnak.

A társadalmi mobilitást, a munkavállalási kedvet erősítő feltételek folyamatosan javulnak a megyében. Az elmúlt időszakban jelentősen nőtt a térségben a bölcsődei és óvodai intézmények kapacitása, ami elősegítette a kisgyermekes családok, főképp a nők munkavállalását. A középfokú képzés magas színvonalon zajlik, a szakképzés jelentős szakmai kínálattal rendelkezik, ez azonban a piaci igényekkel összhangban fejleszthető. A humán szolgáltatásokat nyújtó épületek infrastrukturális fejlesztése folyamatos, ugyanakkor ezek energetikai korszerűsítést is magában foglaló modernizációja még számos esetben várat magára.

A megyében folyamatosak a kisebb úthálózati fejlesztések, és a megye északi területeit érintő gyorsforgalmi úthálózat is kiépül, ami hosszabb távon a beruházásvonzó képesség javulását eredményezheti. Békés megyében két helyen található szilárd burkolatú kifutópályával rendelkező repülőtér. A békéscsabai repülőtér – bár rendelkezik kisebb (ICAO 2 B típusú) repülőgépek nappali és éjszakai fogadására alkalmas kiszolgáló berendezésekkel és infrastruktúrával – nem tartozik a kiemelt jelentőségű kategóriába, ugyanakkor fejlesztésével mindenképpen számolni kell. Emellett Orosházán található még egy volt szovjet katonai repülőtér. A megyében a kerékpáros közlekedésnek magas a népszerűsége, emellett a megyében viszonylag magas a kiépített kerékpárutak hossza, a fejlesztések folyamatosak.

A megye kiemelt értéke vízbázisa, melynek védelme a helyi életminőség javításának egyik sarokpontja. A megye kisebb településein gyakran jelentkeznek vízminőség problémák, és általában kijelenthető, hogy a hulladékfeldolgozás aránya rendkívül alacsony megyei szinten, mely problémára megoldást kell találni.

Békés megye gazdag megújuló energiaforrásokban (geotermikus, szoláris, biomassza, vízi energia), ezek kihasználásához azonban megfelelő finanszírozási lehetőségek kellenek. A megújuló energia termelésére alapozott energiaellátás egyre elterjedtebb a megyében, és ez igaz a helyi vállalkozásokra, a lakossági felhasználókra és a közintézményekre egyaránt. Komoly potenciál rejlik a környezeti szempontból fenntartható, a biodiverzitást figyelembe vevő halászati és öntözési potenciál kihasználásában is. Energetikai korszerűsítés kapcsán kiemelendő a helyi energiatermelés, a közösségi fűtőrendszerek előtérbe kerülése.

A legszélesebb gazdasági és szolgáltatási funkciókkal Békéscsaba, a megyeszékhely rendelkezik, mely a közelében fekvő Békés és Gyula városokkal együtt igen erőteljes település együttest képez, a megyei népesség közel egyharmadát tömörítve. A három közép-békési település között viszonylag jól kiépült funkcionális feladatmegosztás működik, peremvárosaik között találjuk Sarkadot és Mezőberényt, vonzáskörzetük számos egyéb településre is kiterjed. E térség gazdaságának dinamizálása, az itt működő cégek technológiai fejlesztéseinek támogatása kiemelt potenciált rejt.

A járásközpont települések közül három széles körű gazdasági-szolgáltató-ellátási funkciókkal rendelkező csomópont lát el térségi szervező szerepet: Orosháza, Gyula és Szarvas. Ezek esetében ugyancsak indokolt a helyi specifikumokra épülő, gazdaságfejlesztési program megvalósítása.

A megye területén két komplex programmal segített járás (Sarkadi járás és Mezőkovácsházai járás) található. Ezek esetében a helyi értékekre építő komplex fejlesztési programok, a belső erőforrások mozgósítása jelenthet elmozdulást a kedvezőtlen helyzetből.

A megye népességének életkörülményeit befolyásoló települési környezet, valamint az elérhető szolgáltatások köre és minősége is fejlődött az elmúlt években. Mindez illeszkedik az országosan jellemző folyamatokhoz, ám egyes területeken (például közszolgáltatásokhoz való hozzáférés fejlesztése) még lépéseket kell tenni.

Amint látni fogjuk, a fenti adottságokat, lehetőségeket két átfogó cél és négy darab specifikus célkitűzés elérésével kívánja Békés megye kiaknázni. A célokban leírtak teljesülését szektorális és területi prioritások, valamint az ezekhez rendelt beavatkozások támogatják.

Útmutató

a megyei önkormányzatok, a főváros és a kiemelt térségi
fejlesztési tanácsok számára
a 2021-2027 közötti tervezési időszakra, valamint
a területfejlesztési koncepciók felülvizsgálatához,
módosításához

Budapest, 2020. szeptember 25.

TARTALOM

Rövidítések jegyzéke	3
A 2021-2027-es időszak tervezése	4
1. Általános tudnivalók és ajánlások	4
1.1. A hazai tervezési folyamat.....	4
1.2. A 2021-2027-es időszakra vonatkozó európai uniós tervezés	5
1.2.1. A tervezést befolyásoló egyes elemek még nem véglegesek	6
1.3. A megyei, fővárosi és kiemelt térségi területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és módosítása, valamint a területfejlesztési program megújítása, kialakítása	7
1.3.1. A legfontosabb jogszabályi előírások	7
1.3.2. További általános, az uniós programozással összefüggő tervezési elvárások	9
1.4. A területfejlesztési koncepciók felülvizsgálata, módosítása, a területfejlesztési program kidolgozása és az uniós forrásfelhasználás kapcsolata	12
2. A megyei, fővárosi és kiemelt térségi területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és módosítása	14
2.1. A területfejlesztési koncepció funkciója és tárgyköre.....	14
2.2. A területi tervezés helye a 2021–27-es tervezési rendszerben	15
2.3. A felülvizsgálat és módosítás szereplői és az egyeztetéseik rendje	15
2.3.1. PM és a területi szereplők tervezési és koordinációja.....	15
2.4. A területfejlesztési koncepció felülvizsgálatának és módosításának ütemterve	15
RÉSZLETES JOGSZABÁLYI ÉS TERVEZÉSI MÓDSZERTANI AJÁNLÁSOK	16
3. Tervezési jogszabályi elvárások	16
3.1. Tartalmi jogszabályi elvárások.....	16
3.2. Egyeztetési jogszabályi elvárások	16
3.3. Közzétételre vonatkozó jogszabályi elvárások	16
4. Jogszabályi előírásokat kiegészítő módszertani elvek	18
4.1. Az érintettek bevonása	18
4.2. Kik érint a területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és módosítása – célcsoportok és bevonásuk.....	18
4.3. Adatfeldolgozás	19

5. Ajánlások a tervezés egyes lépéseihez és az egyes tervdokumentum fejezetekhez.....	20
5.1. Feltáró munkarészek	20
5.1.1. Helyzetelemzés.....	20
5.1.2. Helyzetértékelés	21
5.2. Javaslattevő fázis – Célrendszer	22
5.2.1. Jövőkép	22
5.2.2. Célrendszer.....	22
5.3. Javaslattevő fázis – Eszköz és intézményrendszer	25
5.3.1. Javasolt prioritások	26
5.3.2. A felülvizsgálati, módosítási folyamat, a társadalmazás és legitimáció leírása	26
5.3.3. Felelősség és intézményrendszer – A koncepció üzenetei.....	27
Melléklet.....	

Rövidítések jegyzéke

PM TTF	Pénzügyminisztérium Területfejlesztési Tervezési Főosztály
ITM	Innovációs és Technológiai Minisztérium
AM	Agrárminisztérium
OFTK	Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió
PM	Partnerségi Megállapodás
IVS	Integrált Városfejlesztési Stratégia
ITP	Integrált Területi Program

A 2021-2027-es időszak tervezése

1. Általános tudnivalók és ajánlások

1.1. A hazai tervezési folyamat

Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 27. § (1) bekezdése szerint a megyei önkormányzat területfejlesztési, vidékfejlesztési, területrendezési, valamint koordinációs feladatokat lát el. A törvény 23. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a fővárosi önkormányzat az e törvényben meghatározottak szerint ellátja mindazokat a terület- és településfejlesztési, valamint területrendezési, településrendezési és településüzemeltetési feladatokat, amelyek a főváros egészét érintik, vagy amelyek a fővárosnak az országban betöltött különleges szerepköréhez kapcsolódnak. A törvény alapján a területfejlesztés lett a megyék (megyei önkormányzatok) egyik legfontosabb feladatává, amelyet a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény (Tftv.) későbbi módosításai tovább erősítettek. A megyék mellett a Tftv. területfejlesztési tervezési feladatokat ad a fővárosnak és a kiemelt térségeknek is.

A fenti változások a területfejlesztési tervezés és végrehajtás átalakítását igényelték, melynek az első lépése a megyei területfejlesztési koncepciók elkészítése volt 2012 és 2014 között a 2014 év elején elfogadott Országos Fejlesztés és Területfejlesztési Koncepcióban (OFTK) foglaltakkal összhangban. Ezt követően a területfejlesztési programok kialakítása és elfogadása is megtörtént. A 2014-2020 időszakra vonatkozó területfejlesztési tervezési folyamatot az Államreform Operatív Program uniós forrásai is támogatták. A korábban alkalmazott gyakorlattal szemben a megyei szintű területfejlesztési tervezés erősebb központi területfejlesztési tervezési szakmai koordinációval, támogatással és ellenőrzéssel zajlott.

2020 hátralévő időszakának egyik kiemelt feladata a 2014-2020 közötti tervezési időszakhoz kapcsolódóan elfogadott, átfogó céljait tekintve 2030-ig érvényes területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és aktualizálása, módosítása (elsődlegesen a 2020-ban lejáró részekre), valamint a 2020-ig érvényes területfejlesztési program megújításával a 2021-2027-es időszakra új területfejlesztési program kialakítása a rendelkezésre álló legfrissebb információk alapján. A területi tervek aktualizálása a 2021-2027 közötti uniós tervezési időszak

fejlesztési dokumentumainak tervezését és (elsősorban a területi operatív program esetében) végrehajtását is támogatja.

A tervezési munka során a jelenleg érvényben lévő, hatályos OFTK-ban foglaltakat figyelembe kell venni, a tervek tartalmának az OFTK-val összhangban kell lennie.

A területi (megyei, fővárosi, kiemelt térségi) területfejlesztési tervezési folyamat az alábbi főbb feladatokból áll:

- a helyzetfeltáró, helyzetértékelő dokumentumok frissítése, elkészítése a területfejlesztési koncepció előkészítő fázisaként
- a területfejlesztési koncepció (előkészítő és javaslattevő fázis) felülvizsgálata és módosítása
- a területfejlesztési program (stratégiai és operatív programrész) megújítása, összeállítása (külön útmutató készül)
- területi (társadalmi, gazdasági, környezeti) hatásvizsgálat készítése
- a területfejlesztési tervekhez környezeti vizsgálat készítése az egyes tervek, illetve programok környezeti vizsgálatáról szóló 2/2005. (I. 11.) Korm. rendelet előírásainak megfelelően
- a 2021-2027 közötti uniós programozási időszak területfejlesztési operatív programjának végrehajtását támogató megyei integrált területi program összeállítása (külön útmutató készül)
- a tervezési folyamat során a partnerség biztosítása (partnerségi terv kidolgozása és végrehajtása)
- területi koordináció ellátása
- uniós forrásból (a területi operatív programhoz kapcsolódóan) támogatandó megyei projektkezdemenyvezések gyűjtése

1.2. A 2021-2027-es időszakra vonatkozó európai uniós tervezés

Az európai uniós tervezés a korábbi időszakokhoz hasonlóan a területi és az ágazati szereplőknek egyaránt feladatokat ad, elsődleges cél a 2014-2020 közötti operatív programok továbbvitele a megfelelő változtatások elvégzését követően. A Partnerségi Megállapodás (PM) és az operatív programok első tervezete elkészült. Az uniós tervezési koordinációért felelős Innovációs és Technológiai Minisztérium

(ITM) felhatalmazást kapott a Kormánytól az Európai Bizottsággal történő egyeztetések megkezdésére, valamint az európai uniós tervezési dokumentumokra vonatkozó partnerségi folyamat 2020 III. negyedévében történő elindítására. A területfejlesztési terveknek összhangban kell lennie a PM és az operatív programok tartalmával is. Az operatív programok közül a területi alapú fejlesztéseket magában foglaló Versenyképes Magyarország Operatív Programhoz (VMOP) a területfejlesztési tervek közvetlenül, a területfejlesztési koncepción és programon alapuló az operatív program végrehajtását megalapozó integrált területi programon (ITP) keresztül, míg az ágazati operatív programokhoz közvetetten kapcsolódnak. A területfejlesztési tervek európai uniós fejlesztési célokkal és lehetőségekkel összefüggő tartalma ennek megfelelően az uniós jogszabályokkal sem lehet ellentétes.

Az uniós jogszabályok elfogadása még nem történt meg, ez legkorábban 2020 végén várható. A közzétett tervezetek elérhetők a következő helyeken:

CPR rendelet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0375&from=HU>

ERFA rendelet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0372&from=HU>

ESZA+ rendelet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0382&from=HU>

ETE rendelet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0374&from=HU>

EMVA rendelet: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018PC0392&from=HU>

A területfejlesztési célokhöz kapcsolódó EU jogszabályi elemekről a területfejlesztési programra vonatkozó útmutató fog részletesebb információkat tartalmazni.

1.2.1. A tervezést befolyásoló egyes elemek még nem véglegesek

Fontos tudnivaló, hogy a 2014-2020 közötti időszakhoz kötődő tervezési folyamathoz hasonlóan most sem állnak rendelkezésre végleges információk a tervezés valamennyi elemére vonatkozóan. 2019 első félévében megkezdődött a 2021-2027 közötti uniós programozási időszak tervezésének előkészítése az ITM által koordinált szektorális fejlesztési tervek elkészítésével. Szektorális fejlesztési tervet a területfejlesztési szakterület is készített, amelynek összeállításához felmérte a területi szereplők fejlesztési igényeit is. 2019 második félévétől megkezdődött a 2021-2027-es európai uniós forrásokból finanszírozott fejlesztési ciklus tervezése. Tekintettel arra, hogy az uniós tervezési elvárásokat rögzítő uniós jogszabályok még nem véglegesek, a hazai szabályozás módosítása pedig folyamatban van, várhatóak

változások a jelenleg ismert feltételekben mind a tervezés, mind a végrehajtás területén. Ez azt jelenti, hogy a területi tervezési folyamat ismételten a központi uniós tervezéssel azonos időben, párhuzamosan zajlik majd. Ennek előnye, hogy a területi tervezés javaslatai beépülhetnek az uniós tervdokumentumokba, illetve befolyásolhatják, megalapozhatják és megerősíthetik azok tervezett tartalmát. Ezzel szemben várhatóan nehézséget fog okozni az operatív programok tartalmát esetlegesen érintő fajsúlyosabb változások nyomkövetése, a területfejlesztési tervek – elsősorban a területfejlesztési program és az integrált területi program – tartalmára is kiható esetleges módosítások pontos, határidőre történő átvezetése.

1.3. A megyei, fővárosi és kiemelt térségi területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és módosítása, valamint a területfejlesztési program megújítása, kialakítása

1.3.1. A legfontosabb jogszabályi előírások

A Tftv. 11. § (1) bekezdése szerint a **megyei önkormányzat, illetve a fővárosi önkormányzat** az országos fejlesztési és területfejlesztési koncepcióval összhangban **kidolgozza és határozattal elfogadja a megyei, illetve a fővárosi területfejlesztési koncepciót**, valamint a megyei és a fővárosi területfejlesztési koncepció és a megyei területrendezési terv figyelembevételével **a megyei, illetve fővárosi területfejlesztési programot**.

A Tftv. 16. § (6) bekezdés c) pontja szerint **a térségi fejlesztési tanács** az országos fejlesztési és területfejlesztési koncepcióval összhangban **kidolgozza a térség területfejlesztési koncepcióját és programját**.

A területi tervek megújítása, kialakítása a tervek időbeli hatályának lejártával összefüggésben a megyék, a főváros és a kiemelt térségi tanácsok számára jogszabályi előírás. **A területi monitoringról szóló 37/2010. (II. 26.) Korm. rendelet** szerint e szervezetek feladata a megyei (fővárosi), illetve kiemelt térségi területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és az alapján módosítása, valamint a megyei (fővárosi), illetve kiemelt térségi területfejlesztési program értékelésen alapuló felülvizsgálata és szükség szerinti módosítása.

A megyei területfejlesztési koncepció és a területfejlesztési program tartalmi elemeit **a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a**

területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/2009 (X. 6.) Korm. rendelet (218/2009 Korm. rendelet) 1. és 3. melléklete, a kiemelt térségi szintét pedig a 1. és 5. melléklete sorolja fel. A felülvizsgálat és a módosítás, valamint az új program összeállítása során ezekre a tartalmi elemekre figyelemmel kell lenni, az elfogadásra előkészített változatnak pedig ezeket tartalmaznia kell.

A 218/2009 Korm. rendelet 13. § (1) bekezdése a területfejlesztési koncepciók és programok kidolgozása részének tekinti a **partnerségi tervet**. A tervek felülvizsgálatához és módosításához, illetve kialakításához kapcsolódóan is kérjük partnerségi terv (ez a területfejlesztési koncepcióhoz kapcsolódóan a már meglévő partnerségi fejezet kiegészítésével vagy új partnerségi fejezet kialakításával is megoldható) készítését, amely rögzíti a felülvizsgálat és a módosítás, valamint a programtervezés partnerségi folyamatának részleteit, ezen belül a bevonásra kerülő szervezeteket, célcsoportokat, a bevonás eszközeit és céljait, valamint a lefolytatni tervezett, illetve lefolytatott egyeztetéseket.

A 218/2009 Korm. rendelet 9. § (1) bekezdése előírja, hogy a területfejlesztési tervek megalapozására **területi (környezeti, társadalmi és gazdasági) hatásvizsgálatot** kell készíteni. A hatásvizsgálat tartalmi követelményeit a rendelet 9. melléklete sorolja fel. A (2) bekezdés szerint az egyes tervek, illetve programok környezeti vizsgálatáról szóló 2/2005. (I. 11.) Korm. rendelet (2/2005. Korm. rendelet) alapján elkészített környezeti értékelés a területi hatásvizsgálat környezeti szempontú elemzésének minősül. A felülvizsgált és módosított területfejlesztési koncepció esetében, a változásokhoz, módosításokhoz kapcsolódóan a rendelkezésre álló területi hatásvizsgálatot és a **környezeti vizsgálat** dokumentumát is át kell dolgozni. A területfejlesztési programra vonatkozóan új területi hatásvizsgálat (ezzel együtt új környezeti vizsgálat) kialakítása szükséges.

A **környezeti vizsgálat véleményezésére, egyeztetésére**, az észrevételek megadására a 2/2005. (I. 11.) Korm. rendelet alapján a véleménykérés kézhezvétele vagy nyilvánosságra hozatala időpontjától számítva **legalább 30 napos határidőt** kell biztosítani. A véleményező szervezeteket a rendelet 3. melléklete sorolja fel.

A 218/2009 Korm. rendelet rögzíti a **területfejlesztési tervek egyeztetési rendjét**. A területfejlesztési koncepció és területfejlesztési program esetében a

véleményezésre 45 napot kell biztosítani. A megyei területfejlesztési koncepciót és programot véleményezésre meg kell küldeni a rendelet 10. melléklet 1. és 2., 6-8., 10. és 13. pontjában meghatározott szervezeteknek, továbbá a szomszédos megyei önkormányzatoknak. A kiemelt térségre vonatkozó területfejlesztési koncepciót és programot a rendelet 10. melléklet 1-9. és 12-13. pontjában meghatározottak részére kell eljuttatni. A területfejlesztési tervek egyeztetése során tett véleményeket, társadalmi észrevételeket - a tervezői válaszokkal kiegészítve - a dokumentációhoz kell csatolni. A kiemelt térségek esetében a fenti véleményeket és észrevételeket, valamint a tervezői válaszokat összefoglaló dokumentum (összefoglaló táblázat) a Kormány elé benyújtott előterjesztés mellékletét képezi.

A Tftv. 11. § (1) és (2) bekezdése szerint **a megyei, illetve fővárosi területfejlesztési koncepció és program a területfejlesztés stratégiai tervezéséért felelős miniszter (pénzügyminiszter) állásfoglalásának beszerzését követően fogadható el.** Az állásfoglalást a területfejlesztés stratégiai tervezéséért felelős miniszter az állásfoglalást kérő irat beérkezését követő 30 napon belül adja ki. Ha e határidőn belül nem történik meg az állásfoglalás kiadása, úgy az állásfoglalást egyetértőnek kell tekinteni.

A Tftv. 7. § g) pontja szerint **a kiemelt térségekre vonatkozó területfejlesztési koncepciókat és programokat a Kormány fogadja el.** Ez a módosított területfejlesztési koncepció és a 2021-2027-es időszakra szóló területfejlesztési program esetében is így történik. Az elfogadásról szóló előterjesztést a **területfejlesztés stratégiai tervezéséért felelős miniszter (pénzügyminiszter) terjeszti be a Kormány elé.** A területfejlesztési terveken túl az előterjesztés mellékletét képezi a területfejlesztési tervek egyeztetése során tett véleményeket, társadalmi észrevételeket és a tervezői válaszokat összefoglaló dokumentum, valamint a jogszabályi előírások alapján elkészített környezeti vizsgálat dokumentuma és a környezeti vizsgálat egyeztetése során tett véleményeket, társadalmi észrevételeket és a tervezői válaszokat összefoglaló dokumentum is.

1.3.2. További általános, az uniós programozással összefüggő tervezési elvárások

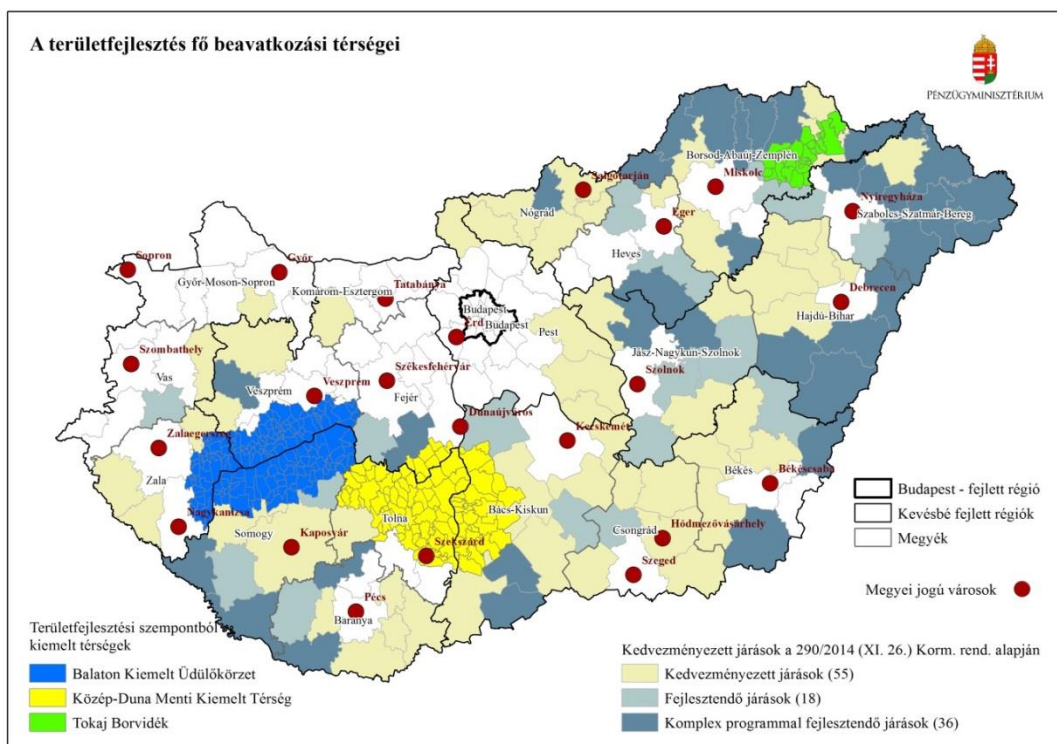
A területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és módosítása, valamint az új területfejlesztési program kidolgozása során a hatályos OFTK céljai és prioritásai,

a 2021-2027 közötti időszakra készülő Partnerségi Megállapodás és operatív programok (továbbá a KAP stratégiai terv), valamint a 2021-2027 közötti programozási időszak uniós tervezési jogszabályai mellett **figyelembe kell venni** a következő szakmai szempontokat és elvárásokat:

- A felülvizsgálat és módosítás térjen ki a koronavírus-járvány várható hatásaira, lehetséges következményeire, a megfelelő tartalmi elemek jelenjenek meg a területfejlesztési tervekben.
- A területi egységen (megye, főváros, kiemelt térség) belül ne kerüljön sor egymást kioltó, vagy nem megalapozott fejlesztési elképzelések tervezésére, rögzítésére.
- A területfejlesztési koncepció és program alapozza meg az integrált területi program tervezését és végrehajtását, a megye/főváros/kiemelt térség európai uniós és hazai forrásból finanszírozott fejlesztéseit.
- Budapest és Pest megye terveinek összehangolása kiemelten fontos a fővárosi agglomeráció területén tervezett fejlesztések esetében, elsősorban a megye és Budapest közigazgatási területét egyaránt érintő fejlesztéseknél.
- Városokra és várostérségükre vonatkozó fejlesztések tervezése, funkcionális térszervezésben jelentős városok és környező településeik fejlesztésének összehangolása, együtt tervezése, várostérségi megközelítés érvényesítése, egységes irányvonalak meghatározása a város-vidék együttműködések azonosítása, a város-vidék kapcsolatrendszer erősítése érdekében.
- A kiemelt térséggel érintett megyék esetében a kiemelt térség területét érintő fejlesztéseket külön fejezetben kell rögzíteni a területfejlesztési koncepcióban és programban-, ami megteremti a kapcsolatot a kiemelt térségi koncepcióval és programmal. Mindezt fordítva is meg kell tenni: a kiemelt térségi koncepcióban és programban külön fejezetben kell leírni a megyei fejlesztési koncepcióval és programmal, a megyei fejlesztésekkel való kapcsolatot. A megyei fejezetnek tartalmilag és forrás szempontjából egyaránt összhangban kell lennie a kiemelt térségi területfejlesztési koncepcióval és területfejlesztési programmal (és fordítva, a kiemelt térségi tervekben is biztosítani kell a kapcsolódást), illeszkedve a 2021-2027-es időszak területi operatív programjának tartalmához.
- A komplex programmal fejlesztendő járásokkal rendelkező megyéknek az e járásokat érintő fejlesztéseket külön fejezetben kell rögzíteni a területfejlesztési koncepcióban, a területfejlesztési programban. Ennek a fejezetnek tartalmilag és forrás szempontjából egyaránt összhangban kell

lennie a térségi területfejlesztési koncepcióval és területfejlesztési programmal (amennyiben érinti), illeszkedve a 2021-2027-es időszak területi operatív programjának tartalmához. A komplex programmal fejlesztendő járások körébe nem, de a kedvezményezett járások közé tartozó járások esetében a külön fejezet kialakítása nem elvárás, de ajánlott a területfejlesztési tervekben.

- A városfejlesztésre kiemelt figyelmet kell fektetni a területfejlesztési tervekben, összhangban a 2021-2027 programozás fenntartható városfejlesztési céljával. Mindez magában foglalhatja a nagyvárosok, közép- és kisvárosok, határvárosok fejlesztését. Megfelelő együttműködés szükséges a megyei jogú városokkal is, melyre a megyei területfejlesztési konzultációs fórum biztosít lehetőséget. A tervezett fejlesztéseknek összhangban kell lenniük az érintett városok integrált városfejlesztési stratégiájával. A megyei területfejlesztési koncepció és területfejlesztési program esetében nem elvárás, külön fejezet kialakítása a fenntartható városfejlesztésre, de a kapcsolódó fejlesztéseknek beazonosíthatónak kell lenniük, megalapozva az ITP fenntartható városfejlesztési programrészét és annak preferenciáit.

1.4. A területfejlesztési koncepciók felülvizsgálata, módosítása, a területfejlesztési program kidolgozása és az uniós forrásfelhasználás kapcsolata

A jelenlegi területfejlesztési koncepciók felülvizsgálata és módosítása, valamint a területfejlesztési programok megújítása, kialakítása a jelenlegi (2014–2020-as) programozási időszak európai uniós forrásfelhasználását már nem érinti, sem az éves fejlesztési keretek, sem a végrehajtási rendszer, sem a területi, sem az ágazati operatív programok tekintetében.

A jelenlegi területfejlesztési tervezési feladatok a következő (2021–27-es) programozási tervezéséhez és forrásfelhasználásához kapcsolódnak. Fontos tudni, hogy a 2021–27-es időszakra való tervezés központi szinten is hasonlóan történik: készülnek az uniós előírások alapján az uniós tervdokumentumok (Partnerségi Megállapodás, operatív programok, KAP stratégiai terv).

Alapelvek az EU és nemzeti fejlesztési források tervezésére és felhasználására vonatkozóan:

- az európai uniós és a nemzeti fejlesztési források felhasználásának keretét jelentő programok tervezése és végrehajtása során az OFTK-ban és a szakpolitikai stratégiákban rögzített nemzeti fejlesztési célokat és prioritásokat érvényesíteni kell;
- a fejlesztési közpénzek felhasználása közhasznót eredményezzen, mint a foglalkoztatás növelése, az életkörülmények javítása, a jó környezeti állapot megőrzése és javítása;
- a fejlesztési tervezésben és végrehajtásban, kiemelten a területi és helyi fejlesztési programokban érvényesíteni kell a partnerséget és lehetőség szerint a közösségi bevonást.

Alapelvek a 2021-2030 közötti nemzeti terület-, vidék- és településfejlesztési források felhasználására vonatkozóan:

- az OFTK területi céljainak, prioritásainak megvalósítását, kiemelten a területi kohéziót szolgálják;
- tervezésük és felhasználásuk területi programon alapuljon, biztosítva az országos területfejlesztési, az ágazati és a megyei, fővárosi, kiemelt

térségi területfejlesztési tervekkel, helyi fejlesztési tervekkel való tematikai és területi szempontú összhangot;

- tervezésük és felhasználásuk a területi sajátosságok alapján területileg differenciált módon történjen, figyelembe véve az egyes térségek és települések sajátos fejlesztési igényeit és lehetőségeit;
- összehangolt területfejlesztési politika keretében tervezésük és felhasználásuk területileg és tematikusan egymással szinergiában történjen;
- összehangolt területfejlesztési politika keretében tervezésük és felhasználásuk az OFTK nemzeti fejlesztési prioritások alapján a többi nemzeti fejlesztési forrással és az európai uniós fejlesztési forrásokkal szinergiában, egymást kiegészítve történjen, elkerülve a párhuzamos finanszírozást;
- összehangolt területfejlesztési politika keretében a terület-, vidék- és településfejlesztési nemzeti fejlesztési források többéves programalapon tervezhető módon álljanak rendelkezésre, saját szakpolitikai végrehajtási/koordinációs szervezettel, támaszkodva a megyei önkormányzatokra, fővárosi önkormányzatra és kiemelt térségi fejlesztési tanácsokra.

2. A megyei, fővárosi és kiemelt térségi területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és módosítása

A területfejlesztési koncepciók felülvizsgálatát és módosítását – a tervezéshez hasonlóan – rendszerszerűen szervezett és koordinált projektként kell értelmezni. Ennek érdekében meg kell határozni a folyamat ütemezését, kapcsolatait más tervezési folyamatokkal, felelőseit és a kapacitásigényeit.

A 218/2009. Korm. rendelet 3. § (3) bekezdése alapján területfejlesztési koncepció és program meghatározott időtávjának lejártát megelőző módosítása az előkészítő és javaslattevő fázis összevonásával, egyfázisú tervezési és egyeztetési folyamatban is elvégezhető. Tekintettel arra, hogy a területfejlesztési koncepció időtávja még nem járt le, a módosítás egyfázisú tervezéssel is elvégezhető. Ennek ellenére a helyzetelemzés és helyzetértékelés elfogadtatható az előkészítő fázis eredményeként a megyei közgyűléssel, térségi fejlesztési tanáccsal. A helyzetelemzés, helyzetértékelés figyelembevételével kialakított fejlesztési, módosítási javaslatokról megszülető közgyűlési, fejlesztési tanácsi döntés pedig megfeleltethető a javaslattételi fázis elfogadásának.

2.1. A területfejlesztési koncepció funkciója és tárgyköre

A területfejlesztési koncepció tartalmazza a megye, főváros, kiemelt térség, egészének fejlesztési keretét, ezért a koncepció teljes tervezéssel, azaz valamennyi fejlesztési tématerületre kiterjedően készül, így a módosítást követően továbbra is kiterjed:

- a megye, főváros, kiemelt térség, társadalmi, gazdasági és környezeti területi alrendszerre egyaránt, beleértve a vidéki térségekkel kapcsolatos témaköröket;
- a megye, főváros, kiemelt térség fejlődése szempontjából fontos fejlesztési területekre, ágazatokra;
- a megyei, fővárosi, kiemelt térségi szinten és a központi szinten kezelhető fejlesztési területekre és ágazatokra egyaránt;
- az önkormányzat és a közsféra tevékenységeivel befolyásolható fejlesztési területekre és ágazatokra, valamint a gazdasági szereplők, a vállalkozások, a civil szervezetek, egyházak és egyéb társadalmi szervezetek felelősségi körébe tartozó feladatokra is.

2.2. A területi tervezés helye a 2021–27-es tervezési rendszerben

A területfejlesztési koncepciók felülvizsgálata és módosítása elsősorban a 2021-2027 közötti uniós programozási időszak tervezéséhez, kiemelten a területfejlesztési tervezéshez kapcsolódik. A területfejlesztési koncepciók tartalmát a jelenleg érvényben lévő, hatályos OFTK tartalmával összhangban kell kialakítani, tekintettel a 2021-2027-es időszak operatív programjai, elsődlegesen a VMOP által biztosított forráslehetőségekre.

A 2021-2027-es európai uniós keretrendszerről és operatív program információkról a területfejlesztési program útmutató tartalmaz részletesebb információkat.

2.3. A felülvizsgálat és módosítás szereplői és az egyeztetéseik rendje

2.3.1. PM és a területi szereplők tervezési és koordinációja

- A területfejlesztési koncepciók felülvizsgálatának és módosításának központi koordinációját a Pénzügyminisztérium Európai Uniós Források Felhasználásáért Felelős Államtitkárságának Területfejlesztési Tervezési Főosztálya végzi.
- A területi tervezés felelősei a megyei önkormányzatok, a fővárosi önkormányzat és az érintett térségi fejlesztési tanácsok által kijelölt intézmények, illetve az általuk megbízott szereplők.

2.4. A területfejlesztési koncepció felülvizsgálatának és módosításának ütemterve

A területfejlesztési koncepció és a területfejlesztési program felülvizsgálatának és módosításának tervezett ütemtervét a melléklet tartalmazza.

RÉSZLETES JOGSZABÁLYI ÉS TERVEZÉSI MÓDSZERTANI AJÁNLÁSOK

3. Tervezési jogszabályi elvárások

3.1. Tartalmi jogszabályi elvárások

A tervezés során a 218/2009. Korm. rendeletben meghatározottak követendők. A jelen dokumentumban rögzített módszertani elvárások az ott megfogalmazottakat egészítik ki. **Az 1.3. fejezetben felsorolt, általános tervezési elvárásokat a következő fejezetek nem ismétlik meg, ezeket a tervezés során alkalmazni kell.**

3.2. Egyeztetési jogszabályi elvárások

A társadalmasítási folyamatnak a 218/2009. Korm. rendeletben előírtaknak megfelelően kell történnie. A területfejlesztési koncepciót és programot, valamint a területrendezési tervek elfogadás szempontjából fontos részeit tartalmazó dokumentációját véleményezésre meg kell küldeni az egyeztetésben résztvevők részére. A területfejlesztési koncepció esetén a véleményezésre 45 napot kell biztosítani.

A megyei (fővárosi) területfejlesztési koncepciót véleményezésre meg kell küldeni a rendelet 10. melléklet 1. és 2., 6-8., 10. és 13. pontjában meghatározott szervezeteknek, továbbá a szomszédos megyei önkormányzatoknak. A kiemelt térségre vonatkozó területfejlesztési koncepció a rendelet 10. melléklet 1-9. és 12-13. pontjában meghatározottak részére kell eljuttatni. A területfejlesztési terveket emellett a társadalmi egyeztetés során közzé kell tenni a TelR-en, és javasolt elérhetővé tenni a kidolgozásért felelős szerv honlapján is.

3.3. Közzétételre vonatkozó jogszabályi elvárások

A 218/2009. Korm. rendelet 23. §-a szerint a területfejlesztés stratégiai tervezéséért felelős miniszter (a pénzügyminiszter) a Kormány által elfogadott kiemelt térségi területfejlesztési koncepciókat és területfejlesztési programokat, valamint a megyei önkormányzatok által megküldött, határozattal elfogadott területfejlesztési koncepciókat és területfejlesztési programokat közzéteszi a Kormány honlapján, valamint a TelR-ben.

A megyei, illetve fővárosi önkormányzat, az általa elfogadott területfejlesztési koncepciót, területfejlesztési programot közzéteszi a megyei (fővárosi) önkormányzat honlapján, valamint megküldi a területfejlesztés stratégiai tervezésért felelős miniszternek (pénzügyminiszternek).

4. Jogszabályi előírásokat kiegészítő módszertani elvek

Az itt megfogalmazott módszertani elvek egy része kötelező elvárás, más része csak ajánlás, amit nem kötelező alkalmazni, de az egységes tervezés érdekében ajánlott.

4.1. Az érintettek bevonása

A 218/2009. Korm. rendelet alapján készülő partnerségi tervhez a jogszabályi előírásokon túl az alábbi módszertani elvek a mértékadóak:

- A felülvizsgálat és módosítás a lehető legszélesebb körben mozgassa meg a megye, főváros, kiemelt térség lakosságát, egyéb kulcsfontosságú szereplőit (vállalkozásokat, befektetőket, civil szervezeteket stb.).
- A bevonás folyamatát, eredményeit dokumentálni kell: kit és hogyan sikerült megszólítani, és mindez hogyan járult hozzá a koncepció aktualizálásához.
- A bevonás legyen rendszerben szervezve, legyen folyamatos és mechanizmusai működtethetők legyenek a tervezés lezárását követően is.
- A városok külön is fontos tervezési partnerek, nem hagyhatók ki a tervezési és partnerségi folyamatból, bevonásuk tehát ajánlott, közülük is különös jelentősége van a **megyei jogú városoknak és a kis- és középvárosoknak**, amelyek várhatóan a területi operatív program fenntartható városfejlesztési célterületei lesznek.
- Fontos a vidékfejlesztési szereplők (pl. agrár- vagy vidékfejlesztésben érdekelt vállalkozások, községi önkormányzatok, LEADER szervezetek stb.) megszólítása is.

4.2. Kit érint a területfejlesztési koncepció felülvizsgálata és módosítása – célcsoportok és bevonásuk

Tekintve, hogy a területfejlesztési koncepció teljes tervezéssel készült, ezért a megyei társadalom egészét érinti, beleértve a közsféra és a gazdaság szereplőit, a társadalmi szervezeteket, a polgárokat. Különösen fontos a megyei jogú városok, kis- és középvárosok képviselőinek érdemi bevonása a felülvizsgálat és módosítás során.

A megye feladata az említett szereplők mozgósítása. A mozgósítás módja és sikeressége a jogszabályban meghatározott keretek (lásd 218/2009 Korm. rendelet partnerségi terve) között a helyi viszonyok függvényeként megyénként, kiemelt térségenként eltérhet és ezért a bevonás eredménye is különböző lehet.

Továbbra is fontos ajánlás a területfejlesztési koncepció felülvizsgálatához, hogy a tervben azok a módosítások, amelyek esetében a fejlesztés célcsoportjainak érdemi bevonását sikerült megvalósítani, kapjanak különös hangsúlyt. Érdemi bevonást jelent, ha a célcsoport reprezentatív képviselőivel sikerült egyetértésre jutni, ha már formálódnak a kapcsolódó vállalások körvonalai (pl. a megye kutatás-fejlesztési szereplői el tudják kötelezni magukat egy későbbi együttműködésre). Mindezek eredményei területi szereplőnként eltérhetnek. A városok közösségeinek ebben az esetben is kiemelt szerepe van.

4.3. Adatfeldolgozás

- A helyzetfeltárás aktualizálásának részeként sorra kerülő adatfeldolgozás továbbra sem kell, hogy döntően primer legyen, azaz csak a területfejlesztési koncepció felülvizsgálatához és módosításához gyűjtött adatokra támaszkodjon. A másodlagos források felhasználása a módosítás során is elfogadott, azaz már meglévő megyei, fővárosi, kiemelt térségi vagy ezeket a területi egységeket érintő tanulmányokat dolgoz fel és szintetizál.
- A helyzetfeltárásban ezúttal is szerepeljen térképi alapú feldolgozás, amely a területi egység belső térségi és határon átnyúló, településhálózati, gazdasági, társadalmi, környezeti szerkezetére utal.
- A primer adatok forrásaként vagy a térképi alapú feldolgozás során az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) minden területi szereplő esetében használható.

5. Ajánlások a tervezés egyes lépéseihez és az egyes tervdokumentum fejezetekhez

A Jelen fejezet egyes pontjait ajánljuk a területfejlesztési koncepció egyes főbb tartalmi pontjainak struktúrájaként. *A teljes tervdokumentum ajánlott terjedelme maximum 100 oldal.*

5.1. Feltáró munkarészek

A feltáró munkarészek ajánlott maximális terjedelme 60 oldal, illetve a tervdokumentum teljes terjedelmének maximum 60%-a, de lehetőség szerint ennél rövidebb.

5.1.1. Helyzetelemzés

- Az aktualizálást követően a helyzetelemzésnek a 218/2009. Korm. rendeletben előírt tartalomnak továbbra is meg kell felelnie.
- Azoknál a megyéknél ahol az utóbbi néhány évben, a területrendezési tervezéshez kapcsolódóan megtörtént a 218/2009. Korm. rendelet szerinti helyzetfeltárás aktualizálása, úgy ez felhasználható a területfejlesztési koncepció esetében is. Ha a területrendezési tervezés miatt a helyzetfeltárás aktualizálása megtörtént, de nem felel meg a hivatkozott kormányrendelet előírásainak, akkor azt annak megfelelően ki kell egészíteni.
- A jogszabály előíráshoz továbbra is kiegészítő elvárás:
 - A helyzetfeltárás tartalmazzon térképi ábrázolást is, mely utal a megye belső térstruktúrájára (térsgyi és települési).
 - Azon témákban, melyekben az releváns és lehetséges, ott a megye és a kiemelt térség pozicionálja magát az országos átlaghoz és a Budapesten kívüli megyei átlagokhoz képest. Kategorizálja a településeit és településtípusonként is ismertesse, hogy a hazai átlaghoz képest milyen helyzetben vannak a megye városai és falvai (statisztai adatok alapján), továbbá röviden ismertetni szükséges a települések megyén belüli helyzetét is. Értékelje a térség-szervező funkcióikat a városok vonatkozásában (város-falu kapcsolatok, várostérségi funkciók értékelése) az intézményrendszer, a szolgáltatások, térségi szerveződések, a közlekedés, a gazdaságszervezés, a foglalkoztatás (ingázás) stb. alapján.

- Azon témákban, melyekben az releváns és az elérhető adatok és információk lehetővé teszik, ott a megye és a kiemelt térség tekintsen ki a szomszédos megyékben vagy az országhatáron túl tapasztalható jelenségekre (pl. kedvezőtlen mutatókkal rendelkező járások vagy települések által körvonalazódó térségek folytatódnak a megyehatáron túl is, egy szomszédos megyében vagy egy nagyvárosnak átnyúlik a megyébe az agglomerációja stb.).
- A fenti ponthoz hasonlóan a főváros tekintsen ki legalább a közép-európai térség fővárosainak körére, a releváns témákban végezzen nemzetközi összehasonlítást a regionális versenytársaira tekintettel.
- A megye és kiemelt térség továbbra is jelenítse meg a vidéki térségekkel és a vidékfejlesztési tématerületekkel (pl. agrárgazdaság, élelmiszergazdaság, agrár-környezetgazdálkodás), illetve a településszerkezet vidéki vonásaival (pl. tanyák, falvak) kapcsolatos adottságok, tényezők elemzését.
- A megye és a kiemelt térség térjen ki a területén található különböző, jól azonosítható térségek, valamint a járások helyzetére, különös tekintettel a kedvezményezett járásokra és azok típusaira. A főváros az egyes kerületek, kerületrészek, településrészek szempontjából készítsen hasonló elemzést.

5.1.2. Helyzetértékelés

- A) A helyzetelemzés továbbra is záruljon összefoglaló helyzetértékeléssel, SWOT analízissel. A helyzetértékelésből derüljön ki a tényezők fontossági sorrendje. Olyan helyzetértékelési eszközt kell alkalmazni, melynek eredményéből le lehet vezetni a célokat. *Az összefoglaló helyzetértékelés ajánlott terjedelme 4 oldal.*
- B) A fejezetnek legyen egy elkülönült része, mely bemutatja, hogy a helyzetértékelésből milyen lehetőségek / adottságok kerültek definiálásra, amelyet kihasználnak, vagy éppen alulhasznosítanak, esetleg egyáltalán nem használnak ki a megyében, fővárosban, kiemelt térségben. Fontos, hogy olyan adottságok kerüljenek vizsgálatra, amelyek a helyi gazdaság fejlesztését támogatják. Ebből kell levezetni a beavatkozási szükségleteket (azaz, hogy milyen támogató fejlesztésekre van szükség ahhoz, hogy a

lehetőségeket jobban ki lehessen használni), amelyekből a fejlesztési irányok, cselekvési területek következnek. Nem kell minden egyes később kijelölésre kerülő célt megnevezni, csak a témákat/földrajzi területeket kell itt azonosítani. Érdemes terület specifikus megközelítést is alkalmazni és táblázatos formában összefoglalni az egyes térségekre vonatkozó információkat, hiszen nem minden fejlesztési lehetőség – és így nem minden fejlesztési cél – vonatkozik minden térségre a megyén, fővároson, kiemelt térségen belül. *Ajánlott terjedelme 1-2 oldal.*

- C) Fentiek során domborodjon ki a megye fejlesztési karaktere, országon belüli, más megyékhez viszonyított specifikumai, specifikus adottságai, potenciálja, fejlesztési szükségletei és lehetőségei, amelyekre a fejlesztési célok és beavatkozások irányulnak.

5.2. Javaslattevő fázis – Célrendszer

A célrendszer az alábbi struktúrát kövesse.

5.2.1. Jövőkép

A megye, főváros, kiemelt térség 2030-ra elérni kívánt jövőképe, a teljes tervezésnek megfelelően mindenre kiterjedő célállapot rögzítése. Lehetőleg a kívánt térstruktúrát stratégiai szinten, térképen is bemutatva (pl. fejlesztési csomópontok, tengelyek, ipari övezetek, rekreációs zónák stb. – központi kategorizálás nélkül – ellentétben a területrendezési tervezéssel). *Ajánlott terjedelme maximum 2 oldal.*

5.2.2. Célrendszer

Célrendszer és a helyzetértékelés kapcsolata

A helyzetértékelés, a jövőkép, a fejlesztési elvek és az átfogó cél kapcsolatának leírása. Nem szükséges külön elkészíteni, elegendő utalni a helyzetértékelés B) pontjára.

Célrendszer összefoglaló bemutatása (ábra):

A célrendszert egy összefoglaló célrendszeri ábra vezesse be. Az ábra rögzítse az összes célt és elvet, valamint mutassa be a célok közötti kapcsolatot. A célrendszeri ábrát kövesse az egyes célok szöveges kifejtése.

Átfogó célok leírása:

- Lehetőleg maximum 3 db átfogó cél.
- Az átfogó célokban megfogalmazott célállapot 2030-ra szóljon.
- Az átfogó célok csak kivételes esetben kötődjenek egyetlen ágazathoz, inkább egyes ágazatoktól független komplex témákat ragadjanak meg (életminőség, családbarát, népességmegtartó képesség, rend és biztonság stb.).
- Az átfogó célokból derüljön ki, hogy a területi szereplőnek milyen jellegű a fontos fejlesztési iránya ezen az időtávon. Pl. alapvetően kedvezőtlen helyzetűt próbálja felszámolni (hátrányos helyzetű térségeiben az életminőséget megfelelő szintre hozni) vagy kitűnő adottságaira, mint kitörési pontokra építve inkább offenzív stratégiát valósít meg (pl. Magyarország innovációs központjává válik). A kettőt kombinálni is lehet, de ajánlott markáns és egyedi, az adottságokra szabott tervüzenetet alkalmazni ezen a szinten.

Stratégiai célok leírása

- Lehetőleg maximum 7 db stratégia cél.
- A stratégia célok időtávja 2027.
- Egy-egy stratégiai célt már lehet egy-egy ágazatnak dedikálni (pl. a megye ipari termelésének újjáélesztése, agrárpotenciáljának kibontakoztatása). A teljes tervezés ellenére egyáltalán nem követelmény, hogy minden tématerület, illetve ágazat célt kapjon. Továbbra is kifejezetten fontos lenne, hogy a stratégiai célok koncentrációt tükrözzenek. A vidéki térségekre, vidéki tématerületekre vonatkozóan is ajánlott stratégiai cél(ok) megfogalmazása.
- A stratégiai célok között mindenképpen legyen legalább 1 db, de lehetőleg minél több területi cél. Itt lehet nevesíteni többek között a komplex programmal fejlesztendő járásokhoz kapcsolódó területi célt is.
A területi célok követelményei:
 - A területi cél egy meghatározott földrajzi egységre irányul, mely lehet: (1) kijelölt és megnevezett térség(ek) vagy bizonyos típusú térségek csoportja (pl. kedvezményezett járások, ártéri

területek); (2) kijelölt és megnevezett település(ek) vagy bizonyos típusú települések csoportja (pl. járási központok, kis- és középvárosok stb.).

- A területi cél kifejezhet területegységek közötti kapcsolatot is, pl. a megye legfejlettebb és legkevésbé fejlett térségei közötti különbségek csökkenjenek.

Elvek és horizontális célok leírása:

- Lehetőleg maximum 7 db elv vagy horizontális cél.
- A horizontálisan kezelendő témák horizontális célok vagy elvek formájában kerüljenek kijelölésre. Azon témákat kezelje horizontálisan a területfejlesztési koncepció, amelyeknek az eléréséhez várhatóan nem fognak önálló eszközrendszert rendelni, hanem minden egyes egyéb célt támogató eszközben (azaz beavatkozás során) tekintettel kell rájuk lenni.
- Amennyiben a horizontális témákhoz nem lehet célállapotot rendelni, akkor elvekként kell kijelölni azokat (pl. a fejlesztések támogassák a környezeti fenntarthatóságot, vagy a város-vidék kapcsolatok erősítését).
- Amennyiben a horizontális témákhoz lehet célállapotot rendelni, akkor horizontális célként kell megfogalmazni azokat (pl. 2030-ra az új termelő beruházások megújuló energiahasznosítást is alkalmaznak).

A célrendszer koherenciájának leírása:

- **Belső koherencia leírása:** Be kell mutatni a célrendszer egyes céljainak és elveinek kapcsolatát (ha a célrendszeri ábra ezt megfelelően leírja, akkor erre külön nem kell kitérni).
- **Külső koherencia leírása:** Be kell mutatni a célrendszer más tervdokumentumok célrendszerével fennálló külső koherenciáját. Ajánlott erről maximum 1 oldalas ábrát vagy táblázatot is készíteni. A meglévők mellé legalább az alábbi tervdokumentumokat kötelező megvizsgálni (és a vizsgálatokat dokumentálni) a jogszabályi előírásokon túl:
 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció
 - Országos Területrendezési Terv
 - Program a Versenyképesebb Magyarországért
 - Nemzeti Reformprogram

- A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítésének Stratégiája 2019-2030
- Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030
- Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia
- Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia (2018-2030)
- Nemzeti Tájstratégia (2017-2026)
- Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II.
- Nemzeti Közlekedési Infrastruktúra-fejlesztési Stratégia 2014-2030

Térhasználati elvek

A területfelhasználás alapelveit lefektető koncepcionális részt az OFTK kapcsolódó fejezete alapján szükséges felülvizsgálni és aktualizálni.

A fejezet fontos üzeneteket ad az országos, megyei és kiemelt térségi területrendezés, és az egyes infrastrukturális és intézményszervezési ágazati beavatkozások végrehajtásához.

A megye, főváros, kiemelt térség stratégiai térstruktúrája

Ha a jövőkép már tartalmaz ennek megfelelő térképi részt (lásd fentebb), akkor ezt nem szükséges külön elkészíteni.

A fejezet térképi ábrázolás, mely összesíti a térképen ábrázolható célrendszeri üzeneteket (fejlesztési tengelyek, megkímélendő örökségvédelmi területek stb. lásd a jövőképnél leírtakat).

Tartalmazza a fejlesztési célok értelmezését a megyén belül található különféle sajátosságokkal rendelkező részegységekre (pl. kedvezményezett járások).

5.3. Javaslattevő fázis – Eszköz és intézményrendszer

A koncepció módszertani szempontból nem kell, hogy tartalmazzon eszközöket, mivel funkciója nem terjed tovább az irányok kijelölésénél. Az eszközök kiválasztása a területfejlesztési program része. Ennek megfelelően a koncepcióban csak nagyon röviden és vázlatosan kell kitérni az eszköz és intézményrendszerre.

Javasolt terjedelme maximum 15 oldal.

5.3.1. Javasolt prioritások

A fejezet a célok elérését támogató prioritások meghatározását, és egy-egy prioritás alatt a lehetséges beavatkozások rövid felsorolását tartalmazza.

A prioritások leírásánál fontos szempont, hogy elég csak a koncepcionális fázisában már biztosan azonosítható prioritásokat és beavatkozásokat ismertetni. A prioritásokról és a beavatkozási területekről elég csak rövid példaállító felsorolást adni.

Fontos, hogy a prioritások között ne csak ágazati jellegűek legyenek (pl. megye közoktatási infrastruktúrájának modernizálása: informatikai fejlesztések, reprezentációs technikai fejlesztése, épületállomány korszerűsítése, élelmiszer-feldolgozás fejlesztése), hanem földrajzi alapú, területi prioritások is. A területi prioritások a területi céloknál már meghatározott földrajzi kategóriákra terjednek ki. Jellemzően több ágazati beavatkozást integrálnak egy meghatározott térségben. Pl. a kedvezményezett járásokban élők támogatása: a munkaerőpiaci, képzési és a szociális ellátó rendszerek integrációjával kialakított egyénekre szabott támogatásokkal. Fontos, hogy a különböző forrásból finanszírozott fejlesztések térségi koordinációja is megvalósulhasson, pl. a vidékfejlesztési támogatásokkal való kapcsolat.

5.3.2. A felülvizsgálati, módosítási folyamat, a társadalmasítás és legitimáció leírása

Röviden rögzíteni kell a legitimáció fázisait és a felülvizsgálati, módosítási folyamat főbb paramétereit:

- ki a felelőse, mikor kezdődött, a bevont szereplők főbb csoportjai;
- a társadalmi egyeztetés főbb paramétere (hány szereplő, meddig tartott, milyen főbb változások történtek);
- mikor kerül(t) sor a tervdokumentum testület általi elfogadására, mikor és milyen formában hagyták/hagyják jóvá, mikor lép életbe;
- milyen további felülvizsgálati és módosítási lépések várhatók – lásd területfejlesztési program felülvizsgálatának, módosításának megkezdése.

A felülvizsgálathoz és módosításhoz kapcsolódó fenti tartalom a területfejlesztési koncepciónak a tervezéskor ugyanebben a témában megírt

fejezetét követően is bekerüljön a tervbe, vagy alpontként annak tartalmát is kiegészítheti.

5.3.3. Felelősség és intézményrendszer – A koncepció üzenetei

E fejezet alapját a 2014-2020 közötti időszak felelősségi rendje és intézményrendszere adja. A megyék szerepe a 2021-2027 közötti területi operatív program megvalósításában valószínűleg az előző időszakhoz hasonló lesz. Végleges információ azonban még nem áll erre vonatkozóan rendelkezésre. A fejezet általános megfogalmazással történő kialakítása ennek ellenére ajánlott.

A fejezetben továbbra is célszerű elkülöníteni, hogy:

- A koncepció mely részére épülhet a tervezés felelőse általi vállalásaként felfogható program vagy projekt.
- A koncepció mely részei esnek kívül a tervezés felelősségének kompetenciáján, melyek így más felelős szereplők számára felfogható üzenettként értelmezhetők.

Ezeket a tartalmakat véglegesíteni akkor lehet, ha a fejlesztési kompetenciák már pontosan rögzültek, de ez legjelentősebb elemeiben várhatóan megegyezik majd a 2014-2020 közötti gyakorlattal. A koncepció üzenetei egyes címzetti csoportok szerint csoportosíthatóak. A fejezetben az alábbi címzési csoportok szerint lehet röviden felsorolni az üzeneteket:

A területfejlesztési koncepció fő üzenetei a közszférán kívüli szereplők számára:

- civil szervezetek
pl. végezzenek közösségfejlesztési tevékenységeket a megye, a kiemelt térség hátrányos helyzetű térségeiben, kedvezményezett járásaiban
- egyházak
pl. koncentrálják karitatív erőforrásaikat a megye, a kiemelt térség hátrányos helyzetű térségeiben, kedvezményezett járásaiban
- gazdasági szereplők (kkv-k, kamarák, klaszterek)
pl. törekedjenek az innovációra
- gazdasági szereplők (nagyvállalatok):
pl. végezzenek magas képzettségű munkaerőt igénylő beruházásokat

A területfejlesztési koncepció fő üzenetei egyes ágazonként:

- Településügy, településfejlesztés
- Gazdaságfejlesztés (gazdasági szabályozás, turizmus, ipar, kkv, bel- és külkereskedelem)
- Közlekedésfejlesztés
- Energetika és klímapolitika
- Környezet- és természetvédelem
- Vízgazdálkodás
- Agrár- és élelmiszergazdaság
- Vidékfejlesztés
- Egészségügy
- Szociális ügyek
- Köznevelés
- Felsőoktatás
- Kutatás-fejlesztés és innováció
- Kulturális örökség, kultúra
- Közigazgatás-szervezés
- Önkormányzati politika
- Honvédelem (pl. korábbi katonai gyakorlótereppek barnamezős újrahasznosítása)

A területfejlesztési koncepció fő üzenetei a szomszédos és más megyéknek, területileg érintett kiemelt térségek számára, a főváros esetében az agglomerációnak.

A területfejlesztési koncepció fő üzenetei a megye, kiemelt térség települési önkormányzatainak, a főváros esetében a kerületi önkormányzatoknak.

A területfejlesztési koncepció fő üzenetei egyes, más megyékben található települési önkormányzatoknak (jellemzően pl. szomszédos nagyváros agglomerációs ügyei, megyehatáron átnyúló periférikus térség kezelése).

A területfejlesztési koncepció fő üzenetei a megyei és járási, valamint fővárosi és kerületi hivataloknak.

A területfejlesztési koncepció fő üzenetei a helyi fejlesztési programok megvalósításához.

ÜTEMEZÉSI JAVASLAT 1.0 – TERÜLETFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ ÉS PROGRAM 2021-2027 AKTUALIZÁLÁSA (TERVEZET)

OP tervezés előrehaladásának függvényében módosítandó!

Tervezés zárása az OP tervezés előrehaladástól függően. ITM az operatív programok, így a területi operatív program elfogadásra történő benyújtását 2021. I. negyedévre ütemezi.

[illegible]

Feladat	Határidő	2020				2021					
		IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI
a jogszabályi előírásoknak megfelelő környezeti vizsgálat első változata											
A területfejlesztési program és a környezeti hatásvizsgálat társadalmi egyeztetési változatának közgyűlés / kiemelt térségi tanács általi elfogadása	I. közepe										
A területfejlesztési koncepció társadalmi egyeztetése során beérkezett releváns észrevételek átvezetése a terven, a tervezői válaszok összeállítása	I. közepéig										
A területfejlesztési koncepció megküldés a PM TTF részére a miniszteri állásfoglalás előkészítéséhez	I. közepe – III. közepe										
A módosított területfejlesztési program 45 napos, valamint a környezeti hatásvizsgálat 30 napos társadalmi egyeztetése	I. közepe– II. vége										
PM elvi állásfoglalása a területfejlesztési koncepcióról	II. eleje – III. közepe										
PM TTF észrevételek megküldése a területfejlesztési program társadalmi egyeztetési változatához	II. eleje										
A területfejlesztési program és a környezeti vizsgálat társadalmi egyeztetése során beérkezett releváns észrevételek átvezetése a terven, a tervezői válaszok összeállítása	III. eleje										
A területfejlesztési program megküldés a PM TTF részére a miniszteri állásfoglalás előkészítéséhez. (A területfejlesztési koncepció megküldésének is ez a végső időpontja.)	III. eleje										
PM elvi állásfoglalása a területfejlesztési programról	III. közepe										
A területfejlesztési koncepció, területfejlesztési program, környezeti vizsgálat megyei/fővárosi közgyűlés / kiemelt	III. 19-ig										

Feladat	Határidő	2020				2021					
		IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI
térségi tanács általi elfogadásának végső határideje											
Az elfogadott tervek elektronikus megküldése a PM TTF és az LTK számára.	III. közepétől										

PÉNZÜGYMINISZTERIUM

Útmutató

a megyei önkormányzatok, a főváros és a kiemelt térségi
fejlesztési tanácsok számára
a területfejlesztési program elkészítéséhez

Budapest, 2020. október 6.

Tartalom

Bevezetés.....	3
Az Európai Unió kohéziós politikája, az operatív programok tervezési folyamata	5
1. Régiókatóriák	5
2. A 2021-2027-es területi operatív program: Versenyképes Magyarország Operatív Program (VMOP)	6
A MEGYEI, FŐVÁROSI, KIEMELT TÉRSÉGI TERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAM	9
A TERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAM STRATÉGIAI PROGRAMRÉSZE	11
3. A tervezési folyamat eljárásainak, a tervezés tárgykörének és körülményeinek leírása.....	11
4. A célrendszer bemutatása: a jövőkép, az átfogó cél és a fejlesztési elvek alapján a specifikus, horizontális és területi célok meghatározása, viszonyrendszerének bemutatása.....	12
5. A prioritások azonosítása és rendszerezése	12
6. A célok és a prioritások közötti kapcsolatok azonosítása.....	12
7. A prioritások bemutatása	12
8. A tervezéskísérő eljárások (különösen a felülvizsgálati és módosítási folyamat, a területi hatásvizsgálat és a környezeti értékelés) dokumentációja	13
9. A végrehajtásban közreműködő szervezetek közti munkamegosztás, együttműködés és információcsere meghatározása, az érdekérvényesítés rendszere	14
10. A végrehajtás és a finanszírozás intézményi és eljárásrendi rendszerének átfogó bemutatása.....	14
11. Monitoring és értékelési terv.....	14
A TERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAM OPERATÍV PROGRAMRÉSZE	16
Összefoglalás, tervezési háttér	16
1. Támogatás segítségével megvalósítandó programok	16
2. A tervezett fejlesztési elképzelések megyei prioritások szerinti csoportosításban ..	16
2.1. Prioritás megnevezése:.....	16
2.1.1. A prioritáshoz kapcsolódó elérendő célok részletes meghatározása	16
2.1.2. A prioritás részletes tartalmának bemutatása.....	17
3. Horizontális jellegű információk	20
3.1. A végrehajtás módja és feltételrendszere, ellenőrzési rendszere.....	20
3.2. Környezeti értékelés	21
3.3. A teljesítés-igazolás követelményrendszerének kialakítása.....	21

Bevezetés

Az eddigi tervezési munka során a megyék, a főváros és a kiemelt térségek hozzáfogtak a helyzetelemző-helyzetfeltáró dokumentumaik elkészítéséhez, amelyekre építve felülvizsgálják és módosítják a területfejlesztési koncepciójukat.

A Pénzügyminisztérium elkészítette az **„Útmutató a megyei önkormányzatok, a főváros és a kiemelt térségi fejlesztési tanácsok számára a 2021-2027 közötti tervezési időszakra, valamint a területfejlesztési koncepciók felülvizsgálatához, módosításához”** című módszertani segédletét. A dokumentum az általános tervezési elvárásokon túl a megyei, kiemelt térségi, fővárosi területfejlesztési koncepció felülvizsgálatához és módosításához ad iránymutatást és fogalmaz meg javaslatokat.

A tervezés következő fázisaként a kapcsolódó jogszabályokban rögzített keretek figyelembevételével szükség van a megyei, kiemelt térségi, fővárosi területfejlesztési program kialakítására. A megyék, kiemelt térségek és a főváros a területfejlesztési koncepciójuk és területfejlesztési programjuk kidolgozása során teljes tervezést végeznek. Ennek megfelelően a területfejlesztési koncepciók és területfejlesztési programok stratégiai programrésze valamennyi helyi, térségi fejlesztési szükségletet számba veszi, a tervezés így a lehetséges finanszírozási forrásoktól függetlenül minden meglévő igényre reflektál. A területfejlesztési program operatív programrésze ugyancsak teljes tervezéssel készül, az alábbi szempontok szerint tovább konkretizálva a térségi fejlesztési igények megfogalmazását:

- Meg kell határozni a tervezett fejlesztések területi specifikumait, ahol csak lehetséges;
- a finanszírozó forrás (uniós forrás esetén uniós alap) definiálása is történjen meg az egyes tervezett fejlesztések esetében, tervezett forrásösszeg megjelölésével;
- a tervezett fejlesztések elvárt eredményét elérhető és mérhető indikátorokkal szükséges alátámasztani, ahol csak lehetséges.

Az **útmutató** e munkához kíván segítséget nyújtani. Az útmutató a területfejlesztési program stratégiai és operatív programrészének **minimálisan elvárt tartalmát rögzíti**. Mindezekon túl a dokumentum további, szükségesnek vélt tartalmi elemekkel tovább bővíthető.

Az útmutató nem ismétli meg az általános, valamint a területfejlesztési tervek felülvizsgálatához és módosításához kapcsolódó elvárásokat, amelyek közül számos a területfejlesztési program kialakítását is befolyásolja. A területfejlesztési program kidolgozása során ezeket természetesen alkalmazni kell.

Az útmutató a jelenleg még kialakítás alatt álló keretfeltételek alapján készült, a jelenlegi információk és tervezési szándékok alapján került kialakításra, tartalma ezért indikatív.¹ Ugyanakkor megfelelő kiinduló iránymutatást jelent a területfejlesztési program kidolgozásához. A területfejlesztési programok tartalma a későbbiek során támogatni fogja az integrált területi programok kialakítását.

Jelen dokumentum egységesen, egybe szerkesztve tartalmazza a megyei területfejlesztési program stratégiai és operatív programrészének tervezési útmutatóját.

¹ A 2021-2027 közötti uniós programozási időszak rendeletei még nem kerültek elfogadásra, az Európai Bizottság elvárásai még több tekintetben kialakulóban vannak, nem tekinthetők véglegesnek, nincs döntés az uniós források tagállami allokációjáról sem. Ennek megfelelően még nincs sem kormányzati, sem európai bizottsági döntés a Partnerségi Megállapodás és az operatív programok tartalmáról.

Az Európai Unió kohéziós politikája, az operatív programok tervezési folyamata

Az EU kohéziós politikájának elsődleges célja, hogy áthidalja a tagállamok régiói közötti fejlettségbeli különbségeket. A kohéziós politika egyik pillére a szolidaritás elve, ám emellett az EU befektetési politikája is egyben, amely ösztönözni kívánja a munkahelyteremtést és (fenntartható) növekedést.

A 2014–2020-as időszakban használt 11 tematikus célkitűzés a 2021–2027 közötti időszakban öt szakpolitikai célkitűzéssé egyszerűsödik, melyek a következők:

1. Intelligensebb Európa – innovatív és intelligens gazdasági átalakulás. (PO1)
2. Zöldebb, karbonszegény Európa. (PO2)
3. Jobban összekapcsolt Európa – mobilitás és regionális IKT-összekapcsoltság. (PO3)
4. Szociálisabb Európa – a szociális jogok európai pillérének végrehajtása. (PO4)
5. A polgárokhoz közelebb álló Európa – a városi, vidéki és part menti térségek. (PO5)

A 2014–2020 közötti időszakhoz hasonlóan Magyarország elkészíti a 2021–2027 közötti kohéziós célú uniós támogatások felhasználására irányadó legmagasabb szintű nemzeti tervezési dokumentum, a Partnerségi Megállapodást (PM). A PM rögzíti, hogy a Magyarországra érkező uniós fejlesztési (kohéziós és a halászati ágazatot támogató) források, hogyan fogják támogatni a nemzeti fejlesztési célokat és az Európai Unió szakpolitikai céljait. Mindemellett integrálja a legfontosabb hazai stratégiai dokumentumok, kiemelten az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK) nemzeti fejlesztési céljait, valamint az EU releváns országspecifikus ajánlásokra reagáló üzeneteit is. A PM meghatározza a kapcsolódó uniós források eredményes és hatékony felhasználásának feltételeit. A Partnerségi Megállapodást az EU Bizottsága hagyja jóvá, Magyarország Kormányával folytatott egyeztetéseket követően. A Partnerségi Megállapodásban kijelölt fejlesztési irányok részleteit operatív programok rögzítik: a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap forrásaira épülő ágazati operatív programok és területi operatív program (OP), valamint az Európai Tengerügyi és Halászati Alap operatív programja. A Partnerségi Megállapodás hatálya alá hét (hat ágazati, egy területi) operatív program tartozik, a Közös Agrárpolitika (KAP) keretében készülő KAP stratégiai tervre külön tervezési eljárás vonatkozik.

1. Régiókatégoriák

A 2014–2020 között alkalmazott uniós régiókatégoriák nem változnak:

- A kevésbé fejlett régiók azok a régiók, amelyek 1 főre jutó GDP-je alacsonyabb az EU27 átlag GDP-jének 75%-nál;

- Az átmeneti régiók azok a régiók, amelyek 1 főre jutó GDP-je az EU27 átlag GDP értékének 75 és 90%-a közé esik;
- A fejlettebb régiók azok a régiók, amelyek 1 főre jutó GDP-je magasabb az EU 27 átlag GDP-jének 90%-ánál.

A Közép-Magyarországi Régió Budapestre (fejlettebb régió) és Pest megyére (kevésbé fejlett régió) történő szétválasztásával a hazai NUTS-2² regionális besorolás módosult, amelyet a 2021-2027 közötti uniós programozási időszak során alkalmazni kell.

Magyarország kevésbé fejlett régiói:

- Észak-Magyarország
- Észak-Alföld
- Dél-Alföld
- Dél-Dunántúl
- Nyugat-Dunántúl
- Pest

Magyarország fejlettebb régiója:

- Budapest

A 2021–2027 közötti időszakra vonatkozó európai uniós kohéziós források versenyképességet növelő felhasználásának tervezéséről szóló 1023/2019. (II. 11.) Korm. határozat a PM kidolgozására az operatív programok tervezéskoordinációs feladatainak ellátására az innovációért és technológiáért felelős minisztert jelölte ki. A 2021-2027 közötti időszakban a területi operatív program szakmai tartalmának meghatározásáért a Pénzügyminisztérium az első helyen felelős tárca.

A megyei tervezés tematikájához elsősorban területi operatív program nyújt keretet, amely magában foglalja a kevésbé fejlett régiókra vonatkozó területi fejlesztéseket és a fejlettebb régióban megvalósuló fejlesztéseket³ is. Ezt egészítik ki az ágazati operatív programok fejlesztési tématerületei.

2. A 2021-2027-es területi operatív program: Versenyképes Magyarország Operatív Program (VMOP)

Az operatív program indokltsága

A 2021-2027 uniós programozási időszak területi operatív programjának legfontosabb célja – a 2014-2020-es Terület- és Településfejlesztési Operatív Programhoz (TOP)

² Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS, Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája)

³ Az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) és az Európai Szociális Alap 3 (ESZA+) forrásai

haszonlón –, hogy kereteket biztosítson a területileg decentralizált, illetve területi alapú fejlesztések tervezéséhez és megvalósításához. Magyarországon belül továbbra is jelentős eltérések figyelhetők meg a társadalmi, gazdasági és környezeti adottságok terén, valamint a társadalom és a gazdaság fejlettségében. Ezért az egyes térségekben eltérő hangsúlyú, a sajátos megyei, térségi adottságokra szabott fejlesztésekre van szükség.

A program Magyarország kevésbé fejlett régióinak és fejlett régiójának (Budapestnek) területi alapú, térségi és települési fejlesztéseit támogatja, kiemelt figyelmet fordítva a legkevesbé fejlett régiók és elmaradott térségek fejlesztésére. A program elsődlegesen a helyi önkormányzati fejlesztéseket finanszírozza, valamint szerepet vállal a kiemelt térségek és gazdasági zónák fejlesztésében és az elmaradott térségek felzárkózásának támogatásában is.

Az operatív program kapcsolódása az Európai Unió 2021-2027-es szakpolitikai céljaihoz

A VMOP az Európai Unió 2021-2027-es időszakra meghatározott 5 szakpolitikai célkitűzéséből az ötödik, területi jellegű célhoz, a „Polgárokhoz közelebb álló Európa” szakpolitikai célkitűzéshez (PO5) kapcsolódik. A PO5 a kohéziós források lehető legrugalmasabb felhasználását teszi lehetővé, amelynek keretében valamennyi ERFA tématerület integráltan támogatható (1-4. EU szakpolitikai célok), és amelyet ESZA+ forrás egészíthet ki. A programtervezés során törekvés az integrált prioritások tervezése, de az európai uniós keretrendszer szükségessé teheti az ESZA+ forrásokra tervezett fejlesztések önálló, PO4 prioritáson történő kialakítását.

A 2021-2027-es európai uniós szakpolitikai célkitűzések:

- PO1 – Versenyképesebb és intelligensebb Európa
- PO2 – Zöldebb Európa
- PO3 – Jobban összekapcsolt Európa
- PO4 – Szociálisabb és befogadóbb Európa
- PO5 – A polgárokhoz közelebb álló Európa

A 2021-2027-es területi operatív program tervezett tartalma

A VMOP a 2014-2020 TOP tematikáját és integrált területi programokon keresztül megvalósuló modelljét folytatja, az eredményességet és a hely-alapú megvalósítást javító új elemekkel:

- **elsődlegesen a helyi önkormányzati fejlesztéseket finanszírozza**, fejlesztési tematikája kiterjed a helyi gazdaságfejlesztésre és foglalkoztatásra, a települési infrastruktúra településüzemeltetés és helyi közszolgáltatások fejlesztésére,
- a **kiemelt térségekben** ezeket a fejlesztéseket térségi alapon összehangolja és ezeken túlmenő térség specifikus fejlesztéseket is finanszírozhat,
- **fenntartható városfejlesztési intézkedése** keretében a helyi fejlesztési stratégiájuk alapján kiválasztott városok a fenti fejlesztéseket **integrált helyi városfejlesztési programokban** valósíthatják meg,
- szerepet vállal a **helyi jelentőségű turizmus** fejlesztésében,
- szerepet vállal a komplex programmal fejlesztendő járásokban **helyi társadalmi felzárkózási programok** támogatásában.

A tervezett VMOP prioritások indikatív tartalmáról, a tervezés előrehaladásának függvényében adunk tájékoztatást. A tervezés jelenlegi állapotának megfelelő bővebb információkat a társadalmi egyeztetésre kerülő VMOP összefoglaló tartalmaz majd.

A területi operatív program végrehajtása

A VMOP eljárásrendje várhatóan a 2014-2020 közötti időszakban kialakított Területi Kiválasztási Rendszeren fog alapulni, indikatív megyei tervezési keret figyelembevételével elkészített integrált területi programok végrehajtásával. A végrehajtáshoz kapcsolódó jogszabályi előírások kialakítása jelenleg folyamatban van.

Az integrált területi programokat alapozza meg a megyei, fővárosi, kiemelt térségi területfejlesztési koncepciók aktualizálása, módosítása és területfejlesztési programok kidolgozása.

A MEGYEI, FŐVÁROSI, KIEMELT TÉRSÉGI TERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAM

A 218/2009. Korm. rendelet 3. § (2) bekezdése alapján az elfogadott területfejlesztési koncepcióban és programban meghatározott időtávlat lejártát követően a területi egységre vonatkozó tervezés során az új területfejlesztési koncepció és program készítésének szabályait kell alkalmazni. Tekintettel arra, hogy a területfejlesztési programok időtávja 2020-ig szól, a 2021-2027-es időszakra új programokat kell készíteni.

Új területfejlesztési program készítésénél a kormányrendelet kétfázisú tervezést ír elő. Mivel a területfejlesztési koncepció egyfázisú tervezéssel készülhet (mivel időtávja még nem járt le), így a jogszabályban előírt előkészítő fázis (helyzetelemzés, helyzetértékelés) alkalmazása a területfejlesztési program esetében nehézkes (amennyiben az egyfázisú tervezéssel készíthető területfejlesztési koncepció miatt nem lesz külön döntés az előkészítő fázisra). Ebben az esetben, a területfejlesztési programhoz kapcsolódóan elfogadható, ha „előkészítő fázisként” a stratégiai programrészre születik egy külön közgyűlési, illetve fejlesztési tanácsi döntés, míg a „javaslattevő fázisként” az operatív programrész tekinthető.

Tekintettel a 2021-2027 közötti uniós időszak tervezési folyamatának ütemezésére, nem áll rendelkezésre elég idő arra, hogy a területfejlesztési program stratégiai programrészének és operatív programrészének kialakítása időben jelentősen elkülönüljön egymástól. A 2021-2027-es időszak operatív programjainak tervezett indítása szükségessé teszi a megyei, kiemelt térségi, fővárosi területfejlesztési programok központi tervezési folyamathoz igazodó kidolgozását. Ez abból a szempontból előnyös, hogy közvetlen visszacsatolás lehetséges a központi és a területi programozás között, így a központi tervezés aktuális információkkal tudja támogatni a területi tervezést, és a területi tervezési információk is támogatni tudják a központi tervezést.

A területi tervezés fő célja, hogy a területi szereplők kijelöljék a legfontosabb területfejlesztési irányokat, céljait, amelyek megalapozzák – többek között – az integrált területi programot, és amelyek alapján megfogalmazott beruházások megvalósításához forrásokat biztosíthatnak a területi operatív program, az ágazati operatív programok, hazai költségvetési forrás vagy egyéb források.

A területfejlesztési program elkészítését a 218/2009. Korm. rendelet szabályozza, a terv tartalmi követelményeit a rendelet 3. sz. melléklete foglalja magában. A stratégiai programrész tartalmi követelményeit 3. sz. melléklet 2.1. pontja, az operatív programrészt a 3. sz. melléklet 2.2. pontja tartalmazza. Jelen útmutató önálló

fejezetekben foglalkozik a területfejlesztési program stratégiai és operatív fejezete kidolgozásának tartalmi követelményeivel.

A területfejlesztési program stratégiai programrésze és operatív programrésze közötti logikai kapcsolat szerint a stratégiai program kijelöli a megyei, fővárosi, kiemelt térségi stratégiai fejlesztési prioritásokat, melyeket az operatív program bont le operatív szintű fejlesztési javaslatokra, beavatkozási területekre. Az operatív program a területi fejlesztési igényekhez hozzárendeli a lehetséges finanszírozási forrásokat, elsődlegesen az európai uniós operatív programokat (azok prioritásait).

A megyei területfejlesztési program operatív programrészében szereplő, területi operatív programhoz kötődő fejlesztések képezzék az alapját a megyei integrált területi program tartalmának.

Fontos, hogy az operatív programrész kidolgozása során a 218/2009. Korm. rendelet 3. melléklet 2.2 pontjában megfogalmazott szempontok mindegyikét figyelembe kell venni, így ki kell térni többek között a tisztán hazai támogatással megvalósuló programok bemutatására is.

A TERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAM STRATÉGIAI PROGRAMRÉSZE

A területfejlesztési program stratégiai programrészének alapvető célja, hogy a területfejlesztési program operatív program részéhez stratégiai keretet biztosítson, ezáltal a területi operatív program megvalósítását támogató integrált területi program (ITP) stratégiai megalapozását is biztosítsa, megteremtve a területfejlesztési koncepcióban meghatározott célkitűzések és az ITP logikai összekapcsolását. Ennek megfelelően a stratégiai programrész visszautal a koncepcióban rögzített célhierarchiára (átfogó célok, fejlesztési elvek, stratégiai célok), meghatározza a specifikus, horizontális és területi célokat, majd definiálja a program fejlesztési prioritásait. A stratégia a végrehajtás keretrendszerének bemutatását követően rögzíti a program monitoring tevékenységéhez kapcsolódó feladatokat.

Ahol a dokumentumban a területfejlesztési koncepcióban leírtak köszönnek vissza, javasolt rövid összefoglaló készítése, melyeknél elegendő utalásszerűen bemutatni a koncepcióban kifejtetteket.

3. A tervezési folyamat eljárásainak, a tervezés tárgykörének és körülményeinek leírása

- A hatályos a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvényből (Tftv), valamint a releváns kormányrendeletekből és kormányhatározatokból adódó megyei feladatok tételes felsorolása;
- a tervezési előzmények bemutatása (eddig elvégzett feladatok felsorolása, elkészült dokumentumok rövid felsorolása és bemutatása, a felülvizsgálati folyamat eredményeinek bemutatása);
- a tervezésbe, felülvizsgálatba, módosításba bevont szakmai szereplők rövid bemutatása, ezek felelősségi körének felvázolása;
- az eddig lezajlott társadalmasítási folyamat bemutatása különös tekintettel a területfejlesztési koncepció felülvizsgálatára, módosítására;
- a területfejlesztési programhoz kapcsolódó társadalmasítási folyamat bemutatása;
- a területfejlesztési program felülvizsgálata, módosítása, elkészítése során figyelembe vett mérföldkövek, határidők és döntési pontok rögzítése.

4. A célrendszer bemutatása: a jövőkép, az átfogó cél és a fejlesztési elvek alapján a specifikus, horizontális és területi célok meghatározása, viszonyrendszerének bemutatása

- A megyei területfejlesztési koncepcióban rögzített célrendszer szöveges bemutatása (különös tekintettel a területi célokhoz kapcsolódó megyei fejlesztési térségek kijelölésének indoklására, az integrált településfejlesztésre, az érintett megyék esetében a Tftv-ben rögzített kiemelt térségek fejlesztéseire, a kedvezményezett járások fejlesztéseire) – **(maximum 2-5 oldal terjedelem)**
- A stratégiai programrészben bemutatott célrendszer külső és belső koherenciájának bemutatása (kiemelten a szomszédos megyék, valamint az érintett kiemelt térségek fejlesztési dokumentumaival való összhang, a területi operatív programhoz és az ágazati operatív programokhoz kapcsolódó szakpolitikai célkitűzéshez [Policy objectives] és egyedi célkitűzésekhez [Specific objectives] való illeszkedés bemutatása)
- A helyzetértékelésben az egyes települések, térségek helyzete, adottságai, beavatkozási szükségletei vonatkozásában tervezett, továbbá a város-vidék viszony értékelése alapján szükséges fejlesztési irányok ismertetése.

5. A prioritások azonosítása és rendszerezése

A célok és a helyzetértékelés alapján kirajzolódó fejlesztési irányok alapján kerülhetnek meghatározásra a prioritások, amelyeket egységes rendszerbe foglalva szükséges megjeleníteni, emellett a közöttük lévő összefüggések bemutatása is indokolt.

6. A célok és a prioritások közötti kapcsolatok azonosítása

A prioritás kapcsolódása a stratégiai célrendszerhez (a releváns átfogó és specifikus cél megnevezése, a kapcsolódás rövid szöveges bemutatása).

7. A prioritások bemutatása

A prioritások leírása. A célok és prioritások eredményességi kritériumainak, illetve számszerűsített mutatóinak meghatározása. A megvalósítás lehetséges szereplőinek és a közreműködők körének megjelölése. A prioritások leírásában egyértelműen azonosítani kell a megye, a kiemelt térség, a főváros, azaz a tervezésért felelős szervezet saját felelősségébe tartozó beavatkozásokat és azok esetleges külső feltételeit, valamint a

megye, a kiemelt térség, a főváros felelősségén kívül eső, de a célok eléréséhez elvárt beavatkozásokat.

A prioritások szöveges bemutatása az alábbi struktúra szerint javasolt:

- a) A prioritás megnevezése.
- b) A prioritás indoklása és kapcsolódása a helyzetértékelésben és a területfejlesztési koncepcióban bemutatottakhoz.
- c) A prioritás kapcsolódása a megye területén azonosított térségek fejlesztéséhez, helyzetének javításához
- d) A prioritás keretében tervezett intézkedések szöveges bemutatása (intézkedésenkénti bontásban: tématerület bemutatása, esetleges területi relevancia rögzítése, potenciális kedvezményezett kör nevesítése, kiemelt- vagy nagyprojektek relevanciája).
- e) Indikátorok meghatározása.
- f) A prioritáshoz kapcsolódó ágazati fejlesztési igények azonosítása.⁴
- g) A prioritás kapcsolódása a releváns, 2021-2027 közötti programozási időszak európai uniós szakpolitikai célkitűzéseihez és egyedi célkitűzéseihez (a szakpolitikai célkitűzés és egyedi célkitűzés megnevezése, a kapcsolódás rövid szöveges bemutatása).
- h) Indikatív forrásallokáció prioritás szinten intézkedésenkénti bontásban a forrás típusának (uniós forrás, hazai költségvetési forrás, egyéb forrás stb.) és nagyságrendjének előzetes meghatározásával.
- i) A program lebonyolításban közreműködő szereplők és ezek felelősségi körének beazonosítása (az eltérő prioritástartalom kapcsán javasolt az egyes szervezetek ennek megfelelő differenciált megjelenítése, bemutatása).

8. A tervezéskísérő eljárások (különösen a felülvizsgálati és módosítási folyamat, a területi hatásvizsgálat és a környezeti értékelés) dokumentációja

A fejezet a tervezéskísérő eljárások tervezési folyamatra gyakorolt hatásait és a végrehajtás várható környezeti, társadalmi és gazdasági hatásait mutatja be.

Javasolt a tervezéskísérő eljárások tervezési folyamatra gyakorolt hatásait egyszerűsített formában, táblázatosan bemutatni oly módon, hogy a hatások kezelésére tett lépések is rögzítésre kerüljenek.

⁴ 218/2009. (X.6.) Korm. rendelet 3. melléklet 2.1. e) pont szerinti tartalom

9. A végrehajtásban közreműködő szervezetek közti munkamegosztás, együttműködés és információcsere meghatározása, az érdekérvényesítés rendszere

- A partnerségi terv és a releváns jogszabályok alapján rögzíteni szükséges a végrehajtásban várhatóan közreműködő szervezetek körét (tételes felsorolás).
- Be kell mutatni a megvalósítást és a program megvalósítás monitorozását meghatározó folyamatok jogszabályi kereteit.
- Meg kell határozni a végrehajtásban közreműködő szervezetek felelősségi körét, kompetenciáit (amennyiben releváns, ezt javasolt prioritás szinten bemutatni).
- Be kell mutatni a végrehajtásban közreműködő szervezetek együttműködésének formális kereteit (megyei tervezési fórum, megyei területfejlesztési konzultációs fórum stb.).
- Be kell mutatni a végrehajtásban közreműködő üzleti és civil szervezetek bevonásának módját (partnerségi program).

10. A végrehajtás és a finanszírozás intézményi és eljárásrendi rendszerének átfogó bemutatása⁵

- A hatályos Tftv., valamint a releváns kormányrendeletek és kormányhatározatok alapján bemutatásra kerül a területfejlesztési program megvalósításának intézményrendszere, különös tekintettel a megyei kompetenciába tartozó feladatok meghatározására.
- Röviden bemutatásra kerül a területfejlesztési program megvalósítás módszertana, eljárásrendi háttere.
- Megtörténik a területfejlesztési program finanszírozási hátterének táblázatos bemutatása (uniós támogatási alap, hazai költségvetési forrás, stb.).

11. Monitoring és értékelési terv

Cél a programban meghatározott célkitűzések teljesülésének mérése, a program előrehaladásának nyomon követése

⁵ A 2021-2027 közötti uniós finanszírozású programok végrehajtási rendszerének kialakítása – beleértve az intézményrendszeri és eljárásrendi kérdéseket – az Innovációs és Technológiai Minisztérium feladat- és hatásköre. Ennek kereteit várhatóan a Partnerségi Megállapodás fogja tartalmazni. A végrehajtási rendszer kidolgozása folyamatban van, végleges kialakítása az Európai Bizottsággal történt egyeztetéseket követően lehetséges. Előzetes információk alapján a tervezett végrehajtási rendszer lényeges elemei megegyeznek a 2014-2020 közötti időszakban kialakítottal.

- a programszintű és prioritásszintű indikátorok bemutatása táblázatos formában (a hatásindikátorok meghatározása programszinten javasolt; amelyeket prioritásonként eredmény indikátorok egészítenek ki; a legtöbb fejlesztés esetében output indikátorok is megadhatók)
- az indikátor mérési módszertanának kifejtése (indikátor típusa, a bázisérték és a tervezett célérték meghatározása, az adatforrás megjelölése; a mérés gyakoriságának előírása)
- a program céljainak értékelése: a kapcsolódó módszertan meghatározása.

A TERÜLETFEJLESZTÉSI PROGRAM OPERATÍV PROGRAMRÉSZE

Összefoglalás, tervezési háttér

A megyei területfejlesztési program operatív programrészének rövid bemutatása, készítésének előzményei és körülményei, a dokumentum céljának összefoglalása, kapcsolódása a megyei, kiemelt térségi, fővárosi területfejlesztési tervezés keretében készült⁶ tervezési dokumentumokhoz. *(Maximum 1-3 oldal terjedelemben)*

1. Támogatás segítségével megvalósítandó programok⁷

E fejezetben szükséges bemutatni a tervezett fejlesztések témakörök szerinti átfogó csoportosítását, aszerint, hogy milyen finanszírozással valósíthatók meg. Rövid leírás a témakörökről, fejlesztési nagyságrendjükéről és a finanszírozásra várhatóan rendelkezésre álló forrásokról. Az uniós forrásból megvalósítható fejlesztések esetében a programozási időszak teljes egészére történő tervezés indokolt lehet. Az egyéb források esetében ugyanakkor a beruházások azonosítása rövidebb időtávra is vonatkozhat. A 1. összefoglaló táblázat ezt összegzi. *(Maximum 1-3 oldal terjedelemben)*

2. A tervezett fejlesztési elképzelések megyei prioritások szerinti csoportosításban⁸

2.1. Prioritás megnevezése:⁹

2.1.1. A prioritáshoz kapcsolódó elérendő célok részletes meghatározása¹⁰

A területfejlesztési program stratégiai programrészében meghatározott prioritáshoz kapcsolódó EU szakpolitikai célkitűzés beazonosítása. A fejezet tartalmazza továbbá a prioritáshoz kapcsolódó megyei specifikus célok meghatározását (maximum 2-4 db cél) és rövid szöveges leírását is, tükrözve a megye fejlesztési karakterét, specifikus

⁶Megyei területfejlesztési koncepció, megyei területfejlesztési program stratégiai munkarésze

⁷218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. c) pont

⁸218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. d) pont

⁹A kapcsolódó alfejezetek prioritásonként megismétlődnek, értelemszerűen továbbszámózódva.

¹⁰218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. da) pont

fejlesztési szükségleteit (milyen célt kívánunk elérni az adott prioritásban tervezett fejlesztésekkel).

A célok definiálása során kiemelt figyelmet szükséges szentelni a stratégiában megjelenített területi szempontok érvényesítésének, területi célkitűzések meghatározásának, összhangban az OFTK területi célkitűzéseivel, kiemelt figyelemmel a 2021-2027-es uniós programokban tervezett területi jellegű beavatkozásokhoz való kapcsolódásra. **(Prioritásonként maximum 1-3 oldal terjedelemben)**

2.1.2. A prioritás részletes tartalmának bemutatása¹¹

A 2021-2027-es magyarországi európai uniós finanszírozású operatív programokhoz, a nemzetközi támogatással megvalósuló¹² programokhoz illeszkedő fejlesztési elképzelések, programok, továbbá az európai uniós támogatási források tematikájához nem illeszkedő vagy forráskeretüket meghaladó finanszírozást kívánó, ezért hazai forrásokból finanszírozandó fejlesztési elképzelések, programok összefoglaló táblázatos bemutatása (1. számú táblázat).¹³ A prioritás keretében megvalósítandó intézkedések ütemezése (2. számú táblázat).

Együttműködés keretében tervezett fejlesztések

A felülvizsgálat és módosítási folyamat során a megyei célokhoz illeszkedő, partnerségi **együttműködés¹⁴ keretében (önkormányzatok között, önkormányzat és üzleti szektor, önkormányzat és civil szektor) megvalósítani tervezett** fejlesztési elképzelések átfogó bemutatása (jellemző fejlesztési területek bemutatása, tipikus projektméret beazonosítása, térségi fókusz megjelölése). Itt szükséges bemutatni a tervezett önkormányzati fejlesztéseket is, amelyeket nem feltétlenül partnerségben, de integrált program keretében terveznek. A tervezett helyi fejlesztési programokat is indikatíván itt lehet jelölni. **(Prioritásonként maximum 10-12 oldal terjedelemben)**

A vállalkozások fejlesztési tervei¹⁵

A felülvizsgálat és módosítási folyamat során a vállalkozói szféra részéről jelzett, a megyei célokhoz illeszkedő fejlesztési elképzelések **átfogó** bemutatása (jellemző ágazatok, kulcságazatok bemutatása, tipikus projektméret beazonosítása, térségi fókusz megjelölése). **(Prioritásonként maximum 1-3 oldal terjedelemben)**

¹¹ Az egyes prioritások keretében szükséges bemutatni a 218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. ca), cb), cc) pontoknak megfelelő fejlesztéseket is.

¹² Határon átnyúló fejlesztések, központi EU-s megvalósítású, bilaterális, Horizon 2020 stb.

¹³A 1. számú táblázatban a megyei, fővárosi, kiemelt térségi prioritásokhoz és azokhoz kapcsolódó intézkedésekhez kell majd kapcsolni az integrált területi program (ITP) keretében megvalósítani tervezett fejlesztési elképzeléseket. Ez a táblázat kapcsolatot teremt a megyei területfejlesztési program operatív programrészében megfogalmazott fejlesztési igények és a 2021-2027 közötti, uniós támogatási forrásokból megvalósuló területi operatív programhoz illesztett, a konkrét megvalósítást előkészítő megyei fejlesztési elképzelések között.

¹⁴ 218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. b) pont

¹⁵218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. a) pont

1. számú táblázat: Finanszírozandó fejlesztési kezdeményezések, programok összefoglaló táblája

Prioritás azonosítója, neve:										
Sor - szám	Intézkedés és fejlesztési kezdeményezés (program) megnevezése ¹⁶	Fejlesztési kezdeményezés, program területi specifikumai ¹⁷	Jellemző kedvezményezettek köre	Célcsoport megjelölése	Fejlesztési kezdeményezés, program ütemezése	Fejlesztési kezdeményezés, program költségigénye (Indikatív, teljes összeg, (millió Ft))	Finanszírozó forrás (uniós, nemzetközi, hazai stb.)	Kapcsolódó EU szakpolitikai célkitűzés (uniós finanszírozás esetén)	Fejlesztési kezdeményezéshez, programhoz kapcsolódó eredmény és output indikátorok (jellemzően prioritásonként)	Együttműködésben megvalósuló fejlesztési kezdeményezés, program (igen/nem)
1. Intézkedés megnevezése ¹⁸										
1.1.	Fejlesztési kezdeményezés / program 1 megnevezése									
1.2.	Fejlesztési kezdeményezés / program 2 megnevezése									
...										
2. Intézkedés megnevezése										
2.1.										
2.2.										
...										

¹⁶ A tervezett fejlesztési kezdeményezéseket, programokat szükséges a táblázat soraiban megjeleníteni intézkedésenkénti bontásban, kiegészítve az ágazati operatív programokhoz kapcsolódó tervezett fejlesztésekkel.

Az adott megyei, kiemelt térségi, fővárosi prioritáson belül a megyék által megjelölt intézkedéshez kapcsolódó fejlesztési kezdeményezéseket kell megnevezni. Ezt a területi szereplők jelölik ki, és kapcsolják az operatív programokhoz.

¹⁷ A megyei, kiemelt térségi, fővárosi stratégia területi céljai/prioritásai alapján meg kell határozni az egyes megyén, kiemelt térségen, fővároson belüli tércategóriákban alkalmazható specifikus fejlesztések tartalmi kritériumait. Lehetőség van arra, hogy egy adott fejlesztési elképzelés kizárólag egy adott tércategóriához tartozzon (pl. vidékfejlesztéshez kapcsolódó üzleti infrastruktúra-fejlesztés elsősorban vidéki térségekben támogatandó). Elvárás, hogy minél több fejlesztési elképzelés, program esetében meghatározásra kerüljenek területi célok szerinti tartalmi specifikumok (példa: hátrányos helyzetű vidéki térségben az iparterület fejlesztését célzó fejlesztési elképzelés esetében kizárólag betelepülő kkv-k esetében van lehetőség támogatásra).

¹⁸ Egy intézkedés több fejlesztési elképzelést, programot is tartalmazhat. A cellába az intézkedés számát és címét kell feltüntetni.

2. számú táblázat: Az intézkedések pénzügyi ütemterve¹⁹

Intézkedés megnevezése	Indikatív forrás 2021-2024 (millió Ft)	Indikatív forrás 2025-2027 (millió Ft)	Indikatív forrás 2021-2027 összesen (millió Ft)
1. Intézkedés:			
2. Intézkedés:			
.....			
Összesen:			

¹⁹ Forrás megjelölése (teljes költségvetés, millió Ft) összhangban a 1. táblázat 7. oszlopában megadott értékkel. Kérjük az egyes cellákban az adott periódusban kötelezettségvállalással lefedni tervezett teljes költségvetési összeget (igényelt támogatás+önerő) megadni (tehát a kötelezettségvállalás időpontja számít, nem a kifizetése). Az utolsó sorban kérjük az adott periódus kumulált összegét megadni.

3. Horizontális jellegű információk

3.1. A végrehajtás módja és feltételrendszere, ellenőrzési rendszere ²⁰

A fejezetben be kell mutatni a megyei önkormányzat, a kiemelt térségi tanács, a Fővárosi Önkormányzat részéről a prioritások lebonyolításába bevonandó szervezeteket, ezek kompetenciáit, az európai uniós programok előkészítésében és lebonyolításában szerzett tapasztalataikat. Külön szükséges bemutatni a rendelkezésre álló humán erőforrás szakmai tapasztalatát.

A fejezet valamennyi, a területfejlesztési program operatív programrészében megjelölt fejlesztés végrehajtására vonatkozik. A végrehajtásért vagy annak koordinálásáért felelős szerv ezért a megyei önkormányzat, a Fővárosi Önkormányzat, a kiemelt térségi tanács, amely kormányzati intézményeket, saját intézményeit, települési önkormányzatokat és társulásait, valamint további szervezeteket vonhat be szakmai közreműködőként a végrehajtásba; ezeket, ezek típusait kell megadni.

A fejlesztések finanszírozásához kapcsolódó külső végrehajtási intézményrendszert is szükséges megjelölni, az eddig ismeretes erre vonatkozó rendeleteknek, kormányhatározatoknak, a Partnerségi Megállapodás tervezetében rögzítetteknek megfelelő információtartalommal. Az uniós finanszírozású programok esetében az adott operatív programért felelős irányító hatóságot, az érintett minisztériumot elégséges megadni (pl. a területi operatív program végrehajtásáért felelős Irányító Hatóság, Pénzügyminisztérium).

A nemzetközi finanszírozású programok esetében a program lebonyolításáért felelős intézményt, szervezetet kell megadni.

Hazai finanszírozású program esetében a program, előirányzat kezeléséért felelős minisztériumot, intézményt kell megadni, amennyiben ez ismert (pl. Tanyafejlesztési Program, Agrárminisztérium).

Ezen túl röviden, átfogóan le kell írni, hogyan történik a végrehajtás eredményességének vizsgálata és értékelése, hivatkozva a 1. táblázatba írt indikátor mutatókra és értékekre. A területi szereplő saját mérési, értékelési elképzeléseit kell vázolni a területfejlesztési program egészére. Az uniós operatív programokhoz az adott operatív programhoz kapcsolódó értékelési rendszer fog tartozni, itt ezt nem szükséges leírni, csak az ezekhez való kapcsolódást kell jelezni.

²⁰218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. dd) pont

3.2. Környezeti értékelés²¹

A területfejlesztési program stratégiai programrésze környezeti hatásvizsgálati fejezetének a fejlesztési prioritások szempontjából releváns megállapításai mellett ebben a fejezetben szükséges a további, prioritás-specifikus környezeti hatásokat értékelő megállapítások rögzítése.

3.3. A teljesítés-igazolás követelményrendszerének kialakítása²²

A fejezet bemutatása abban az esetben szükséges, amennyiben a területfejlesztési tervdokumentumban hazai finanszírozású fejlesztések is megjelennek. Így a Tftv. 11. § bb) pontja alapján a megyei önkormányzat és a fővárosi önkormányzat dönt a hatáskörébe utalt fejlesztési források felhasználásáról. Az ehhez kapcsolódó teljesítés igazolási követelményrendszer bemutatása szükséges.²³ A megyei önkormányzat és a fővárosi önkormányzat részéről ez megyei, illetve fővárosi specifikumokkal kiegészíthető.

²¹218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. df) pont

²²218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 3. melléklet 2.2. dg) pont

²³Alapvetően a korábbi hazai célleírányzatok lebonyolítási rendszerének bemutatása szükséges ebben a fejezetben.